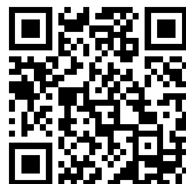
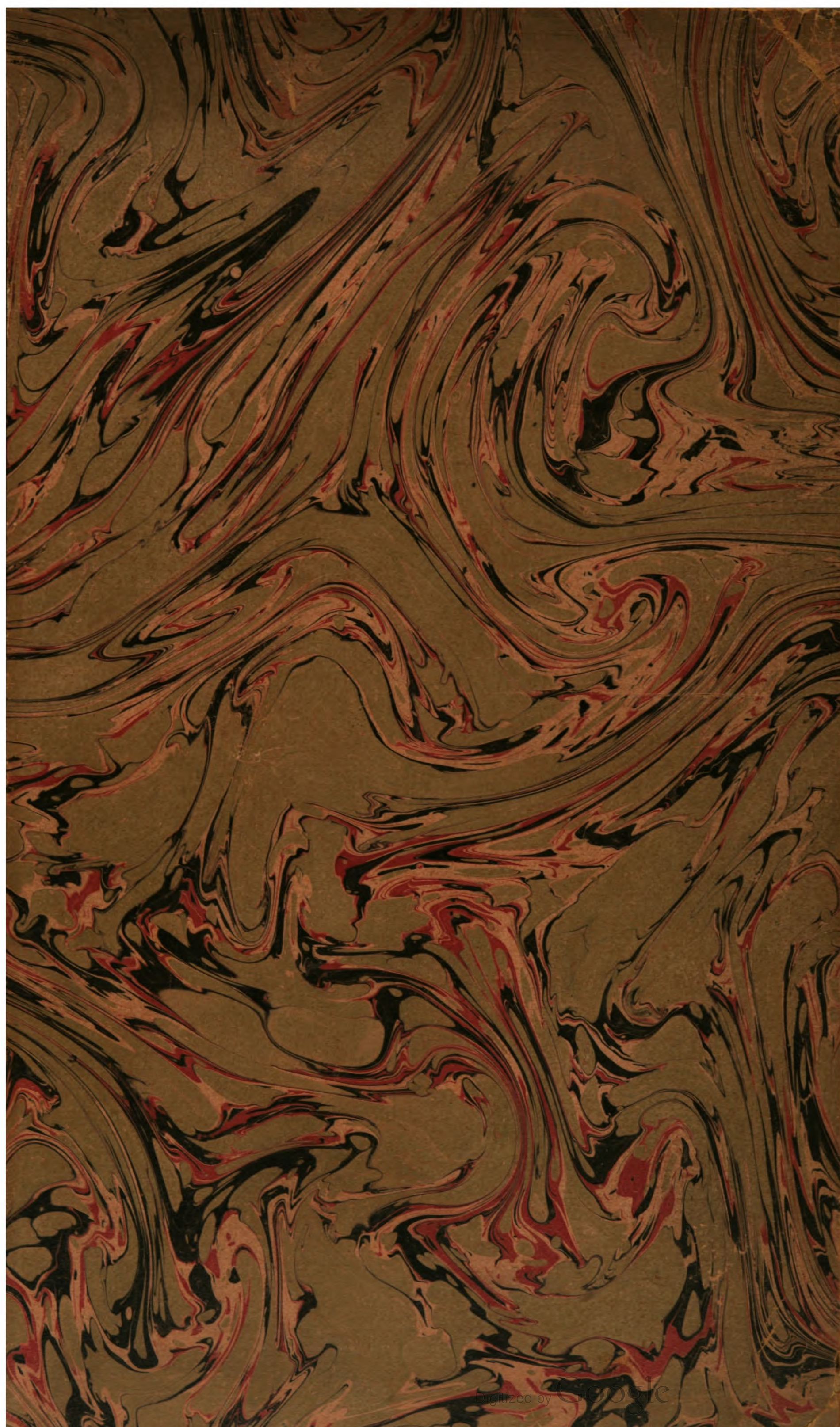

HENRIK WERGELAND
· I HANS DIGTNING ·

Henr Wergeland

VILHELM TROYE

HENRIK WERGELAND
I HANS DIGTNING

UDGIVET VED
H. EITREM

ALB. CAMMERMEYERS FORLAG
KRISTIANIA

Centraltrykkeriet, Kristiania 1908

INDHOLD

VILHELM TROYE

Det er ikke vanskelig at trække op de store omrids av Vilhelm Troyes ydre liv.

Han førte en lærers stille og ubemerkede tilværelse i Bergen. Der var han født 9de november 1851, av en gammel bergensk slegt; hans mor var en søster av den bekjendte stiftsprovst P. A. Jensen. Derfra blev han student i 1870, og dit vendte han tilbake med sin filologiske embedseksamen i 1877. Saa blev han da klasselærer ved katedralskolen (1877—84), senere ved Hambros skole; i 1890 blev han adjunkt, og i 1900 overlærer ved katedralskolen. Han døde efter flere aars tildels haard sygdom 9de december 1905.

Hans livs store oplevelser var saaledes ikke av de ydre, opsigtvækkende. De var indre. Det var kampe og nederlag og seire, slike som en ædel sjæl, en fin intelligens og et rikt hjerte kjæmper, lider, vinder.

En oplevelse som skulde faa stor betydning for hans utvikling, var venskapet med en aandsbeslegtet englænder, den bekjendte religionshistoriker og etiske filosof, Carpenter, fra Oxford, som han traf under et ophold paa Utne i Hardanger i begyndelsen av 80-aarene. Siden bodde Troye hos Carpenter et aars tid. Han trængte dengang dypere end før ind i engelsk aandsliv, som han altid hadde været sterkt tiltrukket av, og som fra nu av fik stor indflydelse paa ham — endog i hans sprog har den efterlatt tydelige spor. Særlig gjorde Carlyle et dypt indtryk paa Troye, og han følte det

som et kald at gjøre denne forfatter bedre kjendt og forstaat i Norden. Han oversatte „Den franske revolution“, „Om herosdyrkelse“, og skrev „Thomas Carlyle, hans liv og verk“ (første oplag i 1889). Troye har herved ydet et betydningsfuldt bidrag til nordisk aandsliv; for adskillige av den yngre slegt har disse bøker været blandt de grundlæggende, i Norge og ikke mindst i Danmark.

Det var fremfor alt Carlyle's karakter av „idéanfører“ som grep ham — netop noget av det som betinget hans affinitet til Henrik Wergeland.

Dernæst fandt han hos Carlyle helt utviklet og klart uttalt trangen til at hengi sig til aander som er større end en selv, og denne trang hadde Troye i en utpræget grad. Han hadde den egte hero-worshippers særkjende: frihet for selvdyrkelse og trang og evne til at gi sig helt hen i beundring for det største. „Den brede forstaaelse er en virkelig kritikers første betingelse,“ siger han selv. Det er ikke vanskelig for os nordmænd at skjønne at aandelig gravitation maatte bringe en mand som Troye til at kredse om Wergeland paa hans fart gjennem rummet.

Der er endnu en tredje ting som betinger hans affinitet til Henrik Wergeland: hans freidige og lyse sind, og fremfor alt hans forhold til naturen.

Vilhelm Troye var nemlig ikke bare et bokmenneske. Han levde, heter det i katedralskolens smukke mindeord om ham, om sommeren et friskt uteliv paa fjeldet eller ved sjøen. Han elsket det norske Vestland, dets hav og himmel, dets fjorder og fjeld. Hermed hænger det sammen at Robert Burns hadde en egen plads i hans hjerte; Burns var jo det skotske høilands sanger, og Troye fandt i hans digte en naturfølelse i slegt med hans egen. Et essay om Burns findes blandt hans efterlatte papirer.

Det er ikke for meget at si at hele Vilhelm Troyes utvikling — literær som menneskelig — toppet sig i hans forhold til Henrik Wergeland. Dette var ikke en forbigaaende forelskelse, men en dyp og varig kjærlighet, en ungdomskjærlighet som han aldrig svek. Der er faa som har levet i og med Henrik Wergeland som han. Den tanke

paatrænger sig at dette at digteren har faat ædle aander som Vilhelm Troyes til at følge sig, det er en fuld erstatning for tapet av de millioner av læsere som hans sprogs snævre grænser og hans flugts høide og utholdenhet berøvet ham.

VILHELM TROYE

Troye arbeidet paa sit verk om „Henrik Wergeland i hans digtning“ i den bedste del av sit liv. Det er summen av et samliv — over 30 aars inderlige samliv — med Wergelands aand.

Sine lykkeligste stunder — naar han var fri for pligtarbeide, naar legemet var sundest og sjælen mest spændstig

— gav han til sin digter-heros. Vi kan si at denne bok, som her overgives til almenheten, er Vilhelm Troye i hans bedste øieblikke. Hele fremstillingen bærer da ogsaa præg av koncentration. Men naar den allikevel ikke er tung, men netop hurtigflytende og som oftest letflytende — merkelig let i forhold til det tunge, koncentrerte indhold, er det netop fordi han skrev i sine sterkeste stunder, naar han var „op-lagt“. Dette forklarer ogsaa uttrykkets intensitet og liv.

Verket fik litt efter litt formen av en række essays eller rettere sagt forelæsninger — for det mundtlige foredrags frisk-het præger dem.

Han blev ikke færdig med sit verk. Da sygdommen tok den sterke mand, la han — som hans vane var — pennen ned. Han haapet at han kunde ta den op igjen naar han blev frisk. Men det haap blev skuffet.

Den plan han hadde lagt, blev ikke utført i sin helhet — bokens titel var ikke engang bestemt. Men de fleste av-snit er fuldført og foreligger helt utarbeidet, og gir tilsammen et alsidig billede av digteren slik som han træder frem i sin digtning, og slik som han maa staa for en mand med et dypt poetisk sind og den sympati som fatter alt og tilgir alt. For Vilhelm Troye blev Henrik Wergeland den „aand der fra det høie var steget ned for at hjælpe og høine dette folk“.

„Jeg har søkt,“ siger han i nogen optegnelser som er blit fundet blandt hans papirer, „jeg har søkt at forklare Henrik Wergeland for Dem, vel vidende at han ikke er uttømt med min forklaring; ti han er som det dype hav. Men hvad jeg har villet — og har d e t ikke lykkes mig, er det hele for-feilet —, det er, saa levende som det stod i min magt, at gi Dem noget av mit eget personlige syn, min egen dype kjærlighet, gi ham som han har staat i min kjærlighets forklarelse næsten siden jeg var gut. Saaledes at alle skulde si: Er d e t t e Henrik Wergeland? Ja, det maa være ham!“

H. EITREM.

INDLEDNING

Motto . . . Og anden ro ei ånden har
end seilende ørns, der skyen skar
på stolte vingers hvile

Mellem de få og små poetiske lys, „jordiske af jorden", der skulde forestille vor literatur i de første tiår af vor besungne selvstændigheds æra, staar Henrik Wergeland underlig fremmed og uformidlet — en ånd af væsensforskjellig karakter og rang. Når han stadig har været fremhævet særlig som vor store nationale digter, så slår han mig tværtimod — al hans glødende fædrelandskjærlighed ufortalt — som den mindst norske af dem allesammen, så fremmedartet er han i sin ånds og sin digtnings væsen. Ingen lig ham, hverken før eller siden. Et himmelsk meteor, der ude fra det store, ukjendte verdensrum kommer susende ind i vor jordiske atmosfære, skjærende natten med sin lysende ildstribe; og menneskene stirrer efter det, med blændede øine. Hvorfra kom det, hvorhen går det? Fra ukjendte himle til andre — mer ved vi ikke!

De ni tykke bind, Henrik Wergeland har efterladt, rummer det mest forskjelligartede af indhold og værd. Meget af det, kanske det meste, vil glemmes — er det vel alt delvis —, og resten vil neppe nogensinde bli kjendt udenfor de nordiske lande. Men ikke destomindre er det så, at der i dem åbenbarer sig den høieste ånd og den skjønneste menneskesjæl, vi har sét iblandt os; og at, hvis han — hvad han stundom så lidenskabeligt kunde ønske — havde tilhørt et af de store sprogsamfund, vilde han utvilsomt havt sin plads og rang blandt verdens udvalgte ånder. Ti med alle hans digtnings udvekster har den geniets, den førstehånds-skabende ånds umiskjendelige stempel, denne skarpe overjordiske glans og klarhed som af stjerners lys mellem jordiske, den åndens uro og trang til at gå egne, selvbrudte veie,

bort fra det konventionelle, givne, — geniets karakteristiske ødsle frugtbarhed, trangen til at gi sig helt, sætte sit spor overalt, udøse alt, der i ham var, hensynsløst; på én gang den høieste intensitet og den høieste universalitet, i tilegnelsens og udtrykkets inderlige art. Fra første stund, mellem al den ufærdighed og smagløshed, der præger hans ungdomsdigtning, støder vi, alt i ét, pludselig på et udtryk, et billede, der slår ned i os som med sin ørneklo og gjør os blege af sindsrørelse, — seerlyn ind i tingenes inderste væsen. Og hans modnere digtnings lykkeligste inspirationer eier en evne til at rive os åndeløst med og tvinge os i knæ, slig som kun den høieste åbenbarelse af åndsmagt formår. Og samtidig føler vi levende, at hvad han i sit korte jordeliv fik tid og stunder til at udtrykke i ord og digt, bare er som vinduer ind til et indre hav af seerklarhed og skjønhedsfylde. En mer høistemt menneskesjæl tror jeg aldrig har givet sig literært udtryk.

Påvirkninger udenfra — hans ånds egenart.

Lige fra Taine af har moderne literaturhistorikere havt det travelt med efter naturvidenskabelig metode at forklare en forfatters eiendommeligheder ud fra hans afstamning, milieu, livsvilkår o. s v., oftest med des freidigere suffisance, jo mere overfladisk de går tilværks. Man forstår jo så let, hvor dette måtte ligge nær for vor tid. Recepten er saa given og ligetil. Anvendt med psychologisk indsigt og en forsigtig følelse af her at bevæge sig på gyngende grund, tør den også unægtelig kaste lys over mange ting. Men jeg vil tilstå, at oftest synes mig denne dilettantmæssige overføren af den eksakte videnskabs metode på åndsfænomenernes område, særlig det sammensatte og uendelig fint nuancerte fænomen, en skabende digter- eller kunstnersjæl, med al sin pretention, temmelig illusorisk og tvilsom i sine resultater. Det kan, ved første øiekast, se så imponerende selvfølgeligt ud, som om tingen var endelig op- og afgjort. Men så indfinder tvilen sig. Dette er dog for firkantet og letvindt. Så mange fine faktorer, der ikke kommer med, eller som får en uholdbar valør. Resultatet, som skulde søges, er på forhånd givet. Dette er ikke videnskab, men kvasi-videnskabelig hypotese og kan ifølge sit væsen ikke godt være andet. Overbevisende med tvingende magt, virker det sjelden. Udover en vis vag almindelighed, en vilkårlig personlig formening, kommer man ikke. Man kan, med større eller mindre rimelighed, sætte dette eller hint træk eller mening i en vis sandsynlig forbindelse med denne eller hin bestemte indflydelse. Men de dybere, centrale, sjælelige eiendommeligheder, der bestemmer individualiteten og den skabende evne, — den hele samlede personlighed slig som den står der, færdig og afsluttet i sig selv,

forskjellig fra alle andre, — blir dog, efter al vor „videnskabelige“ analyse, et mysterium, der unddrager sig vor „forklaring“.

Har man levet sig fortrolig ind i Wergelands forfatterskab, maa man bli slåt af, hvor han i alt væsentlig blir sig selv uforandret fra det første til det sidste. Hans livssyn, de ledende ideer, der besætter ham med en religiøs tros lidenskab i hans tidligste ungdom, og som inspirerer „Mennesket“, er det samme og har intet tabt i sin glød, da han omarbeider digtet paa dødsleiet. Vi finder ikke i hans liv de sprang, den beherskethed af en idé ad gangen som i andre skabende aanders udvikling. Der er i det hele hos Wergeland ikke saa megen tale om udvikling som om udvidelse, afklaren, mer bevidst kunstnerisk behersken af det engang for alle givne. Han hører hjemme blandt de førstehånds ånder, seernaturerne, som i sin egen genius har lovene og elementerne for sin udfolden, og for hvem al ydre påvirkning altid blir af mere underordnet betydning. „Geniet har en medfødt kultur; det bliver frugtbart ved ringere hjælpemidler,“ siger Wergeland i sin afhandling: Historiens resultat. Vi lever ganske vist alle i et aandeligt samfund, vidt som verden, og ingen kan unddrage sig dets mangehånde subtile indflydelser. Men særlig for Wergelands vedkommende tror jeg, at der har været adskillig overdrivelse i den betydning, man har tillagt disse påvirkninger udenfra; enkelte af dem synes mig rent grebne ud af luften.

Professor Skavlan siger i sin bog om Wergeland,[1] at han „er et sjeldent godt og oplysende eksempel på den sætning, at ikke original begavelse, digterfrøet alene, og ikke udviklingen, omgivelserne alene, er nok for at forstå og forklare en fuldt udpræget, i sin vækst selvstændig og national digterskikkelse . . . . Henrik Wergeland har mere end de fleste forfattere af radikal tendens dybe rødder i fortiden og hjemmets traditioner . . . . Slægtens evner og eiendommeligheder, såvel paa fædrene som paa mødrene side, kan med tydelighed findes igjen i denne fra sin tidligste ungdom så originale digtergenius“. Og som resultatet af en længere karakteristik af Nicolai Wergeland vil han ha fundet ud, at sønnen har fåt i arv en hel række egenskaber efter sin far. Skavlans undersøgelse, saa interessant den end kan være, virker ikke overbevisende på mig. Jeg kan ikke frigjøre mig for et indtryk af, at han er kommen til alle disse

[1] Desværre ufuldført. Den er præget af indgaaende, ærlig undersøgelse, skarpsindig og fin forstaaelse og kjærlighed til sit emne.

lighedspunkter, fordi han ubevidst er gåt ud fra, at de måtte være der. Hvad der tvertimod slaar mig, er den dybe ulighed mellem de to. De synes mig ånder af væsensforskjellig art. Faren metodisk og logisk („han var en tankens mand og kun dette," siger datteren, Camilla Collett), ærgjerrig og som det synes noget beregnende, ialfald i senere år, mørk og indesluttet; og sønnen med sin åbne, uberegnende natur, som det er umuligt at tænke, at modgang af hvilkensomhelst art kunde ha gjort bitter og menneskesky. At provst Wergeland „havde høie begreber om sig selv, — ligesom sønnen", at han ligesom sønnen var „et forfattertalent af første rang" — er nu ikke det forresten en uhyre overdrivelse? — alt dette hører til denslags lighedspunkter, der igrunden ikke siger stort. Skavlan synes mig i det hele at ville bevise for meget. Vi kan danne os et ganske fyldigt billede af Nic. Wergeland gjennem hans offentlige liv, samtidiges optegnelser og fremfor alt gjennem hans forfattervirksomhed, der er af den forskjelligste art. Klodsede forsøg i den spøgefulde genre — som Magnus Smek's oplevelser — hadske tendensskrifter, som pamfletten: Danmarks politiske forbrydelser mod Norge, — æstetisk-kritiske indlæg i dagens strid, i hvilke hans umiskjendelige literære evne bedst sees. Hans digteriske produktion „Små poesier" hører til den uhyre masse „poesi", som helst skulde være uskreven — og har absolut intet, der minder om sønnen. Der er et vist frostigt, tyndt, satirisk lune, og en ikke ueffen evne til at tournere frasen, skjønt pointet ofte er yderlig fattigt. Stilen er tilspidset, pretentiøs, med en temmelig forloren esprit, der bevæger sig i ordspil så flaue og puerile, at man blir ganske skamfuld paa forfatterens vegne. I det hele en kantet, tungvindt bestræbelse henimod den kvasi-franske genre (undertiden ledsages ovenikjøbet disse aandrigheder af en oversættelse paa fransk!)

Hvor han forsøger sig i den heroiske genre, — som i „Nordmandssang", blir det bare hul, pathetisk kling-klang. Som dette:

„Høit tone lur i li!
Noriges løve vandrer i dalene fri!
Brudt er dens urgamle, rustene lænke;
Hellebarden skjærpes med lynende harm,
frygtelig sittrer reiste man."

Eller dette om Nordahl Bruns digteriske virksomhed:

. . . . . . „Og naar han slog guldstrengene med vælde,
tre gange tre gjenløde Norges fjelde,
. . . . . . end tonerne, han slog, gjenlyde skal
til evig tid fra fjeld og strand og dal."

Og i „Norges Varder“ opfordres der til at riste hans navn „i Dovrefjeld, ham til en bautasten“.

Hans „Tanker og bekjendelser“ er det, der gir os det bedste indblik i hans intimere tankeliv. Den kan høist uegentlig kaldes en bog. Dette er en sæk, hvori han har puttet sine meninger om alle ting mellem himmel og jord. Aforistiske åndrigheder, altfor ofte uden ånd, — skjønt nu og da kan han træffe til at finde et pointeret udtryk (som dette om spiritismen: „Disse spøgelser forstå ikke at spøge, disse ånder røbe den største mangel på ånd.“) — Afvekslende hermed er de længere udviklinger om de forskjelligste materier, præget af en vis trang til at lægge ud med prestelig salvelse og omstændelighed i argumentationen. Patriotiske indlæg for et stærkt søværn; bemærkninger om skuespil, fra et uventet puritansk standpunkt; ortografiske betragtninger, af den puerileste art (som den om „skydsgut“ og „skytsgud“, eller om distinktionen mellem „liker“ og „li'er“ og „lider“); udfald mod tobakken, ligeså heftigt og høitideligt og ørkesløst som James I.s bekjendte diatribe; indlæg for nødløgnens leilighedsvise berettigelse — forstandigt nok forresten; en forbitret imødegåelse af radikalernes skjelnen mellem de „nærende“ og „tærende“ klasser — ti den gamle herre står på sin stands bedste. „Af alt slags aristokrati er embedsaristokrati uden tvil det bedste.“ . . . „Aristokrati ligger i naturen og fornuften og er ikke et onde, men et gode, — maa og bør være.“

Det samlede indtryk er af en ærgjærrig, men skuffet mand, med høie forestillinger om sig selv, som i sin tilbagetrukne og triste landlige ensomhed — der har git ham et vist forlagt og sært præg — har læst meget og tænkt meget, en åndeligt livlig og betydelig mand med mange interesser[1], selvstændig, logisk indtil spidsfindighed, overveiende forstandsudviklet, dog en mand med ild og sjælefriskhed og i almindelighed mærkelig fordomsfri. Hans stil er klar, personlig, pointeret, undertiden skjæmmet af en vis vidtløftig opstyltethed og prestelig salvelse. Han gjør i det hele indtryk af en bunden ånd med mange uudløste udviklingsmuligheder. — — At en såvidt betydelig

[1] I „Folkebladet“ no. 46 er en beretning om en takkefest, afholdt af ham i Eidsvold kirke . . . . En for anledningen skrevet og komponeret takkehymne blev sunget af 16 bondepiger, hvortil kom 8 mandsstemmer. „Seks unge odelsaflinger“ (!) — der med held dyrke tonekunsten — blæste adagio'er til indgang og udgang og glædede den særdeles talrige mængde efterpå med nationalsangens melodi fra tårnet.“

mand uvilkårlig kom til at påvirke og bestemme sønnens meninger i mangt og meget, er i sig selv på forhånd sandsynligt og ogsaa let at eftervise i hans forkjærlighed for Frankrige og alt fransk, vel ogsaa i trangen til at søge sin åndelige næring og sine impulser direkte fra Frankrige og England og ikke over Kjøbenhavn; sin uvilje mod Danmark og den danske indflydelse på vor literatur, sin frygt for og sit had mod Rusland.[1] Det nationalistiske livssyn har han også tilfælles med faren. Ligeså et vist hang til høistemt retorik, som undertiden kommer frem hos Henr. Wergeland, — f. eks. i hans taler og prækener.

Et vakkert træk af naturkjærlighed, som de har tilfælles, har jeg også fæstet mig ved. Camilla Collett fortæller i „De lange nætter“ om sin far: . . . . „Han havde det princip, at den vilde natur ikke måtte stækkes. Det naturlige var det smukkeste. Han nænned aldrig at hugge et træ ned.“[2]

* * *

Naar Henrik Jæger i sin Literaturhistorie efter en indledende bemærkning om, at „det er nemlig en misforståelse, når der er blit påståt at Wergelands fantasi fra første øieblik er så eiendommeligt organiseret, at der sågodt som ikke kan være tale

[1] Se Nic. Wergeland: „Tanker og bekjendelser“, om unionen og Rusland. — Den er en blot fornødenhed: Vee det splittede Norden! Norges og Sveriges bestemmelse er at staa eller falde med hinanden. Det ene rige kan ikke poloniseres, uden at samme skjæbne maa ramme det andet. Der er en kolossal magt med umådelig expansions-tendens, om hvilken man kan sige, at den ligger og puster og stønner efter Nordsøen; men Skandinavien ligger jetten ligesom en solid granitblok i veien. Var den ikke solid, var den kløvet, hvad da?“ (Sammenlign hermed udtalelser af fremmede, især engelske statsmænd i vor tid.)

Når Henrik Wergeland tænkte på nogen magt, der kunde angribe os, er det altid russerne. Det er fienden!

„I østens skodd end jetter bo,
Da værne gothen vak sin ro!
Nordmænd, den Asathor mod dem
er fædres kraft i eder!“

Rusland er for ham en halvt asiatisk fremmed magt, som han har en dyb, instinktiv mistro til, som vi må være på vagt mod. Der kommer frem en vild frygt, ja had i hans omtale af det land . . . „Vort Nord er forposten mod den forfærdelige magt, der nærmer sig i øst“ . . . . „Rusland, det rige, for hvis blotte navn vi gyse tilbage! . . . . Jeg har had mod det, for et helt folk.“

[2] Her er der en liden lakune i forfatterens manuskript; hvad der er udeladt, forstaaes dog let av sammenhængen. *Udg.*

om påvirkning fra andre digtere" — går over til at nævne som Wergelands ældste mønster Horats, — så steiler man uvilkårlig over denne sammenligning; ti større modsætning end mellem Horats' veltournerede frostige andenhånds oder og Wergelands brusende, formløse umiddelbarhed, kan vel neppe tænkes. Men der var, forklarer Henrik Jæger, „i Wergelands intelligens nedlagt et kraftigt element af rationalisme, — dette ord taget i sin videste betydning. Det er dette element, som drager ham mod Horats". Dragningen mod Horats indskrænker sig i virkeligheden til visse rent ydre formelle lighedspunkter i et par af oderne, en naturlig følge af at den ungdommelige digter har prøvet sig i samme digtart. Også Oehlenschlägers påståede indflydelse — om den i det hele kan regnes med — har været af rent forbigående og ydre karakter.

Saa er det Bibelen. „Fra salmistens pompøse majestæt og fra høisangens lidenskabelige farveglød har han hentet den orientalske pragt, der hyppigt udmærker hans billeder og vendinger." I nogen dybere forstand påvirket af Bibelen, — som Byron f. eks. — kan neppe den Wergelandske poesi siges at være. „Pompøs majestæt" er ikke dens styrke, og den „orientalske pragt" har han visselig ikke hentet andetsteds fra end sin digterindividualitet. Den er om noget ægte Wergelandsk.

Denne slags letvindte rubriceren, som man så ofte ser i literaturhistorien, kan synes nokså slående i øieblikket, men opløser sig ved nærmere prøvelse ofte til lidet eller intet. Derimod er indflydelsen fra Shakespeare — påvist bl. a. også af H. Jæger — umiskjendelig. Vi ved, at han tidlig læste Shakespeare — i oversættelse —, og at det må ha været som en åbenbarelse for hans unge hungrige, modtagelige sjæl og sat mærker i hans produktion, er noget, man på forhånd kunde vide, og er tillige sikkert påviseligt. Tanken på at prøve sig som dramatiker er visselig opståt ved læsningen af Shakespeare; og „Sinclairs død" bærer tydelige mærker herfra, ligesom hele hans dramatiske produktion, således f. eks. — som fremhævet af Jæger — efterspillet til „Irreparabile Tempus".

Men Jæger synes mig at skyde over målet, når han i sin videre udvikling af den Shakespearske indflydelse vil ha opdaget en helt forandret udtryksmåde i Wergelands lyriske ungdomsdigtning efter læsningen af Shakespeare. Dette synes mig væsentlig grebet ud af luften. Forandringen her — hvis den i det hele er påviselig — er vel rettere den naturlige friere udfolden af hans egen genius og vilde være der uanseet enhver

ydre påvirkning. Som i det pragtfulde sted, Jæger citerer til støtte, af oden om Napoleon:

„Høiånder svanerne er i melkeveien
Himmelens Nil.“

Det synes mig fuldstændigt unødigt, ja misvisende at bringe ind Shakespeare her. Udtrykket er så typisk som noget for Wergelands egen storladne fantasi.

Og når Jæger som eksempel på den „lyriske pragt“, der blomstrede ud efter læsningen af Shakespeare, anfører dette billede om den sovende bondepiges øienhår nedover kinden (Henrik Jæger Literaturhistorie side 116): „En rad natvioler, som over de søvnige — roser praler, som natten over dagen,“ synes mig for det første den „lyriske pragt“ nokså søgt og tvilsom, og dernæst er det også her rent upåkrævet at ty til Shakespeare. I Wergelands første usikkre flugt træffer vi længe før bekjendtskabet med Shakespeare nok af disse skruede billeder. „Den tøilesløse manierisme“, som Jæger tilskriver Shakespeares indflydelse, og som ganske vist præger hans ungdomsdigtning, er det unge genis natürlige forvildelser, famlende sig frem paa egne utraadte stier. Vi vilde havt dem lige godt med eller uden Shakespeare.[1]

I det hele kan jeg ikke, med min bedste vilje, finde nogen påviselig Shakespeares indflydelse, udenfor den digtart, som ganske vist læsningen af denne forfatter fristede ham til, i miskjendelse af sit genis væsen og begrænsning, at spilde altfor meget af sin tid og kraft på. Ja, det er måske rigtigere at sige, at denne indflydelse, sålangt fra at virke som „et frugtbart nedslag“, som Jæger vil ha det til, kanske, når hensees til den for hans begavelse fremmede retning, den bragte ham ind på, og de frugter, den her satte, meget mere har været forvirrende og hemmende for hans udvikling, idet den har lokket ham til, af literær ambition, at forfølge fremmede mål, til fortrængsel af de poetiske opgaver og former, der lå naturligt tilrette for hans genius. Hvad der vel oftest er tilfælde med denslags ungdommelige famlende efterligninger. Der opnåes gjerne kun at karikere mønstret og forkvakle det, der er ens egentlige styrke,

[1] Det er værdt at lægge mærke til, hvad hans far Nicolai Wergeland i sin „Retfærdig bedømmelse af Henrik Wergeland“ anfører i anledning af Welhavens betegnelse af Wergeland som „en stymperagtig efterligner, — in casu af Byron og Shakespeare“.

— hvad der nærmere skal påvises for Wergelands vedkommende under behandlingen af hans dramaer. I det hele, med hensyn til disse påståede kunstneriske indflydelser udenfra hos så udpræget førstehånds ånder som Wergeland, kan vi vist trygt sætte dem tilside som forholdsvis betydningsløse for det eiendommelige blivende i deres produktion. De er gjerne, forsåvidt de virkelig eksisterer, overfladiske og forbigående. Hvad der tvertimod slår en ved Wergelands digtning, er dens steile, ja rent afstikkende originalitet. Denne mand taler sin egen sære, vilde dialekt, ulig alle andres, ofte dunkel og ildeklingende, men at den med dens fortrin og mangler er hans egen, og ingen andens, derom kan der ikke være tvil.

Karakteristisk for Wergeland er en underlig uformidlet forening af noget urmenneskeligt, næsten vildmandsagtigt med det intense åndelige liv og høie stræben hos et udviklet og fintfornemmende nutidsmenneske. Deraf dette mærkværdige særsyn, at han endnu ganske ung, næsten bare gutten, tar fat på den vældige opgave i én digtning at omspænde og gjennemdøbe hele vor slægts udvikling. Hvor betegnende er ikke denne trang og glæde ved at dvæle ved menneskets og livets første begyndelse! Et udslag af urmennesket i ham er også hans bekjendte trang til at omgi sig med alt, der mindede om den vilde natur, flytte den så at sige ind i sin stue og leve sit daglige liv mest muligt sammen med den, — således som vi kjender det fra søsteren C. C.'s optegnelser („I de lange nætter" 240).

Påfaldende og eiendommelig er også en åndens spænstighed og uro, der ingen hvile kjender, der veirer alt nyt og egenartet, den møder på sin vei, mennesker, ideer, samfundsspørsmål med en altid frisk interesse, en sjælens hunger, der aldrig blir tilfredsstillet efter at ta ind til sig hele den vidunderlige åndens og sansernes verden, og finde sin løsning på dens tusen spørsmål. Ved siden af hans digteriske produktion er der næsten ikke det emne, han i sit korte liv ikke fandt tid og stunder til at behandle, enten i dagspressen eller i længere afhandlinger, optaget blandt hans samlede skrifter. Han vil omspænde alt. Han er selv den unge, nyskabte Adam, han skildrer i „Mennesket".

. . . . „Tankerne, som myldred overalt —
Og vilde krybe selv i stenen ind,
Og se dens årer klart som træets kviste,
i jordens dybde rode, himlen kløve."

Denne åndens uro kom også tilsyne i det hurtige, ilende, ivrige i hans ydre fremtræden. En gammel mand, som kjendte ham, har fortalt mig, at når han kom i affekt, kunde overlæben få en eiendommelig vibrerende bevægelse, — jeg ser det bevægede indre, de fremstormende tanker, for hurtige for ord, i dette lille træk.

Jeg finder også noget betegnende i den dragelse, stormen altid har for Wergeland. Han føler sig i slegt med den. „Jeg, stormen, og I (ɔ: fuglene) ere brødre," siger han i det mærkelige, stemningstunge, formløse digt: „På havet i storm", der er som gjennembrust af selve stormens ånd.

. . . „Med din hvor den vokser den storm fra min sjæl" . . .

Kaotisk og svulmende og uklart og springende, råt henkastet, men indholdstungt og af en naiv storladenhed, en nøgen oprigtighed, er det typisk for hans ungdomsdigtning. Som denne begyndelse:

„Landet synker, men havet — haleida! — hæver sig op.
Mer fri end mågen, med stormen jeg flyr henover bølgens top
Mer dybt end svanen jeg dykker mig, hvor storleviathan går
Og hører næreved havets bund, at jordklodens hjerte slår."

— — — — — — —

Dette fryder en menneskesjel:

„Hvo væmmes i land og i livsdal, han finder sig, han,
i bølgernes dødsdal så vel.
En gud i stormvinden klapper så let
et febersygt hjerte; . . . .
En lægedomsstrøm er det brusende hav
fra naturens dybder" . . . .

. . . . „Du ynder, stormvind, en yngling paa et vuggende lidet bret?
Hvadheller bæver du, som bevidst, at du med din svære ving
ei når et menneskes sjælefjær i spændekraft og i sving.
— — — — — — — — — — — — — —
Frygt stormen, skude! jeg frygter den ei: thi se, jeg har revet seil:
Mit letsinds bovenbram føg overbord; jeg kasted en last af feil.

Nu går så sikkert, o storm, det skib, som gynger her i mit bryst;
ja det, hvis skinnende seil du ser i øiet af glæde lyst.
Ha, nu den stærkeste havorkan kun spænder mit hjerte ud,
så, lig en jord, i sin mørke bane, det bruser frem imod Gud" . . . . . .

Med alt det hang til fantasteri, den ubeherskede given sig indbildningskraftens indskydelser i vold, der skjæmmer hans

ungdomsdigtning, og den rent barnslige naivitet, der ofte præger hans menneskeskildring i dramaerne, er dog ubestrideligt et særmærkende træk ved denne ånd en var sans for og uimodståelig dragning mod al levende virkelighed. Netop denne underlige blanding er vel værd at lægge merke til; for den er også yderst karakteristisk: På den ene side en utøilet fantasis flugt gjennem alle himle og på den anden denne trang til og rod i livet og livets virkelighed. Drøm og virkelighedsflugt er ikke hans sag, heller ikke at stirre ind i sit eget indre og optrevle dets rørelser. Han har den robuste åndelige sundheds udadvendthed, der har nok at gjøre med at ta ind alle de tusinde indtryk og krav, der stormer ind på ham udenfra og bydende kræver at tages op og tilegnes. En usigelig frisk menneskesjæl, i hvem den omgivende verden gjenspeiler sig i nyskabt glans og under. Denne virkelighedssans kommer tilsyne i hans digtning i mange skarptsete træk, — såvel fra menneskenes verden, — her, som antydet underlig blandet med det fantastiske og rent naive — som især fra naturens liv. I var og forstående iagttagelse ved jeg her ikke hans lige!

Med denne åndsretning hænger også sammen hans forhold til den romantiske retning i tiden. Wergeland er påfaldende upåvirket af den. Nuet og dets varme rødmussede liv, naturen og dens strålende undere, syntes ham så uendelig rig og interessant, at han ingen trang følte til, med romantikerne, at søge tilbage til begravne tider og blæse liv i døde ben. Når han søger tilbage, er det til tidernes morgen og livets ophav.

De enkelte forsøg i den romantiske genre, vi finder i hans ungdomsdigtning, er heller ikke faldt heldigt ud, som f. eks. „Olvar bonde“, „Sigmund Brestesøns saga“, „Reidar Grjotgardson“, „Minneslaget“. Han finder ikke det sammentrængte, knappe, fyndige udtryk som f. eks. Bjørnson og Ibsen eier; han bruger for mange ord. Hans hjerte synes ikke at være helt med. Dog med en mærkelig undtagelse: „Et gammelnorsk herresæde“. Vor literatur eier knapt noget digt, der overgår dets barske malende kraft.

I „Reiseskizzer“ forekommer en betegnende protest mod romantikens forsøg på at gjenskabe fortiden, værd at lægge mærke til i Tegnérs og Welhavens tid.

„Stærke skud af Framnes ege —
I, der så ung Frithjof lege!
Tordenbrag af Quinenfos
Gny af Sognefjordens trods

Tønjum's hvide alpkolos
I ei kjendes ved den veke
Sang om jer, som tidens blege
Sønner klimpre vil blandt os!

— — — — — — — — —

Frithjof's sorg: i sorg en mand,
prenter penselen alene,
Åndemeisl i marmorstene,
eposstorm og odebrand!"

Betegnende er også hans råd „Til en ung digter":

„Skjald, ei se du tilbage,
ei mod den runede sten,
ei under høien, der gjemmer barbariske dage!
Lad ligge de skjolde! lad smuldre de ben!
Der på høien lad krybe oldgranskermyrer omkring.
Dem lidt støv skal, som snusen en kjærring, begeistre
— ja til at fortælle utrolige ting!"

Det er her unægtelig en begrænsning i hans kunstneriske syn. Men den er yderst karakteristisk. —

Wergelands forhold til romantiken illustrerer hans forhold til kunsten overhovedet.

Jeg er bange det vilde høilig forarge de kunstens prester der i vore dage med mørkt alvor våger over dens hellige alterild iblandt os. „L'art pour l'art" er et dogme, der ikke har plads i den kjætterske Wergelandske æstetik. Kunsten har ikke blot sit mål i sig selv. Den kan ikke ustraffet løses ud fra moralen, — dette ord selvfølgelig tat i sin videste mening „verdensmoral", ikke „kirkemoral". Digteren skal være en hellig „vates, en seer, en folkefører og folkeforbedrer. At han klarere end de andre ser og tolker, med tusindstemmigt ekko fra de uartikulerte masser, hvad der dunkelt rører sig i tiden, det er det, der gir ham ret til digternavnet". Wergeland har med al ønskelig tydelighed udtalt sin mening om disse ting, bl. andet i sin afhandling om den svenske digter Ridderstad.

„Ikke Døgenichtens Moro eller alene Kirke- eller Fabel-Moralen satte de sande Digtere sig som Meed. De indelukkede ikke sine Sjæle i Gemakkerne. Verdensmoralen var dem anvist, og de søgte sin Plads i Verden, forhen som Hærbevægere og Kongernes Lærere, nu som Ideeanførere og Folkenes Lærere. De levede i Sfærer, deres Tid endnu ikke gjennemskar; og deres Kvad var Forjettelser. Som fagre Luftsyn foran den susende Snekke glimrede deres Højbilleder foran deres Tid, og disse var de samme som Kjærlighedsreligionen opstiller over Lyksalighedens Lande.

Aha! siges der — vi forstaae hvor det bær hen. Men politiske Digtere? Gives der noget modbydeligere? noget Skjønsandsen modstridigere? Men „politiske Digtere“ er ikke det rette Ord; heller ikke „moralske“, heller ikke „filosofiske“. Vi ville „digterske“ Digtere, eller — ikke beskrivende det ubeskrivelige — Digtere, som ikke boe i Himlen for at spytte paa Jorden; som beherske sine Idealer; som leve men ikke døe af Følsomhed, og ikke ville at Andre skulle døe af den; som deres Værker udaander; som ikke beruses af en barbarisk Fortids Mulm, eller baske om med Fantaseringerne i dens Støv for at gjøre Nutiden ærværdig ved at tilpudre den dermed, men som forstaae sin Tid, deeltage i dens Krav, oplyse den derom og paaskynde dens Idrætter og Flugt; og endelig som idealisere ikke derfor, men for at realisere eller see eller haabe realiseret. For høj og sejervis til at kunne blive fanatisk, er slig Stræben tillige fri for at bortrives i Partiraseriet; thi de sande Digtere have kun eet Parti at sværge sig til, saafremt de ikke vil synde imod deres egen Natur.

Man har bebrejdet Digtere, der behandlede politiske Emner, Mangel paa Følelser eller rettere paa Følsomhed. Men er det ikke netop Dybfølelse at tolke Menneskehedens Krav? er der noget mere rørende end f. Eks. Profeternes Klager over Fædrelandets Fald efter de medborgerlige Dyders Undergang, eller en Rhigas Veraab over det trælbundne Hellas eller Polens Gravsange? Ingen Ingeborgs-Klage, ingen fordums eller moderne Pyramos og Thisbe rører os idetmindste saameget.“

Ud fra dette grundsyn fælder han en summarisk dom over den samtidige danske literatur:

„Er Digternes Plads saa høj, er deres Natur saadan, er det saadanne, der give en Skjønliteratur Rang, opfylde de saaledes i højeste Maade det Hovedbud „at gavne“ — da maae vi tilstaa, at hiin Literatur, som sagdes at have Indflydelse paa os, fra dette Synspunct ikke fortjener denne. Dog — der er en Gavn, som Skjaldskabet siges at have valgt sig fortrinsviis, ja som der siges er den eneste: den at forædle Skjønfølelsen. Men dette er jo kun en Betingelsesegenskab. Den er Elementet, hvori Skjaldelivet er, men ikke Livet selv. Skjønfølelsen er Sandhedens Organ. Det er ikke dette som tiltales, men gjennem det meddeler Digteraanden sin Ild, sine Forjettelser til ikke framsynte Sjele og befrugter de koldere Gemytter. Det er aldeles nødvendigt, men ikke nok.

Dette er maaske de bedste danske Digteres Fortjeneste. Den allerstørste Deel vedgaaer dog uden Blygsel, at „Løjer“ er deres eneste Meed; og de staae sig godt derved hjemme og her.

Det var vor Aandeverdens Efemerider nok, at de i den fandt den lunkne Temperatur, hvori den tykkes bedst at leve.

Den danske Skjønliteratur synes fra Oehlenschläger og ligetil I. F. Hansen (i Andersens Genre, og dennes Overmand) alene at have Underholdning til Meed. Den er en Sofaliteratur; og maaskee der, paa Sofaerne, findes dens Publicum.“

„Utile dulci“, denne prosaisk klingende maksime kunde, med en vis ret, sættes som motto over en stor del av den Wergelandske digtning. Ti Wergeland er i udpræget grad en forkynder-

og reformator-natur. Hans mål som digter er ikke først og fremst at gjøre kunst, skrive vers, — det er bare noget ved siden af. Hvad han med al sin brændende nidkjærhed og frugtbare evne vilde, var, fremfor alt, at gjøre hele verden og særlig det folk, i hvilket han var født, bedre og lykkeligere, livet rigere, mere værdt at leve. Det meste af hvad han har skrevet, har sin tendens. Hans livsdigt — „Mennesket“ — er en trosbekjendelse, et program og en lovsang for menneskets seiersgang mod fuldkommenheden. „Jøden og Jødinden“ en digters agitation for at fjerne en plet på vor grundlov. Farcerne lige så mange slag rettet mod sociale brøst og latterligheder. I „Nordmandens Katekismus“, sømands- og barnesangene etc., i prosaiske skrifter som biografier og afhandlinger, i hans skrifter for almuen, i hans avisartikler, — overalt fremtræder naivt utilhyllet denne rastløse trang til at forbedre, rydde op i vort fattige og ufærdige nybyggersamfund, gjøre det lysere og mer leveligt der. Det er for ham også en måde at „digte“ på! — Og i al denne udadvendte optathed, denne ødsle opstykken af sig selv til alle kanter, uden hensyn til sit egentlige kald, synes ikke kunstneren i ham at ha tat skade. Tvertimod ser det ud som om hans genius udfoldede sig friest netop i inderlig pagt med det omgivende liv og med dets tusinde krav, som lægger beslag på ham. Det har sig så med de rige naturer, — og for den sags skyld med os alle — at jo mer én gir af det bedste i sig, des mer har han også at gi. Midt i døgnets trivielle kampe har han besøg af sin muse lige så ofte og frit, som svalerne flyver ind og ud under hans tag.

Denne trang til at ta hele livet med i sin digtning, så at liv og digt går ligesom i et, særmærker Wergeland fremfor alle andre digtere, jeg kjender. Han forholder sig ikke æstetisk til livet på en passende afstand som f. eks. Welhaven. Han må helst ha det nært ind på sig i al sin ufærdighed og bundethed og styghed. Er det bundet og stygt, — han er der for at frigjøre og forklare det, finde veien ind til de sløve sjæle, løse dyrehammen, gjøre dem mer menneskelige. Derfor, også, er han jo digter. I et mærkeligt brev til Frederika Bremer[1] siger han:

„Jeg kan ikke forsone mig med, at et lykkeligt folk ikke skal synge og være poetisk i sit hele indre liv, i sine barnestuer, brudestuer, julestuer, spindestuer, ved væven, sliulen, plougen og seilet.“

[1] Wergelands breve pag. 124.

Vi har en hel række sange af ham, født af denne trang til at lære folket at synge.

Wergeland er som digter improvisator i en grad, som der neppe er sidestykke til i literaturhistorien hos en digter af hans rang. Om nogen synderlig kritisk sigten synes der ikke at være tale. Umiddelbart som ideerne stormer ind på ham, blir de henkastet på papiret, i undfangelsens brand og skjælvende hast. Han har den frugtbare ånds trang til at producere hensynsløst hurtigt uden at offre den kunstneriske form synderlig tanke eller beregne, hvad virkning det vil gjøre på læseren, i en uskyldig ubevidsthed, der lige til det sidste lar ting undslippe hans pen, som den mindste selvkritik vilde ha undgåt. Men rige naturer som Wergeland har råd til denne leilighedsvise skjødesløshed. I sammenligning med Welhavens koldhamrede, omhyggeligt affilede digte gjør Wergeland indtryk af at være kommen rødglødende ud af smelteovnen og ikke senere at ha gjennemgåt nogen afpudsningsproces. Deraf det uberegnelige og tilfældige ved deres kunstneriske værd. Der kan iblandt forekomme rene monstra som hos ingen anden digter, fordi ingen anden skaber på denne måde, så helt ud af øieblikkets besathed. Og selv bortset fra det rent hjælpeløst mislykkede, bærer hans produktion altfor ofte mærker af den skjødesløse hast, hvormed den er blit til, i outrerte billeder, i umotiverte spring i tanken, i det hele i en pinlig mangel paa kunstnerisk beherskelse. Dette er unægtelig en dyb, beklagelig brist ved den Wergelandske digtning. En så benådet digter har rent ud ikke lov til at ha så liden respekt for sin kunst, at han rent sanseløst, i ørske prisgiver sin muse til hver stemningsbyge, der rider ham, eller være så ligegyldig naiv om sin digter-reputation, at han ikke bagefter prøver og forkaster med kunstnerisk strenghed. Det synes at hænge sammen med den yre ubeherskethed, mangel på selvbevidst værdighed og styrkens ro i hans hele væsen. Men i hans lykkeligste besøgelsens stunder, hvor digtet er rundet fuldbåret i sin selvgivne form ud af en hel bristende fuld stemning, med tanker og billeder strømmende frit og endeløst rigt, der kan netop denne improviserende skabermåde forlene med en usigelig friskhedens charme. Det er, som vi indvies i og lever med selve skaberglæden. Og netop denne åndelette hast i tilblivelsen, inden endnu inspirationens glød har fåt tid til at kjølne, kan da betinge også en høi kunstnerisk fuldkommenhed, dette præg af én øieblikkets støbning, som er egen for Wergelands ypperste produktion.

Stærkt fremtrædende er denne ånds kosmopolitiske karakter. Med al sin kavende norskhedsiver er det, som Skavlan træffende har fremhævet i sin bog, Wergeland, og ikke Welhaven, der representerer det videste Europæiske standpunkt iblandt os. Det kommer frem i så mange ting, i hans årvågne interesse for alt hvad der rører sig ude i den store verden, i hans trang til direkte rapport med den — og ikke over Kjøbenhavn —, i valget af sujetter, i hans digtnings helt igjennem unorske karakter, i den karakteristiske trang, der leilighedsvis kunde gi sig et ligefrem lidenskabeligt udtryk, til at skrive i et af de store verdenssprog. Der er ingen virkelig modsætning mellem dette verdensvide i hans sympatier og ånds karakter og det heftige skinsyge, næsten eksklusivt snevre i hans fædrelandskjærlighed. Det er bare to sider af den samme ting, en altomspændende sympatis trang og evne. Hos de allerfleste mennesker vil en sådan sympatiens udflyden til alle kanter ligesom fortynde den. Wergelands natur var så overhånds rig, at den kunde omfatte med lige concentreret inderlighed det fjerne og det nære. Netop slig som den var, måtte *hans* fædrelandskjærlighed arte sig. Suge sig fast, med alle sit væsens rødder, til den jord og det folk, blandt hvilket han var født, værne iversygt om dets ære, gi det bedste, der i ham var, — hvor kunde det være anderledes med hans trang til at forstå og komme i nært, menneskeligt forhold til alt og alle der omgav ham.

Wergelands forelskelser.

Motto. *Cinthio:* „Min første feil,
at jeg ei kjendte kvinden“.
„Venetianerne“.

Alverden kjender Wergelands mange ungdomsforelskelser fra „Hasselnødder“, hvor han, som bekjendt, har givet en elskværdig selvraillerende skildring af dem, som en mand, der ser på dem med de modnere års øine og har råd til at ha sig selv lidt tilbedste. Fuldt så overlegent har han ikke tat det, mens det stod på, — det viser bl. a. de samtidige breve, og siger sig desuden selv, med hans heftige natur.

I skizzen "De sammenvoksne træer“ fortæller han om sin første 15-års gutteforlibelse med den fjerne sky tilbeden „uden tanke på sanselig belønning“. Om de to sammenslyngede rognetræer, i hvis bark han havde skåret „med ængsteligt vellystige snit“ sit og sin elskedes navn. Om sin hjemkomst, år efter, til morens begravelse, — „min ømme, elskede, skjønne moder“, — og hvorledes han finder træerne døde, liggende på jorden, „endnu omfavnende hinanden“. „Der ligger min ungdom, min herlige sværmeriske ungdom! Der ligger livsenstræet i mit paradis, vidnet om den tid, da jeg nød honningen af to kjærligheder: den til min moder og den til hende hvis navn træet havde båret.“ Der er, under spøgen, en patetisk skjønhed ved denne korte fortælling om hans unge hjertes opvågnen til kjærligheden, — „min første uslukkelige kjærlighed“, siger han selv. Men før han endnu er færdig med denne første flamme, er han midt oppe i en forelskelse no. 2, fortalt i skizzen "Kjærlighed på distance“. Han finder det nødvendigt, — som rimeligt kan være — at forudskikke en slags undskyldning, ganske karakteristisk. „Når man elsker som jeg gjorde, nemlig uden bestemte hensigter, uden tanke om den elskedes besiddelse, der, som altfor stærk og berusende,

med vellystig gysen trænges langt hen i baggrunden og kun tillades at fremtræde under navn af tanker på embedseksamen, — og især når den først elskede allerede er forlovet: så kan man, inden man ser sig vel fore, komme til at elske to. Forklare og forsvare dette vil jeg ikke; men jeg — og jeg tænker flere — véd det går an.“ — Joda! — Og så kommer historien om, hvorledes han skrev et frierbrev hver dag og ligesaa regelmæssigt rev det istykker, — hvorledes han hver dag pyntede sig for at aflægge visit hos den elskede, men hvorledes modet svigtede ham, når han nærmede sig huset, „ligesom når man skal til tanddoktoren“, — så han aldrig kom der. Hvorledes han, da den elskedes familie var flyttet på Ladegårdsøen, anskaffede sig en uhyre kikkert for i alt fald at få et glimt af hende tvers over fjorden, — indtil han får vide, at gjenstanden for hans tilbedende beskuen var en ganske anden. Hvorledes endelig tilsidst han erfarer, at hun er tilfalden en klogere rival, hans egen fortrolige ven, hvis interesse var blit vakt netop ved hans lovtaler. Om alt dette, og om de fortvilede beslutninger, han i den anledning fatter, men hvoraf ingen blev iværksat, fortæller han med sit elskværdige, smittende lune. Men bag den ældre ægtemands selvironi over ungdommens naragtighed føler man også her at hans skuffede sorg har været heftig nok. „Så fortvilet var jeg, at det sidste gyselige, at stå ene i verden, forekom mig som den største lykke.“ Og efterskriften står i en underlig modsætning til skizzens lystige tone forøvrigt.

„Jeg må have elsket den søde Grethe M. i ædleste forstand. Synet af et gjenfærd har jeg altid følt vilde udøve en forfærdelig indflydelse på mig, ja selv mennesker, jeg havde næret den største agtelse for, var det rystende for mig at tænke mig synbare efter døden. For hin piges geist — hun døde nemlig kort efter — har jeg derimod aldrig været bange. Det har endog i en lang årrække forekommet mig, som om hun virkelig tog del i mit ve og vel, og som om hun oftere omsvævede mig, uden at jeg kunde se hende, uagtet jeg ofte i ensomme nætter bad hende at vise sig, om det var muligt. Hvorledes skulde denne meenløse skabning, sit hele liv et fattigt forældreløst barn, der måtte lære ydmyghed af barmhjertigheden — hvorledes skulde hun kunne medføre noget forfærdeligt? Jeg måtte se hende i hvidt med lyseblåt, således som jeg første gang så hende og altid tænkte mig hende klædt — — —.“

Det synes, som om denne pige „i hvidt med lyseblåt“ har været den af alle, han har elsket dybest og varigst. Som han udtrykker det på sin slående måde: „Hun var den kvinde, som jeg alene kjender, når jeg er længst fra alle kvinder.“ Så taler en mand kun om én kvinde, hende, den eneste. I sine digte dvæler han oftere ved sin „attenårselskov“. Som i „De to elskerinder.“

„Hun ligned den tendre konvolvulus blå,
hvis klokker som luftblomstre nedlude på
usynlige stilke . . . den hulde forsvandt:
at sige hun „døde“, det er ikke sandt.
— — — — — — — — — — — —
Om natten — det volder ei angst eller gys —
da kommer gestalten i safirblåt lys,
når enten jeg kalder min attenårsbrud,
hvad eller hun ved mig et glædeligt bud.
Da hører jeg nær mig en stemme bekjendt
lig harpens hendøen når sangen er endt.“

Og i det deilige digt „Min vivs hjemkomst“ er det hende, som kommer svævende ind for at melde, at hans hustru vil komme samme nat.

— — — „Det er mig og ikke hende,“
klang det, klang, som om man kunde
tænke klang fra engens klokkes
og konvallens spæde munde,
toner i en liljes stængel
„Det er mig! Du bør mig kjende:
Jeg er din og hendes engel;
død forlængst og før jeg vidste
at jeg var din første elskov.
Jeg velsignet har din sidste,
åndet al min ømhed ind
i din elsktes jomfrusind,
strøget ned med bløde vinger
ringen først på hendes finger.“
— — — — — — — — — —

Den bedst kjendte af Wergelands ungdomsforelskelser og, som prof. Skavland siger, „den, som havde mest jordisk klump i sig“, er den, som berøres i skizzen: „Et helvedes jevndøgn“, og hvortil knytter sig den bekjendte katastrofe, da han „med et dumt brøl og tre neier i livet“ styrtede sig ned fra en låvebro for at knuse hodet mod en sten, men „nok ikke uden beregning kom til at falde i den blødeste kløver og thimotei istedenfor på stenen“. —

I breve fra Wergeland — udgivne af H. Lassen — findes der en længere korrespondence med denne dame — Laura[1], som hun der hedder — og hendes mor. Der er noget inderligt naivt og elskværdigt over disse ungdommelige udgydelser, især i brevene til den ældre dame. Hans sjæl ligger åben for os i dem, som en klar kilde, som man gjennemskuer lige til bunden. En god, snil gut, med et barns trang til at elske og elskes, leve i fine kvin-

[1] Frøken Hulda Malthe, yngste datter af foged på Øvre Romerike, kammerråd Malthe † 1844 som byskriver i Xania. Moren født Bretteville.

ders atmosfære og under deres indflydelse, så beredvillig til at la sig lede af dem. Noget af det bedste og reneste i hans natur kommer frem her. Man læser dem med et smil, og samtidig kan man ikke la være at holde af den ungdommelige forfatter. Men man forstår så inderlig godt den unge dames tilbageholdenhed. Der er, ved siden af en åndsudvikling, mærkelig for hans unge år, en naiv svulstighed og svadsighed, som ofte slår over i den rene karikatur. De fleste af disse breve er henvendte til "Laura's mor". Hun synes at ha været en elskværdig og forstående dame, overbærende overfor hans extravagancer; og han, på sin side, er i sin tone så åben og tillidsfuld, så sønligt ærbødig. „Jeg giver Dem her," så slutter han et af sine breve, „Tohundrede tusinde levende, åndende hilsener, med bankende hjerter og dristige, åbne barneblik, hvoraf 50,000 knæle for Dem, 50,000 for Deres høitagtede mand, 70,000 for Laura o. s. v." . . . . „Jeg holder af Dem som en søn af sin moder, af C. som mange elskere af deres elskede, men af Laura mer end ti elskere, når deres kjærlighed blev sammenadderet. Dette er sandt . . . . . "

Korrespondencen tar sin begyndelse straks efter den ovennævnte katastrofe, da han kastede sig ned af låvebroen, efter et nyt afslag. Laura var nærværende, og man kan forestille sig skandalen og bygdesladderen. Wergeland er fortvilet:

— — — — „Jeg har det håb, at Gud vil lade mig dø . . . Alt er tabt, — jeg er afsindig. O gode, ædle frue! Tilgiv mig. Jeg vilde været Dem en god søn, om skjæbnen havde villet det. Alle, som kjende mig holde meget af mig — Laura vilde ogsaa kunnet det . . . . Jeg velsigner L: Jeg vil bede gud om godt for L. . . . L. må ikke hade mig: Jeg er jo dog hendes bedste ven" — — — — — (*Brev til L.'s mor.*)

I brev til Laura i samme anledning er tonen lige sønderknust. Han har det travlt med at forklare, hvorledes han kunde bære sig slig ad. Han var simpelthen fra sig den dag, hvad der også var blit bemærket af andre. „En påfaldende åndsfraværelse, yttringer af en høi spænding i sjælen" . . . . . Men han vil gjøre bod. „Jeg vil vise verden, at ingen kan elske og nærme sig Laura uden virkelig at bli bedre . . . . . Vær blot ikke vred, men sig ved Dem selv når De vender Dem fra dette papirs aske(!): Han vilde dog ikke så ilde! Lev evig vel!"

Men han er en sangvinsk natur. I næste brev til Lauras mor er tonen alt en anden. Hun „er hans lykkes stifterinde, hans blide norne". „Min kjærlighed til Laura er prøvet og skal prøves, den er grundet på agtelse, og dens yngre søster er taknemlighed" (den slags oratoriske banaliteter forekommer ofte). Brevet

er ydermere ledsaget af en ode, betitlet: Håb, hvortil Laura må ha gjort store øine. Jeg citerer de par linier, hun tør antages at ha skjønt noget af:

Ørnen jeg ligner, som såret ei kan
    flagre til reden.
Mig amazonen, ak, Stella, med øiets
    glimrende pile såred' i vingen.

*

Blåfjedret pilen fra ibenholtsbuen
    (øinenes bryn) (sic!) brat
foer, og da svinglede ørnen i luften;
    Stella fra byttet letfodet iled'!

Fremdeles medfølger en „sonate" til Laura på ikke mindre end 29 vers, som også må ha været en ganske hård nød at knække for en 18-års pige. „Flodens sang til stjernen" hedder den, og det er, som H. Lassen påpeger (breve 24) rimeligvis motivet i dette digt, der „først ledede ham på Stellanavnet". —

Hans freidige tillid synes at vokse. I næste brev — til moren — udkaster han denne fremtidsidyl:

"Der vil engang — så håber jeg — komme en tid, da hjertet vil føle sig lykkeligt, og da ånden frit vil kunne bevæge sig i sin egentlige sfære; en tid, da jeg nær Dem, ved Laura's — o, en guldalder, en feeverden — — ved L.'s side, med L. vil kunne dyrke sprog, digte og tegne, hvortil naturen goddædig skal have givet mig et ikke almindeligt anlæg, når de pligtmæssige studier er fuldbragte.

Vil dette nogensinde blive virkeligt! O, De og L. behersker jo mit hjerte og sjæl: De kan jo danne dem som De vil; de er bøielige og ikke fordærvede."

Vakkert og elskværdigt dette!

Også dette brev er ledsaget af et digt: „Napoleon", som det hedder, „høist uegentlig", indrømmer han. Det har en særlig interesse derved, at her, i digtets storslagne begyndelse, for første gang antydes den åndelære, som han senere udvikler. Forøvrigt springer han straks, uden overgang, over til den evindelige „Stella".

— — — „Jeg kan ene tyde alt,
Gud i Stella's digt har malt:
Ser du kindens Sappho-quad
(Rosenskrift på liljeblad)
Om en forår-morgenrøde;
Læbens ode (ak, en ånd
boer der — vist Anakreon?)
om de blanke druer søde
(helst en Christi Lacrima,
runden op på Golgatha);
Lokken er, om hvælvet nat,
Dithyrambers foss så brat.

Hoften . . . eia! en flok af engle med hvide
klappende vinger: hoved mod hoved de juble:
„O blomstre Herrens jord"
Barmen er et mystisk qvad
om en melkeveierad,
vogtet af et englepar.
o. s. v.

Man forstår, at en ung pige fra et dannet norsk embedshjem i århundredets begyndelse måtte steile ved denne eiendommeligt nærgående detaillerte måde at besynge hendes yndigheder på! Og stakkels Wergeland skjønte det vist ikke. Han mente ikke noget ondt med det! Denne stormende og glødende erotik var nu engang hans naturlige udtryk. —

Atter og atter kommer han i disse breve tilbage til, hvad „onde tunger", „hævngjerrige fiender", skumler om hans „uordentlige liv". Wergeland stakker har nok desværre ofte vel begrundet anledning til at forsvare sin borgerlige vandel. Han havde lovet høitidelig sin elskede og hendes ganske hus at være pen gut for fremtiden. Men kjødet er skrøbeligt, og mange og angergivne er de bekjendelser, han ser sig nødt til at aflægge.

„Isandhed," skriver han overnaturligt høitideligt (2den dec. 1827), „Jeg har vel et let bevægeligt sind og min part af støvets letsind (!); men mine skjebner har tæmmet den . . . . . Idet jeg før undertiden overlod mig til et uordentligt liv, gjorde jeg det af mangel på noget bedre; nu har jeg jo dette bedre."

(Lidt nedenfor sammesteds:)

„For at gå i detail, må jeg rigtignok, ved siden af flere gange at have undslaaet mig for såkaldte lag (!), som man vel ei kunde finde nogen synd i at deltage i, tilstå, at jeg kun to gange i denne lange tid (!) har deltaget i sådanne, og det da engang på min fornufts ruin. (Mærk denne bedemandsstil!) Jeg vil ikke forsvare det; men den strengeste dommer tilgiver — engang. Desuden" — tilføier han forfriskende — „det er længesiden, og jeg har udsonet en svir med mange, mange, ved bogen tilbragte, morgener, dage, aftener." —

Men ulykken er ude igjen; Wergeland var en af skjebnen forfulgt mand! Allerede 10de dec. — altså 8 dage efter — skriver han til Laura's broder:

„Jeg er letsindig, jeg er letsindig, meget letsindig, det siger jeg med bitter alvor til mig selv — gid L. og C. kunde finde en mildere benævnelse. Jeg vil, at Du skal fortælle Dine søstre følgende letsindige handling af den, som gav dem så alvorlig og ærlig løftet om et eksemplarisk liv; men de kunne være vis på, at finder de det stygt, finder jeg det endnu styggere.

Sagen er nemlig: da jeg kom hjem fra Grorud, lå der invitation til mig fra R. til en aftencommerce: jeg var slet tilmode, da dere var borte (se skjelmen!) — alt var tomt: jeg gik og svirede tilgavns.

Jeg kan ikke beskrive den følelse, den skamfuldhed for mig selv, jeg følte og føler bagefter. Den var sort som dette blæk" (brevet forøvrigt er skrevet med rødt blæk; men har han udtrykkelig for effektens skyld byttet om for disse liniers vedkommende!)

Han føler, at efter denne blamage står hans sag slettest muligt. Han trygler og tigger, han siger de peneste ting:

„Bed L. og C. ikke holde mig for falsk, svigefuld, formedelst hint! Det skal ikke hænde o. s. v. . . . Sig hende, at i min sjel blomstrer, gløder en rose, høirød for Laura; men en himmelblå viol for C. slynger síg rundt dens stengel."

Han ender med at hilse Laura 15 mill. gange, „din moder og C. 1 000 gange".

Jeg håber Laura havde humoristisk sans nok til at læse dette med et smil!

Så var der den ubehagelige kjendsgjerning, som var vel bekjendt — han har visselig selv sørget for det — at han, skjønt bare 19 år gammel, havde flere uheldige forelskelser bag sig. Den nærliggende beskyldning for flygtighed generer ham åbenbart, — som vel kan tænkes —, og det er ham såre magtpåliggende at imødegå den, både i bunden og ubunden stil. Vil De se, hvorledes han greier sig ud af kniben:

„Jeg har hørt," siger han i brev til Laura, „trediemand finde det forunderligt, at jeg så snart kunde glemme Selma. Samme tanke kunde jo også opstå hos Dem . . ." (Ja såmæn!) Forat nu ikke denne tanke skal fæste rod, må han gjøre en stor anstrengelse, og han laver på stående fod en mythe, både sindrig og vakker:

„En skjøn sjel — De kan tænke Dem Petrarchs Laura eller Johanne Grey, eller hvilket andet ædelt fruentimmer(!), De erindrer Dem, — hævede sig fra jorden. Den udfoldede sig herligere og herligere gjennem jo flere liv den vandrede; den havde allerede gjennemvandret åndernes; stjerneåndernes, seraphernes, cherubernes og eloahernes klasser, da den øverste eloah, forbauset over denne ånds dyd og glans, for ikke at flette et nyt mellemled mellem sig og englene, i sin visdom delte den og sendte den atter ned til jorden, at gjennemløbe samme bane. Begge denne ånds herlige dele var hinanden fuldkommen lige, som en kløvet diamant, og som to stjerneskud dalede de tvende søstersjele ned til jorden. Den lunefulde skjebne lod dem synke i to yndige legemer i vort gode fædreneland, og menneskene, uvidende om deres foregående skjebne, kaldte den ene Laura, den anden Selma."[1]

[1] Breve fra H. W. s. 16.

Ikke ueffent dette, men jeg synes mindre om det, som kommer efter. „Dette er blot en mythe, men den strenge sandhed er, at jeg fandt langt mere hos Dem end hos Selma.“ Det er så uligt Wergelands høisindede natur, og skal vel neppe have bidraget til at indgyde tillid til hans forsikkringer.

Hvad nu, forresten, den ting angår, at en mands hjerte kan huse mere end én kjærlighed ad gangen, skulde vi kanske ikke gå for strengt irette med det. Som Wergeland selv siger, — og jeg tænker flere med ham har gjort den erfaring — „Jeg ved, at det går an.“ — uden netop at være et bevis på letsind og troløshed. For naturer som Wergeland og Robert Burns f. eks., om hvem det samme fortælles — med deres åbne skjønhedssans og letvakte følelser, falder det naturligt nok. Det er flirtation, den ørkesløse legen med kjærligheden, som er fordømmelig, ikke den virkelige lidenskab.

I det hele synes den skjønne ikke at ha skjænket ham overdreven megen opmuntring. Det slår endog ham, i hans seende øieblikke. „Men sig mig,“ skriver han i det ovennævnte brev til Lauras bror, „hvad lever min kjærlighed af? hvad giver den næring? Og dog svulmer den, blomstrer på en sygelig stengel! Den er udødelig — den er udødelig! Den lever jo af intet.“

Smal trøst; men han lar sig ikke afskrække; han skriver breve lige ufortrødent. I et af de sidste til Lauras mor (2den april 28) nævner han leilighedsvis sit store hoveddigt, „Himmel og Jord“, som han kaldte det i det første udkast.

„Nu vil jeg ikke skrive flere sådanne farcer, lade sådanne småkarter falde af mit træe, hvor der modnes nu et stort, guldtegnet æble, som De, gode, kjære! og L. min bedste, mit kjæreste af alt! skal afplukke, hvis De værdige mig det . . . . Dette digt, hvormed jeg offentlig vil træde frem, er omfattende og bærer navn af: Himmel og Jord. Når det er færdigt, critiseret etc. etc., vil jeg sætte mig på en hest, med mit manuscript i lommen, og trave op til —gård, bede Dem og L. høre på mig med tålmodighed mens jeg læser det op mellem thevands- og aftensmåltid (!) ude i lysthuset, forat De kan sige, om det må dediceres mit hjertes Stella og S.'s moder, eller rent ud: Laura og L.'s moder . . . .“

Tænke sig: læse „Mennesket“ høit for to damer i et lysthus, „mellem thevands- og aftensmåltid“! Men der blev intet af den idylle heller. Hverken prosa eller poesi havde den forønskede virkning. Enden på historien kjender alle fra den morsomme skizze „Et helvedes jevndøgn“. Man kunde sige, at en elsker, der kunde bære sig så udsøgt dumt ad, fortjente sin skjebne. Noget varigt hjertesår lader han ikke til at ha fåt; de mødtes senere som gode venner.

Der er svært meget ungdommeligt og naragtigt ved denne Wergelands forelskelse — som ved de tidligere. Men også, i al den ubehjælpelighed og naivitet, noget friskt og vakkert. I et af disse breve siger Wergeland etsteds: „De 19—20 års kjærlighed er jordbærret, friskt plukket, der endnu har den aromatiske, piquante duft.“

Man skulde tro, at Wergelands hjerte, der havde glødet for så mange, nu snart måtte være udbrændt. Men det ligner den fugl Phøniks, kun, at dets fornyelse foregik med betydeligt kortere mellemrum. Umiddelbart efter afslutningen af „Laura“-korrespondencen er det igjen i fuld flamme, høiere end nogensinde. Det gjælder denne gang en dame ældre end han selv, af fin familie, rig, begavet og høit udviklet. I Skillingsmagazinet for 1882 har Hartvig Lassen offentliggjort et brev fra Wergeland til hende, et rent monstrebrev, der fylder næsten 12 spalter der, og endda er det forkortet. Stilen har — som hyppigt i disse korrespondencer — noget bedemandsagtigt, høitideligt og tvungent; én kan ikke værge sig mod det indtryk, at der er en klodset bestræbelse for at afpasse den efter den tilbedtes formentlige smag. Det er en hel skriftestolsbekjendelse, hvori han gjør rede for sit vita lige fra barndommen, sine forelskelser, sine forhåbninger og fremtidsplaner.

„Jeg må nu,“ skriver han bl. a., „med angst og forventning blotte min helligste tanke, og jeg skrider dertil med et alvor, der vender sig mod himlen i et inderligt suk, før de skjebnesvangre ord ståe der, urokkelige som skjebnen . . . . . De vil forundres, når jeg her tilstår Dem, at ingen anden kjærlighed (med udhævet tryk) end den eneste og høieste og inderligste til Julie, har behersket min sjel og vil det til jeg synker sammen som en udbrændt vulkan . . . .“

Man kan være villig til at finde sig i en del licentia poetica af en tyveårs forelsket digter; men dette er for freidigt! End Ida og Selma og fremfor alle Laura! Laura, hvem han ganske nylig har bestormet med de samme lidenskabelige forsikringer, om muligt endnu mere glødende! Og hans tidligere forelskelser var vel kjendte; det synes at ha været hans skjebne altid at elske for åben scene. Han har også en følelse af, at han ikke kan komme forbi dette, uden enslags forklaring. Vil De se, hvordan han greier den? Den er ikke af veien. Jo, han har elsket andre kvinder, tilstår han. Men det har været af en tilfældig, forbigående karakter; „deres billede forsvandt snart fra min sjæl“ under hans søgen efter den rette, den virkelige, „Stella“, „idealet“, som han „havde uddannet i sin fantasi“. „Julie, jeg

så Dem, da mit indre billed var uddannet, og jeg søgte ikke længer." Mens han gjorde sine stormangreb på „Laura"'s hjerte, var det i virkeligheden Julie, han elskede „håbløst" „på en svimlende afstand". De selvsamme „Stella"-digte, som han havde tryglet om tilladelse til at tilegne Laura, — deres virkelige egentlige gjenstand var Julie. O, falskhed dit navn er mandfolk! „Havde hun — ɔ: Laura — sagt ja til mine bønner, så vilde jeg sagt hende alt, at jeg havde elsket Julie i Laura, men at jeg vilde stedse elske hende som om Julie lå ved mit hjerte" (!)

Men ved siden af disse kunster, som dog ikke gjør helt indtryk af at være bevidste, men snarere puds, hans livlige fantasi spiller ham i øieblikket, — forekommer der i dette løierlige skriftemål vakre, dybt følte ting . . . . . „Min ungdoms favreste tanke var og er den: i mine livligste år, mens hjertet har sin skjønneste vårvarme, at besidde en kvindelig sjel, der forstod min sjel, som jeg hendes, fuld af adel og fyrig, hele verden omfattende velvilje, fuld af tanker, så lige mine som tvillingenglesøstre deres brødre: — en kvinde, som forenede med ånd og kundskaber et hjerte, der var beslægtet i måde at føle, i enhver ytring med mit, der var glad og sorgfuldt med mit, og gjennemglødet af ømhed for mig og kjærlighed til hele menneskeslægten. Kort — et væsen, jeg kunde leve i og for, uden hvilket mit liv var kun et halvt liv . . . , et væsen jeg kunde meddele mig for, så sandt som om jeg talte i min egen sjæl" . . . . . ja, der er meget mere, — for han bruger mange ord, — men der er også over denne åbenhjertede udmalen af en ynglings drømmeideal ægte varme og friskhed og skjønhed. —

„Jeg beder Gud og Dem, at jeg ikke må føle mig bestandig så ene, med sådan utilfredsstillet længsel efter et ædelt medfølende hjerte, efter en sjel som forstår min, at jeg ei for livstid må se netop min skjønneste egenskab, min idealitet, min modtagelighed for de ædleste og livligste følelser, bringe mig ulykke og kummer". . . .

Men heller ikke denne gang skulde han ha lykken med sig. Vi har den unge dames svar, nøgternt og ligefremt, klogt og fint; hun skriver: . . . . „Deres levende fantasi har viist mig for Dem i et skuffende lys og meget forskjellig fra hvad De med fornuftens klare prøvende øie formodentlig vilde se. — Jeg tror, som De at kjærlighed kommer fra Gud — og min følelse drager mig ikke til Dem; desuden er vor alder altfor forskjellig. . . . ."

Noget håb synes han ikke for alvor at ha næret; så skuffelsen har vel ikke været så stor. Han skriver i sit sidste brev: „Min

lidenskab har altid været håbløs. Dette har luttret den. Den står ved sin egen styrke. Den er ikke prydet med håbets regn — buefarver. Den er kun skjøn ved sine rene ophøiede træk, som de ædle antiker i marmor af gudegestalter; og den er bleg og uforanderlig som disse . . . . . O, jeg ønsker, De var en andens ganske, forat De kunde lære at kjende min kjærlighed ret!"

Det er let at forstå grunden til, at netop Wergeland måtte være så forfulgt af uheld i kjærlighed, så at der ligesom hviler et skjær af den uheldige elskers ufrivillige komik over denne side ved ham. Med sit yre, pågående uberegnelige væsen, handlende efter øieblikkets impulser, og vel ofte indiskret, måtte han, tænker jeg mig, virke fremmed, skurrende, ængstende på enhver velopdragen, ung pige. Kvindens væsen er mer begrænset, harmonisk; hun frastødes lettere end vi af ydre særheder, det disharmoniske, det, som går ud over alle mål. Hendes komiske sans er mer årvågen i det små, hendes kritik mer nærsynt og ubarmhjertig: hun stødes mer end vi af brud på den ydre konvention. Hun vil ha alvor og takt og værdighed hos en mand; larmende abstrakt begeistring, høitflyvende fantasterier går over hendes hode eller virker komisk. Således tænker jeg mig, at de unge damer meget snart så og frastødtes af det rare og yre, alle de mange unoderne hos Wergeland, mens for det store, det grænseløse ved ham manglede de øie og mål. Han sværmede gjennem alle himle, mens de var igjen på jorden og fandt sig bedst der. Hans tale må ha lydt for dem som et fremmed sprog.[1] Han var desuden ganske ung, mens disse forelskelser stod på, og en slig ufærdig ungdom i fremslængningsalderen anbefaler sig just ikke til sin fordel som elsker. — Dertil kom det ry, han havde fåt, for at leve et vildt liv, et ry hans egen færd og tale snarest bidrog til at forøge, — hans natur var, som bekjendt, altid at forstørre sine egne feil, af en vidtdreven oprigtighedstrang, blandet med trods. „Jeg er meget sanselig," tilstår han uforbeholdent i brevet til Laura; men det er utvilsomt sandt, hvad han også siger: „Har jeg været uordentlig, da følte jeg isandhed trangen til noget ædlere." —

Så har han — som vi ser — været ligeså grænseløs i udtrykket for sin kjærlighed, som i alt andet, så at gjenstanden for den uvilkårlig har følt, at det ikke var dem selv, som de kjendte sig, al denne stormende tilbeden gjaldt, men et selvlavet luftbillede. Kvinder ser i sligt rigtigere end vi; de har en mere

[1]) En ældre frue, der kjendte ham, har fortalt, at de unge damer fandt ham „skrækkelig".

nøgtern virkelighedssans, holder sig, ifølge et naturligt instinkt, til jorden; de har ikke i sin natur megen lyrik. De smiler lunt til vor overdrevne hæseblæsende hyldest og gjør i stilhed sine fradrag. Heller ikke er det egnet til at indgyde tillid til hans forsikkringer, når han kan skrive som dette (heldigvis forekommer det ikke ofte!) „— — — Den strenge sandhed er, at jeg fandt langt mer hos Dem end hos Selma, hvor god og fortræffelig hun end er.“ — Eller når han i digtet: „I vinduet“ søger at gjendrive hvad onde tunger tydeligvis har hvisket „Stella“ i øret, på denne naive måde:

Ak! Månen ser mod jorden trofast ned,
Men, kommer en tåge mellem med blottet snehvid barm,
Mon, Stella, månen er troløs, mon den på lys blir arm,
Om stakkels lille tåge får en stråle med!
Hvi ikke elske det skjønne hvorhelst det viser sig?
Hvad, Stella, er vel det skjønne uden et bild af dig?
Hvad gjøre . . . . . . selv tusinde forelskelser . . . . . .
vel andet end forherlige *vor* elskovs evighed?

Det er talt som en digter, men ikke sandsynligt at Stella har ladet sig bestikke af denslags sofismer.[1]

. . . . Når han skriver: „Jeg lever og virker blot Laura,“ så er dette vakkert sagt og ganske vist sandt følt, men når han tilføier: „L. er min atmosfære, mit(!) elektricitet, mit alt virkende guddommelige princip“. . . . . . „hendes sjel er en mangesidet diamant, som hviler i et rosenblad; hendes legeme er skjønt som et rosenblad“, er det jo tænkeligt, at den unge dame kunde studse og finde dette at være „altfor mange blomster“.

Man må forøvrigt neppe af denne svulstige ordrigdom la sig forlede til at tro, at hans følelse ikke i hvert enkelt tilfælde har været ægte og hel. Han var visselig fyldt af den, mens det hele stod på. For hans høitstemte sjæl var bare denne tropiske overlæsselse og fantastiske flugt det naturlige udtryk. Han var jo også så ung!

Hans første digtsamling er inspireret af hans kjærlighed og „Stellanea“ — den titel han selv havde valgt for den[2] havde også været den mest passende. Stella's navn er på hans læber i næsten allesammen, vi har hende i alle situationer, fra Stella som engel, på flugt mellem stjernerne til „Stella“ i verkenskjole. Her blir naiviteten transcendental:

[1] I ms. mangler her et ark, hvor brevenes ordpragt har været behandlet. *Udg.*

[2] Istedet blev den, efter faderens ønske, døbt med det noget opstyltede navn: Harpeslag for venskab og kjærlighed, frihed og fædreland.

Snart, Stella, du ser mig i vadmel, svart eller hvidt,
Hvis farven var munter, jeg dækte mit hjerte med løgn (sic!)

Forsigtig tilføier han:

hvis min nordiske skrædder vil vadmelet sy (!)

Han ved han vil bli en skive for latter; men han vil bære det som en helt:

Dit smil forbinder tusinde sår, lorgnetterne
ville indsvide i min ryg. — —

Han ser i ånden en idyl, Stella vævende sig, med høistegen hånd, en verkenskjole.

Når du hviler, så læs mit
sidste digt. — — — —
Fædrelandet er dit hjerte og frisk din
barm bag dit fødelands tøi
— — — — — — — — — — — — — —

Giv mig, når atter væven greies,
din udslidte kjole; jeg gjemmer stykket
hvor hjertet har slået.

Men af det hele plag, papir jeg gjør
skriver derpå et digt om tarvelighed,
vor friheds husholderske. — — —

Jeg skal ikke her gå nærmere ind på det meget debaterte, men, synes mig temmelig ørkesløse spørgsmål: „Hvem er Stella?“ Han selv har med tydelige ord erklæret i brevene til Laura, at det er hende, men i brev til Julie antyder han igjen, at hun er Stella, så det er ikke urimeligt, som prof. Skavlan påstår, at Stella ikke er en, men mindst fire. Af Stella-digtene selv skal man ikke bli klogere. Når man har gjennemlæst disse dunkle og glødende erotiske udgydelser, er man akkurat lige nær med hensyn til at danne sig et bestemt billede af den meget besungne elskede. Det er neppe et eneste individuelt træk at holde sig til ved denne abstrakte, overjordiske tågeskikkelse. Hvis der ligger noget bestemt, jordisk, håndgribeligt, til grund for Stella — og det må man dog antage —, så er den i disse digte blit forflygtiget til en essens, en ånd, hans muse og genius in abstracto. I digtet: „Hvem er Stella?“ — er alt vi får vide dette:

Min genius snart (som det lyster) går til himmels.
Thi min er en engel, berust af sang
(den letteste hjerte-vin)
og let er dens dragt: et fattigt taarelin.

Med rhytmisk vingeslag opad en streng (i
mit hjerte fæstet, der da har gravens echo)

den stiger blandt stjernerne, som et barn
i fulde jasminhæk;
dens skygge (o vingen som lokker synes da)
jeg ser langs aasen glidende, i form som
— en kvinde!

Trods al den ungdommelige ubehjælpelighed og naragtighed, der præger den omtalte korrespondence og Stella-digtene og noksom forklarer hans uheld i kjærlighed, er der også, som sagt, noget inderligt elskværdigt over den; en ynglings rene og sværmeriske tilbeden, en instinktiv dragelse mod fine kvinder og trang til at påvirkes af dem; noget af det reneste og vakkreste i hans natur lyser frem af hine breve. Når vi er færdig med at more os over den løierlige figur han gjør i dem, blir der igjen en følelse af noget næsten patetisk. Denne blinde entusiast, med sin unge friske, hungrige skjønhedslængsel, der stormer til møde hver Evadatter, der krydser hans vei, i hvem han tror at se sit ideal, sin „Stella" legemliggjort, og mødes af kjølig forbauselse og smil, — en himlens vingede søn, uigjenkjendt og uforstået, i sin narreforklædning, af jordens døttre! Der synes undertiden at stige op i ham en dunkel følelse af dette. „Hvorfor tilsløre sin ungdomsglæde i sorg," spør han, „fordi din mø i muld — ei din engel fatter?" Kanske det er derfor også, det går så snart over, — når han er blit seende igjen. Disse strålende skjønhedens skabninger, der glider forbi en sværmer som Wergeland og tar hans unge hede sind og sans fangen, — de synes ham skabte af et finere ler, og han smykker dem ødselt med sin egen indre skjønhedsrigdom, inddigter i dem sine egne luftige og høie idealer og falder ned og tilbeder sit selvskabte gudebillede, — for så, når han vågner til virkeligheden og ser, at det var jordisk af jorden, at glorien var en refleks af hans eget skjønhedsvæld, igjen at knuse det — som en utålmodig gut!

I den virkelige verden med dens tusinde hensyn, som han stadigt snubler over og støder an imod, har Wergelands fineste kjærlighedstrang mødt liden forståelse, væsentlig bare hindringer og skuffelser. Men der var en anden verden, hvor han selv var suveræn hersker, — hans digtnings fantastiske skyrige. I dets dunkle, pragtfulde ensomhed tyr han ind, når verden går ham imod, og udløser sin kjærligheds skuffelse i sang.

..... Jeg søger min trøst mod pigens hårdhed paa ensomheds
rolige borg:
her på mit fjeld, på min svimlende afsats med birken,

her på min tue, den blomstrende bløde, hvor alle
sorgerne straks forvandles til himmelske syner.
— — — — — — — — — — — — — — —
Se, min vemod blir fryd, min fryd sang under birken,
sang, sang om himmel og jord, om sjælenes væsen.

Er besiddelse af virkelighedens Stella ham nægtet, har han i sit indre et billede, som ingen kan ta fra ham, som er hans, i tid og evighed. „I min sjæl en Stella vokser . . . . Er hun en himlens seraf, som vor jords — roser så elsked, — at den til bolig sig kårede en? Føler den, tænker den, tænker den ligesom min, ... O stundom min sjæl — svimler ved tanken i afsind! du elsker en himlens ånd!“ I disse digte møder vi første gang navnet: Ohebiel. Hans og Stella's sjæl er forenet til én: „Os Han Ohebiel kalder — ædel kjærligheds engel.“

Hans kjærlighed er helt usanselig, uafhængig af ungdom og skjønhed. I „En sangfuld sommermorgen på Skreya“, Stella's digt, som han kalder det — 40 sider fuld af vilde syner, dunkle endeløse fantasterier, så vi undertiden fristes at ønske med Stella: „Gid hans vindøiede fantasi jeg kunde blinde“, — forekommer disse karakteristiske linier:

En grum tid vil plyndre din skjønhed, og stemmen
(ei droslen mer) under rustne tænder skrige!

End da blomstrer skærsommernætternes Stella, så
skjøn som dagens er nu, i hjertet frodig!
End da drømte Stella mit ældede hjerte med
sang vil fylde, mens du bag rokken luder.

Og efter jordlivets korte drøm, hvor „ånder går iblinde“, forklædte i kjødets dragt og uforstået af hinanden, stevner han hende til møde, ånd med ånd, utilhyllet for Guds trone, i en fantasi, der hæver sig leilighedsvis til en enkel og sublim patos:

Engang, bag rullende år, din
sjæl jeg ventende møder,
Stella, Stella!
Den vil jeg kjende blandt tusind,
tusind blegnende ånder,
Stella, Stella!
— — — — — — — — — —
Da vore sjæle og da vor
skjønhed smelter tilsammen,
Stella, Stella!

Disse fantasier om et møde hinsides den jordiske tilværelse i himlens uendelighed vender stadig tilbage.

Digtet: „Til Stella“ er i så henseende betegnende:

Ha, hvor spænder sig min sjæl
op til himmelen fra Hel!
Stella, stjerneseraf, vil
du mig følge på et smil!
Spænd så favr en morgenvinge,
og vi skulle, sjæl i sjæl,
os til himmelen nok svinge . . . .

Et par vingeslag, og de er i Guds store himmel, hvor de frit tilhører kun hinanden:

Stella, se dig ei tilbage!
Klyng dig fast, jeg flyr med hast!
Se de vide skranker brast!
Hør, hvor verdner suse hvast!
Hvert vort åndedrag er dage! —
Se, der ud af godhedsdybet,
hvirvles verdner, ånder, krybet.
— — — — — — — — —
Gjennem solenes portaler
må de vandre alle til
fred og evigheden: Hil,
Hil Guds store høitidshal,
fuld af verdners Hosianna,
fuld af glade ånders smil,
fuld af livsens stjernemanna,
dryppende fra solpocaler.
Se, her er vor bryllupssal.
Søde Stella! Søde brud!
følg mig til vor høiprest, Gud!
Her er hjemme . . . .
— — — — — — — — —
Du må glemme far og mor,
Seng og kammer hist på jord . . . . .

Hun vil finde jevnbyrdige veninder blandt ånderne, som har været elsket af de store digtere, Petrarca's Laura, Byrons elskerinder. Karakteristisk er denne ædle selvfølelse: blandt verdensdigtningens heros'er og deres elskede har han og hun, helt naturligt, hjemstavnsret. — Den jordiske kjærligheds sanserus er dunstet bort, han ser ned på deres begges legemlige hylster og kan dvæle ved dets forkrænkelighed.

„Søde brud, din barm og hofte
er nu bleven ormes kofte,
og min pande er i grus
tømmermands, tordyvels hus.“

Det er en forening af deres sjæle, han higer mod.

„Tys cherubers bryllupskor!
Bruden hæver nu sit flor;
og jeg ser min stjernerene
Stella's sjæl til mindste ynde.“

I himmelen blir de forenet til én engel: „vemod, søn af glæde og kummer“ — engelen, som er

„de tvende,
der kunde hinanden i muldmulm ei kjende“.

Henrik Wergeland 16½ aar gl.

Mennesket.

Motto: **Men stærkere bæver ei tiden, der ser
og føler og lider, end skjalden der aner,
hvis lynslagne øie belyser
de bævrende omrids af Alviljens planer.**

Således ud af alle disse forelskelser, jordiske af jorden, med deres tilfældige famlende søgen, deres ungdommelige naragtigheder, deres små kortvarige skuffelser og sorger, spinder hans fantasi med gyldne tråde sit luftige og sublime Stella-ideal. Han synger sig fri. „Jeg himmelens kjærlighed kun vil besynge — forglemme min egen, den jordiske.“ Fra hans „ensomheds borg, hvor alle sorgerne straks forvandles til himmelske syner“, blir hans ungdomsforelskelser noget forbigående fjernt, uvirkeligt. De har gjort sin gjerning, den at salve hans øie, til at se gjennem dem ind i „himmelsk kjærligheds væsen“, skue i et omfattende verdenssyn, der blænder og forvirrer ham, tilbage til livets urgrund og fremad til udviklingens yderste grænser. „Mennesket“, hans storslagne livsdigt, har tat form i hans sjæl, og det er kjærligheden, der har inspireret det.

I al verdens literatur er der, mig bekjendt, intet så vældigt i sit anlæg som dette.

Dante, Milton, Byron har behandlet beslægtede emner. Men de har, med den modne kunstners instinkt, sat sig begrænsede mål, som kunde nåes. Denne ubændige nitten-års yngling kjendte ingen skranker. Med sine uforsøgte hænder vilde han løfte en så overmenneskelig opgave som at fremstille i et verdensdigt vor slægts hele historie, fra dens tågehyllede begyndelse hinsides tiden, til dens fremtids fjerneste muligheder. Det siger sig selv, at dette kunde ikke lykkes, ialfald kun delvis. Men at han endnu før han blev mand, kunde undfange en så

gigantisk plan, og uden at lade hænderne synke trætte ned, med en så intens ihærdighed føre den frem til fuldendelse — slig som denne nu kunde bli — er i og for sig et særsyn, betegnende for det grænseløse, urkraftige i Wergelands geni. „Mennesket" er, om man vil, et poetisk monstrum, men kun en ung gigant, der dunkelt følte vældige kræfter svulme i sig, kunde vove så dristigt at stable Pelion på Ossa for at storme himmelen!

Betegnende er også hans dybe forvisning om, at det er et storværk, sit egentlige livsværk, han står i begreb med at skabe. Fra første stund han omtaler det, er det med en ædel selvbevidsthed, som en inspireret seer, hvem det er blit forundt at skue ind i Guds hemmeligheder. I et brev fra 1827 nævner han, at han „har styrtet sig ind i en hvirvel af hypoteser, og en original mystisk-filosofisk åndelære", som han har dristighed nok til at opkaste uden nogensinde at have seet i en filosofi, — — — „et værk så uhyre, at selv Miltons synes simple derimod".

„Himmel og jord, hvis gigantiske plan, som en melkevei jeg neppe, uden delvis, kan beskue og omfatte, bølger gjennem min sjæl." (Brev til Stella.) „Det er en åndeverden min sjæl vil afdække, et helt verdensdigt, hvori som centrum Stellas[1] liv og fortskriden mod fuldkommenheden, med en pensel dyppet i solen, skildres." Han indrømmer[2], at det „lider af alle ungdommens brøst, af formløs henriven og mangel på tøilemagt, men det er og blir literaturens betydeligste digt".

Man kunde mene, at det bare er ungdommens overmodige selvovervurderen, der kommer til orde her, men hans udtalelser på dødsleiet er præget af den samme rolige overbevisning. Han er til det sidste helt optat, ligesom besat af dette sit hoveddigt. Han skriver som bekjendt i denne sidste tid flere af sine ypperste, mest formfuldendte digte, men han nævner dem kun en passant i sine breve. „Mennesket" derimod taler han atter og atter om. Han får ikke fred, før han har omarbeidet det, „at de dog kunde se, hvad han havde villet", som han så patetisk siger. „— — Det er støbegods, en kolos, som endnu ikke er blit afpudset, ikke engang sandet af formen . . . Min egen geist må endnu engang omsværme den og feie den ren med slaget af sine vinger. — —"

[1] Julies
[2] I brev til videnskabsselskabet, Trondhjem.

Når man samvittighedsfuldt har læst digtet igjennem — neppe ti mennesker har læst det i sin helhed, mener H. Lassen — og har i friskt minde, hvilket hoveriarbeide det på mange steder kan være, selv i dets omarbeidede form, — med alle dets iøinespringende smagløsheder og absurditeter, kunde denne digterens egen, gjennem hele hans liv mærkelig uforandrede høie vurderen synes uforklarlig, og vilde visselig også være det, hvis man i „Mennesket" kun skulde se et poetisk værk, i rækken af hans øvrige, og bedømme det efter en udelukkende — eller endog væsentlig — æstetisk målestok, således som tilfældet var ved dets fremkomst. Men intet kunde være mere misvisende. „Mennesket" er noget andet og uendelig mere end blot og bar digtning. Det er hans livssyn og livsprogram, hans credo, hans religion til at leve og dø på! Så, og ikke anderledes, har denne vidunderlige brogede verden og vort korte lille liv i den, med dets mystiske forhold til evigheden og åndernes usynlige, men ligeså virkelige verden — åbenbaret sig for den nittenårige yngling, i en henført vision, blændende og bedøvende. „Jeg overvældes af synernes mængde og verdens storhed." Dette uhyre univers, dette liv med dets tusinde spørgsmål — som mængden af os bare sløvt stirrer på for at leve videre sit liv uden at søge nogen forklaring, — hans unge friske sekraft har stirret ind i det, som ørnen i solen, og det har åbenbaret ham noget af sin hemmelighed. Han har fundet en forklaring, som han tror på med hele sin sjæl, som er hans og ingen anden i den vide verden! Hvad under om han føler sig som en benådet seer, om han brænder efter at gi os et billede af, hvad han har seet, „med en pensel dyppet i solen". Uvilkårligt former det sig til en langtrækkende sang, som skal overgå alle andre, „sang, sang om himmel og jord, om sjælens væsen." —

Og han tar fat på værket skjælvende, åndeløst, med et stort, naivt alvor, som den, der ved, at det er det største, som er givet ham at gjøre. Det bare gjælder for ham at få fæste sine ideer til papiret, råt og ubearbeidet, som de fødes; store dele af digtet er bogstavelig talt improviseret. Formen, den æstetiske behandling og afpudsning, hvad havde det at sige? Skulde han ha puslet med det således, som de herrer kritici forlangte, var han nok aldrig bleven færdig! Ikke bare poetiske fantasier dette, men hans dybeste overbevisning om de dybeste ting, Guds egen sandhed, hans „budskab til verden". Når han bare fik sagt, hvad han havde på hjerte, fik det blive med den æstetiske

form, som det kunde! Således omtrent tænker jeg mig Wergelands forhold til sit livsdigt. Deraf hans ængstelige iver efter at omarbeide det på dødsleiet. I sine modnere år har han sikkert nok set dets mange brøst,[1] og jeg tænker mig, at det altid har ligget og tynget på ham, som noget, der engang måtte gjøres, men han havde livet for sig, og hver dag var rig med sine egne krav. Så kom sygdommen, og tiden truede med at blive knap. Omarbeidelsen blev vel derefter; såmeget fik blive stående, som det var, skizzeret, råt, utilfredsstillende både på den ene og den anden måde. Døden undte ham ikke frist til mere. Men han havde fåt sagt, hvad han havde på hjerte, „at de dog kunde se, hvad han havde villet“. Var glad for det, vilde ikke bede om mere. „Måtte jeg blot fuldføre dette,“ skriver han i brev til svensken Ridderstad, „så er jeg færdig og bered i hvad der skal ske.“

Det blivende indtryk af „Mennesket“, når man, ofte med pinligt besvær, har strævet sig gjennem dets 540 drøie sider, er af en gigantisk torso efterladt ufærdig af kunstneren, pinlig fortællende om feilslagne intentioner, ofte uhyrlig, grotesk, ja undertiden lige til hæslig i sine enkeltheder, men med en dristighed og energi i anlægget og leilighedsvis, hvor det har lykt kedes kunstneren i fri og lykkelig skaben at give form for det uudsigelige, der har arbeidet inden i ham, af en storladen pragt og friskhed i fantasien, der gir enkelte partier rang blandt de høieste, vor literatur eier. Dette gjælder — næsten udelukkende — værkets første del, „Skabelsen“, hvor digteren uhemmet af det historiske materiel kan tumle sig frit i sin fantasis høie og fjerne egne. I denne sin egen verden er han suveræn, og vi følger ham spændt gjennem „De to ånders“ drama, „Jordens liv“ og „Besjælelsen“, uvilkårlig revet med af hans høie himmelske syner og hans tro på dem. For, som jeg sagde, og det kan ikke nok betones, han har ikke ment dem at være fantasifulde allegorier, men de er, i fuldt alvor, hans forklaring, den bedste, han har kunnet finde, af dette mystiske vidunderlige væsen, mennesket, og dets fremtræden og liv her på jorden. Således virker det også på den modtagelige læser. Vi synes at se himlene åbne og Guds engle stige op og ned. Og i de mænd og kvinder, der glider forbi os gjennem livet, aner

[1] I brev til Rasch på dødsleiet: . . . Augiasarbeidet med at omarbeide „Skabelsen“. Det kommer til at lide under store reduktioner — og sandelig, de behøves! . . . Således som det var udgået i min tidligste ungdom, kunde det ikke forblive. Nu skal der bli noget af det.

også vi kjødklædte ånder, og stundom, når vi ser ind i et par menneskeøine, studser vi ved noget — ligesom et åndeglimt — i dem, som af Akadiel'er og Ohebiel'er, evigt søgende efter, ukjendelige for hverandre i denne kjødets og sansernes forklædning. Verden og livet får en ny, høiere mening.

Men når digtet fra de første enkle, lyriske hovedmotiver efterhånden udvider sig til at bli menneskehedens tusindtrådede drama og til at omfatte den historiske udvikling med alle dens ind i hverandre gribende begivenheder og konflikter, som alle kræver sin plads og forklaring, begynder dets mangler at træde grelt frem i dagen. Det viser sig klart, at opgaven er for omfattende og overvældende. Intet menneske kunde fyldestgjørende beherske et så uhyre stof til en kunstnerisk enhed; et helt livs forberedende arbeide vilde ikke strække til, efter som digtet er anlagt. Og denne tyve-års student, med hans nødvendigvis ufuldstændige viden og endnu umodne dømmekraft, — kunde det andet end gå ham som Phaeton med solgudens vogn! At han kunde undfange et sådant „magnum ausum" og med sin ildfulde energi bringe det frem til afslutning slig som den nu blev, det er, som jeg sagde, i og for sig et vidunder.

Som antydet, er det kun i sine første partier, hvor digterens egen dristige skabende fantasi hersker suverænt, at „Mennesket" i anlæg og udførelse kan siges at nå op til den høide, som tydeligvis har foresvævet Wergeland. Hans flugt har her en sikkerhed, et vingefang, en behersket harmoni og kraft, som gir det rang blandt det ypperste i hans digtning. Det er, når det historiske og teologiske element træder i forgrunden, at digtets flugt begynder at slappes og forvirres. Det er så meget, han skal have med og forklare. Han må indskrænke sig til de fremspringende punkter i udviklingen, og alligevel må han haste fra det ene til det andet, uden inderligere uddyben, og det blir ofte let et åndeløst jag, formløst, monotont, schematisk, de enkelte træk for lidet kunstnerisk udarbeidet. Hans historiske syn lider ofte af uselvstændighed, overfladiskhed og sneverhed; han har en tilbøielighed til at tvinge udviklingens brogede fylde af fænomener ind under enkelte stående, magre formler (oldtidens historie er således for ham blot en sammensværgelse mellem tronen og alteret for at trælbinde folkene). Hvor han følger den bibelske fortælling, underlægger han den i sin trang til på sæt og vis at forklare alt, ofte en spinkel, billig symbolik, så den forflygtiges og fordreies; dens djærve, levende træk blir abstrakte og afblegede. Da virker Miltons

naivt troende digt, der tar den overleverte fremstilling, som den foreligger, uden allegoriseren, kun med rigere farvelægning, anderledes massivt, plastisk, kunstnerisk levende. Det samme gjælder episoderne fra det nye testamente. Evangeliernes stilfærdige enkelhed træder blot så meget klarere og skarpere frem ved siden af Wergelands ordrige larmende ambitiøse omskrivninger af dem, der ofte virker lige til karikaturmæssig.

Foruden dybere brøst i opfatningen, vrimler der, udenfor digtets første del, af naive, ofte rent utrolige smagløsheder i formen. Der er lange døde ørkenagtige partier, „en hylfuld ørken", som det er en ren lidelse at arbeide sig igjennem; fulde af dramatiske gyseligheder, utøilede, sindsforvirrende fantasterier, krasse billeder, — en ubehersket fantasis heksesabat; man tar sig undertiden uvilkårlig til hodet efter læsningen, som efter en hæslig drøm.

Det vilde blive et langt poetisk synderegister, skulde vi ophołde os ved disse monstrøsiteter. Uden tvil skyldes de for en stor del digtets tilblivelsesmåde; store partier er, som nævnt, ligefrem improviserede. — Og da hans ånd endnu engang vilde „omsuse" dette sit hjertebarn „med slaget af sine vinger", — ak, da var døden over ham og vingerne brudte, og så meget måtte bli stående, som de ikke fik „feie rent".

Gjælder det i det hele Wergelands digtning, at formen, og arbeidet med den, er et underordnet hensyn — i en grad, som kanske hos ingen anden digter[1] —, så er det ganske særligt tilfældet med „Mennesket". Hvad det alene er ham om at gjøre, er så energisk som muligt at få frem de tanker, der brænder i ham, — nøgne, ofte brutalt nøgne; den poetiske iklædning, det heles harmoni, har han ofret mindst mulig tanke, — hvad der også har straffet sig.

Jeg vil ikke dvæle ved denne negative side, bare nævne den. Er det i det hele så, at en kritiker overfor det, som har virkeligt værd, skulde holde sig til det positive, det, som kunstneren seierrigt har nået at udtrykke, — så gjælder dette i særegen grad Wergeland. Som kunstner og som menneske bar han sine feil åbent tilskue, næsten ostentativt, med den ubekymrethed, som vi ofte netop kan se hos overhåndsrige naturer, overladende til de andre, som ikke har så god råd, altid at være på vagt mod sig selv. Og så gav han sig blottelser, den ene efter den anden, og alle de små kritikere skreg op i

[1] Det skulde da kanske være amerikaneren Ralph Whitman, — hvis den slags uartikulerte udbrud og skrig kan kaldes poesi.

kor, og dømte ham gang på gang til poetisk død og fortabelse; men mærkeligt nok gjorde han dem altid tilskamme, og han producerte videre. Så også med „Mennesket“. Hvad hans modstandere opnåede, var væsentlig at lægge i dagen sin egen uforstående sneverhed. Deres hæse protest er glemt. Men trods alle sine ufuldkommenheder vil digtet med sin dristige tankefylde og leilighedsvis storladne skjønhed stå for enhver elsker af Wergeland som det stod for ham selv til hans sidste stund, — som hovedhjørnestenen i hans livsværk.

„Mennesket“ er, som nævnt, født af hans skuffede kjærlighed, og indledningsdigtet gir dets grundakkord, hvad han selv kalder nøglen til dets tilblivelse.

. . . . Min vemod blir fryd, min fryd sång under birken
— — — — — — — — — — — —
. . . . sang, sang om himmel og jord, om sjælenes væsen.

Thi se, som falken, der stiger til ensomste høide,
just når den feil på skovduen skjød, da svævende roligst
ret som om intet var hændt, jeg søger min trøst mod
pigens hårdhed på ensomheds rolige borg:
her på mit fjeld, på min svimlende afsats med birken,
her på min tue, den blomstrende bløde, hvor alle
sorgerne straks forvandles til himmelske syner.

* * *

Der nu hviler mit hoved, grublende over
kjærligheds væsen: hvorlunde det sker, at en kvinde
bly som hvide nymfæ, der henunder vandfladen svømmer,
skjønt dens stjerne er fuld og moden som jomfruens barm,
mægter min sterke sjæl at beherske ene alvældig,
som om blåglimrende stålnet nedfaldt i hvert blik,
mægter mit hjerteslags regel at afmåle, snart som
klokkens drøn imod templets vægge, som bølgens
dønning mod klipperne, snart, ved et henkastet smil,
blidt, uhørligt, som sommerfuglvingernes slag.

Så følger — som ledemotivet i en ouverture, der først kun er spinkelt antydet, i en enkel melodi, men snart vil svulme frem i rig og pragtfuld instrumentation, og hele digtet igjennem klinge ind i dets larmende og forvirrede dissonancer som dets sammenknyttende hovedmotiv, — den deilige mythe, hvorover hans verdensdigt er bygget.

— Ah, tre sekunders ro, og min sjæl er på grænsen af
tankens og drømmenes rige.

Her alt ånderne møde,
talende nogle, nogle blidt vinkende blot.

„Tys," en mig hvisker: „Engang i skabelsens dage et
par af serafer sig søgte
hjem i Adams og Evas
slumrende hjerter: begge I stamme fra dem.

Ak, men igjen de kjendte da ikke hinanden; kun
ane de kunne hinanden.
Denne anen er mandens
elskov og kvindens, mægtig, skjønt famlende blind.

Selv har den ene ånd sig fra himlen forvist, men den
anden opofrende fulgte.
Selvopofren er himmelsk
kjærligheds væsen, elskende ånds til en ånd."

— — — — — — — —
— — — — — — — —

Jeg ånden har set, som boede i
Adams hjerte — mig han ligned —
og den som besjælede Evas . . . O Stella,
jeg gjenkjendte dig i den herlige!

Stella skal i himlen bestrø hans hoved med stjerneblomster, hvis han løser sit „dristige løfte"! „At kvæde om himlens og jordens forbindelse". Ti intet mindre er hans „djærve forsæt". Han ræddes selv for det:

. . . . Mig ængstes!
Alnaturen har hørt det.
Birken har tilsuset sjøen det,
Sjøen mod klipperne ruller det.
Altet ombruser mig tordnende:
„Se, digter, er jeg ei kjærlighed al?
Glem ikke Stjernerne! Glem ikke blomsterne!
Glem ikke ormen i støvet!"

Og stjernerne en efter en sig nærme,
lig fulde, skinnende seil;
Dyrene bryde frem ifra skoven,
omringende mig med venlige blik;
Ormen sig reiser i lyngen,
stolt som en drot, der sit rige beskuer;
blomsterne, for sine hjerter at vise,
åbne sig alle.
Alt vil besynges i kjærlighedsdigtet,
Alt, da alt kun af kjærlighed er.

Angst! o angst! jeg overvældes
af himmelske syner og verdens storhed,
af livets brogede hvirvel.
Altet med talløse toner ombruser mig,
forvirrer med synernes mængde,
så jeg, der skulde midt i dets zenith
sidde lig ensomt urørlige øie,
henhvirvles selv som et fnug mellem fnug.

Hvor er den ikke karakteristisk, denne angst, hvor ægte følt dette udbrud. „Jeg overvældes af himmelske syner og verdens storhed, af livets brogede hvirvel.“ Når ikke det går også os så, da er det, fordi vore sanser er sløvet, vi ser kun blinkende, stykkevis. Der er hos ham i ganske udpræget grad noget af det primitive menneske — som der må være der hos enhver ægte digter, enhver ægte kunstner, denne rækken ned til urgrunden i os, denne dybe følen sig i pagt med „Alnaturen“.

Sterkere end nogen anden digter, jeg kjender, havde Wergeland dette i sin natur. Han har det førstskabte menneskes friske, åbne sans. Som det heder om Adam: „Begavet med et så melodisk hjerte, — at han i egen høie livsklang føler — en harmoni med svagest ormesang.“

Allerede over dette indledningsdigt er der den store, naive direkthed og sjælefyldthed, der umiskjendelig forkynder en førstehånds ånd, og som præger hele digtets første afsnit.

De to ånder åbnes med enslags dramatisk eksposition. Phun-Abiriel, „en skeptisk, kraftfuld ånd“, og Ohebiel „en af kjærlighed besjælet“, svæver over den nyskabte jord, endnu „en øde dampende klode“. De har været knyttet til hverandre i en tidligere tilværelse, da „berusede af livets blod, — vi skyggede af dødens vinger sade sammen elskende hverandre, på lavere fodtrin af Guds trone“. Der henlevede de sin åndebarndom, indtil de kastede

„den smukke sansedragt, som dem omhylled,
og som en slange, nøgen som en lynild,
kom frem af mulden her i rummets øde“.

De første replikker gir os straks deres karakter og forhold til hinanden.

PHUN-ABIRIEL.

Se rummets bugnende bug har atter
en ny verden født: en ny gåde.

OHEBIEL.

Nedknæl, tilbed i Guds friske rygende fodspor.

PHUN-ABIRIEL.

Er Gud i denne klump? Skal den tilbedes?

OHEBIEL.

Han dyndet har belivet. Se det ånder!

PHUN-ABIRIEL

Ja, bøier eder, ånder! Ja for en død Gud,
siden den sande er navnløs og usynlig!
for denne forrådnelsens øde triumfport,
til dødens fest opreist, som snart begynder
med første græs, der reiser sig i dyndet
som livets blomstrende fane,
med skabningens stolte hær
som offerrækker i midten af toget,
der ender med ormens seirherrefølge!

Ja, bøier eder, ånder! hist i støvet
en støtte var vor gud; her er en klode.
Se, tegn og tro — det visse er nok skjult
som livsblodsdråbe i evigheds inderste hjerte
— er endnu eders visdoms fostermelk!

Ja, bøier eder, ånder, for den klump!
Thi eders visdom, som begeistret vilde
på udødelighedens morgenrødes vinger
igjennemflyve rummets vidder,
til Gud I så, indtil hans lyshav strømmed
jer nært imøde — se, den stanser, synker
i dette dynd! Fra indbildt seerhøide,
af denne klump vil ånden slæbes ned
i afsinds dybder, grubler den derover;
og dens lyksalighed vil splittes ad,
som sky i dug, af denne døde damp,
som egger op dens skarpsind så forgjeves.
— — — *Jeg* vil dog gruble, skjønt det mig fortærer.

OHEBIEL.

Ak tvilfulde Phuniel, min sorg!
djærve Abiriel, min fryd!
Phun-Abiriel min vemods elskov!
Hvor uden rugende over dampende kloder, for
Gud at belure, — ja, under livets undfangelse, —
finder min sorg dig Abiriel?

PHUN-ABIRIEL.

Hvor er den Gud? Hans kraft jeg ser kun, hører
som støvskyer verdner suse i hans fodtrin.
Jeg skuer did, men ser som forhen intet.

Den unge jord ligger der, færdig til livets fest.

PHUN-ABIRIEL.

Snart have disse skyer kjæmpet ud,
solstrålen frem til denne jord sig borer.
Da vil den mer ei som isøvne gå,
ei gynge sagte som en vugge; men
dens flugt begynder; som berust af lyset,
som om den solens bæger havde tømt,
med regnbuharpe, morgenskyers krans,
den henigjennem rummet tumle vil.
De glade dyr da ere klodens jubel
og blomster og træer dens vilde fantasi.
Da, mens alle ånder stimle til,
at se det altid nye skuespil,
da vender jeg mig bort.

Så følger i „Jordens liv" selve skabelsesakten; det pragtfuldeste afsnit i det hele digt, virkelig malet som „med en pensel dyppet i solen". Det dag for dag fremadskridende skabelsesværk skildres af Akadiel, „åndernes første", der optræder som en slags korfører, medens „æoner" svarer ham i regelmæssige strofer, som i det antike drama. Der er over denne del af digtet en helstøbt, storstilet harmoni, en skjønhedsbehersket fylde af malende træk. Jeg tænker mig, at digteren, da han havde skabt dette, har havt den sjeldne følelse, at her har det dog lykkedes ham at nå op i høide med, hvad han havde villet. Man må uvilkårlig tænke sig Akadiels farvemættede skildring og de svarende æoners lovsang ledsaget af dæmpet overjordisk musik.[1]

Endelig står den nyskabte jord færdig til at modtage sin hersker:

. . . . Ei jordens dannekraft har sine former
på dyrevrimlen udtømt. End der er
mer ædelt kraftpræg i dens dyb tilbage,
end hestens og den kongelige løves. . . .

Da det gryr ad den sjette dag, sees „et hvidt menneskepar slumrende".

[1] Forf. henviser til Samlede skrifter 5, 24—34.

„I søvn under eken
ånden med støvet
parres og vænnes
til ro i sin blodophedede bolig
vågen han snart
modigen griber
bevidsthedens spær
udråbende åndernes
løsen: Jeg er!“

Akadiel hilser ham allerede velkommen til livets fest i en pragtfuld dityrambe. Men en egenmægtig akt af en himmelsk ånd griber forstyrrende ind i det næsten fuldbragte skabelsesværk. Phun-Abiriel svæver over det slumrende menneskepar. Fortæret af sin udhulende grublen misunder han dem den sorgløse tilværelse, der venter dem.

„Ha, denne salige som drømmer her
i paradiset, jordens hjerte!
Som barn ved moders barm han hænger,
og ødsler med dens rigdom.
Han eier alt: der er ei blomst på jorden,
der knæler ei som hans slavinde.
Ak, arme Phuniel, hvad eier du?“

Han har selv engang været iklædt en sådan skjøn sansedragt:

„Jeg mindes, at min nerve lifligt skalv,
som balsaminen, der sin sæd udkaster,
at mig omgav et kjød som friske roser,
og at mit blod som druens kunde bruse.
Dog så jeg himlen åben over,
og gjennem blodets brusen stedse klang,
skjønt afbrudt tidt som havfruharpen,
en røst ifra mit indre eller den,
der kaldte opad, opad mellem stjernerne.“

Den tanke opstår hos ham at søge glemsel for sin endeløse utilfredsstillede higen ved at stige ned fra sin høie ånderang i den nyskabte Adams legeme, før han vågner til bevidsthed.

— — — — — — Træt
jeg er af tænkens lyst, af frem at stirre
imod uendelighedens sorte baggrund.
Men sandserne i Adams unge legem,
iflettede hverandre, Phuniels træthed
et leie byder mig af blomster, som
indhylle søvn i bløde blade og
i vellugt drømme. Menneske,
lån mig dit legem, triumfporten

igjennem hvilken ånder går til støvet
og orme kryber ind i himlen!
Jeg vil, som i en grav, mig strække deri
— — — — — — — — — —

Fra himlen Phun-Abiriel sig da forviser;
Vær da hans hjem, o menneske! og du,
der slumrer i dets bryst, du være
dets livsgeist kun! Jeg være vil dets sjæl!

Ohebiel er blit vidne til dette „åndeselvmord", ude af sig selv af smerte over tabet af „sin fryd, sin vemods elskov". Med rædsel ser han manden vågne til bevidsthed:

Ve, han sig selv ei gjenkjender mer!
Se, hvor forvildet mod hvælvet han ser!
Hvor vil han rase, når vingerne savnes,
når sener ham stramme
til ryghvirvelpælen i blodstrømmens flamme!
når kvinden vågner og lyster at favne
og er ei den samme —:
i vid og forstand
et dyr mod sin mand!
— — — — — — — — — — — —

Ak, Abiriel, så du mig,
visnet i udødeligheden,
tårebleg
mellem ånders lyse vrimmel
kun at følge dig derneden,
se i usle ormes leg
livfuld himmel
blot fordi jeg ved, jeg fandt
min Abiriel deriblandt:
. . O du sprængte hjerneskallen,
kom tilbage stille, som
om du fra et fængsel kom,
mat og bleg
taus og from,
som om du fra sotseng steg.
Kort da blev kun støvets kroning,
evig vor forsoning.
O, vi skulde begge ty
under samme vingely.
O, vi skulde glemme,
at en dag du ei var hjemme;
men forvildede dig bort;
kom dog hjem ad samme port.
Turde da din stolthed forskyde
hvad min ømhed turde byde?
O den vil, Abiriel,
af dit åsyn tvætte sorgen,
gjøre glad det som en morgen
og så roligt som en kveld . . .

Det værste står endnu tilbage: den himmelske ånds fornedrelse i samlivet med det kvindelige dyr, der skal være hans mage i jordelivet.

AKADIEL.

Abiriel vil vækkes
og se sig selv som når mulmet brækkes
af enkelt lyn;
af kvindens syn,
når blikket åbnes, til vanvid skrækkes.
Thi se, når spøgende sommervind
uorden har bragt
i lokkerne, kvindens uskyldighedsdragt,
blottet for mandens brynde
den nøgne ynde —
når han til blygsomt rødmende kind
trykker med fyrrighed blussende sin —
slår musklede arm
om kvindens barm,
og speider så nær, at deres læber
synes et sommerfuglpar, der klæber
i parring fast, og mandens bryn
beskygger kvindens henrykte syn, —
så nær og dybt i kvindens øie,
som om han vilde der blive var
de himle høie,
han mindes, han jordet etsteds har,
. . ak da ser han — han stirrer og gyser —
da øiner han kun et halvtosset dyr.
I kvindeøiet, som nys ifjerne
var vårnat med aften og morgenstjerne,
han ser kun et snogepar sammenrullet
at dække reden i øiehullet, —
han stirrer og gyser og flyr.
Men hvis han så
i kvindens øie en ånd ham lig,
der blottet på svømmende blomster lå
og baded i tårer sig —
i dette bad steg da begge ned
og toede ren deres kjærlighed.
Himlens salighed, jordens lyst
sig parret i mandens og kvindens bryst,
og kjærligheden
til jordens ørkner forplanted Eden.
. . . O da når kvinde og mand var et,
ei noget ønske sig flagred træt;
men tog i støvet det mindre viist,
og gjemte det bedste i graven til hist!

Akadiels ord har slåt ned i Ohebiel og modnet til beslutning længslen efter at følge den elskede i den jordiske landflygtig-

hed, offre det høieste, kjærligheden kan give, sig selv, sit åndevæsen og sin ånderang.

Det ske! det ske!
Abiriel se
i kvinden sig selv — en ånd
lig ham i bånd!
I denne kvindeskabnings dumme
blik han læse ei sin stumme
forvisningsdom!
Et glimt skal vise en ånd der bag,
som kjæmper Abiriels gjenløsningssag!
Et åndeglimt i kvindens hjerte
manden skimte i hendes gråd,
kjærligt flydende ved hans smerte!
i hendes stemme
han røst af ånd fornemme
og åndekløgt i hendes råd!

Så sænker Ohebiel sig i den sovende kvinde, som vågner til det nye liv.

AKADIEL.

Kvinden har alt i støvet for manden
sit offer begyndt,
som ei hun ender
før jordens alle
vugger sammen til grave falde.
Men når hinanden
i støvets pynt
Abiriel og Ohebiel kjender,
skjønt glemt de have hinandens navne,
den kjærlighed, de i himmelen nærte,
vil vågne i begges jordiske hjerte,
om end de aldrig hinanden favne,
men vandre idrømme
adskilte af livets rivende strømme,
om end de rave
på hver sin side mod sine grave.

Ved denne Ohebiels selvudslettende akt er kjærlighedens væsen, mand og kvinde imellem i al fremtid, forvandlet, hos de ædlere naturer, der inderst inde gjemmer et halvglemt minde om fordums høihed, fra en blot og bar sanserus, jordisk af jorden, til en ny gjensidig lutrende følelse, en afglans af den tabte himlens herlighed. Hvergang i de kommende slægter en mand og en kvinde drages mod hinanden, uimodståeligt, da er det Abiriel og Ohebiel, der dunkelt kjender hinanden, søger hinanden.

Dette er Wergelands teori om menneskets væsen og dets tilblivelse. Dog teori er ikke det rette ord: det er for ham en åbenbaring, en religiøs overbevisning, sikker som matematik. Den moderne naturvidenskab fortæller os, at mennesket er et dyr og intet videre, det øverste led i skabningens række, der efterhånden har udviklet sig til en relativ overlegenhed, men ikke er væsensforskjellig fra de andre skabninger. Nei, siger Wergeland, vi er ånder og stammer fra himlen. Forud for vor jordiske tilværelse har vi levet andre liv, i andre verdener, og hvad vi kalder døden, er kun en frigjørelse, graven en port ud til nye mystiske tilværelser. Vort liv her er et liv i drømme, „hvor ånden går i blund.“ Hyllet i kjødets dragt, bedøvet og forvirret af blodets brusen, af sanseverdenens syn og lyd, har vi glemt vor høie oprindelse, og kun hos de enkelte, de klarest seende, lever der igjen som en dunkel anelse, en næsten tabt erindring derom. Vi går omkring i livet forklædte, fremmede for hverandre. Men nu og da hænder det, at vi står overfor en menneskelig sjæl, med hvem vi synes at være i slægt, og vi iler den til møde med gjenkjendelsens glæde, og vi taler sammen endelig engang direkte som ånd til ånd, ivrige efter at lære hinandens væsen at kjende. I sådanne stunder, gjensidigt udfoldende vort ellers lukkede væsen, er det egentlig vi har følelsen af at l e v e. Ædelt venskab mellem mand og mand, ædel kjærlighed mellem mand og kvinde — er just en sådan jublende åndernes gjenkjendelse.

Man har søgt at udfinde, hvorfra Wergeland har den verdensanskuelse, som han fremsætter i „Mennesket“. Professor Skavlan har foretat sig, i en vidtløftig og grundig undersøgelse af tidens åndelige milieu og forudsætninger, at efterspore de påvirkninger, Wergeland måtte ha modtat derfra. Han finder ud, og efterviser fyldestgjørende i mange punkter, at Wergelands religiøse syn for en stor del falder sammen med Treschows, til hvem også bl. andre „Mennesket“ i den første udgave var dediceret. Det er jo også naturligt, at den unge digters religiøse og politiske anskuelser uvilkårligt måtte ta form af den tid, han levede i. Men hvad særlig den centrale og bærende idé i „Mennesket“ angår, forbindelsen mellem himmel og jord, „besjælelsen af et lavere jordvæsen af en himmelsk ånd“ — da er min overbevisning, at om nogensinde en idé af den art kan siges at være intuitivt, originalt tilegnet, da er det denne. Enhver, der kjender Wergeland, ved, hvorledes denne tanke er indvævet i hans tidligste digtning, hører uopløselig med til hans

inderste eiendommelighed, er på en måde grundvolden for hans livssyn. Han selv omtaler den, som det vil huskes, i „brev til Laura", som „en original, mystisk åndelære, som han uden nogensinde at have seet i en filosofi, har havt den dristighed at udkaste". Og jeg tviler ikke på, at så er det. Denne forestilling er i og for sig så ægte Wergelandsk, og er, kunstnerisk, udarbeidet med den dvælende inderlighed og skjønhed, som kunstneren kun lar det bli tildel, der er hans eget kjød og blod. Jeg drister mig til at påstå, at om Wergeland aldrig havde læst en linje af Platon eller Treschow, vilde vi ha fundet den hos ham ligefuldt.[1] At han muligens kan ha stødt på beslægtede ideer hos andre, — det er ikke det, som er det afgjørende. Tankefrø flyver omkring os uafladelig, den åndelige luft er opfyldt af dem, og da vi ikke lever hver under vor glasklokke, kan vi ikke undgå at komme i berøring med dem. De fleste går os mer eller mindre sporløst forbi. Men nu og da hænder det, at noget, vi læser eller hører, slår ned i os og sætter vor sjæl i videre og videre svingninger, befrugtende den, tændende beslægtede tanker. Hvorfor? Fordi netop denne idé eller idérække lå i vor sjæl, ubevidst, skrevet der som med usynligt, sympatisk blæk, kun ventende på en ydre impuls for at skinne frem, tydelig bevidst for os selv, inderlig i slægt med vort eget væsen. Den var vor. Absolut originalitet på glasklokkefaçon er vel nærmere beseet en meget tvilsom ting. Om en idé er fremkaldt udenfra eller ei, er ikke det væsentlige; men om den engang fremkaldt, uvilkårlig blir optat og gjort til vor egen. Tilegnelsens sjælefyldte intensitet, det er det, der betinger originalitet, ret til at kalde en ting sin. Og desuden forestillinger som disse Wergelands — mon ikke det sande er, at de ikke er at søge hos denne eller hin filosof, men er ligeså gamle som menneskeheden selv, har i alle tider dukket frem af sig selv, som en mystisk anelse i mangen en tænkende menneskesjæl, udenfor dem, der har skrevet om det. Der er visselig mange ideer, der opstår således hos forskjellige sjæle,

[1] Når prof. Skavlan — idet han siger, at „den religiøse og filosofiske kjerne i digtet", „himlens og jordens forbindelse", er øst af „samtiden og hele dens videnskabelige bevidsthed" — citerer den bekjendte, forøvrigt nokså begrænsede, kritiker Jeffrey's kategoriske yttring: „There is no poetical road to metaphysics," så vil jeg sige, at det gjælder neppe ideer som disse. De er ikke frugten af metafysisk spekulation, men i sit væsen intuitive. Seere, profeter, religionsstiftere — er netop alle igrunden „digtere". Det sande synes mig netop at være det omvendte. Der er ingen anden vei til dette strøg af metafysiken end den poetiske intuition.

ganske uafhængigt af hinanden.[1] Har det ikke stundom hændt nogen hver af os, helst i en af de sjeldne stunder, da sjæl lukker sig op for sjæl i sympatisk forståelse, at, idet vi så ind i et par menneskelige øine, slog det ned i os, pludselig, med en underlig ærefrygt, næsten skræk, at vi stod ansigt til ansigt med en åndelig nærværelse, at ud af de øine stirrede, gjennem den stemme talte en ånd, direkte, utilhyllet? Således tænker jeg mig Wergeland er kommen til sin vidunderlige hemmelighed om himlens og jordens forbindelse! Han har læst den i et par menneskeøine, en vens, en elsket kvindes. Det er kjærligheden, der har gjort ham synsk for åndernes verden.

I et af Stelladigtene heder det:

„O, stundom min sjæl svimler ved tanken: —
Afsind, du elsker en himlens ånd.“

Og i smerten over hans skuffede kjærlighed, har myten om de to ånder formet sig til klarhed. Han finder sin trøst i den. Han og Stella „de tvende, — der ikke hinanden i muldmulm kjendte“, vil mødes igjen i en anden tilværelse, i hvilken deres væsen vil smelte sammen til ét, „Ohebiel, ædel kjærligheds engel“.

Enhver, der er fortrolig med Wergelands digtning, ved, hvor den lige fra det første af er indvævet med disse forestillinger.[2] De lister sig endog ind i hans ædrueligste prosa. I „Norges konstitutionshistorie“ skriver han:

„Der ligger i sympatien mellem individerne, der møde hinanden og ligesom uvilkårligen tiltrækkes til at vælge og elske den enkelte mellem tusinderne, noget, som synes at ligne en dunkel gjenkjendelse fra et forgangent samliv.“

I sit daglige liv føler han sig stadig ombølget af åndige nærværelser; de tabte kjære, hans mor, hans elskede, hans venner, er ligeså grangivelig tilstede i nært, stille samvær, tæt bag

[1] Wordsworth har således disse linier — påfaldende beslægtet med Wergeland:

„The soul that rises with us, our life's Star
Hath had elsewhere its setting,
And cometh from afar:
Not in entire forgetfulness,
And not in utter nakedness,
But trailing clouds of glory do we come
From God, who is our home.“

[2] Sml. „Napoleon“ — bind 1 pag. 100—1.

livets larm, for ham som for den mest ortodokse spiritist; i sjælens nattestemninger taler han med dem, som med åndelige nærværelser. Denne mand, der så brusende intenst lever døgnets liv med, omfattende alle dets vekslende krav og interesser med sin eiendommelige varme, føler samtidig dybt, hvor skyggeagtigt, forbigående det er, omsluttet af det evige, usynlige. Det sætter sit mærke i selve hans sprog, i valget af ord. Han har en selsom og yderst karakteristisk hang til at anvende ordet „ånd" i alle mulige og umulige sammensætninger som: „åndestorm, åndeslag, åndemeisel, åndeæg, åndetanker, åndepander" etc.

Denne sin lære om dobbeltheden i menneskets natur fandt Wergeland forunderligt bekræftet i sit eget væsen. Når han stirrede ind i sit stormende kaotiske indre, fandt han der forvirrende modsætninger tæt op til hinanden: Et overgivent, koboldagtigt lune, for hvilket intet er helligt, ved siden af det sarteste, tåreslørte vemod, følelsens dybe inderlighed og skjønhed.[1] Det særeste fantasteri, grænsende tæt op til galskab, hvor alt fast land drukner i et hav af latterlige, ofte oprørende monstrøsiteter — og en skjønhedsbehersket fantasi's overjordisk fine, henåndede, regnbustrålende alfespind. En sansedrukken satyr, et bytte for de galeste indfald — kunde kaste sig i vandet, knuse drikkeglas mod panden, så blodet strømmer, ja søle sig ned i lave udsvævelser, — og så igjen, trods alt det, af en renhed, en sjæleskjønhed som en af himlens høie engle. Sandelig, han havde ikke nødig at søge udenfor sig den dristige og sublime tanke om en forbindelse af himmel og jord i mennesket, Phun-Abiriel-Ohebiel og det animalske jordvæsen indesluttet i samme sanselegeme. Han fandt den hos sig selv, den eneste tilfredsstillende forklaring han kunde gi af sit jeg's gåde, „cherub og dyr", som han så betegnende kalder sig i brev til Stella (Julie).

Ah, når jeg tænker på Wergelands hele personlighed, — dette underlige glimt i øiet, som hans far lagde mærke til alt i guttedagene, det opadvendte i blikket, som alle taler om, som om han levede i stadigt samfund med en usynlig verden, — dette vingede, lynsnare, denne ædle åndens uro, altid søgende hvad af ånd og skjønhed det fattige liv omkring ham havde at byde, så kommer jeg altid uvilkårlig tilbage til hans egen åndelære. Som om han selv var en sådan ånd fra ukjendte sfærer, hans korte stormende liv iblandt os en forvisning fra himlen. „Han

[1] „Silful Sifadda er en alf, der bor i min sjæls skyggeside, — mit bedre jegs halvbror, — Ismael, hvis hånd er mod alle." (Brev til P. L. Møller.)

er fra syden, eller måske langt herfra, fra himlen" — siger han om M. Hansen, men jeg må altid tænke på ham selv ved disse ord!

Og når vi husker Wergelands venskaber med deres pludselige heftige hengivenhed, er det ikke som om han i sin udlændighed hvileløst søgte, og med gjenkjendelsens stormende glæde, her og der i menneskenes hjord fandt, eller troede at finde, beslægtede naturer, som han klyngede sig til og udstyrede med sin egen ødsle rigdom? Men stundom brister de tynde illusioner, når de dumme mennesker miskjender ham, og han ser et øieblik, med en forvildet klarhed, hvor fremmed og ensom han er iblandt dem, — og der kan da komme over ham en underlig dump smerte, som jeg ikke ved bedre navn for end en hjemve efter himlen.

Mange vil se i Wergelands åndelære, der er sjælen i hans verdensdigt, en skjøn fantasi og intet videre. En og anden, hos hvem den har mødt dunkle beslægtede anelser i hans egen sjæl, vil se i den et genialt forsøg på at løse gåder, der ifølge sin natur altid må forblive uløselige. Jeg for en vil tilstå, at sammenlignet med visse „videnskabelige" moderne teorier om menneskets natur og oprindelse, er det ikke Wergelands, der synes mig den uantageligste.

* * *

Det synes mig utvilsomt, at det er „Skabelsen" — og især den sidste del: „Besjælelsen" — som Wergeland har ment at være digtets egentlige kjerne; det er, som nævnt, født af hans ulykkelige kjærlighed. Det er dette, som det har brændt inden i ham at få sagt os; mer end noget andet har det dette intimt personlige, som gir livsvarmen til et kunstverk. Derfor står det, også kunstnerisk, høit over alt det øvrige. Det har en fri flugt, en forholdsmæssighed, en afsluttet harmoni, som man ofte pinligt savner i de følgende afsnit. Havde han, med den modne kunstners instinkt, valgt at afslutte det her, vilde digtet utvilsomt, som digt, ha vundet på det. Men, som tidligere påpeget, er „Mennesket" ikke i første række tænkt at være et poetisk debutarbeide, men en samlet verdensanskuelse, i poetisk — ofte såre lidet poetisk — form, inden hvis uhyre ramme den unge digter, med en utålmodig og karakteristisk trang efter at forklare alt mellem himmel og jord, har dynget sammen sine nyfundne anskuelser, sine dristige fremtidshåb, i afsnit hægtet

til afsnit, så at det blir hjælpeløst tynget og sprængt med selve sin idétrængsel.

Digtets næste afsnit „Forvildelsen“ indledes med et dristigt forsøg på at gjenskabe det første menneskepars gradvis kommen til bevidsthed om sig selv og alle de sanseindtryk, der stormer ind på dem fra alle kanter. Der findes her — og hvor kunde det være anderledes? — nok af naive usandsynligheder; udviklingen går for urimeligt hurtigt; i disse første forvirrede øieblikke sammentrænges meget, der nødvendigvis synes at måtte forudsætte en længere udvikling, som f. eks. at alt nu abstrakte begreber former sig i Adams sjæl. Men for en intuitionens friskhed over den hele scene! Der måtte en oprindelig natur som Wergelands til, hos hvem den dunkle naturgrund ikke var helt dækket af kulturlivets senere tilkomne lag, med de primitive instinkter så friske og vare som hos en vild, — for med ét sprang at kunne hensætte sig til slægtens dæmrende, skyhyllede morgen. Og det koster ham ingen anstrengelse; det billede, han opruller, er ikke et med lærdom opkonstrueret, det er førstehånds. Det er som om han blot har behøvet at lukke øinene, så stod det for hans indre syn, med selvoplevelsens klarhed.

Det siger sig selv, at ethvert forsøg på at løfte det slør, der indhyller menneskets første optræden på jorden, må blive, mer eller mindre, ren gjætning. Men den er yderst betegnende for Wergeland, denne trang til at gjøre forsøget, og den djærvhed, hvormed det er gjennemført. Sammenlign med Miltons puritanske, sublimt retoriske, opbyggelige samtaler mellem vore første forældre, denne scene i Wergelands digt, hvor Adam søger at redegjøre, med åndeløs iver, for den lyttende Eva — og det er sikkerlig et rigtigt træk, at det netop er manden, der fornemmer det sterkest —, sine første indtryk af alt dette, som stormer ind på ham ved hans opvågnen til livet:

Hør! Først — det veed jeg — vågned øjet
af ørets latter (thi deri alting lo,
og kiged mig derpå i øjet ind.)
Men — se, som du, jeg svimled, da jeg vågned,
som om jeg ej fandt rum i denne pande.
Thi frem ifra mit dyb i barmen
et stort, uhyre, livsvarmt, sitrende
— o som en sky, så vid som hele himlen,
ja videre, thi den det vilde sluge —
sig trængte voldsomt opad mod mit øre,
mod øjet, næsen, ud i hele huden,
for sig i rummet sprede, at det kunde
opsluge alt, som i uordnens fylde

indstormede på mig. Mit øje syntes,
for sol og himmel, dyr og blomster og
mig selv at see paa eengang, mig for lidet;
for trangt mit øre, for at fange heel
den lydstrøm, som fra alle sider bruste.
Jeg svimled, da jeg hørte, men ej skilned;
thi lyden var så ny, at jeg med skræk
den hørte, vidste ikke hvad var vellyd.
Mit øje sortned, da det vrimlen så,
men mægted ej at skilne, så jeg vidste
ej om jeg skulde frygte eller frydes.
Jeg turde ej omfavne palmen, skjønt
mit øje så den skjøn; thi øret frygted
en brusen i dens store blade. Alt
mig syntes da for snevert inden mig,
men alt for vidt derudenfore . .

Således måtte den i sanselegemet bundne Abiriel gi sine første følelser luft med denne stormende trang til at ta ind alle de nye indtryk, med denne „vilde åndetale", — „tankerne, som mylred overalt, — og vilde krybe selv i stenen ind, — og se dens årer klart som træets kviste, — i jordens dybder rode, himlen kløve". Ti her, som i åndeverdenen, er det dette, der karakteriserer Abiriel, manden, en „umættelig videlyst", åndens evige uro. Eva derimod har ikke denne trang, indtrykkene har ikke meldt sig så overvældende hos hende. „Så klart hos mig har ånden — ei talt, men hvad den talte, „følelser" jeg kaldte. O de ligne kilderislen." Hun nøier sig med at lytte åndeløst til Adams tale; skyder ind nu og da et: „Hvor ligt hos mig! Mit hoved vilde briste."

Betegnende er også den livets angst, der kommer over Adam ved alle disse syn og lyd:

. . . jeg af angst og fryd tvang øjet (der
jo evigt vilde stirre) til at lukke
sig ind i sit gamle mørke; men
da saa jeg sol og blomst og slange og
det hele liv, som jeg nys havde seet
og følt og hørt derudenfor, at bølge
som regnbue, af blade, dyr og skyer flettet,
herindenfore øiet.

— — — — — — — —

Mit bryst ej rummed min angst, og panden
nær sprængtes af den hvirvl af syner, saa
at vand kom i mit øje. Ej jeg voved
at aabne øjet, at ej flere syner
indstrømme skulde; dog jeg maatte høre,
at vildt det brused udenfore.

Da han så dyrene hver med sin mage, havde der meldt sig hos Adam en ny, smertelig følelse af ensomhed. Men den skulde ikke vare længe. Hør denne skildring af jublen ved at finde, i livets store myldrende ensomhed, et væsen ligt sig selv. Et udbrydende tordenveir har bedøvet ham med sin angst:

Thi da jeg vaagned, var min rædsel borte
og jorden mild og himlen blaa og klar,
og du stod her, min levende fryd!
Se dette er mit liv! Hvorfra jeg kom
jeg veed ej — kun, at jeg til fryd er kommen.

EVA.

Ah ja som jeg. Dog tror jeg, du er kommen
til min fryd mest.

ADAM.

Jeg veed, at du er min.
Thi nu jeg favner dig, jeg bunden er
til livets hjerte. Alting jeg forstaar;
thi med din skjønhed maaler jeg det skjønne
og hæslige; og med din stemme vellyd
og mislyd, saa at hver en stemme, som
ej synes som en efterklang af din,
kun rædsel er.

De står begge med undrende, anelsesfuld fryd foran kjærlighedens første åbenbaring:

EVA.

Du er som jeg mig tænker selv forskjønnet.
Når i dit blik jeg ser, da mit må funkle,
som om du gav det stråler. Mer jeg frydes
i mandens fryd end i min egen.
— — — —
O livsvarme! min barm mig synes lunken muld:
o som en jord af dug og blomster fuld!

ADAM.

Livsglød! min lænd mig synes som en ring
af dalende, zitrende, bugnende, varme skyer
som himlen, der maa briste med velsignelse,
som med en lunken regn . . . . .

Bibelens fortælling — om Edens have, livsens og kundskabens træ, cheruben med blinkende sværd, o. s. v. — behandler Wergeland med stor frihed; alt dette er for ham allegorier, som bortforklares og forflygtiges temmelig letvindt og vilkaarligt. Be-

tegnende er hans version af syndefaldet. Adam har bygget altre og offrer til naturmagterne omkring sig: solen, månen, stjernerne, men Abiriels selvhævden og fornægtende skepsis begynder alt at gjøre sig gjældende.

EVA.

Da langs floden
jeg gik at samle siv til barnets vugge,
da tænkte jeg, en Gud den [ɔ: floden] vist maa være;
thi kun hvorhen den skylled blomstrer landet.

ADAM.

Den vælder ud af jorden. Jeg har seet
dens kilde liden som den blanke sleve.
Paa jorden ville selv vi være guder.

EVA.

Dog skjalv du, Adam, da du dette sagde.

ADAM.

O noget faldt mig tungt paa hjerte,
en tanke liig en steen ifra min pande.
Den presser ud dets fryd. Hvorledes bygge
min ro paa røg, som ej et sandkorn bærer?
Hvorledes kan jeg ære himlens guder
med damp af dyrets blod?
O, hvi tænker jeg at se
ved blodets matte dunkelrøde blus,
der sortner flux til kul, min angstes gaader?

Eva — som Ohebiel i deres tidligere tilværelse — har søgt at holde ham tilbage, hendes natur er med naiv, troende fromhed at frygte guderne og gi sig ind under deres vilje. Hendes angstfulde appel nu gjør sin virkning paa Adam.

ADAM.

Gid det var ugjort! gid, nu gjort, tilgivet!
Jeg vil ej mere hvad jeg vilde nys,
og blues over hvad var nys min stolthed,
saa selv min angsts iiskolde sved
paa panden gløder.

EVA.

Tro, solen var ej Gud, hvis ei den var
saa god som stærk. O se jeg ofrer maanen
mit haar af sorgens farve for din sorg.
(Afskjærer sit haar, og lægger det paa maanens alter.)
Her lægger jeg din sorg paa altret! Tro,
at maanen i sin taushed vil for solen
din udaad gjemme!

ADAM.

Ha, mandens liv! se, manden har et større,
et endnu stærkere, som omsnor hans hjerte,
et stærkt, saa det den tøjlesløse vilje
til intet, til en taare, bleg paa flugten,
o til et suk, der maa sig give tabt,
kan klemme sammen.
(Rejser solens alter igjen.)
Jeg er da fri som Gud, kan skjænke guden
af mit igjen, for hvad han skjænker mig.
Se, manden bliver gavmild og stormodig
og ej en hykkelsk tyv, en bunden smigrer!
Thi offerdyret, bundet paa mit alter,
dets sorte blod, der ryger fra min arm
mod solen, skal for guderne betegne,
at mennesket sit sande offer bringer:
at med sin bedste kraft han har betvunget
og kvalt og bundet over hjertets alter
sin stærke, skyuhyre, onde vilje,
saa ej den, som den kunde, vil sig rejse
til haan mod Gud, men knæler ydmyg ned.
Men det, at offerdyret være maa
af jordens bedste (se, en kulsort tyr,
der glindser jo som natten!) skal betegne,
at viljen, som han til et offer lod,
er menneskets hjertes herligste klenod.
Thi manden frydes meer end frygter i
sin viljes rasen, om den svulmed end,
og blæste fuld af haan selv himmelen,
og øded i sin vildhed jorden; thi
dog manden følte stedse, han var fri.
Men — menneskets guddom! — se, vi er saa frie,
at vi med selvskabt fromhed ofre tør
en deel af vor frihed, og være fri som før!

Ved fortællingen om Kain og Abel dvæler Wergeland med forkjærlighed: Han opfatter den helt originalt som et drama, hvis helt, Kain, repræsenterer naturmenneskets protest mod eiendommen[1], Abel derimod kulturmenneskets drift til at tæmme og bøie naturen efter sit behag og behov. Han har ryddet og hegnet ind et stykke af vildnisset, hvor han, med besiddelsens nye glæde, kan hvile i ro paa sin engs blomsterdække.

KAIN.

— Thi jorden du bestjal og livet du bedrog,
da træerne du mejed, om engen gjærde slog.
Hvad fugl kan synge her i denne lumre ørk,

[1] Sammenlign Byrons opfatning af Kain, som den indadvendte mørke grubler, islægt med Phun-Abiriel.

som du fra skovens skygge til solens brand forraadte?
Kan bøflen, fri som stormen og som skyen mørk,
bag disse gjærder løbe, som du vil sno om marken?

Han ser, med en voksende dump forbittrelse — ikke bare misundelse — hvorledes Abel trælbinder naturlivet, og hans inderste sjæl oprører sig imod det:

Se hingsten — nu ej hingst, da Abels feighed
(o vise nid!) min fader raadte til
dens livskrafts manddom tage, for at faa
af ildvild hingst et mygt og krummet lam,
som stakkels Abel turde ride paa,
. . ha, eller et taalmodigt æsel — Ak!
se hesten luder (o den hingstens levning!)
den luder skamfuld med sit lurvede øre;
af gejle hoppe egges den forgjeves;
forgjeves i dens dumme, bleggraa øje
(liig rygende, men udslukt, arnested!)
sin skjønne nakke hoppen spejler . .

Da så Abel, lykkelig i sin families skjød — han har til hustru „den skjønneste af Eva's døttre“, mens Kain er alene og „skal visne frugtløs hen som hesten“, — triumferende viser broren sit arbeides frugt, de fulde neg — „Min lykke vokser op af jorden“ — blir det Kain for meget: han dræber Abel med sin kølle. Segnende under vægten af sin slægts forbandelser flyr han ud i vildnisset, men Anah, en af hans søstre, deler landflygtigheden med ham. „Jeg vil ham følge, den ulykkelige. — Fortvivler han, da ske det ved mit hjerte.“[1] Og Akadiel, der stadig svæver over menneskehedens drama og ledsager dets udvikling med sin profetiske kommentar, lader skimte tilgivelse og forsoning ogsaa for ham:

Engang vil paa hans pande
hans gjernings skygge sig med klarhed blande,
    og Kains tunge fod,
der tør paa jord ei gaa . . . . .
. . . . vil synke træt i fjerne himmels havn.
Hans vilde flugt, naar alle vindpust føre
hans fars forbandelser kun til hans øre . . .
. . . . vil engang standse i hans broders favn.
— — — — — — — — — — — —
    Som jernets hvide fnug i flammen
forgaar i angrens gløder syndens ve.

[1] Smlgn. Adah og det skjønne sted i Byrons digt — hvor forøvrigt dette kjærlighedsforhold indtager en ganske anden plads — *Adah:* Speak to me. To me — thine own! *Cain:* Leave me! *Adah:* Why, — all have left thee.

Fra sekel og til sekel falde draaber
fra kummerens blik derpaa; men dog tilsidst
de syde ikke mer — da aanden haaber,
hvad glemt paa jord da er tilgivet hist,
og himlene da engang skulle se
omfavnte Kains og Abels aander sammen.

Men også i dette liv når hans forældres tilgivelse ham, — som erinyerne, i den antike tragedie, ikke faar lov at martre morderen bestandig. Der er en, med al sin naivitet, gribende scene, hvor Adam og Eva, bøiet af årenes vægt, ligger og venter døden, mens deres afkom, kvinder og børn, står samlet omkring dem. Visne skygger begge to nu af sin fordums kraft.

EVA.

Ak, mandens kraft
jeg knapt erindrer nu han ligger der,
som kantret træbul . . . o, det var
før livet lukte sig, før disse kvinder
i frugtbarhed tvang deres moder til
at sukke i sit øde: da gik Eva
med rige bryster som en morgensky,
og Adams blik igjennemlysned mig,
som rosenknoppe, der min haarlok brød.

— Synet af deres gamle far, hvem de husker i hans kraftsvælde, men som nu alderdommen har fornedret og forstygget, slår hans sønner, vilde stærke mænd, der ser dette for førstegang, med gru.

EN SØN.

— Thi hører, mine sønner!
naar rædselsfulde alderdom,
min faders røver, kommer krybende
langsopad disse skuldre, for at stjæle
mig tænderne af munden, mens den hungrer,
og sælge kjødet bort, mens benet lever,
og blod af hjertet, levnende saameget,
at det kan ryste, føle til sin armod —
— da lad ej eders fader bli slig spot
paa fordums bedre dage!
Men lad min livsstrøm, som den faldne løves,
for kjærlig piil udstyrte som en fos:
saa, liig en regnbue, fra det friske blod
min manddoms aand kan ryge op til solen,
og ej som dennes — ve min egen fars! —
udsile, som et endeløst morads,
igjennem sliim og suk og graad, saa aanden
indskrumpen stiger for at møde solen!

— Da høres musik. „En skjøn mørklet ung mand kommer, ledsaget af yngre, der føre instrumenter af metal.“ Det er Kain's søn, der er udsendt af sin moder for at bede Adam og Eva lægge sine hænder velsignende på hans hoved, at han med dette tilgivelsens tegn kan vende tilbage til sin fader, Kain, der sidder nedbøiet i sin ensomhed, tynget af sin udåd og forgjæves søgende glemsel i syslen med alskens kunstfærdige metalarbeider. Hans bøn opfyldes, hvorpå Adams og Evas forløste ånder vender tilbage til den himmel, de havde forladt. I førstningen forvildede, som når man vågner på et fremmed sted og ikke ved, hvor man er. „De må længe — mindet anstrænge — tanken anspænde — før de igjen sig i himmelen kjende.“

Adams ånd: „. . . . Mig synes — i himmelen jeg ikke ukjendt er; — som om det navn, de høie ånder kalder — mig med, var klang ifra min barnealder; . . . . . som om mit legeme kun var et slør — som døden af mit væsen nu har draget; . . . . som om min hele visdom hissetneden, der vilde Gud i hvert et blad oplade, — og skjalv dog, når det rysted, for hans vrede, var efter fordums himmel kun min længsel.“

Hidtil har digtets motiver værets forholdsvis enkle og få: væsentligt dramaet om de to ånder, fra hvem stamme „ånderne, der dvæle i hjerterne på jorden“. Men i „Forvildelsens“ videre fremadskriden, hvor den historiske udvikling med dens overvældende masse af fænomener skal gjøres rede for, — træder manglerne grelt i dagen. I ungdommelig kraftfølelse og klarhedstrang vil han spænde om formeget, og så glipper ofte taget: behandlingen blir stakåndet og mindre personlig; stoffet overvælder ham. Og dog blir det mærkværdigt, med hvilket selvstændigt og energisk greb han har tilegnet sig det — trods al naivitet og ensidighed — ligesom også, hvor respektable studier, mytologiske og religionsfilosofiske, digtet vidner om.

I afsnittet „Herredømmernes oprindelse“ og „Adel og presteskab“ træder, synes mig, ensidighederne ved Wergelands historiske syn stærkest frem. Kongedømme og herskende kaster, adel, presteskab, bunder, efter hans fremstilling, simpelthen i de enkelte stærkeres tyranniske instinkter; bevidst, selvisk magtbegjær er udelukkende deres væsen. Men visselig, en sådan „forklaring“ af disse mangerøddede historiske fænomener er dog vel flad og letvindt. Ingen menneskelig institution blir til og vokser sig større og større på d e n måde, bare på selvisk bedrag og magtbrynde. De må have havt en indre ret og ægthed, svaret til tidens virkelige behov, ellers kunde de ikke holdt sig gjennem

talløse aldre frem til vor tid, og endnu have livskraft for ingen ved hvor lange kommende tider. Det er oplysningstidens godtkjøbsteorier, som går igjen her; men den historiske udvikling kan ikke dækkes af et par almindelige formler om „tyranni“ og „prestebedrag“.

Efter en stakåndet skildring af „Syndfloden“ — løst skizzeret med naivt drastiske enkeltheder, der ofte løber ud i karikatur — og „Herredømmernes oprindelse“ — også, med sin nøgne, schematiske behandling, for lidet uddybet og for crude til at fængsle interessen — hviler digtets flugt et øieblik ud i „Lysbrud i mørket. Guldalderen“. Wergeland, der i sin natur har såmeget af det oprindelige menneske, lykkes det her at gi et fyldigt og friskt sét billede af den gryende civilisations triumfer over det naturbundne livs rå vilkår. Det er som en udførlig kommentar til Sofokles' korsang i „Antigone“ (*πολλα τα δεινα*) . .

Manden tar jorden i besiddelse.
Alt blev eiendom,
og løb ei længer mærkeløst i kaos.[1]

Handelen, den gjensidige udbytning af landenes produkter, begynder sin gang ad de store færdselsveie.[2]

Mandemagten og mandesnillet blir til guder: Osiris — Belus — Odin — Dionysos — Herakles — Zeus.

Fra den blinde — af frygten bestemte — tilbedelse af naturens magter hæver en religiøs følelse sig til forestillingen om én Gud. Manden ser

. . . . med sjælens fremsyn, anelsen, en ånd,
altrørende, al årsags årsag,
som giver formen hensigt og betydning,
hvis drømme menneskeånderne ere, så
jo visere en sjæl er, destomere
til visdomstanke da er klarnet drømmen.
Og mandens læbe helligedes, da først
den nævned: „Gud“ — den Ene — Gud.
Men frem den lyd (som dengang vinden blæste
i vandene) af hvert et hjerte hæved
en tanke, mandens lig, dog bleg og sløvet,
som jorden, da den gråned først af havet.
— — — — — — — — —

Afsnittet „De herskende kaster“ har liden anden interesse end den at illustrere den unge digters energiske klarhedstrang, der ikke nøier sig med de engang antagne teorier, men må ta

[1] Bind 7, s. 149—150.
[2] Bind 7, s. 150—151.

alt op til personlig prøvelse, redegjøre selv for alt. Selve forklaringerne er unægtelig temmelig flade og letvindte!

I „Magt og bedrag“ når „forvildelsen“ sit høidepunkt. „Prester“ og „Konger“ allierer sig for i forening at knuge menneskeheden under sig. I en række korte billeder fra den hellige og profane historie, henkastet med en vis plump, naiv energi, vises os — som i et historisk panorama — til hvilke dybder af religiøs og moralsk forvildelse og unatur mennesket kan synke, naar det er givet sine lavere drifter ivold. Det er verdens nat, og mørket kan ikke bli dybere. Gyseligheder, den ene værre end den anden, dynges paa hinanden med en trættende ensformighed, der sløver læseren og tilsidst virker rent parodisk.

Midt under dette sjælemørke, fyldt af rædsler, klinger, som en spæd melodi „Hjerternes mellemspil“, en række smaa idyller — altfor flygtigt henkastede[1] — illustrerende kjærlighedens evige, alt beherskende, alt nivellerende magt:

  Vågner en anen i sjæle to,
  hos ham og hende,
  at ned de stamme
  ifra forelskede ånder tvende,
  ifra det samme
med stjerner tækkede himmelbo:
der briste alle menneskebånd,
  rangen og standen;
  ånd vil til ånd;
i øinenes brønd de har seet hinanden.

I „Menneskeåndens lysbrud“ gjør vi bekjendtskab med de græske filosofer, af hvis lære der gives en fyndig og livlig fremstilling. Den slutter med den ypperste blandt dem, han, i hvem antiken har nået sin høieste udvikling, Platon, tænkeren efter Wergelands hjerte. Hans lære gir han en begeistret tolkning.[2] Platon er forløberen for Kristus.[3]

„Forvildelsen“ afsluttes med „Himmel og Helvede,[4] intet mindre end et glimt ind i det andet livs hemmeligheder. Det er i det hele kunstnerisk en skuffelse, skjønt det ikke er uden sin store interesse at se Wergelands forestilling om disse ting. Fra dette immaterielle Wergelands helvede, hvor alt er ånde-

[1] Det er tilføiet under omarbeidelsen paa dødsleiet; fandtes ikke i den første udgave.
[2] Bind 5, s. 271–274.
[3] Bind 5, s. 275—276.
[4] Skrevet paa dødsleiet.

liggjort, forflygtiget — for en afstand til det substantielle, det ild- og svovelsydende Inferno med dets detaillerte udmalen af skarpe træk, dødens alvor og dødsens had, i Dantes store og skumle digtsyn!

Et materielt helvede, med svovelpøl og tilbehør har selvfølgelig ikke plads i den Wergelandske teologi. De usalige ånder tænkes at svæve nær de salige, kun „afsides og af et mer og mindre skummelt og ulykkeligt udseende“. Himmel og helvede bærer de inde i sig selv, i det klarsyn de nu, løst fra legemets bånd, har vundet over sit jordeliv — og dette synes mig det mest slående: „De klare som dråber hverandre skal møde — så hver en gjennemskuer enhver.“

USALIGE ÅNDER.

Ve, deri vor strafs grumhed består:
Hvert prøvende blik er et nagende sår.

SALIGE ÅNDER.

Held os! Deri er vor saligheds glæde,
at ei vore sjæle sig kunne beklæde.
Som safterne i balsaminens stengel
tankerne sees hos salige engel.

„Ve!“ jamrer ånderne og fordømte prester — og det synes som de er fordømte alle som én —

„Djævlene, vi for folkene malte,
vrimlende fylder vort indres bryst!
Vor sjæl er den Satanas, hvorom vi talte;
han piner sig selv nu med rasende lyst.
— — — — — — — — — —
Vi se vore synders fineste tråde,
følgernes følger
lig snorede slangeæg træde nu frem.
Intet fordølger
for ånderne dem.
— — — — — — — — — —
Samvittigheds nerve er vorden
så skjærpet, dens øre så fint.“

Men den lange „Forvildelses“s nat er snart forbi. Det gryr ad dag. Han er født, i hvem „Frelsen“ fuldbyrdes.

AKADIEL.

— — I fylden af jammerens tid,
Guds evigen skabende hånd,
det almagtens synlige *vil*,
stadigt i livets bølgende spil,

formed nu engang en hjerneskal, hvor
Abiriels ånd
fri som i himmelens hvælvinger bor,
et hjerte hvori
Ohebiels kjærlighed ånde kan fri.

„Frelsen" åbnes med „Fristelsen i ørkenen". Jesus, „en skjøn ung mand, i en eftertænksom stilling, med en skriftrulle i hånden, i en ørkenhules åbning", ser, i et blændende udsyn, udover menneskehedens fremtid.[1]

Også Wergelands Jesus fristes af djævelen; men det er — som venteligt med hans spiritualiserende opfatning, og vel også rigtig sét — djævlene i hans eget indre, hans menneskelige svagheds indskydelser, blodets, kjærlighedens fristelser. Ti også i Jesu liv gjør dens stemme sig gjældende, i skikkelse af en ung pige, Rachel:

„Hun, i hvis blik jeg himlen først opdaged
og så min egen sjæl og menneskets,
som den nedsteg i paradisets glans" —

— som Wergeland selv havde gjort det i Stellas øie, som enhver ung, ren yngling gjør det.

— Og så er der ærgjerrighedens djævel, den farligste af alle djævle, den der:

„fremglittrer høiest, fagrest i mit hjerte?
Ærgjerrighed, jeg kjender forhen dig!
Da sad du i mit hjerte som et kongeblik,
— som Cæsars blanke stav, og skued over
min ungdom som et udbredt kongerige,
min manddom som et keiserdømme, der
erobres skulde under vestens fjerne.

Han ved, han eier veltalenhedens berusende gave. Men han har også i sig seierskraften til at modstå. Englene kommer og tjener ham, — hans bedre jegs indskydelser.

I digtets videre udvikling fremstilles Jesu liv i episoder, hentede fra evangelierne, men videre udførte og her og der med fri tildigtninger. Emnet har ikke vundet ved denne fri bearbeidelse. Evangeliernes Jesus er enkel, kort og fyndig i sin tale. Wergelands Jesus bruger mange ord. Hans vidtsvævende, luftige, fantastiske taler skulde synes at gå høit over den uvidende mængdes hoveder. „Sandhed", „Frihed" og „Kjærlighed" der fremstilles som kvintessensen af Jesu mission, gjentages så ofte, at

[1] Bind 5, s. 304—306.

de virker ydre, etikettemæssigt, som inskriptionen „Liberté, fraternité, égalité", som møder øiet overalt i den tredie franske republik.

Det gjælder i det hele, at hvor digteren følger evangeliets fortælling i fri og fyldigere bearbeidelse, opnår han ofte kun at forviske det billede, vi før havde; særlig hvor han tilstræber en mere ambitiøs, dramatisk form. Men hvor han selv direkte taler gjennem Jesu mund, kan han nu og da virkelig naa op i høide med sine intentioner. Tankerne kan da komme strømmende med en inspirationens fylde, i jagende, åndeløs hast, og han finder ord og udtryk af en intens glød, en høihed, ofte en henførende skjønhed. Jeg ved ikke nogen, hos hvem kjærlighedsbudet har fåt fuldere, mer triumferende udtryk. Hør dette:

„. . . . den er den ene dyd!
Alt uden kjærlighed er synd,
som liget ei kan kaldes menneske."
— — — — — — — — —
„Ei kjærlighed har noget tomt omkring sig,
lig kilden, rundtom hvilken alting blomstrer." [1]

Og Wergelands kjærlighedsbud er ikke indskrænket til menneskene, det strækker sig til alt, som lever, dyrene, planterne, ja den livløse muld. (Se 5, 340: „Det er kjærlighedens fryd"). Det er i det hele overalt det menneskelige, Wergelands Jesus betoner, vor menneskelige naturs iboende, oprindelige høihed:

. . . „Siger, hvad I hørte: at på Zion
har mennesket først i sin sandhed reist sig,
i åndens storhed, som den er i himlen,
i åndens renhed, som den kom til jorden."

. . . O, hvor ophøiet er ei støvet dog,
der véd, en himmel ligger foldet sammen,
og folder ud sig i dets eget „Vil"!

Bibelens begreb, synd, det hele vort liv gjennemtrængende og overskyggende, er fremmed for Wergelands Jesus. Arvesynd anerkjender han ikke:

[1] Også i saligheden, i det andet liv, hvor der efter skriften hverken tages eller gives tilægte, er kjærlighedens magt den samme:

„. . . altid to, som skyggende én flamme
med ente vingepar, gjensidig nyde
hinandens salighed, og begge flyde
i samme kjærlighedens fylde sammen."

„Dog er det pantet på Guds kjærlighed
for menneskeslægten og et evigt håb,
at æt på æt af syndefulde skjød
fremgår uskyldig som en englehær,
af ædelt præg som Evas første børn.“

„Kjødet“ og „Kjødets lyst“ er i og for sig ikke ondt og skal ikke dødes. Men det må ikke herske over os:

„Og sejrer det, og lykkes det at hilde
ind ånden i dets dunkle vellugtmulm,
da voxer det til en uhyre kjæmpe,
men ånden bliver barn, og lulles da,
som barn i skjød, på blodets bølge-vallen.
Da svagnes ånden, glemmer eget savn,
men græder kun for kjødets savn og smerte.“

Selve den naturlige, sanselige kjærlighed, som skriften syndestempler, er i sit væsen ikke en smudsig, men ædel ting: „En afglands mat af denne salighed [ɔ: åndernes kjærlighed] i støvets ædle elskov skimter ned.“

Al skjønhedsglæde er ædel. Det asketiske ideal er derfor et falskt ideal:

„Ærer dog — de gode jordens gaver
Eders legemer — er Guds algodheds templer:
Skjønhed, styrke — og fryd og rigdom ere skjønne
prydelser — og elskov templets sødeste musik.“

Ægte Wergelandsk og fremmed for skriftens ånd er også den gjentagne stærke fremhæven af „Sandhed“ i ordets udvidede, profane betydning („som ånderne, du alt forklares her“). Her er, i kort begreb, hvad Jesus er kommen for:

„Jeg — — —
Dig lærer, støvets ånd, dig selv at kjende
igjen: dit væsens høihed og dets fordring.“

Hvorledes dyrker vi Gud bedst:

„I åndens sandhed, stræben mod fuldkommenhed
Han ene dyrkes må.
— — — — — — — — — — —
Men det er dyrkelse, at vi
vor sjæl gjør stedse mere sand og fri.“
— — — — — — — — — — —
Men dette er din sandhedsevnes bud:
O, menneske, forglem din sjæl ei! Den
ved kundskab vokser, som når himmelhvælvet,
der ruger lavt i natten og i tågen,
af dagens stråler synes at udspændes.
— — — — — — — — — — —

. . . Din stræbens zittren — er lysets strålers stedse
ny udbølgen — fra bundløs kilde, åndens eget væsen. . . .
Ve da de løgnens prester! De som amme
ved altrene . . . uvidenheden, at den knuge kan
. . . folkene for deres fødder! Ve bedragerne!
Ve dem, som ville hindre alle fra
at træde ind i lysets rige, og
ei heller selv gå ind.

. . . . Sandhed ene frigjør,
. . . . Dette sandheds kjerne er, at vide
at åndens frihed er dens rang og høihed,
der måles eftersom den trælbandt mange
af syndens lyster.
— Den er ei hans, som tror, men ikke tænker."

Disse citater er væsentlig hentede fra Jesu store tale til folket, der åbner afsnittet „Disciplerne, moderen og veninderne", hans programtale så at sige. Det er en fremstilling af Jesu lære og mission, med en verve og inderlighedens glød, der gjør det til noget af det vakreste i det hele digt. Teologerne vilde ryste på hodet over den frihed, hvormed han omdigter og allegoriserer, lægger en ny, åndig mening — ofte slående dristig — ind i de gamle kjendte ting. „Ånden" — den helligånd, som den tredie person i guddommen, er øiensynlig et problem, han ikke har greiet, og vel ikke har brudt sit hode synderlig med — „mit hjertes gudglimt . . . . mit bedre selv" — det er hans enkle forklaring. Og hans opfatning af djævelen og helvede, af synd og frelse, er heller ikke meget ortodoks.

Ja, støv, jeg er din ånd igjen-opklarnet;
thi jeg har lys nok i mit indre til
at tænde det i alle jordens hjerter;
og jeg vil lede dig, du støvets ånd,
til salighedens stjernekrandste port,
førend dit muld paa gravens lave banker.
Ja jeg — jo eders egen ånd og blod,
I millioner brødre? — åbenbarer
i eget væsen eders guddomsglands.
Men det at skue denne, at opdage
Guds storheds billed, solens lig i dråben,
i eget indre — det er salighed,
Cherubens stolte fryd, Serafens jubel;
at skue det formørket og besudlet
fordømmelse, usalighedens blusel.
I graad at to det atter reent, at bede
Guds nåde om et øjekast, er frelsen.

Ja tror på mig; thi ordet, som jeg taler
til støvets ånd, der gjennem folkene
i blodsudgydelse og synd sig rører
om jorden som den onde træets slange,
er ikke sandhed ene for mit væsen,
for dig alene, jord, du bævende fnug
i almagts hånd . . o det er sandhed for
de høieste af salighedens ånder,
og evigheden kan ei mere end
bekræfte den!

Djævel og helvede er inden i os selv:

„Et billed maler ånden af sig selv — som ond den blive kan. Dets navn er djævel. Ha, ånd foruden frihed!" Gjengjældelsen, helvedes kvaler, lider vi på jorden. „Hver ånd har nok i egen sorg, — for streng vort eget hjertes retfærd er!" Og ligesom han ikke anerkjender nogen arvesynd, så er der igrunden ikke plads for „en frelse" og „forsoning" i gammel forstand i hans teologi. Frelsen består i at bli sig bevidst gudsbilledet, som er og altid har været i os, og Jesu mission er at kalde det frem igjen i dets oprindelige herlighed: „Ja, støv, jeg er din ånd igjenopklarnet."

Og hør denne forklaring af forsoningen:

Hist vil han finde
forsoningen lukket
i ånden inde
i angersukket,
Jesu histories hele ve
fuldbyrdet i sit inderste se.

Men menneskets sjæl i sin styrke flammer,
sin vilje, sin åndevinge den strammer,
og angeren hensynker bag
dens idræt, bag åndevingernes slag.

Wergeland var, som vi har seet, meget langt fra at være ortodoks. Hans hele teologi indskrænker sig til nogle få sandheder, som „intet menneske kan være foruden, som den enfoldige kan opsvinge sig til, og den viseste ikke overstige". Intet kan være enklere, hans Gud, kjærlighed, udødelighed — i disse tre ord ligger igrunden alt.

De følgende scener — „Jesus og hans moder", „Forklarelsen på bjerget" med Moses og Elias, så vakker i evangeliets simpelhed, her udvandet til et drømmesyn hos de sovende disciple og røster i Jesu eget indre, „Troens udbredelse", miraklerne, som Wergeland simpelthen gjengiver uden forsøg på for-

klaring, mod hvad en ventede[1], „Forfølgelse og triumf", „Forræderen" o. s. v., kort, hele Jesu følgende historie — hører til digtets svageste partier, og bærer præget af, at han ikke har rukket at omarbeide dem. Anderledes kan jeg ikke forklare mig de cruditeter, som skjæmmer særlig dette afsnit.

Bortseet fra enkelte partier, som „Fristelsen", „Disciplene, moderen og veninderne", må jeg tilstå, at evangeliernes simple fortælling og billede af Jesu skikkelse, oftest er blit fordunklet og fordreiet, profaneret, kunde man næsten sige. Særligt de senere afsnit, hvor der tilstræbes en vis dramatisk spænding og liv, skjæmmes af en overlæsselse af søgte, krasse billeder, en affekteret, skruet diktion, fuld af subtile dunkelheder, som, når det med stor anstrengelse er lykkedes at knække den hårde skal, ialmindelighed befindes at indeholde en temmelig skral kjerne. Det vrimler af de utroligste smagløsheder, udspekulerte, hårreisende gyseligheder, rene orgier af utøilede fantasier.[2] Det er, selv for den velvilligst stemte læser, en uformildet lidelse at arbeide sig gjennem denne travesti af Jesu lidelse, død og opstandelse — der i strid, som det synes, med digtets rationalistiske retning forøvrigt, fremstilles efter evangeliet. Efter „Kristendommens første store seier" — hvor det allerede overflødigt udnyttede motiv: folkenes trælletilstand under kongernes og presternes forenede åg, optages igjen, til endeløs, udvandet variation — er det en lise at nå frem til „Jesu åndelige opstandelse", tilføiet ved omarbeidelsen paa dødsleiet.

Dette digtets sidste afsnit har rent literært sét vistnok liden interesse. Men det pretenderer heller intet i så henseende. Det har bare været ham om at gjøre at gi os, i et flygtigt udsyn, et billede af menneskehedens fremtid, som den viser sig for hans henrykte syn i lys af hans skjønne, uryggelige tro paa slægtens evige fremgang. Usigeligt rørende denne iver hos den døende

[1] Dog har vi måske et fingerpeg i disse ord, før han opvækker en død:

„I ville lære kjærlighed at øve.
Da stræber efter indsigt i naturen,
den får da tusind øine, tusind hænder,"

og

„Gud vil ikke vove —
at trodse naturens, de evige love."

[2] Se blandt meget andet skildringen af Judas' død (441—442), Jesu veninder ved Golgatha (440), scenen mellem Herodes og Jesus (415), den galehusfantasi, som er lagt i „presters" mund (471), Rachels lange tale ved Jesu lig (. . . „Ha, tænk Messias og en synderinde — samavle maddiker derinde!" o. s. v.) (478).

mand efter at vise os de høie haab for menneskehedens liv, som bærer ham oppe lige ind i døden!

Digteren forestilles atter siddende på sin fjeldpynt, som ved digtets åbning. „Akadiel og ånder ovenover. Påskemorgen. Klokkerne kime nede i bygden.“ Han er dybt nedslåt over, hvor lidet af jorden Kristi lære, nu efter to tusinde år, har rukket at omspænde.

Thi se, som betagen,
stille nedslagen,
den kristne kirke,
uden at virke,
splittet i tusinde sekter,
der alle hinanden fornegter,
og alle hade —
imod hinanden som tistlens blade —
er indskrænket end til de snevrede grunde,
til kysterne rundt om vesthavets sunde,
høitstegne halvmåne vil den forunde.

Da forunder Akadiel ham at se i et drømmesyn udover verdensudviklingen:

„Men, skjald, for din ømme — sværmende ve —
aljorden i drømme — du forud skal se.“

Han berører digterens pande, så han slumrer ind, for at vågne hvert århundrede, og med „halvvågent klarsyn berette“ om den fremadskridende udvikling. Ud fra denne bekvemme fiktion præker så digteren virkeliggjørelsen af sine idealer og holder triumferende udryddelsesfest over den last af gamle fordomme og ormstukne institutioner, vor jord har slæbt på så længe. Her er enkelte glimt af den apokalypse, han benådedes med på sit hjemlige Patmos.

Først af alt gjør han rent bord med de golde teologiske stridigheders spindelvæv:

Anathemet ej mere høres,
og kampen i skrifter kun døende føres.
Som dagene rinde,
løgnene blive halte og blinde;
tilsidst de, som rotter, dagslyset når,
forsvinde i huller og vråer.
Udstoppede exemplarer
paa bibliothekerne kun man bevarer.
Den rene Læres tilsætninger alle,
een efter een,
som gammel kalk ifra templet falde
blotte den ædle marmorne steen.

De menneskeopdigt, som gjorde
Christlæren hård for øre og sind,
som sandhedens ædle simpelhed torde
indhylle i sine brogede spind —
de fejes nu bort af slægternes fædre
fra alle kathedre.
Historien gjemmer kun prøver
af skarnet, saavidt den behøver.
Sekterne henvisne een efter een,
som blade fra green.
Sammen de nu i kjærligheds skygge
kirker sig bygge.

Løst er det sociale problem, som lå Wergeland så på hjerte, og som efter ham mer og mer er trådt i forgrunden og lægger beslag på tidens ædleste ånder, som det, der først og uaviseligt kræver en løsning, før verden kan ånde frit:

Endt er den fæle, lurende fejde
imellem rigdommen og arbejde.
Rigdommen bleven er kjærlig,
lykkelig fattigdommen og ærlig.
Ej pjalter sees, ej misnøjd mine,
ej selv i de målløse verdensstæder.
Den glade arbejder nu bor i sine
alleebeskyggede vaaningsstræder,
saa hvide og rene
som rigmandspaladsernes marmorstene.

Al underkuelse af mennesket ved medmennesker er tilende!

O, hvor dog alt ved Jesum forvandles!
Sjælene klarnes, hjerterne lindres.
Slaver ej selv i Brasilien findes;
Jøderne ikke længer mishandles;
frie som andre, ej meer de forblindes;
i dåben de nu
afto den stridige hu.

Mærkværdigt er det, at Wergeland synes at anse det nødvendigt, til udviklingens fuldendelse, at alle andre religioner må vige plads for kristendommen („Halvmånen er fra Europa forjaget“, s. 525, „Thi klinge påskeklokkernes røst fra Teheran alt i lysnede øst“, s. 526). De mange distinktioner inden kristendommen, som hidtil er blet våget over så skinsygt, har udviklingen gjort ende på („Alle med samme kristennavn bindes“, s. 528). Men udover det, — til et fredeligt samliv, side om side, af de store religioner, synes ikke Wergelands tanke at være gået; der var kanske for meget af teologen i ham til det. Dog er det, når man kjender Wergelands bredt anlagte natur, tilladt at tro, at

et tidens tegn, som religionsparlamentet i Chicago vilde have glædet hans hjerte.

Den evige fred har holdt sit indtog i verden. „Al malmarmatur — forlængst har i ilden omskiftet natur," som det naivt hedder. Blet til ploge og maskiner nemlig. — „De gamle generaler spille nu krig kun med triktrak og toccadille!" (s. 530).

Selve den vilde natur får sit stempel af det voksende, alt beherskende gudsrige. De skumle urskoge, de pestsvangre moradser viger for plogen:

Hver verdensdel er i de grønnende zoner
afdelte haver, beboed' af nationer.
Husene synes som om paa et net
perler i talløse mængder var spredt.
Skinnende byer krone hver bugt,
krandse hver indsø og flodernes flugt.

De fødte genier, „lysets sande gudviede prester", blir omhyggeligt opsporede og opdragne på statens bekostning.

Det mørke, asketiske livssyn er afløst af livsglæde. („Visen om jammerdalen er endt, præket om sorgens dyb ei bekjendt", s. 535). Udviklingens mål er nået: „Jesus opstanden — er over al jorden i kvinden og manden, — i ånd og dyder i mennesket".

Efter disse millenniumssyner, der begynder at falde lidt trivielle, hæver digtet sig igjen til svingfuld høihed, i Akadiels' slutningsord.

AKADIEL.

Paradisisk er jorden,
herligt er mennesket vorden.
Abiriels glødende ild,
Ohebiels milde, gydet dertil,
i menneskestammen
vel flyde sammen:
dog bor hos kvinden,
i hjertegrunden,
i smilet om munden,
i rosenlunden
som gror paa kinden,
i øjets milde
karfunkelkilde
Ohebiels ånd, som den himmelske reen,
imedens Abiriels flammer tindre
stærkere frem ifra mandens indre,
som lyskjernen i diamantens steen.

* * *

Det er let at se, hvor nært slægtskabet er mellem disse fremtidssyner og det 18de århundredes rationalisme. I virkeligheden kan „Mennesket“ — som oftere påpeget — i sit historiske og filosofiske syn siges at være væsentlig en digterisk iklædning af det 18de århundredes ideer, med dets tro på fremskridtet, dets oplysningsiver og fremhæven af det nyttige, som beherskede vort åndsliv dengang. Wergelands far var rationalist og vedblev at være det også efterat den pietistiske strømkæntring havde sat ind med den Haugianske bevægelse. Men Wergelands rationalisme var ikke, ligesålidt som hans fars, hvad den havde så let for at bli, hvad der gjorde den pietistiske bevægelse forklarlig og berettiget, en flad indifferents, en afdød religions gjenfærd. Den var hos ham en brændende personlig overbevisning, et triumferende håb, selv en ny religion, uryggelig til at leve og dø på. Det gjør en uhyre forskjel.

Det indviklede dogmesystem, hvormed kirken i tidens løb har overspundet Jesu enkle lære, er i hans øine „forældede formler“, som bare har været en hindring for udviklingen. I sin tankemægtige afhandling „Hvi skrider menneskeheden så langsomt frem?“ (undertegnet Cosmopolita) kalder han kirkens mænd til regnskab for meneskehedens domstol . . . „Hvad have Eders forgjængere virket, hvad virke I, til menneskehedens fremgang, til gjengjæld for al den agtelse, I fordre for det, I kalde eders hellige kald? Eders kald skulde være folkelærernes; men hvilke folkelærere er det, der lade de unge slægter lære at læse lærebøger, som uden forandring aftrykkes således, som de autoriseredes for 100, ja for 300—400 år siden, og som intet indeholde uden dogmatiken, således kompenseret og indkogt til en endnu hårdere materie end massen i sig selv? . . . Hvor dum og treven står bondegutten for eder, når I proppe i ham om treenigheden, de onde engle o. s. v., medens han med den elskværdigste lærvillighed indsuger de ædleste og sundeste begreber og al den nødvendige tro, flux en forstandig lærer oplader hans øie for naturen?“ . . . . Og grunden til denne teologiens goldhed for fremskridtet ligger i „sædelærens, den sande praktiske filosofis underkuelse, forat ufrugtbare mysterier kunne fremhæves, ... i hvis blinde antagelse det herskende ortodokse parti næsten udelukkende sætter kristendommen“ . . . . Religionsforfatningerne trænger til en revolution . . . . . . Det mysteriøse må bort . . . . Presterne må bringes tilbage til at være folkelærere . . . . „Luthers, Kalvins o. a. fl. partielle var kun intimationer til denne almene

restauration, som må komme.“ På den vei, der hidtil er vandret, er blot bevirket, at intet egentligt kirkesamfund eller kirke har tilvær; men at de kristne . . . „have udgrenet sig i utallige stridende partier, i hvis indbyrdes strid der er flydt ligesåmeget blod som blæk (se kirkehistoriens skjændselsregister!) og som kun da have en fred, når det dunkle begreb om stridsgjenstandens uværd, hvilket man kalder indifferentisme, har påtrængt sig flerheden af folkeslagene“. — — —

Og jeg vil tilføie, at intet, i mine øine, mer overbevisende borger for, at det 18de århundredes ideer, der ofte kan synes os så flade og udtrådte, med deres „rosenvands“ optimisme, alligevel, efterat spotten har sagt sit sidste ord, må ha eiet en ukuelig livskraft og være i pagt med al fremtid, — end netop dette, at de kunde med en sådan magt slå ned i og gløde op til en så brændende, usvigelig tro, en så frisk menneskesjæl, et oprindeligt geni som Wergeland. Når „Mennesket“ er blet fremstillet — og det af en så velvillig dommer som H. Lassen — som en slags literær sildefødning, en sen efterdønning her oppe i vor afkrog af andetsteds udlevede tanker, så tror jeg intet kan være mer misvisende. Disse det 18de århundredes høie håb, engang kaldet til live, kan aldrig dø. De er blet menneskehedens umistelige eie og vil altid dukke op igjen, i ny dragt efter de nye tider, indtil de har omformet verden efter sine idealer. Og det skal regnes ikke til Wergelands mindste ære, at sin mest begeistrede forkynder fandt de heroppe i ham, et ungt folks unge digter.

* * *

Vi ved, hvor lidet den modtagelse „Mennesket“ fik har svaret til dets digters egne stolte håb. Publikum har forholdt sig kjølig og usikker overfor det, som for et literært kuriosum, i det høieste med en vis sky respekt for dets vældige omfang. H. Lassen mente, at neppe ti mennesker havde læst det i hans tid, og tallet er neppe synderlig øget siden da. Uforbederlige Wergelands-beundrere har fra tid til anden arbeidet sig igjennem det, i sit ansigts sved og under mangehånde privat protest, men i almindelighed har det fåt stå i tilstøvet fred i boghylderne. Af den ovenfor givne redegjørelse for dets indhold vil det vel være åbenbart, at det ikke godt kunde være anderledes. Skavlan kalder det Wergelands største komposition, og det er det ganske vist; jeg vilde sige, kanske den vældigste, der nogensinde er undfanget af en digter. Men det er ikke nok for et

kunstværk at være stort komponeret. Jeg har tidligere hævdet, at opgaven var overmenneskelig, at han uhjælpelig måtte forløfte sig på den. Men også, at det heller ikke er som kunstværk det først og fremst skal bedømmes. Sin overordentlige og blivende interesse har det som et ungt genis ubændige kraftanstrengelse for at udforme en samlet verdensanskuelse, gjenskabe så at sige udviklingen, i sit billede og i sin lignelse. Det er geniets naturlige trang. „Mennesket“ er, således sét, et enestående literært fænomen, et verdensvidt digtersyn, men egentlig talt, intet digt.

Kritikens første ord i anledning af „Mennesket“ var Welhavens bekjendte anonyme digt: „Hvorlænge vil du rase mod fornuften?“ Det synes mig et nokså retorisk hultklingende deklamationsnummer, noget forlorent overlegent i tonen, som i de velkjendte linier:

„Der fløi så mangt et syn forbi dit øie,
Så mangt et mannakorn faldt i dit skjød.
Hvi freded du ei gnisten fra det høie, —
O, den var bleven til en venlig glød.“ (!)

Hvor ganske anderledes fyndigt og ædelt selvbevidst er ikke Wergelands korte svar:

„Den yngste maler af dem alle stilled
for verdens øine op sit største billed.
Det gik da her, som altid, hvor man gav
et større end ens eget småoktav,
at første lyd, der ringen gjennemskar,
som stod om maleriet, var
— et skrig.“

Og videre . . . . „Dette digt er indstevnet for et høiere tribunal end anonymens; men fælder dette en ligeså afgjort fordømmelsesdom derover, som denne, da vil forfatteren lægge sin pen, forbande den time han greb den, for igjennem den at lade ideer udstrømme, der gjennemglødede hans hele væsen og bestemte hans hele virken.“ — — — — [1]

Den påfølgende strid — stumpefeiden — skal jeg ikke her dvæle ved. Den er vel kjendt, og geråder ingen af parterne til synderlig ære. At Wergeland i dette ungdommelige literære

[1] Disse ord, der er gjennemglødet af begavelsens tro på sig selv, og en naturlig harme over miskjendelsen, blev, som bekjendt, parodieret af Welhaven på denne uværdige, scurrile måde: „Ha! Folket gaber sløvt ved min sang, lig en — døl efter ølkveis! — Ha, hevn! jeg iler, — jeg iler til tyrken — eller til — paven.“

slagsmål blev den underlegne, kan ikke nægtes. Der er ofte noget hjælpeløst sprællende i hans forsøg på at afparere den andens behændige og sikkert rammende stød. Men på begge sider er der, synes mig, mer af plumpe skjældsord og personlige insinuationer, end befriende vid. Særlig er Welhaven ondskabsfuld. Tonen i det hele virker forstemmende.

Welhavens påfølgende udførlige kritik: „Henrik W.s digtekunst og polemik, ved aktstykker oplyste“, tilsigter at være intet mindre end en offentlig literær henrettelse, der, en gang for alle, skulde gjøre det af med ham som digter. Det må indrømmes, at hvad der hidtil forelå af Wergelands produktion, frembød nok af anstødsstene, selv for den velvilligste læser. Det kunde ikke være vanskeligt, ud fra hans standpunkt, at reducere den Wergelandske digtning — især som den dengang forelå — til et sammensurium af smagløshed og affektation. Han går systematisk og summarisk tilværks, tar for sig først hans lyriske digte, som han finder alle at være „mer eller mindre frygtelige monstra“, og blotter dernæst hans „dramatiske og episke jammerlighed“, den han nærmere begrunder ved en kritisk gjennemgåelse af „Sinclairs død“ og „Skabelsen, Mennesket og Messias“ — i sin oprindelige form — og gjør derpå nogle almindelige bemærkninger om Wergelands formløshed og „billedkræmmeri“ og „sprogfordærveri“, og efter således, til sin egen og meningsfællers tilfredshed, at ha gjort det af for altid med sin modstander, ender han med endel kraftsatser om „råhedens propaganda“, „frækhedens tryghed“ — hans retning leder ligefrem til det vildeste barbari „der truer med at omstyrte al god samfundsorden“; — — „et menneske, der fast intet mer har at tabe“ — —

Det vilde være uretfærdigt at nægte, at Welhavens kritik både var fremgåt af virkelig følt kunstnerisk harme og havde betydelig rammende kraft. Det er ganske unødvendigt at søge bevæggrunden til hans optræden i misundelse, som der fra den modsatte leir blev insinueret. Han har unægtelig adskillig ret, når han om Wergeland som dramatiker hævder, at han „manglede øie for det karakteristiske“ og at hans figurer var „absolut umenneskelige . . . . døde automater, hvorigjennem forfatteren udråber til publikum sine egne uklare meninger og talemåder“. Hans indvendinger mod „Skabelsen“ er vægtige og ikke let at komme forbi. Hvad han siger om Wergelands formløshed og billedoverlæsselse, er også adskilligt træffende. Men når han heri kun vil se „surrogater for indre dygtighed og tankefylde“ . . . „produktet af en smålig leden“ . . . „et tankeløst koketteri

med læseren“, — og når han fremdeles ser „grundtrækkene i denne forfatters billede“ bl. a. i „en forskruet affektation“ . . . „afmagt“, — så har han åbenbarlig uret. Man vilde vanskelig finde udtryk, der mindre passede på Wergeland end disse.

I det hele, selv om vi holder os for øie den mangehånde kunstneriske ufuldkommenhed af Wergelands produktion, som den dengang forelå, kan man ikke frikjende Welhaven for en rent fanatisk blindhed i sin dom. Enhver uhildet mand, der vilde og kunde se, måtte bli slåt af de geniets glimt, der gjennemlynede denne kaotiske digtning. For Welhaven eksisterer de simpelthen ikke. Hans arbeide savner enhver gnist af den brede forståelse, der er en virkelig kritikers første betingelse. Det er en pamphlet og ingen kritik. At han i sine unge år, i stridens hede, kunde la det undslippe pennen, er måske forklarligt og undskyldeligt. Men at han, som ældre mand, efterat hans store modstander forlængst lå i sin grav, med dødens forklarelse over hans vældige skikkelse og livsværk, kunde la det trykke op igjen uforandret, blandt sine samlede skrifter — det røber, synes mig, en forhærdet sneverhed, en forsætlig lukken sine øine, som i og for sig gjør ham til en mindre mand.[1]

Den handske, Welhaven havde tilkastet sin modstander, blev som bekjendt tat op af hans far i „Retfærdig bedømmelse af Henrik Wergelands poesie og karakter“. Det er et udpræget advokatorisk indlæg — som naturligt kunde være — skjæmmet her og der af en dialektisk spidsfindighed og formalisme, og dets alvor og grundige omstændelighed, hvormed han går tilværks, kan falde i det løierlige. I sin iver efter at forsvare det rent uforsvarlige, skyder han ofte over målet, så hans indlæg slet ikke virker overbevisende. Men det har det uhyre fortrin over Welhavens skrift, at det — bortset fra dets overlegne advokatoriske dygtighed — er skrevet ud af virkelig forståelse. Hans redegjørelse for indholdet i „Skabelsen, Mennesket og Messias“, hans fortolkning af de Wergelandske dunkelheder er skarpsindig og slående, — skade blot, kunde man sige, at der skulde være behov for så megen skarpsindighed.

I modsætning til Welh.s igrunden temmelig snevre og heller

[1] At Welhaven privat kunde dømme anderledes, fremgår af hans modstræbende anerkjendelse i en bekjendt yttring: „Han var et uhyre i alt, også i geni.“ Og det er blet mig fortalt af hans nevø, Ernst Sars, at da engang Welhavens hustru talte nedsættende om Wergeland, afviste han det med en bemærkning om, at hun talte om ting, hun ikke forstod sig på.

ikke førstehånds æstetik, overraskes vi her af en bred og frigjort smagens tolerance, der viser hen til videre europæiske indflydelser. Det er endnu en sand fornøielse at læse den både friske og dybsindige udvikling af hans polemik. I sin feien tilside de mange konventionelle regler om form og indhold, den snevre rubriceren af digtarterne o. s. v., der hævdes som den ene saliggjørende lære af Welhaven og hans meningsfæller, taler Nic. Wergeland virkelig som den der har myndighed, og hvis ord gjælder til alle tider. „. . . Formen . . . blir altid som en smagsgjenstand . . . underkastet modsigelser og forandringer, og kan aldrig blive en så ubetinget forbindende og urokkelig lov, at overtrædelser af de i almindelighed vedtagne regler i så henseende kan agtes for en capital forbrydelse . . . . Men kan formerne i visse måder foreskrives, så kan ideerne og deres incarnation, billedsproget, det derimod på ingen måde; thi deraf konstitueres digternes individualitet. At indtrænge sin lovgivning på tankens fri gebet er en formastelse af skjønånderiet, som ikke kan afstedkomme andet end æstetisk samvittighedstvang i skade og fordømmelighed lig pressetvang og samvittighedstvang i religiøs og politisk henseende . . . . I sin idéverden, sit hjem, er digteren ene herre; ingen har der noget at sige, uden ham . . . . Æstetikens politicorps har indtrængt sig i digterlivets private helligdom . . . . indtil etikettisk småligbed og forskrifter for enhver åndens bevægelse. — — — Hvad kan, nærmere betragtet, i sig selv være misligere, snevrere og mer pedantisk end den classification af digternes produkter, som de teoretiske skjønånder og kunstdommere have dannet sig, og til behagelig efterretning bekjendtgjort for verden? Alt hvad der anmelder sig af poesi skal have de kriterier, påstår man, at de kan henføres til en af klasserne i systemet, enten dithyramben eller oden, idyllen, elegien, sonnetten, balladen etc. Det er et vist antal figurer, i hvilke man efter hollandsk-fransk gartnersmag vil have alt tilskåret . . . . Man ved med sikkerhed at opgive følelserne, tankegangen, udtryksmåden, versemålet, ja endog liniernes antal, kort, enhver er på det nøieste beskrevet, ligesom botanikerne have beskrevet de planter, de kjende, indtil den mindste støvtråd. Men hvad gjør botanikeren, når der forekommer ham en vækst, som enten mangler eller besidder sådanne beskaffenheder, at den ikke kan henføres til nogen af de ham bekjendte ordener, classer eller arter? Han råber ikke mirakel, han betragter det ikke for en vanskabning, for et mer eller mindre frygteligt monstrum. Jeg

læser en poesi og spørger ikke om, hvad ordenstitel den efter systemet tilkommer; den er hvad den er . . . ."

Han blæser ad den Welhaven'ske „ægte poetiske resignation" og — „vemod". „Vemod," siger han, „et sjeldent ord af ham — sønnen — der lykkeligvis er så fri for al den smægten og det sygelige føleri, de nyere tiders poeter have lidt under."

Med hensyn til ankerne mod Wergelands digtning, så indrømmer han villigt berettigelsen af mange af dem, men de har sin grund i „skjødesløshed og ilfærdighed . . . En hidsig musa påskynder overalt hans flugt, og en tilstrømmen af tanker og billeder tilsteder ham ikke stadigen at anvende den flid på formen, som andre, hvem musen giver mindre at bestille, kunne gjøre" . . . Forsvaret kunde ikke føres bedre. I det hele gir skriftet os en høi forestilling om forfatterens udvikling og dømmekraft. Og den kjærlige forståelsesfuldhed og så at sige loyale respekt for sønnens genius — så forskjellig fra hans egen — gir hans ord deres overbevisende varme.

Dæmringen — Welhavens digtning og personlighed.

Nicolai Wergeland skulde endnu engang tørne sammen med sin berømte modstander. Det var ved sit andet store indlæg i dagens literære strid: „Forsvar for det norske folk, og udførlig kritik over det berygtede skrift: Norges Dæmring". Men denne gang kan han ikke siges at være kommen fra sin krigsfærd med synderlig ære. Den klare og overlegne dømmekraft, der præger hans forsvar for sønnen, er her skjæmmet og tilsløret af en harmens lidenskabelighed, som gjør ham både blind og uretfærdig.

Jeg er intet mindre end en beundrer af „Norges Dæmring". Det har altid syntes mig, at der er gjort meget mere væsen af det, end dets indre gehalt berettiger det til; og når det indtar en så fordringsfuld plads i vor literatur, skyldes det dels dens fattigdom dengang, dels og fornemmelig digtets polemiske karakter og de eiendommelige forholde i vort åndsliv, da det kom ud. Disse monotone, endeløse deklamationer i bunden stil er holdte i en altfor tåget, svævende almindelighed til at de kan føles synderlig rammende. Deres mørkt profetiske pathos falder trættende og hult for øret, virker oftest som slag i løse luften, altfor ofte som bare ord, ord! Den ungdommelige pretention i disse feiende domme virker irriterende; overdrivelserne er for påtagelige og uretfærdige. Det ensidigt æsthetiske syn på alle ting ægger til berettiget protest. Herregud, det er da ikke først og fremst det æsthetiske, et fattigt nybyggerfolk med så mange skrigende, nærliggende krav at tilfredsstille, har at ta sigte på! De hånske udfald mod de stakkels tarvelige norske småbyer er temmelig puerile og ikke særlig vittige heller. Mangesteds stanser man op foran pythiske dunkelheder, hvis kjærne, når man tror at ha knækket nødden, blir borte mellem fingrene, så luftig er

den; og det går op for en, at dunkelheden ikke skyldes tankens dybde så meget som gehaltløshed og uklarhed hos digteren selv. Han synes ikke altid at ha rigtig på det rene, hvad det er, han vil ha frem. Man griber sig hemmelig i det kjætterske ønske, at den unge, strenge samfundsrevser, istedetfor at pine sine tanker ind i sonnettens snørende bånd, havde sagt, hvad han havde på hjerte, i simpel, ligefrem prosa.

Thi noget virkeligt digt synes mig ikke „Dæmringen“ at være; det har ingen indre organisk enhed, ingen stigning og naturlig afslutning. Der er noget ledeløst ved det; det kunde ha været afkuttet næsten hvorsomhelst, og dets forskjellige partier ha skiftet plads uden mærkbar skade for dets indre sammenhæng og mening. Det var jo også som bekjendt oprindelig planlagt som tolv sonnetter; så blev det udvidet til, jeg ved ikke hvor mange, og der er i dets indre bygning ingenting i veien for, at de kunde spundet sig ud i det uendelige. Det synes tungt født — om man i det hele kan bruge udtrykket født —, tilblevet ikke umiddelbart i én støbning, én sjælens brand, men i pinlig anstrengelse med mellemrum gjennem et langt tidsrum, de enkelte dele mekanisk loddet sammen til enslags ydre helhed og enhed. Derfor er det også noget påtagelig anstrengt, noget falsetagtigt i tonen.

Og dog, med alt det utækkelige, udfordrende, anstrengte i tonen, al den åbenbare uretfærdighed og ofte hule retorik, — blir „Dæmringen“ umiskjendeligt et personlig følt udtryk for en fin, kunstnerisk naturs dybe hjemløshed i forholde, der dengang i mangt og meget vistnok var såre lidet tiltalende, en i det hele naturlig og uundgåelig reaktion mod al den tomme, naive selvtilfredshed og nationale bombast, der bredte sig endnu mer utåleligt dengang end nu. Og ligesom Welhaven selv i sin kritik over sin store modstander, således skyder også Nic. Wergelands angreb på „Dæmringen“ vidt forbi målet, — ud i den rene karikatur. Han går til værket med en metodisk omstændelighed, en vis høitidelig tyngde, som den, der er sig bevidst at udføre en hellig, patriotisk pligt.

Han tar for sig corpus delicti — så at sige med en ildtang — gjennemgår de forskjellige „injurier“ punkt for punkt og beviser triumferende deres grundløshed med en bredde og et alvor, der på mange steder virker rent parodisk. I anledning af „Dæmringens“ betegnelse af vort land som „en klippestrimmel“ udbryder han: „Sandt nok, landet er klippefuldt og kun en strimmel af Europa, og i omfang, skjøndt ej så lidet, dog

mindre end adskillige andre. Dets klima er koldt, vinterligt .... men hvilket fornuftigt menneske kan gjøre beboerne bebreidelser for det lands beskaffenhed, forsynet har anvist dem!" o. s. v. i samme dur. „Dæmringen" nævner landets naturprodukter ... : „Kun fisk og jern og slagtekvæg og planker". „Dertil må dog," indvender forfatteren med patriotisk fortrydelse, „endnu føies sølv og kobber med meget mere." (!) Og det er vistnok at tillægge „Dæmringen" en altfor skjæbnesvanger betydning, når han befrygter, at herefter „enhver norsk borger, enhver som kalder sig norsk, kalder sig med et vanæret navn og er brændemærket i Europas øine" .... „Vi indser meget vel, at om skriftet får adgang til kabinetterne, så kan det ikke undgåes, at man jo også der må fatte de ugunstigste meninger om os som nation, hvilket i politisk, — kanske også i merkantil — henseende, kan være af den fordærveligste indflydelse for hele riget" ...

Den mest berettigede af „Dæmringens" anker er vistnok den over vor skjødesynd, det evindelige nationale skryt og selvtilfredshed.

„Hvad skvalder høres ei fra klippemuren
om Norrigs odelsmænd og friheds-lykke —
Og lykken er med tummelen forbi,
og dorskhed griber alle kamerater
på bunden af et øllet sværmeri."

Men dette, så inderlig sandt som det er, gir forfatteren anledning til følgende høitidelige tirade: „Efter denne skildring kunne nu fremmede med hjemmel betragte nordmændene for den ulykkeligste og mest fordærvede nation i Europa. Verden må kaste øiet på dette folk med samme blik af ynk og foragt, som man betragter den fordrukkne og elendige tigger, der sover på landeveien" o. s. v.

Men mindre tilgivelig end disse hysteriske overdrivelser er angrebets stærkt personlige karakter. Tidens polemik var præget af vis tung plumphed, en forkjærlighed for de stærke udtryk, der fyldte munden. Injurier måtte ofte tjene som surrogat for virkeligt rammende ord. Welhaven selv havde i sin kritik af „Mennesket" været så grov og personlig som nogen. Men så blir han da også nu til gjengjæld tilgavns sat i den nationale gabestok. Her er et par prøver:

— — — „Til at frembringe dets (Dæmringens) lige udfordres en forbindelse af sindsbeskaffenheder, der, Gud ske lov, er sjelden i menneskeslægten, en superlativitet af stolthed, en hjerteløshed, en ufølsomhed for alt, hvad der er mennesket hel-

ligt, der ikke overgåes af nogen uden den, der udfordres til at forsvare skriftet" . . . . «I alle lovgivninger er det at fornærme og mishandle en moder, i betragtning af det forvorpne, utaknemmelige og naturstridige sindelag det røber, anseet med en svær straf; men analogt dermed er at fornærme og mishandle sit fædreland" . . . .

Som bekjendt opfordrede han nationen til en almindelig autodafé på „Dæmringen" den 17. mai. En indsender i „Morgenbladet", som heller ikke var beundrer af digtet, „protesterer dog mod sligt barbari" — „En medborgers fri yttringer, hvor uenig man end er i dem, skal man ikke søge at tilintetgjøre på denne måde." —

Rent ud smålig blir kritiken, når som eksempel på manglende sproglig renhed — og det hos Welhaven! — anføres, at han skriver verber i flertal med r („kjæmper" for „kjæmpe", „har" for „have")(!) Og hvad skal man sige til latterlige pedanterier som dette: „Contractioner, skjønt ikke just passende i elegant stil, kunne dog tillades, når de blot ikke ere så utålelige som „vi la'er", der endog står istedetfor „vi lade"! For stor dristighed i sproglige reformer er ellers ikke en beskyldning, man med føie skulde rette mod Welhaven.

Denne art kritik kunde Welhaven i det hele med rette hæve sig over. Havde endda hans angriber indskrænket sig til at tilbagevise det uberettigede, uklare og vindige i mange af „Dæmringens" feiende domme, havde han været i sin gode ret. Men ensidigt at fremstille den hele digtning som en eneste skamskjænden af sit land, hidse mængdens onde instinkter op mod den dristige forfatter og formelig lyse ham i rigets akt, — det var både uretfærdigt og uværdigt. — Det kan dog findes en slags undskyldning i den — visselig ægte — patriotiske harme, der øiensynlig har grebet ham som mange andre af tidens bedste mænd. Den kan synes os uforståelig. Men vi var så fattige dengang, havde så lidet at pege på, så lidet at nære vor nationale stolthed med, at „Dæmringens" skånselløse afdækken af vor usseldom nok kunde, af fædrelandske mænd, opfattes som en dårlig gjerning, næsten som en helligbrøde. Og hvor meget vi end kan beklage den hysteriske forbittrelse, med hvilken „Dæmringen" blev mødt, — og kanske også i vort stille sind synes, det overhodet ikke var værdt at ta det hele så høitideligt —, må det dog ikke glemmes, at det var Welhaven selv, som havde udæsket den. Den, som sår storm, høster hvirvelvind. Når han derfor for anledningen agerer martyr og taler om — i brev

6*

til sin svoger Sars —, at han havde en følelse, som om det var godt, „at en døde for folket“, så forekommer dette unægtelig lidt parodisk. Efter at ha udøst sin vredes skåler i en endeløs række sonnetter over alt, som nævnes kunde i dette land, og udtømt de skjældsord, et fattigt sprog stillede til hans rådighed, klær det ham ikke rigtig at passere som „den forfulgte og miskjendte“. Dertil havde han for en martyr at være altfor veludviklede næb og klør og en altfor hjertelig trang til at bruge dem i tide og utide.

Det er et spørsmål om ikke al den strid og kjævl, Welhaven delvis ved forholdenes magt kom op i alt fra sine første studenterår, havde en uheldig indflydelse på ham, både som personlighed og som digter. Små forholdes kiv og kjævl er et dårligt element at dvæle i, særlig for en skabende ånd. En frugtbar, robust, udadvendt natur som Wergelands vil ikke synderlig anfægtes af det; han har let for at ryste af sig og glemme dagens strid og nag i altid ny skabertrang og skaberglæde. Men hos Welhaven med hans indadvendte, selvbeskuende natur og mere begrænsede digteriske trang, synes disse års strid at ha afsat en vis bitterhed i sindet, noget skjældende og smeldende i tonen. Han har en trang til at dvæle ved denne sit livs store strid, til atter og atter at komme tilbage til den, forsvare og forklare sin optræden i den. Han har det stadig travelt med at gardere sig mod misforståelser — i og for sig en mistænkelig ting. Det gjælder at hævde, næsten krampagtigt, det standpunkt han nu engang var kommen til at indta, og nogenslags indrømmelser om, at han kan ha sét feil i enkelte stykker, er der lige til det sidste lidet tegn til.

Der var i Welhavens natur noget selvhævdende, overmodigt moquant. Han synes at ha havt i ganske udpræget grad det bergenske lynnes skjødesynd — reversen af dets livlighed — en kløende trang til, hensynsløst, for enhver pris, at være morsom, slænge munden i tide og utide, gjøre sig gjældende på en høirøstet måde. Det fremgår af alt, hvad vi hører om ham, [1] at han, alt som gut, må ha været nokså utækkelig på skolen, overfor lærerne, — 6 i opførsel i øverste klasse er talende nok —, og stadig ude med munden overfor kamerater, — hvad der af og til indbragte ham visselig velfortjent juling, skjønt tydeligvis ikke på langt nær så meget som han kunde havt godt af. Denne ustyrlige tærgelyst, som altid fremhæves — ofte netop overfor dem, som ikke kunde bide fra sig — som den gamle

[1] Se prof. Løchens bog.

ammen i hans forældres hus[1] — synes mig det uelskværdigste træk i Welhavens karakter.

Man forstår let, hvorledes disse utækkelige sider ved hans væsen må ha udviklet sig som i et drivhus i Kristiania-forholdene, som de dengang var. Det fineste i hans natur, hans kunstneriske sans og skjønhedshunger, der lidet eller intet fandt at nære sig ved, måtte fryse i det ufærdige, skjønhedsfattige ravnekrogsliv, dèr levedes. Hans stadige klager derover er vist ægte nok følte. I sin sjæls bedste del måtte han føle sig som en fremmed. Den naivt snobbede karakter, som det selskabelige liv på mange måder antog, kunde ikke andet end ægge hans kåde raillerende sans, der altid lå rede. Hertil kom nu den førerstilling, som han meget snart blev dreven ind i — og som selvfølgelig skulde hævdes ved enhver leilighed — og tidens plumpe polemiske tone.

Det fremgår også af alt vi erfarer om Welhaven, såvel fra venner som fiender, landsmænd som fremmede, at hans optræden, privat og offentlig, har været præget af en rent utålelig hensynsløshed[2]. Han synes ikke at ha kjendt den ting at pålægge sig bånd eller hensyn — som vi alle får gjøre — når det stak ham at sige en vittighed eller slå sig til ridder på en eller anden. Stødes hans skjønhedssans, generer han sig ikke for at gi det høirøstet udtryk, selv om det er nokså taktløst og sårende — som når han bemerker høit om en ung pige, som netop træder ind i selskabet: „Der er hun med den lange næsen.“ Alle er ræd ham, heder det, „især damerne.“ Det var, som om „et segl blev lagt på munden og en tyngde på følelserne,“ når han var tilstede. Intet under, at der klages over, at „den gamle hjertelige tone i selskabslivet svinder“, eller som prof. Hansteen sa: „Det er, som vi ikke har været mennesker før.“ Da ved en leilighed én gjorde Welhaven bebreidelser, svarte han: „Med dette væsen har jeg fået mine bedste venner.“ Jeg vil sige, det vidner forsåvidt lidet fordelagtigt om vennerne — er i grunden kanske større skam for dem end for ham[3] — eller over-

[1] Sammesteds.

[2] Her er en karakteristik — rigtignok af en modstander:

„Tag høfligheden af en fiskekjærring
og vittigheden af en garpegut“

[3] At han også af og til kunde få en vel fortjent irettesættelse, fremgår af følgende lille historie, som jeg har fra en høit agtet lærer ved vort universitet. Welhaven var engang buden til en middag til Schweigaard sammen med nogle af dennes bysbørn, der var på besøg i hovedstaden, og kunde som sædvanligt ikke dy sig for at drive gjøn med dem. Efter bordet tog da Schweigaard Welhaven tilside og gav ham følgende summariske korreks: „Hvis De en anden gang opfører Dem som gadedreng i mit hus, blir det sidste gang, De kommer her.“

hodet om det samfund, hvor sligt væsen kunde tåles og få lov til at vokse sig så stort. Denne hans omgivelsers hundske tålmodighed er unægtelig et undskyldende moment.

Den feiende, overfladiske og nokså hjerterå kritik, hvis karakteristiske udtryk er det mer eller mindre træffende slængeord, og som længe efter Welhavens tid har bredt sig i pressen og andetsteds — den har visselig Welhaven mer end nogen ansvaret for. Men der er en Nemesis i sligt. I hans senere år vendte den sig mod ham selv [1]. Der blev koldt omkring ham, er der sagt.

Det er blet anført til undskyldning, at „der bag al denne kritik lå et stærkt savn", at Welhaven var „en ensom mand". „Det er ikke godt," sa han selv engang, „når en eremit og en gap skal bo sammen." Nei, det kan være sandt. Han var vistnok inderst inde en ensom mand og bar på dybe savn, — som så mange får gjøre uden derfor at anse sig berettigede til at la det gå ud over omgivelserne. En mand „får fortære sin egen røg". Rent naivt virker det — og intet viser bedre, hvor bortskjæmt han var blet —, når han af alle mennesker beklager sig høilydt og med øiensynlig følt indignation, om en og anden gang hans hensynsløshed blir tat ham ilde op! [2]

Dog er det utvilsomt, at der bag dette overmodige og støiende ved hans fremtræden gjemte sig noget fint og sensitivt, en sjælens renhed og blygsel, der ligesom dækker sig bag hint væsen som bag et panser. „Han kunde bli blussende rød ved den mindste bemærkning," fortælles der. Dette lille træk er værd at lægge merke til! Noget af hans inderste natur glimter frem i det. Det var, både for hans egen personligheds og hans literære produktions skyld, blodig synd — og den dyre pris for at leve, til stadighed, i hint element af gjøn og flængende kritik, altid at skulle være færdig til at sige noget raskt og skarpt, — at det fineste i hans natur og det væsentlige i den, det der skulde været udløst i hans digtning og ha givet den sin eiendommelige charme, måtte fryse og forkomme i al denne kritikens kulde. Læg merke til, hvor liden plads det har fundet i hans produktion, hvor derimod det polemiske, det bittre, selvbeskuende breder sig i den. Det er slig, det hevner sig. Man tar skade på sin sjæl. Welhaven selv har rigtignok i et af sine digte givet en anden forklaring. Den er vakker, men overbevisende synes den mig ikke.

[1] Se Løchens bog pag. 543.

[2] Se Løchens bog pag. 347 det sted, som forf. „ikke kan nægte sig den glæde(!) at anføre".

Det tornede træ.

Ynder du træet, da må du ei hade
den hvasse torn mellem blomster og blade;
da træet var ungt med den blødeste hud,
blev den et stanset, forkommet skud:
en torn er en kvist, der har taget skade.

Tænk hvad et spirende liv må lide,
hvor mørket ruger og tågerne skride!
Ja, se dig om på den fattige plet,
hvor træet led og blev torneklædt,
og bar dog blomster, duftende, blide.

Blandt al den glæde, en vår udfolder,
er tornen et savn, som planten beholder.
Den siger i væksternes stumme sprog:
„Jeg sårer, men ak, jeg gjemmer dog
en større smerte end jeg forvolder."

„Han udbredte sig ofte veltalende," fortæller Løchen, „om, hvor tungt det var for et geni at høre til et så lidet samfund som vort". Ja, det var det vistnok. Men man må her uvilkårlig tænke på den eneste mand i vor literatur dengang, om hvem ordet geni med nogen ret kan bruges. Henrik Wergeland kunde også, inderst inde, føle sig ensom og uforstået. Der er, her og der i hans digtning, pathetiske vidnesbyrd nok om den ting. Men han dvæler ikke ved det, klynker ikke til stadighed over det, kalder ikke guder og mennesker til vidne på al den uret og alt det savn, han lider. Det kan en sjelden gang afpresse ham en klage, bleg og brændende lidenskabelig, som i det stolte og harmfyldte digt: Følg kaldet. Men så er den stemning over, som et forbibrusende uveir, — og selv det ender i forsoning:

Skulde skjaldens ord, den skjære
dug af lysets funker, varm
som om blod sprang af hans barm,
eneste i verden være,
som foruden spor og minde
kan forspildes og forsvinde?
Op! hvis Herrens egen røst
fylder med en storm dit bryst!
Ud den bruse i det øde!
Bedre tiders morgenrøde
vil den frem af mulmet støde.
Op! hvis dine fingerender,
når de harpens strenge møde,
funker ud i mulmet sender!
Enkelte dog i det lille
hårde folk, forskrækte, stille,

— enkelte, som lapper over
fjeldenes forstente vover,
når et syn af fjerne flamme
kalder dem fra deres gamme —
ile did, hvor skjalden lader
tone sine strengerader;
og, når øjet op han slår,
snever kreds omkring ham står.
Det er nok!
Han vil føle, han ei længer
folk af millioner trænger —
kun en liden venlig flok.

Han dukker sig ned, med al sin evne og hele sin sjæl, netop i dette ufærdige, disharmoniske, skjønhedsfattige nuets liv rundt omkring ham. Og i sin aldrig hvilende bestræbelse for at gjøre det mindre ufærdigt, mer harmonisk og skjønt, glemmer han sig selv, og at han er

hen i verdens hjørne stødt,
med et sprog,
som ei rækker fra sin krog
længer end dets læbers ånde.

Den virkelig frugtbare skabende ånd finder vel, som regel, nok til at opta sig helt i nuet og livet omkring sig, hvor armodsligt det så er. Det vil vel oftest være den selvoptagne goldheds tegn, når en mand stadig gir tingene og forholdene udenfor sig skylden.

Man ved, hvor sparsomt Welhavens poetiske produktion flyder, og hvor tidlig den hører op. Han har det meget travelt med at forklare, både i bunden og ubunden stil, hvorfor det ma så være, ikke kan være anderledes, ja at det modsatte just vilde være „slethedens mærke“! I brev til Ingemann i anledning af sin første digtsamling siger han, at hans digte indeholder spirer til større produktioner, „som under denne ublide himmel måske aldrig ville komme til modenhed“ . . . . . „Hans digtende evne har ikke fået spirefred“, og i digtet „Æbletræet“ varierer han det samme thema poetisk og virkelig næsten overbevisende vakkert:

„Når æbletræet viser dig sin skat,
og frugten hænger adspredt på dets grene,
da vil du tælle æblerne og mene,
at du kan gjemme høsten i din hat.

Du ønsker mere af den gyldne sort;
du har ei talt de lysegrønne, unge,
gjærende frugter, som en larves tunge
i somrens glød har grådigt naget bort.

Og under træet står du på en grav.
Du har ei talt de halvudsprungne blommer,
der aldrig følte varmen af en sommer,
og som en vårlig storm har plukket af."

Men mon en væsentlig grund ikke skulde være helt enkelt den, at spirekraften igrunden ikke har været så stor, at han i virkeligheden ikke har havt så meget på hjerte, som han vil la os forstå? Den virkelige skabertrang er vel neppe så afhængig af de ydre forholdes gunst eller ugunst. Den frembringer, fordi den ikke kan andet, tvers gjennem alle hindringer, i sjæleveer og sjælefryd! Se i modsætning til det Welhaven'ske „æbletræ" med dets sparsomme — her og der lidt frostbidte — høst, „som du kan rumme i din hat", den hensynsløse, rent ængstende frugtbarhed hos Wergeland! Kart og ormstukne misfostre i skræmmende fylde, men indimellem også æbler fra selve Hesperidernes have, alt om hinanden, naivt ubevidst, i dryssende rigdom!

Welhaven docerer tilfredsstillende for sig selv og meningsfæller — og tydeligvis med tanken på sin store modstander , at „det er på det klareste indlysende, at de slettere, rodløse naturer under sådanne omstændigheder altid må være de mest produktive" . . . medens derimod „det dybere og renere ingenium just bebuder sin kaldelse derved, at det foretrækker taushed for yttringer, hvori en splittet og usikker tilværelse er kjendelig". Unægtelig en ganske bekvem theori! Mange vil måske finde den lidet overbevisende og mindes Andersens eventyr om „Rosenbusken og sneglen".

Wergeland har geniets hellige ubevidsthed. Medens Welhaven æstetiserer side op og side ned, både på vers og prosa, er den anden så velgjørende fri for alskens æstetik. I al hans uhyre produktion husker jeg knapt en linje af den art. Han synes at ha en sund og feiende foragt for det. „Æstetikler" er et hyppigt forekommende skjældsord hos ham.

„Kom hid til droslens bryllupsfest,
den synger vildest vel, men bedst.
Den spotter ypperligt fra kvisten
jer æstetikler og jer tvisten!"

Han vilde vist være kommen i forlegenhed, om han skulde gjort rede for, hvilke æstetiske principer han fulgte i sin digtning. Welhaven derimod har alle disse ting så velsignet på det rene. Han ved nøiagtigt, hvad han gjør og hvorfor. I hans skrifter indtar den æstetiske doceren en uforholdsmæssig stor

plads. Han har sin æstetiske dogmatik fiks og færdig; mer pretentiøs end original, væsentlig importeret fra Kjøbenhavn. Den indeholder, hyllet i megen tåget tale, endel skillingssandheder og en overveiende portion vilkårlige påstande. Der lægges overordentlig megen vægt på formen og planen — indholdet spørges der mindre om —, på digtekunstens „kydskhed og renhed", og fremforalt ro. Fantasien spiller liden rolle i denne æstetik. Han har en mistillid til de stærke følelser, de pludselige inspirationer, den digteriske undfangelses vedvarende henrykkelser. Vi får besked om, hvorledes den rette begeistring har at arte sig:

„Se, når begeistring sig i barmen rører,
er den en kime først, hvis vækst er sen;
Hvor må den kjæmpe mellem sump og sten
mod mangen tåge, som dens himmel slører."

Alt dette siger igrunden bare: Se, således er det jeg, J. S. Welhaven, føler det, når jeg har besøg af min muse, og de andre har værsgo' at føle ligedan! Man behøver blot at gjenkalde sig et halvt dusin kjendte literære navne forat gjøre sig det klart, hvor rent vilkårligt det hele er, hvilken uberettiget plads middelmådigheden, ifølge denne æstetik, vilde kunne få på det Welhaven'ske Parnas. Medens det virkelig store, der ikke lod sig veie på dens lille justerte vægt, i mange tilfælde turde bli forsmædeligt afvist. Det er ikke uden et smil, en tænker sig dette æstetiske skræddermål lagt på det vældige, regelløse fænomen, Henrik Wergeland, og dommen over ham forundrer os igrunden ikke. I det hele ender man meget snart med at bli hjertelig kjed af denne Welhaven'ske æstetik. Den har en så altfor snever basis og står i så liden rapport til digtningens mangfoldigartede, levende liv. Den er væsentlig en stueæstetik. Og man kan ikke la være at forarges ved dens dogmatisk selvsikre skolemestertone.

Ser vi et øieblik på hans egen digtning, der er fremgået af disse strenge æstetiske principer, griber vi os undertiden i at ønske, at digteren havde været sig mindre bevidst i sin kunst. Det synes at binde og begrænse ham; eller kanske rettere, begrænsningen ligger i selve hans begavelses art og omfang. Det er vel i almindelighed ikke de førstehånds skabende digtere, der har det travelt med at skrive om sin kunsts regler. Det overlader de til andre. Selv er de for helt optat med at udøse sin sjæl i glæden ved at skabe. Det er ikke Horats'erne og Boileau'erne med deres fortræffelige ars poetica'er, der er sit folks vates, hellige sangere!

Hermed er ikke sagt, at Welhaven er helt at henføre til denne kategori af ånder. Han hører utvilsomt til vor literaturs benådede sangere. Jeg tænker ikke her nærmest på de bedst kjendte ting af ham, som er blit hvermands eie — som Åsgårdsreien, Hellig Olaf, Koll med bilen etc., fuldendte i sin art, klart gjennemtænkte, harmonisk byggede, plastisk udformede, med en vidunderlig deklamatorisk klangfylde. Men der er andre, der fører os ind til „skjulte steder“, til de stille dybder i hans væsen, hvor en føler sig som på et helligt sted, så skjært og rent og fint er det stemningsliv, der åbner sig i dem.

Det gjælder i det hele Welhavens lyriske digtning, at den mangler umiddelbarhed. Den er aldrig blank af øieblikkets friske stemningsdug. Det er en reflekterende efterdigtning over tidligere gjennemlevede stemninger; den dvæler med forkjærlighed og næsten udelukkende ved det forbigangne, lever sit egentlige liv i mindet og sorgen over, hvad han har tabt. Den overskygger alt, også glæden. „Ak, hvor glæden stærkest klinger, — trænger vedmodssukket frem.“

Vemod[1] — intet ord forekommer hyppigere i den Welhaven'ske digtning. Til overflod er det Welhaven magtpåliggende at gjøre opmærksom på, at „alle retsindige (!) mennesker har set den dybe vemodighed, som danner grundloven i min digtning“. Ja, det kan ikke vel undgåes! Derfor er også det, han især savner hos Wergeland, betegnende nok „den poetiske resignation, der bringer smerten til at dulme og opløse sig i blid vemod“. Å nei, det lå ikke rigtig for Wergeland! Han havde for meget andet, der optog ham i denne vidunderlige, levende virkelighedens verden, til at gå op i „poetisk resignation, blid vemod“.

En digter har al ret til at dvæle ved sin personlige sorg. Men da skulde det vel være for at synge sig fri for den, gjennem kamp med den, i triumf over den. Welhaven har også gjort det, i dybtfølt sang, der ikke let vil glemmes. Men det kan ikke nægtes, at det ikke altid har lykkedes ham at finde det fuldtonende udtryk for den; og da blir det let for meget af „poetisk resignation“; det hele falder let hen i en svag og enstonig klage, en stadig dæggen for sorgen og savnet, en æstetisk nyden af den[2], der i længden virker trættende. (Se f. eks. „Nattetanker“, „Sorg“, „At lide og at lindres“ o. a.) Den følger ham

[1] Det er derfor også kanske uundgåeligt, at man i visse afsnit af Løchens bog snubler så ofte over dette ord, at det tilsidst virker rent parodisk.

[2] Jeg tilstår, det er mig ikke rigtig klart, hvad Hartvig Lassen mener, når han taler om „hans digtnings fornemme incognito“.

overalt, i naturens ensomhed som i menneskenes vrimmel. Han kan ikke synge om den unge vår, uden den stikker sig frem.

„Våren kommer, alt er glæde,
vintrens nød er gjemt;
O, men harpen i mit indre
klinger dog vemodig stemt."

Andre digtere har også havt sine sorger og savn. Vinje f. eks. var heller ingen lykkelig mand, derom bærer hans digtning pathetiske vidnesbyrd nok; men hvor kjæmper han ikke mandigt mod dem, træder dem seirrigt under sin fod, vokser sig større på dem.

Welhavens digtning er i det hele skjæmmet af en stadig selvbeskuen, der virker forstemmende. Han kredser både på vers og prosa gjerne om sig selv, sin sorg og sine savn, sin ensomhed og uforståethed og forurettelse. Protesilaos, der „går foran i en alvorsdyst", men „kjæmper kun og falder", — Philoktet, der vogter Alcidens underbare pile:

„Han, den forladte, veier op en hær,
Hans pil må til, når Ilion skal falde"

— Calchas, der af de lærde pedanter blev forment adgangen til templet (ɔ: universitetet), skjønt han var „af Zeus med seerkraft benådet", — David, der slår den Goliath Wergeland, — Sisyphos og Tantalos, — det er overalt Welhaven selv. Denne selvbeskuende symbolik lurer under de uskyldigst udseende af hans digte: „Nehemias", „Vent kun", „Nøkken" — der døver sin sorrig i sus og larm —, „Fossekallen", hvis sang og flugt beliver

„vandenes øde bred.
Men mangen gang til takke
for triller og blide kvad
får fuglen over sin nakke
et isnende umildt styrtebad".

Der er i den Welhaven'ske poesi ikke så lidet af en vis konventionel fraseologi, kunstlet, ufrisk, banal. Den går gjerne af veien for det direkte, dagligdagse udtryk som ikke værdigt nok. Hos ham brænder ikke lys, men „kjerter", der roes ikke i båd, men i „snekke". Han ynder omskrivninger som „himlens konning", „dagens stjerne" — for solen; han taler om „håbets rosenlund", om „klippeluften" og „bjergehaller". En ung riddersmand ligner „fast en rosenvånd", og om en anden heder det (i digt til Wedel-Jarlsberg): „O bolde ridder uden frygt og daddel — for Norge ofred du din løvemarv."(!) I det hele hæver

hans leilighedsdigte sig ikke over det dusinmæssige: de gir ikke et personligt, „født“ indtryk; man merker anstrengelsen ved at skulle ta sig sammen og sige noget pent for anledningen. De allerfleste er straks glemte, mens derimod Wergelands digte over afdøde, strømmende frit og fuldt ud af en intenst følt stemning, oftest brænder sig ind i mindet.

Om Welhavens formfuldendthed i modsætning til formløsheden hos Wergeland har overflødigt meget været talt og skrevet. Her skulde forskjellem mellem dem træde stærkest frem. Skjønt der med hensyn til begrebet form og den Wergeland'ske „formløshed“ kunde være meget at bemærke, er det ubestrideligt, at Welhaven netop her, i versformens mangfoldigt vekslende rytmer, i velberegnede, udarbeidede detaljer, i udtrykkets plastiske kraft, ofte har nået en høi grad af retorisk effekt og også poetisk skjønhed. Men denne form gjør ofte på mig indtryk af noget ydre, for sig selv stående, ikke selvgiven indenfra, fra stoffets egen natur; den kan bli som et panser, der hindrer åndedrættet og bevægelsernes frihed. Han synes at ha havt et svare stræv med sine rim; og det er ikke frit for at både udtrykkets klarhed og naturlighed lider derunder. Der er hårde, uvante forbindelser, tydeligvis bestemte af hensyn til rimet;[1] udtrykket får ofte noget vagt, vredent, lidet rammende. Det er ikke, fordi han ikke har lagt arbeide nok på det, men det har simpelthen ikke lykkedes ham at finde det udtryk, der træffer blinken. Det er vel, fordi følelsen ikke er intens nok. Der kan være nok af knudrede steder og uheldige rim hos Wergeland. Men de skyldes ren skjødesløshed, en hastende utålmodighed, der ikke gider opholde sig med sligt pusleri som at file pa formen. Det hænder ofte hos Welhaven, at hans Pegasus falder hen i et banalt landeveisdilt, uden virkelig fart og flugt. Som i det langgodlidelige digt: „At lide og at lindres“. Her er en prøve:

„Der er en høide, byen nær,
beskygget tæt af fyrretræer
med høit opskudte grene.
Der slynger sig en yndig sti
blandt overgro'de stene;
egnen viser dig på denne scene
sit hele trylleri.“
— — — — — — — — —

[1] Som: «Vil ingen vor fred bevirke“ (skal rime på „kirke“). Eller: „En dæmpet jubels gny“ (skal rime på „ly“). „Stade“ for „sted“ (skal rime på „promenade“) og mange lignende.

Eller disse linjer (fra et andet):

„men ak, jeg finder altid grund
til min betragtning, som er den,
at træet er en maistang kun“.

Hvad er dette i grunden andet end rimet prosa? Og der er ikke så lidet af det hos Welhaven. Der kommer i det hele ofte den kjætterske tanke over én under læsningen af endog velrenomeret poesi: Herregud, hvorfor stase disse hverdagslige tanker til i bunden stil? Hvad indre grund var der til det? Ved det virkelig fødte digt falder den tanke én aldrig ind. Der synes versenes vingede rytmer bare som digterens naturlige tale!

Man ved, hvor inderligt og ofte hvor vidunderlig fint og vakkert naturen og dens stemninger er vævet ind i Welhavens digtning. „Ingen af vore digtere,“ siger Løchen i sin bog om ham, „har ført et inderligere samliv med norsk natur end Welhaven.“ Nu, dette turde være meget sagt; — i sammenligning med Wergelands lidenskabelige, selvforglemmende naturglæde synes den andens tam og dæmpet. Udpræget norsk er den Welhaven'ske naturdigtning i hvert fald ikke. Der kommer tværtimod ofte noget vagt og fremmed over den; det nationale særpræg kan være helt udvisket. Der er adskilligt, — som f. eks. „Sang i Dalen“, „Vandring i Dalen“, „Birken“ og mange andre — der ligeså godt kunde været skrevet f. eks. af en danske. Hellerikke omspænder den nogen synderlig rig stemningsskala. Den er tværtimod temmelig enstonig. Det kommer af, at Welhaven kun ser og søger i naturen det, der gjenspeiler hans eget indre liv. Af dens mangfoldigt vekslende stemninger har han væsentlig øie bare for den elegiske. Alt det andet ser han ikke.

„Sprogløs og dæmpet er naturens smerte,
og derfor søger den dit varme hjerte.
Forskyd den ikke, — lad dens sukke trænge
did, hvor dit bryst har sine harpestrenge,
hvor sorgens ånder i dit indre bor!
Dit håb, der slukkedes, skal atter ulme,
og denne smerte i din barm skal dulme
og løse sig i toner og i ord.“
(„En tribut til kunstforeningen“.)

Der kommer let noget fjernt, vagt, søndagsklædt over denne naturdigtning. Hans naturglæde — skjønt ægte nok og fin også — er ikke den ubevidste, fortrolige, alt forglemmende hvilen sig ud i dens moderlige skjød, men væsentlig bymenneskets, der

slæber med sig ud i den sine egne sorger og savn og kan ikke ryste dem af sig, ser alt farvet af dem.

Welhavens digtning er ikke meget righoldig. Det er påfaldende, hvor få og spredte de frugter er, som et forholdsvis langt digterliv her har afsat. Tre bind med væsentlig smådigte, og af dem — hvor få igrunden der kan siges at hæve sig ud over det respektable! Af virkelig høi rang er ikke stort flere, end hvad der finder plads i en nogenlunde fyldig anthologi.

Hellerikke eier denne digtning synderlig fantasi eller originalitet; man blir ofte mindet om fremmede forbilleder. Jeg har nævnt dens mangel på umiddelbarhed; — den er i virkeligheden gjennem reflekteret, hvad han selv indrømmer. („Blev sangen end i tankens svøb — indsluttet i mit bryst").

I forbindelse hermed står det vel, at han ikke gjør indtryk af at ha arbeidet let eller hurtigt. Det meste synes møisommeligt udformet, koldhamret. Den Welhaven'ske digtning lugter af lampen. Underligt nok, for et så dybt poetisk gemyt, — men jeg tror, det meste bunder i, at hans inspirationer savner intensitet. De bærer ikke i almindelighed præget af at være udsprungne af den sindsfylde, den undfangelsens skjælvende koncentration, der er al høieste kunsts væsen, og som uvilkårlig, om end under kamp og veer, finder sin mest impressive form og udtryk. Trods al Welhavens ydre formskjønhed og fine kunst, er der noget uforløst ved ham; han synes ikke at ha fåt frem, helt og strømmende frit, alt hvad han har på hjerte, og som ligger ham på tungen at få udtrykt.

Og dog, efterat alt er sagt, som man kunde ha at indvende mod hans digtning og den plads, han i de flestes omdømme nu engang indtar i vor literatur, kan én ikke andet end dvæle i beundring og kunstnerisk glæde ved hans fornemme skikkelse, og den skjønhedsverden — begrænset og dog så helstøbt og velgjørende harmonisk — der stiger frem af hans bedste digtning. Hvor står de ikke uudslettelig for én, alle de digte en kjender fra barn, i sin rene, beherskede skjønhed, som plastiske værker, hver for sig i sin nische! Det blir os først efterhånden helt klart, hvad de rummer af fin reflektion og formende evne, af discret bevidst kunst. Og vor literatur eier ikke stemningsfuldere naturbilleder end Welhavens, særlig fra vestlandet, fra de steder, hvor han lekte som barn.

„Jeg kjender en strand så fredelig og grøn,
hvor bækken i løvskjulet spiller,
hvor søgangen kastes med det sagteste drøn
og døves fast af sangfuglens triller.

Der sad jeg tidt med fryd i min vår
og talte de glimtende seil i det fjerne;
did ser jeg tilbage og hastede gjerne
til stranden fra dybet, hvor havbølgen går."
(„Mit skib pløier havet".)

Den samme stemning jubler i „Hjemfart":

Nu lufter atter en gunstig vind
og ånder på havets speil;
i følge med os stå i fjorden ind
vel hundrede hvide seil.
Mod landet daler en svanesky,
og mågen flyver om ø, —
der falder et skjær af morgenens gry
på vinger og seil og sø.
Ja se, nu vokser den svale vind,
og kruser det glatte speil!
Hvor deiligt stevne i fjorden ind
de hundrede hvide seil!

Hvad stunde I til på bølgernes vei,
med skridende, skum-dækt stavn?
O havde I alle, så vist som jeg,
et hjem i den nære havn!
Nu stiger kollen, den dunkel-blå,
blandt åsernes linjer frem;
den kjender dalen, den stirrer på, —
mit smilende barndoms-hjem.
Vi færdes alle på bølgernes vei,
med minder og håb i stavn.
Gud signe hvert seil, der søger, som jeg,
sit hjem i den nære havn!

Hvi banker hjertet så høit, så fast,
hvi bæver mit indre nu?
Ak, langsom kun er bølgernes hast
mod længselens bratte hu.
Ja, havde jeg vinger, som mågen hist,
der svæver på vildsom flugt,
da fløi jeg bedre, — da var jeg vist
forlængst over fjeld og bugt.
Ak, langsom kun er bølgernes hast
mod længselens bratte hu, —
og derfor banker så høit, så fast
mit higende hjerte nu.

Men det skjæreste og det vakreste af dem alle er det velkjendte „Bergens stift", i hvilken naturen der vester lever for alle tider, som forklaret i barnemindets glans, i vestlændingens dybe, altid lurende hjemlængsel og fremmedfølelse i hovedstaden:

„Kjender du de svale,
mørke, kirkestille dale
uden arner, uden sti og navn?
Ved de sorte elve
tårebirke skjelve;
de har nævnt mig alle mine savn.
— — — — — — — — — — — —

Ved mit Edens gjærde
er en kjæmpevagt påfærde;
vilde jøkler splitte skyen ad!
men i styrkens belte
om de barske helte
har en dise virket rosens blad.
— — — — — — — — — — —

Der har Herren stillet
for din ringhed almagts billed;
der er orgelklang fra fjeld og fjord.
— — — — — — — — — — —

Der var godt at blunde
i de lyse, duftopfyldte lunde,
hvor min vugge overskygget stod."

Welhaven må ha havt en lykkelig barndom. Dens rene, lyse minder er med ham bestandig og fletter sig som en gylden islæt ind i hans digtnings tungsind.

Og så igjen er der andre digte, i hvilke vi lukkes ind i digterens fineste stemningsliv, i hans væsens stille dybder; og det går op for os, hvad det dog er for en høi og skjøn menneskesjæl, vi står ansigt til ansigt med! Vi befinder os her som i en anden verden; vi har en følelse som om vi trådte ind på et helligt sted. Som i digtet „Den salige" til sin døde elskede:

O, vær hilset atter og velsignet,
blide ånd fra salighedens hjem!
Ingen glæde på min vei har lignet
den, du kaldte af min vår-drøm frem;
ingen kval kan falde på mit hjerte
tungt som den, du klaged i min favn.
O, du salige! i fryd og smerte
har min sjæl en gjenlyd af dit navn.

Den samme, jeg må kalde det, hellige stemning er der over „Det guddommelige lys":

O du rene
glans for åndens øie!
Over dagens trange scene,
over alle sol-belyste høie
hæver du mig, — du alene.

Dybets inde
i mit tungsinds gange
kunde du mit hjerte finde;
som en frikjendt, lysbegjærlig fange
så jeg dig, min sol, oprinde.

Morgenrøde
for mit mulm herneden,
du, der skinner blandt de døde!
Elskte sjæle, som i sorg gik heden,
førte du mig mildt imøde.

Mismods klage
skal som tåge lettes;
op mod lyset vil jeg drage,
og for smerter, som kan ei forgjettes,
bringe dulmelse tilbage.

Men kanske det mest pathetiske af dem, det, der vælder fuldest frem fra „dybet, som af Gud kun høres“, er „En sangers bøn“. Det er, som vi bag ordene i denne bøn og bekjendelse skimter det stille henførte udtryk i hans strålende, sorte øine, hører den vakre stemmes vibrerende klang:

Ånders herre! Du skal råde
for de skatte, du mig gav.
O, men vis mig og din nåde,
når min sang er stilnet af!
Thi alt mer mit hjerte banker
i usigelige tanker
ved den store livets gåde.

Lad min sanger-krans da slynges
hen i støv på glemsels kyst, —
når kun hist, hvor alt forynges
sjælens dyb har lutret røst, —
når kun der jeg griber tonen
i det store kvad for tronen,
som til himlens harper synges!

I digte som disse aner vi den egentlige Welhaven, slig som han „sprang i Guds tanke frem“, utilhyllet af det element af strid og selvhævdelse, hvori hans genius så ofte ligesom blir borte for os. Den mand, der eier sådanne ord, er i sandhed benådet med „sangermælet“, om han så havde skrevet bare dette!

Men det synes mig klart, at hvad han har efterladt sig som sit mindesmerke i vor literatur, kun er et forholdsvis fattigt udtryk for det, som bodde i ham — inderst inde. Husk på det

billede, der former sig for os ud af de forskjelligste vidnesbyrd fra hans samtid; denne strålende og rige personlighed, ved hvis strømmende og veltalende ord — når han vilde — alle tilhørere hang, og som havde slig magnetisk magt til at lyse op og fylde rummet med sin nærværelse, så alle følte, de stod ovenfor det usædvanlige — der er intet forhold mellem dette billede og det fra hans digtning. Der er, som jeg sagde, noget uforløst ved den. Kun i enkelte lykkelige stunder, og da tilnærmelsesvis, har han magtet at gi udtryk for det, som arbeidede indeni ham, og som hans læbe skjalv efter at få sagt. Oftest kjæmper han med en vanmagtens bundethed. Han har selv en merkelig følelse heraf. I „En sangers bøn“ siger han:

„Stille dyb hvor toner blunde,
som skal vågne lydt engang!
Kun din breds de dunkle lunde
har et nyn, en dæmpet klang

— — — — — — — — — —

Sukke kun derinde bæve,
at hans ånd vil oversvæve
dybets liv, som han fornemmer“. . . .

I „Sangens gjenlyd“ taler han endnu tydeligere:

„Der er en gjenlyd af min sang,
som selv jeg hører kun;
i sorg og glæde mangen gang
den lukket har min mund.

Som fra en fjern, lyksalig kyst
den når mit stille sind;
jeg aner da en sangerlyst,
der dog ei bliver min.

Af tvivlens dyb, blandt mislyd vakt,
henbruser sangen nu,
og *neppe merker man dens magt*
i folkets spredte hu.

O sagte gjenlyd af min sang,
som selv jeg hører kun!
Ved harpen tolker dig engang
en bedre sangers mund.“

Og dette er ikke forbigående misstemninger; det er tanker, der atter og atter kommer igjen. I „sangfuglens rede“ fortæller han om et forladt rede, han engang er kommet over. Vårens sang var blet fostret i det. Så ser han det igjen om høsten.

„Blandt nøgne kviste hang de tørre strå,
og visne blade under busken lå.“ — — —
— — — — — — — — — — — —

„Jeg måtte tænke på et sangerbryst,
der skjælver toneløst i livets høst.

Som fuglens rede mellem torn og kvist
det findes øde og forladt tilsidst;
dets blomst er visnet, men dets brod er gjemt;
dets sang er længst forsvunden og forglemt.“

Mon ikke den dybeste grund til den dæmpede tristhed, der præger så meget af Welhavens digtning, netop ligger her? Der kan i hans ydre liv ha været nok af modgang — de trange kår efter farens død, de mange års ventetid, før han opnådde en betrygget stilling, de for en sensibel kunstnernatur som hans pinagtige forholde her hjemme, og, fremfor alt, tabet af hans ungdoms elskede, der klinger som en endeløs dæmpet klage gjennem al hans digtning. Men alt delte vil dog ikke ta livsmodet fra en mand, der føler sin kraft og har tro på sig selv. Der er udtalelser nok af Welhaven, som de jeg ovenfor citerte, der tyder på, at denne uryggelige tro på sig selv og sit livsværk har han neppe eiet. Tvilen har meldt sig, og „tvil er vanmagt og en søn af støvet — der fører nedad i den gamle nat“.

Og mon ikke selv den meget lovpriste selvkritik, der skal ha været hindrende for hans produktion, i grunden også er et tegn på skabergoldhed? Den virkelig rigt begavede lar sig ikke lamme af det.

Dertil kommer, at Welhaven igrunden var, og som det synes mere og mere blev en ensom mand, og isolation er for de fleste en utvilsom ulykke. „Der blev koldt omkring ham.“ Han fik aldrig fornemme den usigeligt varme og rige følelse ved at være i pakt og forståelse med sit folk som dets tolk og hellige sanger. Han måtte nøie sig med at være et lidet partis tolk og sanger. Hans digtning nådde ikke ned i de tusen hjem:

„Neppe merker man dens magt
i folkets spredte hu,“

klager han. Deraf denne magtstjælende resignation:

„Lad min sangerkrans da slynges
hen i støv på glemsels kyst“. . . . . .
— — — — — — — — — —

Jeg omtalte ovenfor med et par ord Welhavens personlighed, — hvor betagende han kunde være, når han vilde. Jeg har

altid tænkt mig, at det har været en tvilsom gave, netop denne hans bestikkende evne til at gi så meget af sit bedste selv i mundtlig tale, — i spillende lune og kåd spot, — i øieblikkets vingede indfald, de feiende domme, med et, tilsyneladende ialfald, rammende ord, de stemningsrige udbrud af strømmende veltalenhed over et emne der har grebet ham i øieblikket. Der kan være en snigende fare for en mands skabende evne i dette, — i fristelsen til at udtømme sit indhold i tale, i at sige gode ting, der straks flyver byen rundt. En mand kan fanges og beruses af sine egne ord. Evnen til at skabe det varige og det store kan skrumpe ind, jo mere en gir efter for denne nærliggende fristelse og letvindte form for at gi sig selv. Det er virkelig så, at Welhavens kunstneriske produktion tog skade netop af hans store causeur-begavelse. Det digterpund af ædelt metal, han utvilsomt sad inde med, og som skulde været myntet ud i lødige værker af ædelt præg, af blivende værd, — i det element af taushed og stille samvær med sin egen sjæl, i hvilket alt stort fødes, — det stykkede han så altfor meget ud i sin høirøstede tales lette småmynt, og også derfor blev der så lidet af store anstrængelser, store mål og former, i hans digtning. Deraf også det forunderlige, at denne mand, der gav sig selv så frit og suverænt i det mundtlige ord, let får noget bundet, stivt konventionelt, straks han sætter pen på papir. Se Welhavens prosa, — hvor savner man ikke netop personligheden, den friske strømmende umiddelbarhed, der efter alt, man hører, virkelig har præget hans mundtlige tale. Hans stil får ofte noget kisteklædt og kunstlet, med mange unødige fremmedord, noget upersonligt, kvasifilosofisk og temmelig pretentiøst. Han kan bli rent ud kjedelig!

Den store, alt overskyggende kjendsgjerning i Welhavens digterliv blir hans samtidighed med Wergeland. Det kunde ikke undgåes, i et trangt, lidet samfund som vort, især dengang, med ingen andre, der kunde nævnes ved siden af dem, at disse to uvilkårligt blev stillet op mod hinanden af sine respektive partier. Det har været fremhævet bl. a. af E. Sars, at dette stadig at skulle leve ved siden af og hævde sig ligeoverfor et så vældigt fænomen som Wergeland, måtte komme til at gi ham noget stridbart, stakåndet, overanstrængt. Det synes at ha lammet hans produktionsevne; ialtfald falder hans værdifuldeste poetiske virksomhed først efter Wergelands død. Det har ikke været den mindste del af hans ulykke, at det blev hans skjæbne at leve i skyggen af sin store modstander. Uden dette havde måske hans produktion udfoldet sig friere og rigere.

Den obligate sammenstilling og mandjevning, som literaturhistorien ynder, har heller ikke disse to undgået; den lå jo så nær. Man har påvist, hvorledes de gjensidigt udfyldte hinanden, den ene med sin læggen vægt på formen, den anden på indholdet og fantasiens fylde, den ene en aristokratisk digter for de få, den anden folkets o. s. v., — hvem kjender det ikke altsammen fra skolebænken. Disse nokså banale trivialiteter, der tjener til at udjevne og afrunde tidens literære billede tilsyneladende så antageligt, er ikke engang altid træffende i sine enkeltheder. Wergelands digtning blev f. eks. aldrig — og kunde aldrig bli — „folkelig“: den har aldrig været læst af „folket“; den var ikke engang norsk national. Og når Welhaven kun læstes af de få — hvad der neppe heller er korrekt —, så skyldtes dette ihvertfald ikke noget særligt aristokratisk ved hans digtning. Det virkelig gode ved den kan ganske vist siges at være mindst ligeså populært og kjendt og skattet som Wergelands. Og dernæst er dette konventionelle hang til sammenligning særlig misvisende når det gjælder disse to. Den tjener kun til at forvirre vor dom, lar os tabe vor sans for de rette forholde, idet den vænner os til at se dem under ét, bringer dem kunstig nær hinanden. Welhaven og Wergeland kan ikke og skal ikke sammenlignes. De er inkommensurable, væsensforskjellige. Den ene med sin vilde, sære sang, — om himmel og jord, om åndernes væsen, i pakt med det uendelige, bevægende sig uden overgang i lykkelig ubevidsthed mellem det yderlig platte og smagløse og det sublime, famlende veien frem til sig selv gjennem mange slags kaotiske forvildelser, — men med geniets umiskjendelige præg, dets hellige ubevidsthed, dets hurtige, potenserede liv, dets hensynsløse trang til at øse ud sin rige sjæl til alle kanter, i stedse mere fortrolig pakt med det uendelige; for hvem det at digte ikke synes noget for sig, en „kunst“, men hans heftigt bevægede sjæls naturligste udtryk.

Og så den anden, begrænset, harmonisk, bevidst og klar over sig selv, sine mål og midler, udarbeidende sine digte, ikke uden sved og møie, efter de bedste vedtagne regler og teorier om digtekunstens væsen, læggende megen vægt på dens rette studium, men igrunden selv bunden og uforløst, kun sjelden findende det fulde, strømmende, sangrige udtryk for sit væsens skjønhedshungrende finhed og sødme. Et smukt talent, uden særlig udpræget individualitet, men hos hvem vi, bag det spredte, der har fundet ord og udtryk i de par små bind, dog aner en høi og sjelden fin natur.

Wergelands ungdomsdigtning.

Motto: **Men stærkere bæver ei tiden, der ser
og føler og lider, end skjalden, der aner,
hvis lynslagne øie belyser
de bævrende omrids af alviljens planer.**

Hvis Wergelands produktion var stanset med hans ungdomsdigtning, vilde han vistnok ha ståt for efterslægten — som for sine første kritikere — som et uforståeligt, uhyrligt fænomen og det blivende indtryk af ham været væsentlig en forvildet forbauselse. Ti det må indrømmes: det er ingen ublandet nydelse, selv for en entusiastisk Wergelands-beundrer, at arbeide sig gjennem hans første digtning. Rent ud sagt, er det kun altfor ofte en ligefrem æstetisk lidelse og et ganske anstrængende arbeide også, ikke så meget på grund af tanketyngden — skjønt det også, — som ved den opstyltede dunkelhed i udtrykket, der skyldes hans fantasis ubeherskethed og hans improvisatoriske maner. Det vrimler undertiden af de utroligste naive smagløsheder og urimelige overdrivelser. Man trættes og sløves af en vidtsvævende, ledeløs udtværethed, en hul, bombastisk retorik. Han kan beruse sig i voldsomme udtryk, arbeide sig op i rent vanvittige fantasterier. Karakteristisk i så henseende er f. eks. „Cæsaris", af hvilket store partier er en sand heksedans af gyseligheder. Det er, siger han „født og båret af en grublende sorg over Polens fald og fremstødt under sjæleveer". Man merker det. Hans fantasi ruger over disse brutale russiske voldsgjerninger, til harmen og smerten gjør ham vild, og han hvirvles hjælpeløst ud i den skjære parodi. For rigtig levende at betegne Cæsars morderiske lyster er det ikke nok at sige:

. . . . Du fælde de få Europæer
som klavre med kvinder og små
på Dovre, på Alper og på Pyrenæer,
for ei at bortrives af lænkernes vover(!),
hvormed du nu rasler en verdensdel over.

Men han fortsætter: Cæsar gjør sig „en sol af en brændende by — af bloddamp en morgenens rødmende sky.

Han varmer sin hånd i et hjerte, sin fod
i det rindende blod“.

Men jorden, efterat Cæsar „har slugt alt liv“, frembringer nye uhyrer, der styrter sig over den brødebetyngede Cæsar og river ham istykker:

„En halvpart af dig hver alt i sin strube har.
Din sjæl som et evindeligt suk nedsvimler
i gabet midt iblandt fortørnede ånders stimler,
dem du jo omskabt har,
(med jordens bloddamp selv formørkende lysets himler)
fra soningsmilde engle til hævnens djævler, Cæsar!“

Men i Wergelands ungdomsdigtning findes det ophøiede og det parodiske side om side uformidlet af nogen overgang, — lige efter denne udtværede galehusfantasi hæver slutningshymnen sig til storladen patos:

Retfærdige kredsløb, du er Guds styrende hånd.
Din torden, vor fader, er kun din formummede ånd.
De røghyll'de flammer er visdommens smil bag sit slør.
De baalenes gnister er øine, som flyver mod skyen, og ser,
at lysere tider og skjønnere riger og byer, end før,
bag asken og røgdyngen le.
I døende brødre: Halleluja! mens vi dø!
— — — — — — — — —

Således også blandt de endeløse febersyner i: „Det befriede Europa“. Føl den storstilede, malende kraft i dette: „Hvad dagværk har Herren bestemt for folkene? Mon gamle tiders begravningsfest feires? Mon ny tiders dåbsfest? Thi stormklokker går. Hør englenes vingeklang! Havgang i luften!“

Særlig er billederne i Wergelands tidlige digtning ofte utroligt smagløse og søgte. Billeders poetiske berettigelse skulde ligge i det pludselige lys, de kaster ind i den sammenlignede tings væsen, og uvilkårligt strømme med en indre nødvendighed ud fra den sindsfylde, hvormed digteren ser tingen — hvad de også gjør hos Wergeland, hvor han gir sit bedste. Som konventionelle ornamenter, udenpå klistret literært stuk, er de en ørkesløs uting. Og når de sålangt fra at klargjøre gjenstandene, meget mer virker fordunklende og forvirrende, blir de en uformildet pestilens. Det er hvad de så altfor ofte gjør i Wergelands ungdomsdigtning. Ikke at de hos ham nogensinde blir blot og bar retorisk stas, dertil er han for ærlig og intens. Men han kan ofte gribe i farten et

billede, som i øieblikket synes ham træffende, men hvor i virkeligheden sammenligningspunktet er rent udvortes, tilfældigt, mekanisk og ovenikjøbet kan bli vrængt og trukket ud i den rene karikatur. Han forsér sig på en enkelt, ydre side. Fordi blodet er rødt og roser røde, må vi døie dette billede utilladelig ofte. Han finder ligheder, som ingen anden kunde falde på i drømme. En sovende sæterjentes øienhår nedover kinden blir for ham til:

„En rad natvioler, som over de søvnige
roser praler, som natten over dagen".

Hendes gule hår om panden er „sommerens måneskin, som i blomsternes dug sig stille bader". Hvem i al verden vilde vel tænke på det ved synet af en håndfast sæterjente? Eller som det heder i en anden ode til en budeie: . . . „Hendes blanke glavind i øiet — tvang os til tegn på ungmøens seier at — kysse med ydmyghed barmens — sølverne skjold." — Når stormen farer hen over fjeldene, hvad billed tror De vel der nærmest frembyder sig for Wergeland af alle i verden? Jo, den er: — „ha, lig tusinde Thrønder, der trække det tunge og tordnende sværd".(!). Eller hvad siger De til denne buket: „Liflige Maurits (ɔ: M. Hansen), søde tunge, du, som fandt en sød Hippokrene i din kones hyacintøie!" Han kan tale om „lænkernes vover", „offertåreluer" etc. Der er, kortsagt, ikke den vilde meningsløshed eller rædsomme banalitet, han ikke kan begå i retning af billeder. Man står rent fortabt overfor dem!

Det blivende indtryk, denne digtning efterlader, er af en pinlig mangel på evne til at beherske stoffet. I en naiv og hensynsløs dristighed er det ham bare om at gjøre at få sagt, hvad han har på hjertet. Formen ænser han ikke. Kun sjelden lykkes det ham at fortætte en stemning i et kort, slående udtryk, som står der for bestandig. Oftest forflygtiges den i en formløs dunst af vilde ord. Men det kommer ikke af affektation eller vanmagt, som Welhaven vil ha det til. Selve det kaotiske, over alle grænser udflydende skyldes igrunden en ubændig kraftfølelse. Han blir svulstig og dunkel, netop fordi der rører sig i ham en sådan bristende indholdsfylde, at han endnu ikke magter at forme den til klart og og harmonisk udtryk. Den overhånds rigdom har sin uklarhed, ligesom tankearmoden har sin klarhed. Hans unge sans, så åben og frisk som hos det første menneske, blir overvældet, bedøvet af alt, der strømmer ind over det indenfra og udenfra. Hans poetiske forvildelser er en kjæmpes, der famler iblinde og gir sig udtryk i skrig og fægten med armene, ford' han endnu ikke har lært den artikulerte tales kunst.

Typisk for Wergelands ungdomsdigtning er det fantastiske, udtværede og springende, men stemningstunge digt: „På havet i storm“, i hvis formløse yrhed stundom glimter frem en storladen fantasi og blød skjønhed. Stormens og dødens alvor har døbt hans sjæl. Ungdommen og dens tant og lidenskaber, kjærlighed og venskab — han tar afsked med det altsammen:

„Farvel, latter, tvetydige sprog,
kun på jord og i helved, men aldrig i himlene hørt;
du narrens triumf over narren!
Farvel latter, kun skyldløs som smil
ad skyldløst „forgjæves“: ad pluddrende barn . . .,
ad ridderlig hane, ad dompappens præstekalot
og dommerærværdige brunst,
kort — ad de tusinde småting, hvori
du, henslængt i græsset, finder naturen endnu
uskyldig og vittig og fri!“ [1]
— — — — — —

Dog noget umisteligt er hans fremdeles:

„Kun sangen eier mit hjerte igjen:
som circlende havørn, der omsuser ensomme skjær,
omsuses mit hjerte af den.“

Midt i elementernes vilde brus er der en vidunderlig liden idyl: Han kommer til at tænke på sine småfugle, som han har efterladt hjemme.

„Farvel, I mine småfugle; I
være i mine hænder som jeg er i havstormens nu.
Jeg, stormen og I ere brødre.
— — — — — — — —

Farvel! — Ve mig! hvor er det med mig:
jeg, jeg elsker jer som om en irisk var min eneste ven,
en sisik min eneste rigdom?

Min sisiks guldgule vinge er ei guld,
men en himmelsk kjærligheds strålblik der fæsted sig til
et flyvende støvgran i muld.

Ei blod er dompappens purpurne bryst,
men smilets rest på et blad, der i skabelsens nat
af himmelske ømhed blev kyst.

Farvel, dompap! din ømhed til mig
smilt har gjennem dit venlige brunøie; lært mig fra da
at elske som søstre selv græsset.“

[1] Dette om latter kommer ofte igjen hos Wergeland. I „Sorgens skratt“ den samme tanke: „Tro ei, hvert et skratt er latter; satan kun og sorgen skratter, englen smiler, glæden ler.“ Merk i forbindelse hermed, hvad søsteren fortæller om ham selv, at han lo sjelden, men der var som et stadigt nyn et fuglekvidder af indre glæde.

De mener det mer ærligt end menneskene. Vennerne. de har svigtet ham:

. . . . „Men flux naturen mig sender en fugl,
en ny alkjærligheds stråle.“ —

Wergelands første digtning er som en elv i isløsningen, grumset, tungt strømmende med vårflommens muddrede vandtyngde ud over alle bredder. Men i dette formløse element arbeider en ny og vældig digterisk kraft for at finde udtryk og plads for sig. Af det tågestore og forvirrede kaos vil udforme sig en digtningens kosmos, en tæmmet og ordnet skjønhedsverden, hvor alt dette ufærdige og uhyrlige vil afløses af beherskede og harmoniske poetiske livsformer. Der mangler ikke for den, som har øine og vil se, i Wergelands tidlige digtning på vårlige forjættelser om den rige flor, som skulde komme. I digte som: „Min lille kanin“, „Napoleon“, „Aanden“, „På Skakastølstind“, „På havet i storm“ — for kun at ta nogle enkelte — kan ingen, der er lydhør for det store og ægte, undgå at fornemme vingesuset af en ny og vældig ånd. Hans poetiske synder er mangfoldige og iøinespringende, og det vilde bli et vidtløftigt arbeide at eftervise dem, og ørkesløst også. Ti de er noget udvortes, som han arbeidede sig ud af, efterhvert som han blev sig sit kald og sin evne klarere bevidst.

Bortsét fra sit literære værd eller uværd — det sidste unegtelig stærkest fremtrædende — har denne digtning en særlig interesse derved, at vi, med al dens ufærdighed, her i en påfaldende grad har den senere Wergeland ligesom in nuce. Det samme livssyn, de samme ledende tanker, de samme enkle æstetiske principer, den samme digteriske form, ja ofte den enkelte idé[1] og lige til det specielle udtryk, som her er henkastet, løst skizzeret, gjenfinder vi opklarnet, uddybet og nærmere udført i hans manddoms værk.

Vi overraskes, skjønt det igrunden ikke skulde overraske os, ved i Wergelands ungdomsdigtning hyppig at træffe på en stemning af mørk sønderrevethed. I virkeligheden blander den sin dystre tone ind i det mest karakteristiske i den. Snart tar den form af en klage over mangel på forståelse hos sin samtid. I det snurrige digt „Den mismodige“ forsikkrer han først i de helligste udtryk:

Jeg sang ei øde vil på gamle døve Nor.
Forhånelser kun svare,
— det er min hymnes chor.
— — — — — — —

[1] Saaledes f. eks.: „I Tordenen“ (1.132) i forhold til „De tre i ørkenen“.

Og videre: Så taushed svor jeg Vormens bølge
og Skreyas sky:
De eneste, som ville høre,
de eneste, som kunne svare,
de eneste, som mægte følge
dem, som på harpens gyldne gry
fra himmelen til jorden fly.
— — — — — — —

Han vil hænge sin harpe op i den vilde skog:

...... Der hænger den — nu syng med vindene!
Og lefl og bol
min gyldenlokk'de elskerinde
mit stråleårede livsens hjerte!
— — — — — — —

Dog, denne urokkelige beslutning varer ikke længer end til sidste vers:

Men hvis de tosker (!) mig fordømme,
der stirre på,
at samme stund jeg dig forstødte,
min elskte, tog jeg dig til hjertet, —
da ved jeg, Ludvig ei vil glemme,
at, brænder skaldehjertet, må
vel røgen ud af munden gå.
— — — — — — —

Disse høirøstede besværelser over verdens miskjendelse — der i betragtning af den ofte forbløffende karakter af det meste af denne digtning igrunden ikke forbauser os så meget som den tydeligvis har forbauset ham selv — har da heller ikke nogen dybere karakter end lignende beklagelser hos andre unge poeter. Vi finder også, betegnende nok, side om side med „Den mismodige“ et andet digt, overskrevet „Den freidige“, i hvilket han i himmelstormende overmod blæser dem et stykke, der har den dårlige smag at skrive nedsættende om ham:

„Rul frem i din vælde på skykranste vover,
du havdrot, orkan, fra dit bygepalads;
det skinnende hisset, med svovlmulmet over!
Kom, lyndiademte, i tordenkyrads!
— — — — — — — —
Med din hvor den vokser, den storm fra min sjæl!
— — — — — — — — —
Vælt, skribler, dit storhav af blæk mig imøde!
Høit guldkarmte sangsnekke svæver derpå!
— — — — — — — — —
I skjalde, der bade
i sved eders sang og i gift eders skjemt!

I sammen må rade
de smeddede nidvers til lansefalanger!
Dog først over tusinde slige der gror
en laure — knap værdig den viede sanger.“
— — — — — — — — —

Man vil se af disse rodomontader, at det ikke er sandsynligt, at han vil la sig synderlig afficere af kritiken; dertil havde han på bunden en altfor robust tro på sig selv. Men der er andre stemninger af en dybere og mørkere art og farve, — naturlige nok for en ung enthusiastisk sjæl, der utålmodig stormer livet til mødes og overalt finder skuffelser. I „Den fortvivlende yndling“ har vi den sorteste Weltschmerz fuldt udviklet. Livet har ribbet ham for alt, hvad der gjør det værd at leve, og nu står han ved sin åbne grav — — — —

. . . . „af alt, hvad jeg har bygget, lyktes den kun mig:
det tempeldyb i sand.“ —

„Jeg byggede på manddoms ed
— en borg på hængedynd —
på kvindetroskabs evighed;
for dyd min andagt knælte ned
og fandt kun sminket synd.

Jeg byggede på præstens ord
et tempel i min barm;
men dets pillarer smelted for
fornuftens blik, som kinglens snor
fra græs til græs på høstlig jord
for morgensolen varm.

Den himmel jeg da råbte til,
var snevre hjernehvælv.
Min sol var denne grå pupil;
men tårer var dens stråleild;
den Gud, som skulde hjælpe til,
mit hjælpeløse selv.“
— — — — — — — —

Men livet er heller ikke andet end en grav: ligeså gjerne leve videre:

. . . . „En dybere, end den jeg skar
i denne grønsvær, livet var,
du ødslende mig gav.

Jeg atter sænker mig i den,
som skibet knuste bryst
i bølgens skumdyb, for igjen
ti gange løftet op, af én
at splittes ad tilsidst.“

En beslægtet stemning har inspireret det merkelige og dunkle digt „Aanden“, kun at her, istedetfor dump resignation, møder os energisk trods, der er ganske anderledes ægte Wergelandsk:

Mørke geist, jeg kjender dig,
du med lyn om panden.
Du, der bandt som yngling mig,
knæl nu du for manden!

Stærke geist som rundt min vår
suste i okaner,
kom og knæl, hvor herren står!
Hører du, han maner?

Den har bedraget ham for hans ungdoms løfter og høie håb . . . „frihed, fred og glæde“.

Geist, du lovte mig en jord,
lig en formet himmel;
— bandt mig med en slangegjord
til en djævlevrimmel.

Nu da jeg er bleven stor,
jeg din ving tør tage;
tvinge dig fra denne jord
føre mig tilbage.

— — Til andre verdner

hvor ei Adamshjertet blir,
om i barm det svinger
som den klokke, der fra spir
pintseglæde klinger,

af banditer åreladt,
snøret ind i former,
for at slå så sløvt og mat
som hos andre ormer. —

Did — ha geist, du nærmer dig . . . .
mørk ei som du pleier.
. . . . kun en glands ombævrer mig,
og en lyd af seier.

Knæl, knæl! — en klang så sød
strålekransen splitter . . . . .
klang og stråler sammenflød
til en gylden cither.

Og fra cithrens dybde klang:
„Geisten her mon være.
Den med dig så vildt sig svang,
for dig flugt at lære.“

Den i storm har lært dig sang!
Ånden, som du eier,
— hil dig! har serafisk rang;
og dens navn er seier.

Wergeland og „Statsborgeren".

Som bekjendt, var der neppe noget, der i samtidens dom veiede tungere mod Wergeland end hans befatning med „Statsborgeren". Det var en synd, af dem, hvorfor der ikke er tilgivelse. Fra den stund kunde hans navn ikke nævnes i godt selskab.

Af den redegjørelse, Wergeland selv gir af denne episode af sit liv, fremgår det med al ønskelig tydelighed, for enhver, som vil se, at han i denne sag, som så ofte, kun lod sig rive med af sit gode hjerte, og at, hvor uklogt det end kunde være, fra et borgerligt synspunkt, kan ikke hans forhold her regnes ham til last, heller til ære.

Hvad nu angår selve det udskjældte „Statsborgeren", „denne Ismael mellem bladene", som Wergeland kalder det, må jeg tilstå, at det forhåndsindtryk, der er kommet ned til os væsentlig fra det parti, der rammedes af dets plumpe kritik, blir adskilligt modificeret, når man gjør sig den umage at lære det nærmere at kjende. Dog må det indrømmes, at bladet er beheftet med mange og store synder. Det siger mindre, at det gjennemgående har et simpelt, almueagtigt præg, lige ned til ortografien (her er et par blomster, plukket i flæng: „Kretiken", „prencepal", „tallent", „civeliceret", „arestokrati", „artelleri", „corpus delecta", „en hvis exellence"). Eller at stilen som oftest er hjælpeløst kluntet og plump eller høitidelig opstyltet, som når der i et valgopråb formanes til at kåre frisindede repræsentanter „ophøiede over firmamentets natlige prydelse og jordens kortvarende overflod". I anledning af et misliebigt stortingsvalg betegnes vælgernes stemmesedler som „skrevne med blæk, der må ansees for en komposition af enevældets rust, aristokratiets bærme, spytslikkernes opstød". Et indsendt digt, fingeret at være skrevet af Welhaven, er undertegnet Jahnus Bæstianus Slethavenius(!).

Der forekommer et yderst lavtliggende forsøg på dramatisk satire, kemisk rent for vid („Nationalforsamlingen i jesuiternes land"), skrækkelige endeløse poesier (som „Syner siden 1814").

Det må imidlertid ikke glemmes, at tonen i intelligensens organer heller ikke var meget human. I datidens polemik greb man lige så naturligt til skjældsord som gadegutter til sten.[1] Kun at hvad der i „Statsborgeren" betegnes med „opstød", her oversættes til latin og blir til „vamle ructus". Denne presse havde det i det hele meget med at snobbe sig med lærde fremmedord. Dertil var den ofte befængt med en affekteret opstyltethed og en utækkelig og nokså forloren overlegenhed. Og den kunde leilighedsvis, både i sine midler og sin tone, vise en hjerteråhed, der ikke gav sin plebeiiske modstander stort efter, og var mindre tilgivelig, hvad Wergeland med rette minder den om: „Den er ikke mest dannet, der fører dannelse og oplysning over sine læber."

Hvad der gjorde „Statsborgeren" så berygtet — og delvis med fuld føie — i sin samtid, var, som bekjendt, den infame karakter, personforfølgelsen undertiden kunde anta, selv hvor det gjaldt nationens mest agtede mænd. Her, som f. eks. i angrebene på L. Mariboe, provst Finckenhagen, statsråd Collett, viser bladet sig fra sin værste side. Der er en fanatisk, hadefuld ondskab i insinuationerne mod statsråd Collett (omgjort til Collusius eller Lisius Catilina!), hvortil værdigt slutter sig den feige lusken sig unda for ansvaret, idet vedkommende indsender skyder sig ind under, at han ikke har skrevet navnet fuldt ud, men bare C-llett!

Men det kan ikke nægtes, — trods leilighedsvise hæslige udslag af en lav trang til skandale og personforfølgelse, får man det bestemte indtryk, at der har været adskilligt beføiet i „Statsborgerens" kritik af embedsklassen. Al standens hæderlighed og dygtighed ufortalt, synes dens optræden ofte at ha været præget af bureaukratisk hovenhed, ligesom der også af enkelte af dens medlemmer — og den havde sine sorte får — udøvedes især i afsides egne utålelige magtmisbrug og udsugelser. Prester og prokuratorer og andre benyttede sig ofte af sportuleringssystemets vage ansættelser til ublu prellerier, — som når der af en prest på landsbygden krævedes 16 spd. for en brudevielse! Re-

[1] Wergelands navn omskrives smagfuldt med „Håbløs Villigliderlig" (H. W.), en anden gang kaldes han: „Svinefuld Supekjær" (!), og Welhaven blir — i en anmeldelse af „Dæmringen" — skjældt ud for „modermorder, æretyv og forræder". Hvorpå han øieblikkelig truer med domstolene — også et almindeligt kampmiddel dengang.

krutternes behandling på eksercerpladserne kunde ofte være brutal. Hvor snævert standsegoismen kunde yttre sig, kan sees af, at embedsmænd i Kristiania og andre byer nægtede at deltage i udredelsen af byskat, under henvisning til et gammelt reskript, ifølge hvilket den skulde udredes på „brug og næring". Og dog var embedsklassen i sin helhed særlig velstillet den gang. Både gager og pensioner var høiere end nu.[1] Samtidig var landets økonomiske evne meget mindre. Fattigdommen og nøden var ofte tilhuse, Efter misvæksten i 1830 hedder det (på det østlige Norge) „man begynder at gribe til barken. Betlere vrimler. Arbeide er ikke at få". I 1831 falder der 1 selvmord på hver 206 dødsfald.

Det fremgår også af de mangfoldige specificerede klager mod navngivne mænd, at adskillige besvigelser af statkassen har gåt i svang — der påstodes, at staten siden forfatningen havde lidt et tab af henved 300,000 spd., og at enkelte kassemangler kunde gå op til 20 à 30,000 spd. Der klagedes også[2] over den lemfældighed, med hvilken disse forgåelser ofte blev behandlet, medens lovens fulde strenghed kom i anvendelse ved indkrævelse af småfolks skatterestancer.

At misbrug som disse måtte være hjemfalden offentlig påtale, var jo bare naturligt. Selv i „Vidar" indrømmes det, at grunden til valget af såmange bonderepræsentanter „er at søge i vedkommende embedsmænds opførsel .... Det er ikke alene ved mislig embedsførsel, de støde folket fra sig, men ved hovmod, utidig bydende og uvenlig opførsel" ....

Vilde nogen indgi klage over embedsmæssig misbrug, skulde den — betegnende nok for tidens bureaukratiske ånd — ifølge kongelig forordning forfattes af distriktets prokurator eller sorenskriver eller en eller to af amtmanden beskikkede mænd. Det skjønnes, hvor tingen herved måtte vanskeliggjøres i en tid, da embedsmændene holdt så stærkt sammen.[3]

Under sådanne omstændigheder kan man forstå, at det organ, den begyndende demokratiske opposition skabte sig, måtte bli slig som det blev. Statsborgeren var afpasset efter sit publikums niveau. Angiveri og personjagt, der gik ud over den herskende

[1] Embedspensionen i det fattige Norge kom op i et adskilligt høiere beløb end samtidigt i det langt rigere Sverige, og endda arbeidedes der for, at staten skulde være forpligtet til at sørge for afdøde embedsmænds voksne børn.

[2] Se 1ste bind no. 14–15.

[3] Se 6te b.: „Forslag til forandring i vor private lovgivning".

embedsklasse, var noget de forstod og gouterte, ikke bare fordi det tiltalte deres lave instinkter, men også fordi de havde praktisk erfaring for, hvor skoen trykkede. Redaktøren, Soelvold, synes at ha været ganske vel skikket for sit hverv, — på sin vis kunde man sige, et udvalgt redskab for den famlende demokratiske bevægelse, slig som den naturligt måtte arte sig i vore små forhold. En tvilsom karakter, men som dog, på sin plebeiiske, trangsynte og meget lidet eleverte vis, stred for hvad han virkelig mente var folkets sag, — det er det blivende indtryk, én får af manden, ved at studere „Statsborgeren". Et tarveligt stænk af rodomontade og poseren her og der; men at han i det hele skrev ud fra en ærlig overbevisning, synes utvilsomt. Hans stilling var ikke behagelig. Han beklager sig 11te aug. 31 „over de mange usle forhånelser, såvel imod min person som bladet, de mange skygger, de mange hæslige farver, man søger at sætte på min vandel og min karakter, den smålige bestræbelse for at give ethvert mit foretagende, indtil de ubetydeligste, lige indtil hvad jeg nyder og ikke nyder, en skiden bevæggrund. Dog kan jeg rolig smile ved alt sådant, med rolig samvittighed se enhver lige i øinene . . . Jeg bliver mine grundsætninger tro og vil så længe jeg kan føre pennen, arbeide for mit fædreland på den måde, jeg har begyndt . . . Skjebnen har været mig ublid; med en lam fod må jeg vandre gjennem livet; men aldrig smigrer eller kryber jeg for noget magtmenneske . . . Jeg har fra min tidligste ungdom lært at arbeide, lide, tåle, undvære" . . . . . Dette om hans lamme fod kommer unødigt ofte igjen, tydeligvis med en tilsigtet grov effekt.

Det må indrømmes, at „Statsborgeren" frygtløs er tro mod sit program „at offentliggjøre enhver, redaktionen bekjendt lovovertrædelse eller krænkelse af menneskets naturlige rettigheder", selv om det gjælder samfundets forskudte og der er resiko ved at påtale det. Et par fra Akershus bortrømte slaver er blet så grusomt tampede, at den ene af dem, af frygt for gjentagelse, hængte sig i fængslet. Straks er „Statsborgeren" på nakken af kommandanten (den fra torvslaget bekjendte baron Wedel-Jarlsberg), og slipper ikke taget.

Der er ofte en forfriskende direkthed og kortfattethed — som en slags summarisk dommer Lynch — i de anklager, der rettes mod navngivne mænd, der har gjort sig skyldig i overgreb mod småfolk eller andre forseelser. „Gjestgiver Solefelt på Vinger gjøres opmerksom på, at han må iagttage et mildere forhold mod sine husmænd, dersom han ikke vil se det gjort til gjen-

stand for alvorlig offentlig påtale.“ Det tør antages, at det har git et choc i Gjestgiver S., og at hans husmænd for fremtiden fik bedre dage.! Eller hør denne klage over en navngiven foged, med klagerens underskrift: „— — — I følelsen af den uret og de mange krænkelser, han har tilføiet uskyldig mand, fremtræder jeg her som hans offentlige anklager. Jeg skal ikke debitere usandheder, og følger jeg ikke denne pligt, da dømme loven mig!“ — Og så kommer synderegistret, meget langt og meget detailleret. — En „ven af lov og ret“ henvender sig til en bygdematador i Aker på følgende uforbeholdne måde: „Jeg anmelder Dem herved for publikum som den, der har nedladt sig til at drive ulovligt brændevinssalg, med tilføiende, at den halvdel af mulkten, som ifølge loven tilfalder anmelderen, skjænkes til selskabet for Agers sogns vel . . . . Jeg vil, det første tilfældet måtte føre os sammen, oprigtigen angive mig som forfatter af hvad jeg offentlig har skrevet om Dem, og hvis jeg for eftertiden finder mig beføiet til at fortælle publikum noget om Dem, så vil jeg stedse lade Dem det vide iforveien. Til slutning nogle velmente ord til Dem, Hr. —! Træd aldrig lovenes hellighed for nær! Læg forfængelighed og egenkjærlighed på hylla (!) Træk Dem tilbage i den kreds, naturen anviste Dem, og virk der, med beskedenhed og alvorlig iver for den gode sag. Deres forfængelighed og egenkjærlighed, såvelsom Deres ulovlige brændevinssalg vil da snart vorde glemt!“

Man kunde længe nok — og med adskillig ret — kalde „Statsborgeren“ „en kloak“, dens tone „gemen og pøbelagtig“, de som skrev i den „skriblere“ og „rabulister“, men man kom ikke forbi at den var en magt, og det en ganske følelig. Det viser bedst den prompthed og omstændelighed, hvormed de angrebne tar til gjenmæle, såsandt de har noget at anføre. Befindes det tilfredsstillende, takker „Statsborgeren“ for den agtelse, vedkommende viser „publicitetens stemme“. Når den dertil havde anledning, anstillede redaktionen undersøgelser over berettigelsen af indløbne klager, og viste de sig ubeføiet, blev de nægtet optagelse. Og bladet indskrænkede sig ikke til en blot negativ kritik. Har en embedsmand vundet folks tillid ved sin embedsførsel, er det ikke karrigt på sin ros. Og har det kommet i skade for at gribe feil, lar det kritiken komme frit tilorde.

Når bortsees fra de personlige chicanerier — og „Statsborgeren“ var i så henseende ikke værre end tilsvarende organer i vore dage, kanske heller bedre —, havde bladet mangt et forstandigt ord at sige — og ofte påfaldende velskrevet — om alskens

aktuelle emner, om missionen, om almueundervisningen, om privilegier, om trykke- og yttringsfriheden, om uniformvæsen o.s.v. — ofte præget af en fordomsfrihed, en friskhed, en bred tolerance, der overrasker og endnu gjør det til virkelig underholdende læsning. Og det mangler heller ikke på, at Hans Majestæt Folket også fik et frimodigt sandhedens ord at høre, som i artikelen om „Almuens kultur“, hvor der anstilledes en lidet smigrende sammenligning mellem vore bønders kultur og fremmede landes. .... „Det er en blind national stolthed, som bringer os til at prale af vor kultur, — den samme blindhed, der driver os til at broute af den Norske nations uomtvistelige forrang for mange nationer, medens dog den ubestikkelige Saga nøder os til at tilstå rødmende, at vi lige fra Kalmarunionen til 1814 fortjente at være udslettede af nationernes tal“ ....[1]

Det er ikke bare chauvinistiske rodomontader, dette; der var virkelig fare på færde fra danskheden og danskhedens venner herhjemme dengang. „I de fleste skrifter,“ heder det i en artikel i Statsborgeren, „i den periodiske presses ydelser, ja indtil endog i de såkaldte norske grammatiker ser man ei alene danske vendinger og udtryk at fortrænge norske, men læres endog som de ene rigtige. Selv igjennem theatret søger man at indpode dansk mundart som den for nordmænd ene sømmelige; ..... det påtagne åndsherredømme, som danisme har søgt at hævde over os.“ God til at få forstand af, med hensyn på den hånske behandling, vort sprog blev tildel fra visse hold, er også en artikel i „Statsborgeren“ for 1835: „Bør den danske dialekt indføres på vore theatre?“ Se også „Sprogbemærkninger“ („Statsborgeren“ 1835).

Nationale og sociale krav, som først senere tider har godkjendt, melder sig her høilydt for første gang — „Norske skuespillere! Norske stykker! Norsk musik! Norsk theater i Norges hovedstad!“ Bort med jyderne, sprogfordærverne, vagabonderne Fanden i Vold!

Der er en artikel om de unionelle forholde, så uhyggelig aktuel, at det ordentlig gir et sæt i en under læsningen. Efter at ha talt om de to „fantomer“, hvoraf de to folk skræmmes „Foreningens opløsning“ og „Amalgamationen“, fortsætter forfatteren: „For enhver svensk eller nordmand, som indser og erkjender, at under begge landes, for den russiske overmagt

[1] Her mangler et afsnit i forfatterens manuskript, hvorved det efterfølgende kommer til at stå i mindre god sammenhæng med det foregående. *Udg.*

blotstillede beliggenhed, endog den nuværende, høist ufuldkomne forening er en lykke, og at en fastere hensigtsmæssigere forening udfordres, forsåvidt de ikke ville dele Finlands skjæbne og blive erobrerens bytte, Sverige først og Norge siden, og begge nationer i fremtiden komme til at hilse hinanden ikke som broderfolk, men som broderslaver, — for enhver svensk eller nordmand som indser og erkjender denne uvurderlig vigtige sandhed, gives der kun en udvei, at betage dem deres virkning på den måde, at de, éngang for alle, igjennem en undersøgelse af begge folks indbyrdes stilling og gjensidige besværingspunkter klarligen lægger for dagen, at alle de bebreidelser og beskyldninger og anklager, hvormed lidenskabens og fordommenes apostler og svigens og listens håndlangere ophidse folkene mod hverandre, er på begge sider lige ugrundede og uretfærdige . . . Ophævelsen af unionen vilde ha en udmattende krig tilfølge, hvis sandsynlige udfald vilde være, at Rusland, for at fiske i rørt vande, vilde tage norsk parti og Sverige blive Ruslands bytte, — hvorefter det ikke vilde vare længe, inden raden kom til Norge."

— Og indimellem al den cruditet i idéer og livssyn[1] og ubehjælpelighed i stilen, der ikke godt kunde undgå at præge et blad som „Statsborgeren", imellem den øvrige plebs støder vi nu og da på anonyme artikler, vittige og skarpe og overlegne, som af formummede skikkelser fra en helt anden og høiere sfære, der af en eller anden grund fandt det formålstjenligt at henvende sig til dette publikum.

Alt i alt vil jeg tilstå, at jeg finder „Statsborgeren" adskilligt bedre end sit rygte. Sammenlignet med tilsvarende klassehadets organer i vore dage, med deres systematiske giftige opviglen og fordreielser af sandheden, synes det mig forholdsvis uskyldigt og meget mere berettiget. Ja, selv i sammenligning med de

[1] Se, f. eks. dette drakoniske forslag til lov mod luksus: „. . . Foruden yderens bekjendte indtægter, skulde hans udviste mere eller mindre overflødige levemåde i forhold til hans stand og stilling være den regel, hvorefter man burde kalkulere skatten. Desuden kunde loven formentligen gå noget i detail." Eksempelvis foreslåes:

En ridehest eller vognhest	100	Spd.
En karet	50	„
Udenlandske fortepianoer	50	„
Mer end norsk jevnborgerlig pragt i klæder hos en familie	fra 2—300 (!)	„
Do. for nydelsen af overflødigheder .	„ 20—200	„
For hvert bal eller unfornødent selskab hos privatmand	„ 20—100	

respektable intelligensens organer i sin tid, med deres ofte opstyltede og kjedsommeligt upersonlige kancellistil og utækkelige åndshovmod, kan virkelig „Statsborgeren“ undertiden være interessant læsning ved det uventede lys, det mangen gang kaster over de gjærende stemninger og tilstande i de brede lag. Ud fra dens små gulnede blade lyder der endnu op til os, fra de forgangne dage, slæbende på sine misbrug, sin nød og uret, som en forvirret larm af levende stemmer, truende, anklagende, disharmoniske, men også forjættende og varslende nye tider, nye håb, nye krav. Den er også, på sin ufuldkomne vis, en røst fra dybderne, fra de uartikulerte masser, med mange ting på hjerte, men endnu uvant med at finde udtryk for dem, og har adskilligt af den primitive friskhed, som altid det eier, der kommer derfra. Det er demokratiet, der løfter sit ukjæmmede hode for første gang i vor presse og melder sig, ubuden, for den forbausede og forbitrede herskende klasse, med sine krav og besværinger, der var berettigede nok.

Man kan vide, at Wergelands overtagelse af redaktionen måtte betegne en afgjort forandring i hele bladets retning og tone.

Han tar straks skarpt afstand fra den anonyme personforfølgelse: „. . . Bladet står ikke længer til tjeneste for indsendte kandestøberier eller bagvaskelser. Det har lidet tilovers for den hele tvist, hvori sådanne drivter vover at misbruge pressen.“ Karakteristisk er det forsvar han i en af sine første artikler „Om humanitet“ leverer for „Statsborgeren“ — mildt og forståelsesfuldt i sin dom, med en flugt i tanke og stil, der stikker stærkt af mod det almueagtige, der hidtil havde særmærket bladet: „— — — „Statsborgeren“ var et i mulmet åbnet og til mulmet alene vant øie, som skulde se imod lyset, men ikke så hurtig har kunnet vænne sig dertil. Det er naturligt . . .Blinde have vovet at spotte denne nærsynte, som var og er folkets uvidenheds vågnende øie! . . . Men almuesmanden så kun redelighed i det hele grovtliniede ansigt . . . Hvad under, om „Statsborgeren“ greb feil? om han fortalte alskens forfærdelige syner, som kun spøgede bag hans egen tykke hornhinde, eller fødtes af lysbruddets voldsomhed i hans sløve mulmvante øie? — — „Statsborgeren“ er en nutidens plebeier, som taler frit på sit forum . . . Man hyssede mere naturligt end man fnisede, da man så en talerstol opreist over den bølgende mængde, og at simple folk dristigen steg op. Man skreg: „Det er råheden; ned med råheden!“ men man glemte, at også denne har ret til at tale, og at de bør høre den, når den har ret. — — — — — —

De som enten rammedes eller vidste, at de stod under denne almenhedens kontrol, embedsmændene og deres uendelige slægtskaber, . . . fnysede eller zitrede gjennem korporationerne, kollegaskaberne og de fjerneste frændskaber lige indtil de forglemte nådsensbrød-tanter, såsnart én blev rørt ved i „Statsborgeren". — — — Men hvis sag er det som føres ved slig kontrol? Er det ikke deres, som i det mindste tro sig forurettede, altså menneskelighedens, der ikke vil nægte nogen at klage, og retfærdighedens, der vil undersøge klager, og hjælpe folk tilrette — med et ord humanitetens?"

Den samme brede tolerance præger alt, hvad Wergeland skriver i „Statsborgeren", — om selvmorderes begravelse, om straffangers dragt, om privilegier, om presternes rangeren af konfirmander o. s. v. Han har såmeget på hjerte at få sagt, såmeget vrangt at rette, så megen uret at bøde på, — og dette lille foragtede smudsblad var hans prækestol. „Gid der var mere rum i dette kummerlige blad, der ligesom et sammenpint bryst ikke har rum og ånde nok for sine klager!" Han stræbte ærligt at løfte det op i sin høiere sfære, uden at gi afslag på sin frimodighed og djærvhed. Men man forstår let, at Wergelands overtagelse af „Statsborgeren" måtte ødelægge bladet. En vinget Pegasus, spændt for en møgkjærre, — hvor kunde det gå anderledes, end at den slog til skanklerne og væltede læsset. Det meste af hvad han skrev, måtte gå høit over hans publikums hoder, — denne vidtsvævende fantasi og tankeflugt, med alskens hentydninger, som de ikke havde forudsætninger for at forstå, med leilighedsvis indstrøede digte, — som Rouget de l'Isle, Sieyès, — der virker som torden og lynild! De var vant til en anden grovere kost, afpasset efter deres fordøielse og smag, som han hverken vilde eller kunde servere dem. — Desuden må det indrømmes, at hans billedrige stil, med sine lange indviklede perioder ikke kunde andet end falde tung for deres fatteevne. Der er i så henseende en påtagelig forskjel mellem denne hans journalistiske virksomhed og hans senere skrifter for almuen.

Wergelands prosa.

Som bekjendt har Wergeland, ved siden af sin udstrakte journalistiske virksomhed, efterladt en mængde prosaiske skrifter af det mest forskjelligartede indhold. Der er hans livserindringer, „Hasselnødder“, en række lette causerier, skrevne under hans sygdom, i skyggen af den nære død, men præget af en livsfriskhed, en lys elskværdighed, ofte af et skøieragtigt lune, som om det sidst af alle vedkom ham. Ypperlige ting forekommer også i „Sortkridttegninger“, „Figurer“, — NB. hvor ikke prokuratorer kommer ind, for da løber hans fantasi gjerne løbsk med ham. Med hvilket kosteligt humor tumler han ikke med sine „Landspapster“ og „Bypapster“, „Smørkapteiner“ og „Skoleholdere“! Og hvad nænsom finhed er der ikke over de patetiske livsbilleder „Fjeldpresten“ og „Kopisten“! I disse småting, som han har rystet af sig i en ledig stund og ikke selv synes at regne for noget, åbenbarer sig en evne til at opfatte og karakterisere, der i og for sig vilde ha gjort ham til en samfundsskildrer af rang, om han havde valgt at lægge sig efter den genre.

I det hele venter der én mange overraskelser hos Wergeland, som hos alle overdådigt rige naturer. At dømme efter hans dramaer, hvor han skal fremstille fingerte karakterer, eller af enkelte ting, vi erfarer om hans personlige forhold, skulde man være tilbøielig til at slå fast — og med adskillig ret — at hvad han end kunde være, menneskekjender, iagttager var han ikke. Og dog vil man finde, når man lægger mærke til det, en mangfoldighed af fint og skarpt séte træk fra de forskjelligste livssfærer og mennesker. Denne gudeberuste lyriker, ham vi gjerne forestiller os vandrende gjennem livet med hodet oppe i skyerne, må alligevel ha havt øinene mærkeligt åbne også for hvad der gik for sig rundt om ham her nede på jorden, et hurtigt intui-

tivt blik for livets lønkroge, idet han hastede forbi. Hans verdensvide sympathi viser sig ikke mindst her.

Vi har, bl. andet, en række korte biografier af samtidige fremtrædende mænd — Haagenstad, Ole Bull, Fearnley — tydeligvis hastværksarbeider, men skrevne med fart og liv, ypperlige karakteristiker, fulde af sympathisk forståelse. — Af en vægtigere art er hans betydeligste biografiske arbeide over Chr. Lofthus (stod oprindeligt i Christianssandsposten). Det er betegnende for Wergeland, at han med forkjærlighed har valgt dette emne: den tvilsomme, urolige ånd, der vakte sine sambygdinger til bevidsthed om den fortrykkelse, de led under, og til straf endte sine dage som livsfange på Akershus, lænket til en blok som et vildt dyr. Båret af svulmende medlidenhed med den af samfundet forstødte mand — men også antydende med sorgfuld mildhed de brist i karakteren, der hjalp til at drive ham ind i hans tragiske skjæbne, er denne livsskildring bygget på en indgående og nøgtern undersøgelse. Fremstillingen er saglig, behersket, med nøiagtig irettelægning af alle vedkommende dokumenter, men samtidig med et bevæget liv, en ægte Wergelandsk strøm af dristige billeder og friske tanker, gjennemlynende stoffets træge masse, der hæver denne obskure menneskeskjæbne og det forvildede bondeopløb, hvortil hans navn er knyttet, op i rang og værdighed med et spændende historisk drama.

Blandt Wergelands prosaskrifter findes også endel prækener, som man kunde vente af en ung theologisk kandidat, der søgte prestekald. Men skjønt han først og sidst er en udpræget forkyndernatur, synes han ikke her at være i sit rette element. Det er i sin digtning — og delvis ogsaa fra pressens talerstol — at hans forkyndelse lyder helt frit og langtrækkende. Fra en prækestol, i en kvalm kirke, ansigt til ansigt med en orthodoks menighed, med den uhyre afstand mellem ham og den, får den let noget konventionelt bundet over sig. Tankegangen kan bli kunstlet og subtil, udtrykket luftigt svævende, retorisk. Han kan ikke heller her tøile sin fantasi, der er en strøm af ord og billeder, som én ikke kan andet end tro må ha bruset hen, uden resonans, høit over menighedens hoder. Han kan ha den ærligste vilje til at sætte sig i rapport med den. Se f. eks. hans tale om „Christsind i landfarsot, i Eidsvolds kirke“. Den er skåret over den kjendte konventionelle læst. Han samler, hvad han har at sige under bestemte synspunkter med sine numererede underafdelinger: 1. Ved en landfarsot tilsigter Gud

at forbedre os ved at minde os om at tragte efter himmelske goder, medens de jordiskes skrøbelighed lægges for dagen. 2. Gud vil ved en landfarsot vise dydens værd og lastens uværd. Disse „Guds hensigter“ skal da en kristen fremme 1. i trøstighed; 2. i det velvilligste beredskab til at vise menneskekjærlighed; 3. i borgerånd; 4. i gudhengivenhed og andagt. Det er, som man ser, altsammen fortræffeligt og i den gjængse stil, men så inderlig uligt den Wergeland, vi kjender fra hans digtning. Det er Wergeland i pasgang under den teologiske dressur, og vi synes at fornemme hans utålmodighed under sæletøiet.

Forøvrigt er livssynet i disse prækener i det hele det rationalistiske, vi kjender fra „Mennesket“. Der er megen tale om den større sædelighed, frihed, oplysning, menneskekjærlighed o.s.v., der „ligesom lysende grene udskyder sig fra Kristi kors“. Om helvede, arvesynd o. s. v. er der derimod mindst muligt tale. „Hans ånd er i fremskridtene....“ „Naturligt og let som blomsten sin fagermalte kalk for solstrålen udfolder det herlige i menneskeligheden sig under det Guddommeliges indflydelse. Ingen falsk selvforagt fortrænger den ædle selvfølelse, som er en slave i kraften for det gode....“ „Husholderen over Guds hemmelige ting? Presten i sit purpur er ikke det alene; — også os alle er mange Guds hemmelige ting anbetroede....“ Skjønt, som man kunde vide, også disse prækener er præget af hans flugt og glød og gjennemstrålet af hans lyse og vakkre tro, synes de mig at savne den direkte simpelhed, den indtrængende magtfuldhed, der tar fast tag, i hver enkelt af de sløve og uudviklede sjæle, og som er det prestelige kalds styrke og berettigelse.

Til en vis grad gjælder det samme om Wergeland som festtaler, at dømme efter de faa taler, som findes i „Samlede skrifter“. En så ildfuld sjæl kunde ikke andet end virke også ved det levende ords magt. Der findes i disse taler — som f. eks.: „Ved en borgerfest i Eidsvold“, „Til forfædrenes minde“ — partier, der eier den store henførte veltalenhed, — som det åndfulde udsyn over vor historie og karakteristik af de gamle nordmænd. Men andre åbenbarer, synes mig, Wergelands eiendommelige svagheder (se f. eks.: Ved afsløringen af Chr. Krohgs minde), hans hang til at forfølge en tanke eller et billede, til det er pisket til filler, eller tabe sig i endeløse perioder — jeg har fundet dem på næsten én side. Tankerne er ofte langveishentede; hans pathos undertiden på grænsen af det latterlige, mindende om farens stil:

„....trampes disse fredens marker engang under fiendtlig fod til ørkner, — men til ørkner med løver i (!)“.... For at trænge ind til sine tilhørere finder han det fornødent at understrege i tide og utide — talen for Chr. Krohg f. eks. vrimler af fede typer. Det gir noget stakåndet, bombastisk. Den virkelige, fødte taler har en anden art. Han finder instinktmæssig den lige vei til tilhørernes hjerter, er på ethvert punkt i rapport med dem, ved at beregne virkningen af sine ord, så intet veires bort i luften. Tanke og udtryk bevæger sig i det enkle, knappe og storlinjede, der øieblikkelig forståes af enhver; han eier det rammende ord, der lyser op selve tingens væsen og synes sagt én gang for alle. De findes også glimtvis i Wergelands taler, men kommer ligesom bort i al den megen vidtsvævende ordrigdom. Han forstår ikke ret at beregne og afpasse sine ord efter tilhørerne, forfølger bare sin egen tanke uden at ænse dem.

Bedre end i sine prækener og taler lykkes det Wergeland i sine skrifter for almuen at finde den simpelhed og klarhed i udtrykket, der ikke kan andet end nå frem til alle sjæle. Ti de er også i sin art i bedste forstand prækener. Hans hjertens trang til at ta sig af alt, der har det ondt eller lider uret — fra jøderne til straffangerne og de umælende skabninger — hjælper ham til at finde den jevne og til hjertet gående form. Ingen hos os har talt til de klasser, der lever på livets skyggeside, i en vakkrere og sundere ånd. Aldrig et ord, der ægger proletarens tvilsomme og golde instinkter, misundelsen og klassehadet. Hvad han aldrig blir træt af at tale til og ægge, er driften til, gjennem egen personlig anstrengelse og kamp, at nå op i en mer menneskeværdig tilværelse. Hvor vidt forskjellig fra tonen og ånden hos dem, der i vore dage pretenderer at lede de blinde masser! En kan ikke andet, med tanken på al den brutale råskab, der synes at brede sig så foruroligende frækt blandt Kristianias bærme, end forestille sig, hvad uberegnelig indflydelse det turde havt, om der af de ansvarlige magter altid havde været talt og handlet i Wergelands forstående og kjærligheds-fyldte ånd mod denne klasse!

Det er forbausende, hvor fortrolig han er med deres liv, deres eiendommelige svagheder og laster. Forholdenes sørgelige nødvendighed tvinger ham til at dvæle særlig ved dem, — dovenskaben, svinskheden, drukkenskaben, alle de brutale og hæslige former, råheden kan anta under vor himmel. Men det er med sorg han gjør det. „O, at jeg måtte ønske, at en retfærdig og kjærlig engel vilde styre min pen nu da jeg skal tale

ikke altid blide ord til armoden, som mit hjerte så gjerne vilde være partisk for! Men hvad skulde det nytte om jeg talte andet end sandhed, som her er den eneste lægedom?.... Jeg beder eder derfor, mine stakkels medmennesker, at undersøge eders hjerter. Finde I da der misfornøielse med eders kår, da er den allerede farlig og bør ikke leve....“

Han skriver om de forskjelligste ting, — om bonden, som hugger ned sin vakkre bjerkelund for at skaffe sig julebrændevin, om de forskjellige måder at feire 17de mai på, om forbrydelser mod dyrene, om pøbelen i Kristiania, om fordærvet ungdom o. s. v. Han sparer ikke paa riset. Hans ord har en hellig harmens glød. Han vil ha „strenge legemlige straffe for unge forbrydere, før man skred til at indsætte dem i tugthuset“. I Wergelands dybe medlidenhed blander sig ingen moderne theoretisk forbrydervenlig sentimentalitet! Og på den mørke baggrund af kaoset og styggedommen, der breder sig på alle kanter, tegner han billeder af den hæderlige og kjæmpende fattigdom, og den ydmyge lykke, det, trods alt, er muligt at redde i de kår også, for den, som ærlig vil. (Se f. eks. „Var jeg en arbeidsmand“ og „Hyttens skjønhed“.)

Der er intet artistisk ved disse i farten henkastede skildringer fra livet, som det leves i udkanterne af Kristiania, de er skrevet med ganske andre formål for øie end artistiske! — For rigtig indtrængende at indprente i og for sig fortræffelige sandheder og dyder, kan de undertiden komme til at minde vel meget om Mau's 400 fortællinger, vi læste som børn. De kan være meget naive. Men det er en naivitet, hvorover englene smiler med tåreblanke øine!

Med al deres sunde og skjønne livsvisdom og det overraskende blik for virkeligheden, der kommer frem i mangfoldige betegnende småtræk, — det blivende og alt overstrålende ved disse fordringsløse små livsbilleder er dog det store hjerte, der banker gjennem hver linje i dem!

Der er i det hele dette ved Wergeland, — han gir sig selv lige uberegnende rigt og ødselt i det største som i det mindste — fordi han ikke kan andet. Der er i så henseende ingen væsensforskjel mellem hans sublimeste digtning og hans bidrag til døgnjournalistiken. Af de utalte artikler, han har strøet ud rundt omkring i hovedstads- og provinspressen — der er ikke den fille avis, han ikke har skrevet i — er mange uformede digte, rige på friske, selvfødte tanker, lyst op med slående billeder, hentydninger hentede fra alle sfærer, vidnende bl. a. også om en mærke-

lig vidtstrakt læsning. Med sin rastløse verdensvide sympathi vil han omspænde alt, skrive om alt. Det er rent utroligt, hvor mange vidt forskjellige ting han har rukket at behandle, — om nationale navne i almanakken istedetfor de jødisk bibelske, om et nationaltheater, om selvmorderes begravelse, om straffangers dragt, om presternes rangeren af konfirmander, om det gale i vor religionsundervisning, f. eks., at tale til 6 års barn om hor og rov og andre laster, om reformer i vort fængselsvæsen etc.[1] Det kan ikke nægtes, at jo meget af dette er af forskjelligt værd, men han rører sjelden ved noget — hvor trivielt og udtrådt emnet kan være — uden at kaste ialtfald et streif af klart, varmt sollys over det eller væve ind i det sin fantasis gyldne islæt.

Det må indrømmes, at, i modsætning til den pretentiøse og skruede stil og søgte ordvalg, der altfor ofte særtegnede hans modstandere, er Wergelands prosastil velgjørende naturlig og ligetil. Den kan være slurvet og floket, fordi han ikke gir sig stunder til at udarbeide den, men den er altid det direkte speilbillede af hans tanke. Og skjønt intet ligger ham fjernere end enhver bevidst jagen efter stilistisk effekt, kan denne ukunstlede stil være mærkværdigt smidig og stemt efter emnets natur. Den eier en frit strømmende fart, et bevæget, vekslende liv. Hvad er der ikke for en harmfyldt pathos i Veslebrunens „Tale til menneskeligheden i mennesket“, — den skulde trykkes op igjen og op igjen af dyrebeskyttelsesforeningerne! .... „I have et høit begreb om de dyriske nervers fine følsomhed hos eder selv; men I forglemme, at disse ømme nerver også forgrener sig igjennem alle de dyrrækker, der vrimle imellem jordens ypperste, som opløfter sin pande som en skinnende stjerne, og polypen, hvis arme grenes i dybet. Eller har ikke eders egne smerters og drifters særsyn, dem vi dyr også yttre på samme måde, forplantelsen, fødslen, væksten, døden, formået at vække eders eftertanke i denne henseende? Knytte I ingen tanker til dyrets klynken eller glædeshyl? Er hundens forunderlige evne til at spore, hestens til at finde vei og sted ikke værd eders opmærksomhed? Tro I, at den hund, I ubarmhjertigen lemlæste, hungre og prygle, kun har sine nerver i den sorte næse — disse I vide såvel at gjøre Eder tilnytte?.... I burde vide, at der gives øieblikke i dyrets liv, da dets nerver anstrenges til en grad af bevidsthed, — den høieste glædes og vellystens, eller

[1] Listen over hans samtlige arbeider udgjør 25 pag., hvoraf de allerfleste er optat af hans bidrag til aviser og tidsskrifter.

den høie smertes. Men hos eder nærmer disse øieblik sig til ubevidsthed: I føle eders væsen opløst i et behag eller i vee. Disse øieblik føre os nærmere hinanden; de opløfte os, og I ere da næsten alene dyr.... Men hvem er der iblandt eder, som har medynk med den elskovsberuste aarfugl, med skogduen i det øieblik den bøier sin hals over den kjelne mage, lader vingerne synke og lukker øienlågene, at hun ikke skal forfærdes over den ild og smægtende dunkelhed, som opfylder dem? Nei, just da brænde I efter at gå tilskogs med riflen under armen. I lure netop efter disse øieblik, som Naturen troede for ædle og søde til ondskab, og derfor gjorde værnløse.... Den ædle foles livsfølelse skal ikke kulminere i forplantelsens øieblik. Han er hingst og livet blusser i ham; men mennesket har hverken kjærlighed til at mildne denne kraft, eller mod til at styre den: derfor skal det ædle dyr vanæres og vorde et tyggende automat. ....“ Og, som hans vis er, glider han uvilkaarligt over i bunden stil, fordi han her finder det fuldeste og klareste udtryk for hvad han mener:

„Ak, vilde Gud så herligt harperige
som verden — denne samlyd fuld og sød,
der gjennem alle skabtes tonestige
ifra den store faders hjerte flød —
til konge give umelodisk hjerte,
som ikke følte i sin høie klang
en harmoni med dyrets fryd og smerte,
med flygets surr og svagest fuglesang?“ („Skabelsen“.)

Typiske prøver paa Wergelands stil er også afhandlingen: „Hvi skrider menneskeheden så langsomt frem?“ med dens vægtige anklage mod tiden og dens åndelige ledere, og dens forsvar for det forrige århundredes nu så overseede oplysningstid. Hans troesbekjendelse og livssyn er her i sammentrængt form. Betegnende er også det lille essay: „Om den unge svenske skjald Ridderstad“, med de ensidige, men yderst karakteristiske udfald mod den samtidige danske literatur og de af hans landsmænd der „i den fandt den lunkne temperatur, hvori dem tyktes bedst at leve“[1] I modsætning til denne „sofa-

[1] Det er ikke egentlig så meget had til danskheden, der har dikteret disse skarpe udtalelser — hvori der forøvrigt ikke er så lidet rammende! — som hans vare nationale instinkt, iversygt på vagt mod faren for en dansk literær invasion. Der var unægtelig også visse fænomener i hans samtid, der gjorde en patriotisk protest adskilligt påkrævet og berettiget — man læse blot Kristiania-avisernes panegyriske anmeldelser af vindige danske vaudeviller og skuespillere. Man kan heller ikke andet end sympathisere med ham, når han ivrer for at få Holberg og Wessel opført istedetfor Heibergske vaudeviller.

literatur", som kun har „underholdning til med" gir han sit ideal af en virkelig digter: „....Ikke døgenichters moro eller alene kirke- eller fabelmoralen satte de sande digtere sig som med. De indelukkede ikke sine sjæle i gemakkerne. Verdensmoralen var dem anvist, og de søgte sin plads i verden, forhen som hærbevægere og kongernes lærere, nu som ideeanførere og folkenes lærere. De fortolkede de stortegnede dyder og laster, som verdensmoralen omhandler: friheden og trældommen; sandheden og løgnen; og alle dyder og laster underordnedes disse. De stode i spidsen for sin tid. De levede i sfærer, deres tid endnu ikke igjennemskar, og deres kvad var forjættelser. Som fagre luftsyn foran den susende snekke glimrede deres høibilleder foran deres tid, og disse vare de samme som kjærlighedsreligionen opstiller over lyksalighedens lande."

Hvor let og livfuldt er ikke de forskjellige sprog karakteriseret i afhandlingen: „Om Norsk sprogreformation".[1] Denne afhandling er i det hele en af de mærkeligste, Wergeland har skrevet. Han kan gribe feil i det enkelte, hans sproglige takt og viden kan svigte her og der, — han er jo heller ikke fagmand. Men med hvilken patriotisk varme og lydhør fantasi, og også seerevne, taler han ikke for de norske ords hjemstavnsret! Her, som på så mange felter — som f. eks. det varme indlæg for et nationaltheater i „Statsborgeren" (bind 7, 262) — har han profetisk foregrebet udviklingen: Det er ham, og ikke hans overlegne modstandere, den i det hele har git ret.

Wergelands prosa har samme improvisatoriske karakter som hans digtning. Hans tankes hurtige, bugtede løb aftegner sig på papiret med et øiebliksfotografis nøiagtighed, umiddelbart som den fødes i hans sjæl, uden spor af tanke paa stilen. Ofte gir han sig ikke tid til at føre en idé til ende, men nøier sig med et: O. s. v., fordi flere ord synes ham så ørkesløse og overflødige. Hans tanke bevæger sig så lynsnart, at vi andre, som er gjort af et tungere stof, blir stakåndede, og ikke kan følge med, og så kalder vi det uklarhed. Han kan gi sig tid til at forfølge enhver sidetanke, der springer over hans vei, så det hele synes os en forvirret floke; vi må ta fat på den igjen fra først af, for møisommelig at rede den ud. Der er mindst muligt literært ved hans prosastil. Den tar bare sigte på at få sagt, hvad han har på hjerte, ligegyldigt hvorledes, med de ord, der først falder ham i pennen, — og de kan stundom være løierlige nok! Det generer ham ikke det ringeste, ganske unødigt, at overføre

[1] Bind 7 s. 477.

ord fra et fremmed sprog til vort, når det konvenerer ham, — som f. eks. „forvandtskab“, „herlede“ (herleiten), „anstikke“, „dragbar“ (tragbar) o. l. Disse leilighedsvise slurverier er dog af en forholdsvis uskyldig art, synes mig, sammenlignet med de udvækster i form af lærde fremmedord, hvormed hans samtidige modstanderes stil er spækket. Det er ikke uden grund, han etsteds råder „alle ikke latin- eller franskkyndige Vidarlæsere til at have en fremmedordbog ved hånden.“ Og, vel at mærke, medens hos Wergeland de fremmede snylteord kun er en følge af hans slurvede hastværk, skyldes det Vidar'ske sprogfordærveri bevidst, snobbet stræben efter at mærke sig ud som en slags høiere kaste.

I sin mest udpræget Wergelandske form er hans stil dithyrambisk svulmende, så det formelig ryger i dens spor, gjennemlynet af dristige, oftest yderst slående billeder — vi finder ofte de samme igjen i hans digtning — der stundom sprænger den prosaiske ramme, en stil, der i og for sig er lyrik, og derfor også ofte, som den naturligste ting af verden, rent ud som en befrielse, pludselig, uden varsel, kan slå over i vers og rytme. Midt i et polemisk indlæg mod „Den Constitutionelle“ i „Statsborgeren“, hvor han vil stærkt betone, at han ikke kan tro, at „Den Const.“ har faret med sladder, traver pludselig hans Pegasus ivei med ham:

„Før vil jeg tro, mit barn er ei mit barn,
At galt jeg hørte, da hun gav mig ja,
det tusindgang gjentagne, at den hånd,
jeg trykte, ei tilhørte hendes åsyn, —
Ja, før slid fra min barm min ægtekvinde,
Og udslet evangelet af min tro!
Slå øiet ud! Og jeg vil tro, at himlen
var altid sort, og at den aldrig blåned!“

Dette i en avispolemik i „Statsborgeren“. Denne lyriske overlæsselse i udtrykket kunde se ud som affektert opstyltethed, men er intet mindre. Det er hos ham det naturligste udslag af den hede heftighed, hvormed forestillingerne besætter ham!

Ved en leilighed tar han fat på en avisreferent, der har tilladt sig at gjøre nar af en bonderepræsentant, fordi han bruger udtrykket „lye efter“. Det er, siger han med fuld ret, „en kådhed at ville gjøre en bonde latterlig, fordi han bruger sit hjemlige mål. Dette er en beskjæmmelse for den spottende anmærker selv, at han ikke kjender sit modersmål såmeget, at han ikke ved, at netop angjældende udtryk er et af disse fortræffelige,

eiendommelige, hvorpå det er så rigt." Og i næste øieblik forvandles hans harme til lyrisk henrykkelse over det påklagede udtryk:

„Den klang? O vel, jeg kjender den!
Den klang? O lyt dog om igjen!
Hvor kom den klang ifra?
Kom du fra denne mand?
Kom du ifra mit hjerte? da
dets tunge har og han!"

— Alt i alt, med dens fortrin og mangler, kjender jeg ingen stil i vor literatur mer personlig end Wergelands. Særlig i den tid, da stilen ialmindelighed var mer bunden og konventionel end nu, må denne livfulde og direkte udtryksmåde ha været et flammende særsyn. Hans rastløse pen har været påfærde overalt. Men han kan skjule sig under hvilket mærke han vil, man kjender den som regel igjen ved de første linjer. Den har mangler tilfælles med hans digtning. Den kan bli overlæsset, stakåndet, ukunstnerisk. Men d e n frelsende egenskab har den, — som skulde være al stils mål — at den er det udtrykte billede af forfatterens personlighed. Dens pulsslag banker, som i feber, af den høitstemte og overstrømmende livsfylde, som mærker Henrik Wergeland ud blandt alle vore digtere.

Wergeland som dramatiker.

Wergeland optrådte som bekjendt tidlig som dramatisk forfatter. I et af sine ungdomsbreve skriver han, at han nu vil bryde den bane, han tror sig skikket til, nemlig den tragiske. Han taler om at „annoncere en cyclus af sørgespil“. Nic. Wergeland fortæller også i sit forsvarsskrift for sønnen, at denne anså tragedien for sit egentlige kald. Vi synes her at stå overfor en af de forunderlige selvmisforståelser, som ikke er så sjeldne hos skabende ånder. Det kommer vel af, at hos det geniale menneske findes der gjerne mange andre rige, rudimentære muligheder ved siden af den herskende evne, i hvilken hans geni bryder suverænt frem, uden at de eier de samme udviklingsbetingelser. Det er vel i det hele et spørsmål, om en stor skabende kraft nogensinde optræder isoleret, uden tilsvarende evner i andre strøg. Hos Wergeland var der utvilsomt stof til meget andet end den svulmende lyriker, som hvilken han vil leve i vor literatur. Som journalist, essayist og i den lettere, fortællende og beskrivende genre, i historisk livsskildring, ja som eventyrdigter har han undertiden ydet det ligetil ypperlige. Heller ikke kan det nægtes, at der her og der er tilløb — og ganske mærkelige også — til dramatisk evne. Mer kan det ikke siges at være blet til, skjønt han hele sit liv igjennem synes ihærdigt at ha klynget sig til den illusion, at der egentlig bode en dramatiker i ham. I virkeligheden kunde det på forhånd siges, at var der en digtart, som, ifølge hans hele væsen og arbeidsmåde, måtte ligge ham fjern, så var det dramaet med dets strenge krav til rolig objektiveren, forholdsmæssighed, kunstnerisk beregning, gjennemført karaktertegning og omhyggelig udformen af repliken. Nu var Wergeland væsentlig en improvisator. Han havde simpelthen ikke den tålmodighed, som den dramatiske udarbeidelse kræver. Dertil kommer, at ind-

gående, psykologisk karaktertegning ikke egentlig var hans stærke side. Han kunde nok, når hans interesse og opmærksomhed var levende vakt, se overraskende skarpt og dybt, som i et lynglimt, det, som var skjult for andre. Men i almindelighed lå det neppe for ham at stræve med at sætte sig ind i fremmede karakterer. Han levede for meget i sin egen fantasiverden til at være en god iagttager af menneskene omkring sig. Han dømte dem gjerne ud fra sig selv og kunde gjort sig skyldig i de naiveste feiltagelser.

Det er derfor også en tvilsom fornøielse, ja ofte den rene lidelse at arbeide sig igjennem Wergelands dramaer. Disse fantasmer, der tumler sig på det Wergeland'ske teater og fylder det med en hul larm af udtværet og opstyltet retorik og voldsomme gester, har svært lidet af menneskelighed og virkelighed ved sig. De allerfleste er groteske eller schablonmæssige masker, som det er umuligt, med ens bedste vilje, at opdrive nogen menneskelig interesse for. De allesammen, fra kongen til bondepigen, ynder at udtrykke sig i etslags høiere lyrisk vanvid, fortabe sig i spidsfindige, fantastiske tankeudviklinger, som man kun med den yderste anspændthed kan følge. De dunkle subtiliteter, de pludselige sidespring og forskruede billeder gjør læsningen ofte til en fortløbende gjætten gåder. Ovenpå alle de bombastiske, kunstlede passioner, naivt umulige situationer og plumpe effekter, sidder en igjen med en følelse som efter et mareridt. Digterens lyriske temperament skyder frem, i ét væk, i umotiverte, dramatisk umulige idéforbindelser og billeder; hans fantasi spiller ham puds og forleder ham til de mest outrerede smagløsheder. Stilen er overlæsset. Nogen strengere gjennemført karaktertegning er der i regelen ikke tale om. Hvert øieblik skimtes Wergelands eget ansigt bag den tilfældige maske.

Man venter på forhånd ikke synderligt i retning af lokal eller historisk troskab o. lign. hos Wergeland. Det er jo også en mere ydre ting, som selv de bedste navne kan sees at sætte sig ud over. Men hvad Wergeland kan byde på i så henseende, overgåes ikke lettelig. Hvad enten hans dramaer spiller i Europa eller i Indien, i Norge eller i Skotland eller i Frankrige, har de ikke mer forhold til selv den svageste sandsynligheds krav end manden i månen. Der er i så henseende en påfaldende forskjel mellem dramaerne og hans bedste digte, som f. eks. „Den engelske lods". Alene dette naivt uvirkelige ved det Wergeland'ske drama må ha gjort det umuligt for scenen. Tilskuerens sunde sans måtte steile ved alle disse udfordrende

uhyrligheder. Når i „Sinclars død“ Ragnhild skal gi sin længsel efter sin fremmede elsker luft, sker det på denne for en norsk dølejente unægtelig lidt forbløffende måde:

„. . . . . Ah, letted ånden,
idet den drages ind igjennem luren,
min smukke elsker gjennem luften
og ned i hjertet gjennem læben, som
en seirer gjennem rubinkranset port.“

Og da han endelig indfinder sig til stevnemødet og kysser hende:

„. . . . . . O, endnu et, to til og tre igjen
af slige kys, så dybe, at de drage
din søde ånde op fra hjertet gjennem
din munds sneklokkekrans af tænder! Eja! ho!
Er du et menneske?“

Midt i denne glødende tête à tête husker hun på, at hun har noget ubehageligt at tale om.

„. . . . . . Jeg beklager . . . .
at Ragnhilds læber just nu er den seng(!)
hvorfra et syg'ligt budskab reiser sig.“

De norske bønder i Wergelands digtning er, med al hans begeistring for odelsbonden, overalt hvor de optræder, påfaldende blottet for ethvert nationalt særpræg. Men særlig disse Gudbrandsdøler, der samler sig mod Sinclar, har ikke mere duft af virkelighed over sig end bønderne i en operette. Guldbrand Seiglestad f. eks. — ætling af de gamle konger, fra hvem han er sørgelig vanslægtet — er den utåleligste skvadronør, man kan tænke sig, deklamerende side op og side ned om „Nordmændene“ og „Norige“ og „Norges banner“, Norges oldtid og Norges frihed, så det er rent til at få kvalme af!

Dette Wergelands første forsøg i den Shakespeare'ske tragedies stil løber , i det hele, næsten overalt ud i den rene travesti. Shakespeares dristige og vittige ordleg, hans euphuistiske subtiliteter, som også hos ham kan bli en trættende udvækst, var ialtfald i sin tids smag. Hos Wergeland blir det bare en karikeret anakronisme. Som f. eks. de endeløse scener mellem Sinclar og hans søster. Der snakkes undertiden ligefrem som i en dårekiste — som i slutningsscenen, hvor Ranald bringer hjem et ben af den faldne Sinclar, — vanviddet griber endog de uskyldige små!

Med alle sine himmelråbende synder mod al smag og sund sans, fornægter hans geni sig dog ikke helt, selv i denne, for

hans begavelses art fremmede form. Hvad der i det hele gjælder Wergeland i høiere grad end nogen anden digter, jeg kjender, — at det groteske, ja rent ud latterlige, kan træffes side om side, rent uformidlet, med det sublime, er, i særlig grad, tilfældet med hans dramaer. Der er steder i dem af betagende skjønhed, med førstehånds glimt ind i tingenes indre evige sandhed. Der kan være langt imellem dem, men helt borte blir de aldrig; selv i „Sinclars død“ overraskes vi af en eller anden replik, der mærker sig ud i al usansen.

SINCLAR.

Brodér, min søster! I ensformigheden
afpræg din sjæls mangfoldighed paa silken.
Så du kan leve. . . .
O, foruden dåd, om smerterig, er livet
kun død! Se, jeg er død, endskjønt jeg ånder.
En alen silke er din verden, hvor
du seirer; og de aftenrøde skyer
befolker du med søde tanker, som
er de figurers sjæle, som du gjemmer,
som balsamerte, i din ramme, lig
en Gud, som skaber nye former, for
enhver idé, hans visdom fødte.

I det forskruede fantasteri, som heder „Opium“ [1], er Sylvias drømmesyn i begyndelsen af 3die akt ikke uden sin skjønhed. „Den indiske kolera“ med sin vildt usandsynlige fabel og sine fantastisk diabolske figurer, har dog én, Vakiti, paria'en, som er gjennemført med umiskjendelig kraft. Se f. eks. hans replik i begyndelsen af 2den scene (bind 3, pag. 181) og i slutten af 3die akt, 1ste scene (3. 228).

Det betydeligste af disse Wergeland'ske dramaer må vel „Barnemordersken“ siges at være. Også her grasserer hans tugtløst udskeiende fantasi; intrigen er lavet, og der vrimler af de uundgåelige smagløsheder. Men der er også partier, præget af en slig spændt kraft og høihed, at en begynder at tvile på sin egen dom om Wergelands dramatiske evne. Den retstale f. eks., i hvilken Rodrigues, for at hævne sig paa Nannette for hendes afvisning af hans tilnærmelser, anklager hende for barnemord, eier utvilsomt noget af den store tragedies fulde strømmende tone (3. 137-141). Det samme gjælder om mange

[1] Tag som prøve dette ordspil:

„Din mund, skjønt fuld af daddel, er
så sød som sødest daddel.“(!)

af den gale Fanchettes repliker, — som i scenen med Josef (3. 158) og scenen, hvor Narcisse føder i dølgsmål. (3. 108).

Af Wergelands skuespil i den lettere genre er „Campbellerne“ det mest bekjendte. Det er, som i andre lignende af ham, lavet over den almindelige, konventionelle læst — temmelig ubehændigt også — og mærker sig ikke ud fra det gjængse teatergods. Der er en hel del sentimentalitet og naiv usandsynlighed, — som den unge engelske aristokrat, der går omkring og siger: „Goddam“ hvert øieblik; og “lairden“ med sine evindelige reisebeskrivelser — ligefremme farcefigurer.

Jeg har tidligere berørt det Shakespeare’ske dramas indflydelse. Bekjendt er, hvorledes han som ganske ung blev betat ved læsningen af Shakespeare. „Intet vilde længer tilfredsstille mig, siden jeg atter og atter læste Shakespeare.“ Man forstår så vel, hvorledes det måtte, for hans ungdommelige kraftfølelse, stille sig som en fristende opgave at forsøge at skabe noget lignende, „en cyclus af skuespil“. Men i så fald viser resultatet — hvad man jo på forhånd kunde vente, — at kun det, som en skabende ånd suger fra sig selv, har noget blivende værd; efterligning — bevidst eller ubevidst — er gjerne gold og udarter til karikatur. Det er også værd at lægge mærke til, at skjønt Wergeland vedblev at skrive dramaer hele sit liv, sporer man liden eller ingen udvikling hos ham i denne kunstart.

Men det Wergeland’ske dramas forhold til Shakespeare er ikke udtømt med at betegnes som en blot og bar efterligning. Der er, her og der, virkelig træk, der tyder på et vist indre åndsslægtskab mellem dem, — i den intensitet, hvormed karaktererne er grebne, i lidenskabens storstilethed, i billedernes dristighed, i det strømmende, ofte magtfulde udtryk for tanken, ligesom fravristet sproget i energisk kamp med det. — Hvad vi savner, er kraftens sluttede beherskethed, den plastisk formende fantasi, der også lar læseren se tingen, den sikre arkitektoniske forholdsmæssighed, der er den virkelige dramatiske bygmesters.

Nei, det var ikke i dramaets form, at Wergelands digteriske budskab skulde finde sit stærkeste og klareste udtryk. Det er en afvei, hans geni her forvilder sig ind på, bort fra sit egentlige kald. Det er gjennem lyrikens intimt personlige, direkte, øieblikkets stemningstale, at han finder det helt frigjorte udtryk for sit væsens inderste eiendommelighed. Derfor er også det hele, som blir igjen i erindringen efter flere af disse dramaer, de enkelte tilfældigt indlagte lyriske digte. Vi gir gjerne hele „Venetianerne“ for måneskinsserenaden i 1ste akt, med dens

stadig gjentagne: „I slig en nat —“, der tydeligvis er inspireret af måneskinsscenen i „The Merchant of Venice“ (In such a night), men langt rigere i sin stemningsfylde. Og når “Campbellerne“ forlængst er glemt, vil den herlige prolog „For første gang“ — der som bekjendt blev udpebet ved opførelsen! — og det pragtfulde digt om Indiens blomsterflor, i 1ste scene, for bestandig regnes blandt perlerne i vor lyriske digtning.

Wergelands farcer.

Ganske anderledes inderligt end i sine skuespil har Wergeland git sig selv i den beskedne afart af dramatisk digtning, som han dyrkede rigtig con amore, i sine farcer.

Den Wergeland'ske digtning viser ligesom to forskjellige ansigter, der indbyrdes er ganske og aldeles fremmede for hinanden. Det ene, det der afspeiler hans dybeste væsen, skinner som i forklarelse, af en jublende fryd, af en bleg henførthed, som hos en, der er henrykket ud over tid og rum, ind i Guds høie himle, i tingenes indre skjønhed, og overstrålet af de syner, det forundes ham at skue.

Og så igjen er der et andet, der leilighedsvis gløtter frem bag dette, fuldt af en guttefrisk lattermildhed, en løssluppen kådhed, der nu og da må gi sig luft i en fantastisk legen himmelspræt med alt og alle, i alskens groteske overdrivelser, uden hensyn. — Det er dette satyransigt, der ler imod os i farcerne.

Mellem de to er der noget forunderlig uformidlet. Wergeland har øiensynligt selv følt det som noget forvirrende og søgt at redegjøre for det på sin fantastiske måde. I det frenologiske foredrag i „Hasselnødder“ over sin egen hjerneskal gir han følgende forklaring: „Der har boet to himmelvidt forskjellige, omendskjønt beslægtede geister i denne skalle: Jeg, Henrik Arnold Wergeland, og min halvbroder, Siful Sifadda, som også havde sine organer . . . . Der er ikke en linje af den første, som ikke er elegisk, alvorlig, ikke én af den sidste, uden den er spøgende, satirisk, koboldagtig. Jeg befattede mig derfor ikke egentlig selv så meget med kampene, thi jeg lod min halvbroder drage ud, og han opførte sig altid tappert.“ . . . .

Det er i virkeligheden det mest træffende der kan siges om forholdet mellem dem. Bogstaveligt som om der i en og samme hjerne bodde, side om side, en af himlens serafer og en spotte-

lysten liden Puk, rastløst opsat på at drive sit kåde og undertiden ondskabsfulde spil med alverden. I selve farcerne møder vi denne dobbelthed. Midt i deres viltre og plumpe løier kan pludselig hint andet ansigt dukke frem bag Harlequinsmasken, og den lette ramme sprænges af uformidlede, indskudte episoder, dybe og tanketunge og af en sublim lyrisk flugt, i grel kontrast til det øvrige, ofte rent utroligt barnslige indhold. Midt i de fantastiske og nokså trættende narrerier i „Ah“ svæver pludselig „drømmens genius“ frem i fri, ægte Wergelandsk flugt.

DRØMMENES GENIUS. (Til Publikum.)

Det første kys, som Adam gav den skabning,
han følte åndende i søvn ved siden,
den nat da kvinden fødtes, gav mig liv.
Den nat drev rosenduft omkring, som lunkne
vindpust, palmen rasled ei, de kjære
stjerner slumred sødelig i skyen,
at intet skulde vække hendes endnu
tankeløse søvn og blandes mellem
mandens anelser, der snart hverandre
tilbageraabte, snart igjen fremkaldte,
uformelige før den første sky
huldt rødmende vidned med ham, og
blev baldachinen over mandens jubel.
— Da fremkom virk'lighed af første favntag,
af Adams brune og af Evas mørkblaa
blik, idet de drukned i hinanden,
da Adams blik steg ned i Evas øies
mørkblaa bølge, og da kvindens blik,
lig mørkblaavinget due, fløi igjennem
mandens øjes lynopfyldte sky.
Jeg måtte fly, dog længer ei end under
kvindens lokkers nat: der sidder jeg.

Ha, endnu, når en elsker kysser ømt
sin elskerindes hår, da er det mig,
han drikker, kun med lokkens vellugt blandet.

Jeg fløi for virk'lighed? men for at seire
igjennem hele livet. Tro I ei?
Det ene øieblik, jeg skjænker ham
af alle øjeblikke, hvor han seirer,
det øieblik, som kun er virkeligt:
det er det øieblik, det suk af tiden,
som er alene hørligt, naar en elsker
sin elskte favner førstegang som sin.

I dårer! se, min magt er lunefuld
og omvendt, se, mit lune er min magt:
jeg er den vind, som blander alting sammen.

Tro mig: en dråbe dug er mig et hav;
jeg vandrer stolt, som kongen i hans sal,
rundt i en hvælvet, lukt provencerose,
og himmelhvælvet er mig trangt, så jeg
må bøie nakken under stjerner.

Og i „Irreparabile tempus“, efter alt fjanteriet mellem de unge damer og herrer, får slutningen, hvor „Faster Tid“ fremtræder, en uventet dyb mening. Der er ægte pathos i denne årenes forvandling, der umærkelig har listet sig ind på dem (6, 69 ff.).

Den samme dobbelthed gjenfinder vi i „Om smag og behag kan man ikke disputere“, hvor modsætningen mellem Harlequins dunkle og tanketunge tale og publikums uforstående kritik også eier adskilligt humør.

Wergeland kalder selv farcerne sin muses slegfredbørn. Det er netop det, de er. Væsensforskjellige fra hans digtnings ægtefødte, men dog hans eget kjød og blod, i en ganske anden forstand end hans dramaer. I disse er han hemmet af selve kunstformens strenge bånd, og når han bryder løs fra dem og lar sin løbske fantasi få slap tøile, straffer det sig selv. I farcen, derimod, hvor netop en vis ubundethed af virkelighedens hensyn er på sin plads, blir på en måde det, der var hans svaghed som dramatiker, hangen til det fantastiske, en styrke. Her kan han tumle sig ret af hjertens lyst i sin egen selvskabte verden og gi virkeligheden og dens snevre love en god dag. I en skyllende strøm af overgiven spøg, eller også i forbitret protest, kan han her befri sig for det, der i dagens strid æggede hans spottelyst eller varmblodige harme: kjøbenhavneriets aflæggere her hjemme — i „Papegøien“ og „Om smag og bebag“; det skamløse embedsjægeri i „Stockholmsfarerne“; snobberiet i alle dets former: det selskabelige i „Kringla“, det æstetiske i „Harlequin Virtuos“; det åndløse juristeri i „Den konstitutionelle“; anglomanien i „Engelsk salt“ o. s. v.

For denne sin fantastiske domstol stevner han øieblikkets formentlige uvenner og bagvaskere og øver en summarisk justits. En — boghandler Dahl — forvandler han til en papegøie og lar ham i denne skikkelse lide unævnelige kvaler for sine mangehånde synder; en anden — L. Kr. Daa — blir tat i berg og plaget af de underjordiske og havner tilsidst i dårekisten.

Farcernes literære værd er meget forskjelligt. Hvor harmen over uretten i verden behersker ham blindt, eller emnet ligger

ham dybere personligt på hjerte — som f. eks. i den feberfantasi, som heder „De sidste kloge“, eller i „Stockholmsfarerne“ —, kan han plumpe op i uhyrlige overdrivelser og naiv sentimentalitet, der betar satiren dens bråd. Selv hvor hans sympathier er sunde og rigtige, forfeiler han netop herved sin hensigt. Det er f. eks. troligt nok, at snobberiet overfor enhver tilreisende „virtuos“ kunde arte sig yderst naragtigt i datidens Kristiania. Men når „Kontrabas“ — i „Harlequin Virtuos“ — fortæller om den kunstgale „Papa“, at „han klinkede med mig så enthousiastisk, at jeg kom til at øse ud hans glas på mit ærme, — han slikkede det spildte straks op og forsikrede, at jeg bestemt måtte have drukket noget af mit glas, thi hver dråbe, han havde opslubret, var en fakkel, der antændte en ny komposition i hans hjerne“, — så er dette virkelig ikke længer morsomt. Og de nationaløkonomiske principer, som Alvilde — sammesteds — gjør sig til begeistret tolk for, tør være såre patriotiske, men der må være måde med dyd og barnslighed også, — som i 2den scene, hvor „Papa“ vil tvinge hende til at pynte sig for at tækkes de fremmede virtuoser.

ALVILDE.

Papa, hvi skal jeg tvinges — ak,
at gjøre til landsforræder min stak?
når mit hjerte er fædrelandsk,
hvi kåben da engelsk, og hatten dansk?
mit fattige land har ei evne til
at klæde i silke forfængeligt smil.
Mit fattige land har ei bedre lykke
end sin bedste datter i verken at smykke.

Adskillige af disse farcer har liden literær interesse, udenfor den tilfældige som ekko af døgnets kjevl. I almindelighed gjælder det, som alt antydet, at jo nærmere de holder sig til den aktuelle virkelighed, og jo mer digteren har sét sig harm på en eller anden ting omkring sig, des mere ephemere og kunstnerisk ubetydelige er de.

Men hvor han står mere frit og overlegent overfor sit emne, og hvor han, med rigtigt instinkt, løser sig ud fra virkelighedens indsnevrende bånd og flytter det helt og holdent over i sin egen fantasiverden, der kan han åbenbare et rigt strømmende lune, en opfindsomhedens frodighed, en legende dristighed i fantasien, der minder om Aristofanes og Shakespeare — ganske anderledes intimt, synes mig, end i dramaerne. — Han tumler med sin gjenstand i en vild overgivenhed, hvori ingen ondskab blan-

der sig. Når delinkventen har fået sine behørige ris og er bragt til synds erkjendelse, er digteren straks rede med sin tilgivelse. Hvor kosteligt er ikke det indfald i „Lyv ikke“ eller „Dompapen“ at la sine bagvaskeres løgne anta kjød og blod og genere sit ophav med sin påtrængenhed. „De led meget ondt i verden, sagde de, for deres nøgenheds skyld.“ Og „Pape“ med sin pjattende, grætne stemme, hvor er han ikke gjort levende! Ægte Wergelandsk er også slutningen med feebarnet Florilla, der begraver Pape's løgne i blomster:

„Med hvide roser
dit blodige had,
med roser røde
din blege avind,
med stjerneskinnende
  pintseliljer
  de sorte tanker —
— — — — — — —
— — — — — — —

med en ustanselig
regn af violer
og honningsmeltende
Kristi bloddryp
din sjeleørken
jeg omfortryller
til paradiser.
— — — — — — —
— — — — — — —

Og så videre gjennem alle blomsternes riger.

— — — Kort — hvad du angrer,
din fordums iid,
det gamle vid
jeg vil begrave
med bare blomster ifra min have.“
— — — „Således hævner en poet sig.“ — —

En ægte digterhevn er også „Papegøien“, men med adskillig skarpere bråd i sig. Som i billedet af Polemikkel Poetikkel (Welhaven) og hans halehængere „Vehikkel“ og „Æsthetikkel“ og „Bagateller“, med den for ham eiendommelige jargon med de mange imponerende fremmedord. — Poetikkel: „Som poet divinerer jeg; som filosof objektiverer jeg fra mit subjektive standpunkt; som menneske sympathiserer jeg og forsåvidt sensuerer.“ . . . „I et tidsrum af otte uger skal jeg få en sonet istand til din pris. Snart skal jeg kunne spare mig det uhyre arbeide, hvergang jeg træder ud af døren at spille geni, tvinge armene i kors, svinge benene over hinanden, vrikke af og til med hovedet, nynne når der stryger folk forbi, ikke hilse igjen, omendskjønt det fryder mig, om selv en svovelstikdreng hilser, lade som om jeg går i dybe tanker, kikke og glo folk op i ansigtet, og være uforskammet, — hvilket falder mig lettest af det hele. Men jeg må imponere ham . . . . . .“

Der dirrer her under spøgen ikke så lidet bitterhed.

Hovedpersonen, „Papegøien", er derimod behandlet med overlegent fantastisk lune, omend noget hårdhændt. Det er historien om en kjøbenhavnsk dreng, Johan Papendal, der for sine ondskabsfulde unoders skyld af alferne til straf blir puttet, i søvne, ind i en papegøie, som han har ribbet for fjerene. Han kommer så i huset hos den store digter Prometheus (Oehlenschläger) og må døie evindelige oplæsninger af hans vandige vers. Tilsidst blir han af sin onkel, Guldenthal, sendt til Norge for at bestyre en filial af hans boghandel .... „Man er ei stort bedre vant fra Kjøbenhavn." Faren er, at man kan komme under veir med, at det er en papegøie. Men "hvad gjør det, når den er fra Danmark? Man kan jo klæde den ganske ud som et menneske .... Nogle floskler i munden, et godt kreditiv, og han vil stikke dem ud deroppe både som kavaller og boghandler". Så kommer han til Norge. Han plaprer jo som før, men „man kan gjerne plapre i Norge, blot man gjør det på dansk". Hans boghandel blir tilholdssted for Polemikkel Poetikkel og alt hans følge. Her udklækkes onde råd mod Siful Sifadda. — „Vogt Dem for ham," siger Poetikkel. „Han er et uhyre .... Han må ødelægges. Hadet til ham kan begeistre." — Alt går godt for papegøien i hans nye stilling; han blir en stor mand, da han kan fortælle, han har været to år i digteren Prometheus' hus. — „Hvad spiste han? Spiste De med ham? Sov han? Når sov han? Gik han i egne forretninger? Gik han med laurbærkrans? I jambetakt?" .... Og det kulminerer, da Prometheus kommer på besøg til Norge, han „Selv, Selvere, Selvest". Papegøien føler sig „som en flue på en sirupskage". Men så er ulykken ude. Hans gamle fiender, alferne, som han netop flygtede for fra Danmark, har fundet ham oppe i den botaniske have. Men her har nok alferne hjemme. De opdager ham og begynder at pine ham som i gamle dage. Men det værste er, at Siful er der også, og han forstår alfernes sprog. Hemmeligheden med hans elendige tilværelse er røbet; hans rolle er udspillet, og han forlader hemmelig landet, — med et selskab italienere, der foreviser ham som talende papegøie — og oplever andre fantastiske viderværdigheder. — — — Men det hele har været en drøm. Han var sovnet ind blandt duftende blomster, og nu vågner han, ør i hodet .... „Alfer, papegøie, oldenborre, Polemikkel eller hvad han hedte, — alt en drøm. Vel! men jeg vil huske moralen: ikke ærgre fornuftige, gode mennesker, ikke sladre, ikke lyve, ikke være slem dreng .... ikke tærge alfer, poeter eller trolde, ikke

være forfængelig, skadefro og ondskabsfuld, ikke være boghandler, når jeg er en dreng, og aldrig glemme papegøien."

Som man ser af dette korte resumé, som nødvendigvis kun kan gi en fattig forestilling om opfindsomheden i anlæg og detaljer, er spøgen, skjønt drøi, igrunden godmodig. Det gjør gjenstanden ære, og viser en vis overlegenhed, at han tilbød at forlægge den selv, — rigtignok mod, at indtægten skulde tilfalde — Mangelsgården!

Kanske den mest karakteristiske af farcerne er "Den konstitutionelle". Den tynges ikke af personlig bitterhed; han er her bare oplagt til at gjøre sig lystig over det pedanteri, han vil tillivs. Fra begyndelsen til enden er denne farce stemt i den samme tone af festligt lune. Hvor legende fantasifuld er ikke kampen i skumringen på mørkeloftet mellem „thusserne" og alferne, der indledes med Mara's klage:

MARA.

Snart vil i Norrige,
nissernes odel,
rødhætters arne,
graagutters hjemsted,
tomtgubbers egne
oldhjemlede bopæl,
flere ei findes af
thussernes slægt.

NISSER. (Overalt fra krogene).

Ve! ve! ve!

MARA.

Thusser, oprundne
af mulden, befrugtet
af risernes blodstrøm!
Nisser, de levende
geister af asernes
lystige indfald rundt
bordet i Valhal!
Grågutter, støvet i
jetternes fodspor,
livnet af gudens
forfølgende ånde!
Rødhætter, mjølnirens
levende gnister!
Tomtgubben, I, som i
fædrenes morknede
høisæder boed!
Ve eder alle! Thi
engenes alfer og
skov-sifulinernes
vilde og fremmede
slægt har fortrængt jer.

NISSER. (I krogene).

Ve! ve! ve!

MARA.

De myrde vor stamme
med tornede blomster,
med kjøller af roser,
med sværde af liljer,
med slynger af efev,
med lanser af solglimt.
Med sommerfuglstøv de
gamle ærværdige
nisser og nissernes
helte de blinde,
saa hine forvirres i
rådet, og disse ei
våbnene finde.

NISSER. (I krogene).

Ve! ve! ve!

Gamle kong Grim — eller Nissegrim —, konge over alle lofter, hans høvding Tys og Mara, gamle nissekvinder, anseet som andre kjærringer for et orakel, har truffet sine forberedelser.

TYS.

De komme, de komme,
så rappe som tanker.
Se toget så broget
som gamle skavanker,
som ny fantasier!
De entre i humlens
forræderske ranker,
som sværmende bier.

De bruge til stiger
en straale, som end
i nedgangen higer
til taget igjen.
De ride på svaler
med blåt skaberak.
Det er generaler
i stab om sin schak.

Der blir et vældigt slag, i hvilket alferne har overhånd, indtil thusserne får en uventet bundsforvandt. Dr. Motzius — professor Motzfeldt —, husets eier, en gammel juridisk pedant, har glemt et citat af Corpus juris og går op på loftet for at finde den frem, da — o ve! — netop det blad befindes udrevet. Thusserne har nemlig benyttet det som fane i slaget. Synet af den skrækkelige dr. Motzius blir selv de tapre alfer og deres høvding Sifaheddin for meget. De viger, og ved at se denne uventede virkning får Mara en idé: hun vil om natten mane dr. Motzius ind i en gammel parykblok, som findes på loftet. Med den i spidsen, som et palladium, optar thusserne igjen kampen mod de pány fremrykkende alfer.

SIFAHEDDIN.

Frem, I Sifaheddins magter!
Frem pány! Hin rise var
ikkun en pedantisk nar,
som selv drengene foragter.
Blæser i liljers
sølverne horn!
Rør tulipanernes
pauker af guld!
Fælder med irisens
blå hellebard!
Knuser med fulde
provinsrosers kjøller!
Hugger med kornblommers
taggede morgenstjerner!
Fyr med Angelikas
lange kartov!
Spring løs Balsamines
rappe ballist!

Men da parykblokken begynder at tale og citere lovparagrafer, blir alferne skræmt, indtil Sifaheddin gir blokken et slag, så den styrter om.

ALFER.

Viktoria! Seier!
Thussernes skumle
slægt ikke eier
tomt til at tumle
sig på i Norge.
Nu som en slukket
flamme er ætten.
Saga har lukket
selve dens minder.
De ere blevne
lig den bortdrevne
røg over sletten
sagnet selv rinder
mer ei ihu.
Men ifra nu
muntre og fagre
alfer omkring
frit kunne flagre
på sommerfuglving.

Men Mara ved råd. I skikkelse af Grotius gjør hun en kontrakt med dr. Motzius. Hun påtar sig at forsyne ham med alle de lærde citater, man måtte ønske, mod, til gjengjæld, at få overladt „alle de tomme og unyttige ideer, som jo dog også kunne findes i kollegas hoved“. Dem beliver så Mara med sin tryllestav, og der opstår „en talløs skare af nye thusser“. Det er „nihiliternes slægt, som er frygtelig, netop fordi der går 100,000 på en skjæppe“.

Ved hjælp af dem skal de fædrene tomter igjen vindes tilbage for thusserne. „Nihiliternes rige skal udbredes fra Lindesnes til Nordkap.“ Og måden? Jo, det har også Mara på det rene. „I ordentlige linjer, i geledder på geledder, på et blads felt, i en avis, skal hver morgen en ny hær af nihiliter, en ny sværm af vor lærde doktors tåbelige ideer, tryllebundne ved typerne til levende former, drage ud over landet.“

Avisen er — Den konstitutionelle, og dr. Motzius dens redaktør. Den fortrinlig gjennemførte eventyrspøg er både morsom og harmløs.

En særegen plads mellem farcerne indtar „Engelsk salt“, og „Vinægers fjeldeventyr“. Ellers hvor — som i de netop omtalte „Papegøien“ og „Lyv ikke“ — en følelse af personlig forurettelse gir sig udslag, er han i det hele spøgefuldt overlegen. Han lar ikke sit gode humør forstyrre af så lidet. Hvad kan disse mennesker, eller verden overhodet, med sine dumme misforståelser og bagvaskelser gjøre ham? Han ryster dem og deres tåbelighed af sig i en befriende og smittende latter. Anderledes i hine to. Her kommer ind en helt ny tone af sårhed og sindsoprør. Vi aner, at det er et fint og intimt forhold, der her røres ved, at den mand, hvem han overvælder med sin bebreidelse og hån, engang har været mere for ham end noget andet menneske. Han ved ikke alt det hårde og bitre, ja ondskabsfulde han vil sige om ham. Men under selve anklagen og spotten er det, som vi fornemmer et barns såre hulken. Som om det er noget, han tvinger sig til, som om de hårde og flængende ord kun er reversen af en grænseløs hengivenhed, der måtte være blodigt krænket, for at bånd som disse kunde slides over, og en følelse så inderlig helt kunde forvandles til edder og galde!

I „Engelsk salt“ har tonen endnu noget varmt og spøgefuldt — skjønt leilighedsvis bitter nok —. I det indledende forspil fremstilles Cholos (galde), Vinægers onde, og Agatheia, hans gode genius, optegnende den sovende Vinægers drømme. De

ser ud som galger, hvori hans bedste venner hænger. Agatheia: „På nær Langkork.[1] Han er ikke forladt. Han har én ven". Cholos: „Det kan være nok." Agatheia: . . . . „Hvem behøver venner mere end en patriot, der vil gi sig i kamp med samfundets brøst og menneskehedens sorger? Med venner er han ørnen i sin fulde ham, som om hver af de glinsende fjedre gav kraft til dens klo og kastede en glans af freidighed i hans øie, — uden er han den skaldede, tristøiede grib på den ensomme klippe." — — — Cholos: „Du ved ikke, ømme tåbe, at man ikke kan være patriot par excellence uden mistænkelighed og bitterhed." . . .

Langkork vil ikke tro, kan ikke tro, at den ven, han havde holdt så tæt ind til sig, virkelig er slig, som man siger. Hans mistænksomhed og misundelse — som også han er gjenstand for — er bare galdesyge og kommer af en dårlig mave. Selv da Vinæger rakker ham til i sit blad „Nyregranskeren", fordi han — går med en „royalistisk knap" i vesten — med C. J. og en krone i —, går han fra ham med et sørgmodigt: „Farvel, Vinæger! jeg kan ikke hade dig." Og det hele ender, — efter at en god portion engelsk salt har havt sin velgjørende virkning og kureret Vinæger for hans sure mave — med stor forsoning og afsyngelsen af en fædrelandssang („Det er min sjæl en frydfuld trang").

I „Vinægers fjeldeventyr" derimod er tonen helt forandret. Det forsonlige er her veget for ildøiet harme, lidenskabelig anklage. Der er ikke den gemenhed eller latterlighed, der ikke tillæges ham, ikke et forsonende træk i det frastødende billede. Han er en lav, pengegridsk sjæl, misundelig, troløs. Der ødsles med adjektiver og billeder for rigtig levende at indprente os, hvilket uhyre han er. Da Vinæger er blet bergtagen, synger de underjordiske: „Slig en sjæl af ir og rust; — sligt et oxyderet indre". . . . . "Den bidske, nidske, hadske, barske publicist Vinæger" . . . . . "Han, hvis ilske fører navn af grå, catonsk patriotisme" . . . . . „Sin klo har katten, rotten skjæretanden, — men du i sindet en energisk hadskhed". . . . . „Hans surhed er en skimmel på ondskaben," siger Pirkom, „først et lag af ondskab, og så atter et lag af ondskab, og så videre ned i dybet, indtil man når lavhedens urstrøg, hvorpå hans tilværelse er bygget." Han havner i dårekisten, efter at ha drevet vennen, digteren Leontodon (løvetand), i døden.

[1] Wergeland.

Der er noget pathetisk i selve de hysteriske overdrivelser. Piskeslagene, som han, i blindt raseri, lar regne ned over den forræderske vens hode, rammer ham selv grusomst.

Nogle af Wergelands skjønneste digte findes indlagte her. De ånder alle dybt vemod („Ve dig, skjald, det er din død — synger du herhjemme“). Der er en liden karakteristisk dialog mellem Leontodon og Krystalline.

(Landlig egn Grå morgen. *Leontodon* med Langelegen, *Krystalline* bag scenen.)

LEONTODON. Natten har også bedugget *mig* med kulde og rolighed. Måtte jeg ikke blive vanvittig, om mit hjerte ikke var roligt? Men denne strengeleg vil jeg hænge tilbage hvor jeg fandt den. Den har forført mig til ørkesløs poesi, og kun bragt mig smerter.

KRYSTALLINE. Det er uværdigt. Du vil kun bedrøve din veninde dermed.

LEONTODON. Hvem er du?

KRYSTALLINE. Dine strenges ånd. Føler du smerter naar du har strengelegen ved dit hjerte?

LEONTODON. Nei! Den er min glæde og mit liv.

KRYSTALLINE. Så stød ikke din glæde og dit liv fra dig!

Hjertet styrkes ved at lide,
armens muskler ved at stride,
stemmen hæves i en blæst.
Først en mand, hvis kraft ei svigter,
så en freidigsindet digter; —
dette er dit kald dernæst!

Sørger du, — da blot en strimmel
lyseblåt af forårshimmel,
og du juble vil af lyst.
Du, hvem duggen kan beruse,
sig, hvor er den magt, der knuse
kan et så fredsaligt bryst?

LEONTODON. Velan! Wergeland har jo sin gransker på nakken, som jeg min nyregransker, og retfærdigheden kan være hip som hap. Jeg vil synge om min, som han synger om sin i en forårsvise:

1.

„Foråret drager
nu i triumf over bakke og dal,
kilderne spille på blomsternes bal.
— Granskeren gnager.

ECHO.

Granskeren gnager.

2.

Himmelske stråler
skyde i mulden; som blommer igjen
vende de fagrere atter fra den.
— Granskeren gnåler.

ECHO.

Granskeren gnåler.

3.

Himmelen skinner,
elvene glinse, det lysende hav
speiler en jord af smaragdsmykker af.
— Granskeren griner.

ECHO.

Granskeren griner.

4.

Guldrøde miner
åbne sig i tulipanerne alt.
Gransker! i dem må du ta' dig betalt.
— Granskeren graver, gnager, gnåler og griner."

ECHO.

Granskeren graver, gnager, gnåler og griner.

Wergelands natur.

Motto: For koldt jeg finder selv jo alt
de andres blod er mig for svalt.
Mit eget må jeg derfor øde
i verdens ørk jeg ellers døde.
. . . Og anden ro ei ånden har
end seilende ørns, der skyen skar
på spændte vingers hvile.

Alle kjender digtet: „Mig Selv“. Hele Wergelands natur er her:

Jeg i slet lune, Morgenblad? Jeg, som kun behøver et glimt af solen
for at briste i høi latter af en glæde, jeg ikke kan forklare mig?

Når jeg lugter til et grønt blad, glemmer jeg — bedøvet — fattigdom, rigdom, fiender, venner.

Min kats strygen mod min kind udglatter alle hjertesår.
I min hunds øine sænker jeg mine sorger som i en dyb brønd.
Min vedbende er voxet. Didudaf mit vindu har den båret paa sine brede blade
alle de erindringer jeg ikke bryr mig om at gjemme.
Den første forårsregn vil falde paa bladene og udviske nogle troløse navne.
De ville falde ned med dråberne og forgifte regnormens huler.
Jeg, som læser henrykkelse på hvert af centifoliens, den vårgaves, hundrede blade,
mig skulde en slet avis bringe til at kvæle en sekund af ærgrelse?
Det vilde være som at dræbe himmelblå og rosenrøde sommerfugle.
Den synd gyser mit hjerte for i sit inderste.
Det vilde være som at overøse mit endnu ugrånede hode med aske
og at bortkaste de diamanter af strålende sekunder, tiden endnu nedsår derover.
Nei, frisk I journalister, hvæsser eders ræveklør kun mod klippen!
I river kun blomster løs og lidt mos til en blød grav.
Som insektets stik i muslingen, avler fornærmelser kun perler i mit hjerte.
De skulle engang pryde min ånds diadem.
Jeg hade? Når en fugl flyver over mit hode, er mit had fluks tusend alen borte.
Det flyder hen med sneen, det går med de første bølger fra land og langt ud i havet.

Hvad er ikke dette for vidunderlig skjønne og stolte ord! Den som med ret taler saa, er i sandhed en benådet natur! Prøv, for et øieblik, at leve Dem ind i en menneskesjæl som Wergelands! Gjennem alle hans åbne sanser — åbne og klare som hos en ung vild — strømmer livets mangfoldighed og skjønhed ind paa ham, overvældende rigt, rent ufatteligt for andre. De mest dagligdagse fænomener i naturen og menneskelivet, som menneskenes store hjord haster sløvt og ligegyldigt forbi, optat med sine selviske små mål, blir han stående ved, fortabt, henrykt; de bringer ham betydningsfulde bud fra den uendelige ånds- og skjønhedsverden, der altid er tilstede tæt bag fænomenerne, kunde vi såsandt se! „Eders øine er ei klare, — hvor I se kun tang og tare, — klart og sikkert ser jeg bare — unge blomsters flor.“ Når han holder sin lille kanin ind til sig, er det som han krystede hele skabningen til brystet. — Han ser ind i dens tilsyneladende udtryksløse øie, — udtryksløse kun for fantasifattige mennesker, — og læser der historien om selve livets ophav, en hel kosmogoni.

— — — „Ak i Blåmins klare øie
gjennem lindsens regnbuslør,
gjennem dens pupil som rør,
ser jeg vide himle høie,
(Guds de vidtudslagne barme
hvor sig mid ved sol tør varme)
vrimlende af liv fra små
myggegnister, mammutblus
til solebål . . . . . Min lille pus,
sligt panoram i dit øie lå.“

Og hans fantasi hvirvler rastløs videre, han ser selve skabelsesmysteriet gjennem „Blåmin's“ øie.

„Ha, da blev et syn mig givet!
syn af livet, syn af blivet!
Som et lyn i sky sig tænder,
gjærede en damp ibrand.
Snart de tusind andre brænder.
Da blev farve, luft og vand,
zoner, baner, mål og pole
rundt de millioner sole.
Deres luers røg var luft,
farvespil dens lys og skin.
I de tågeomrids, duft,
blod og muld sig trænger ind.
Rundt om solene de stimle:
da blev verdner, da blev himle:
Så det evigen vil gå:
tændte sole andre nå,
som i tågehimle over
melkeveien endnu sover.

Hans sjæls strenge er altid spændte og gir rungende, mangetonende gjenklang til alle indtryk. Hos intet menneske, tror jeg, har livsflammen brændt høiere. Han synes os andre at gå omkring i en stadig ekstase; men det er hans normale

sindstilstand. Han rummer i sig en potenseret livsfylde, der synes at kunne strække til for hundrede almindelige mennesker; man må søge tilbage til tider, da verden følte sig ung, renaissancen f. eks., for at finde noget lignende.

De vil forstå, hvilken lykkefølelse et menneskebryst som hans må ha rummet, for en daglig fest det må ha været bare at leve og inddrikke gjennem alle porer denne Guds verdens vidunderlige skjønhed, hvor høit og solfyldt hans indre var, hvorledes der tonede som en stadig sang indeni ham! Der skulde så lidet til for at stemme hans sind til glæde. En svale, der fløi ind i hans hus, en sommerfugl, en om natten udsprungen blomst, se, det er de store begivenheder i hans liv. Hans hund, hans irisk eller kanin er ham selskab nok, en kilde til rig underholdning, en aldrig svigtende trøst, når verden går ham imod.

„Den hele dag var et gyldent vingeslag,“ heder det i et ungdomsdigt og brev til Stella.

„Aa jeg er et menneske, som klattrer til himlen på en flagrende spindeltråd.“ Forstå ret, hvor uudsigelig rigt et sådant menneske er, og hvorledes verden og al dens dumhed og ondskab ikke, uden for en kort stund, kunde plumre den lykkekilde, som altid vældede inden i ham ..... „En vin så sød — jeg har dog i dens dunkle skjød. Begeistret er hver dag deraf — min freidige natur.“

Ikke at han derfor følte sorgen mindre. Den som er intens i glæde, er det også i sorg. „Jeg kan føle lykkeligere og ulykkeligere end andre mennesker på grund af mine glødende følelser.“ Da han mister sin mor, sin „skjønne mor“, er han sønderknust, gjennemgyst af den dybeste sorgtanke, et barn kan yde sin mor. Men det triste får aldrig blivende tag i ham; han ryster det, som naturnødvendigt, af sig. „Alle sorgerne forvandles fluks til himmelske syner!“

Det kunde heller ikke feile, at en så varmblodig natur ofte nok måtte give sit sinds heftighed luft. „Lad kun mandeharmen bruse.“ Men sådanne stemninger var ikke blivende; han dvæler ikke i dem; de mørkner bare for et øieblik hans sinds lyse speil. Han er ikke „a good hater“ — som Samuel Johnson priste så — kunde simpelthen ikke, om han vilde.

„Flyv fagre vår — så let og glad —
dog ei afsted med alt mit had!
Jeg vilde nok min vrede skjænket
en skummel stund i hagl nedsænket.“

Men det er fåfængt:

„I solskin smelter alt mit nag,
Sligt ord er ei i bølgens slag.
Jeg lytter til de strandens toner,
hvor mildt du, søde chor, forsoner!“

Denne indre lykkefølelse strålede også frem i hans væsen og ydre fremtræden. Dette opadvendte, ligesom søgende og lyttende i blikket, som om han så himmelske syner og ombølgedes af uhørlige harmonier, dette ilende, stormende ved hans fremtræden! „Jeg hører ham endnu,“ siger hans søster, Camilla Collett, „når han kom i tre sæt ned ad trappen, foer sagte fløitende gjennem stuen, med en evig blomstrende nellik i knaphullet. Hvor han kunde være elskværdig! Selv lo han næsten ikke, han gottede sig, fløitede ligesom latteren ud.“ Hvor betegnende dette med den sagte fløiten — som en stadig indre fuglekvidder af tindrende sjælefryd! Han lyste op i gaden, når han kom gående, har en gammel mand fortalt mig — ligesom Bjørnson, tilføiede han. Man forstår godt, at det var som et gjæstebud at være sammen med ham på tomandshånd. Det er bekjendt nok, hvor elsket Wergeland var af den menige mand, overalt hvor han færdedes, i by og på land. I Tønsagers trohjertede barndomserindringer om ham fra Eidsvold og omegn er det dette, der især slår os, — hvorledes disse ellers ikke meget bevægelige bønder ligesom elektriseres af hans nærværelse. Er han på tur i omegnen, kappes de om at vise ham gjestfrihed, skydse ham, følge ham på vei; rygtes det, at han har tat ind et sted, flokkes de rundt om fra nabolaget for at se ham og sidde udover natten og lytte til, hvad han har at sige dem. Af alle vidnesbyrd om det betagende ved hans personlighed synes dette mig det mest talende. Disse jevne, jordbundne mennesker — af alt det, han har skrevet og ved hvilket hans navn lever for os andre, dette hans digtnings luftige skyrige, er, kan jeg tænke, ikke meget kommet hjem til deres forståelse. Men ét forstår de, dette rige menneskes hjertelag for dem, at i ham er der ikke svig, at de ord, der udgår af hans mund, der han sidder så jevnt iblandt dem og gavmildt gir dem med af sin ånds rigdom, er levende og vise ord, vel værd at lytte til! Og de løftes for en stund op over sit træge daglige stræv, livet får en høiere mening og værd, i hans samvær, — hvor han er, er godt at være! Der er få ting vakkrere at lægge mærke til end denne tændende og varmende virkning selv på de mest bundne sjæle af en vinget ånds nærværelse.

Wergeland blev bare 37 aar. Han følte selv, han vilde ikke leve længe. „Når jeg er 30 år, suser vinden i græsset over min grav.“ Men et liv måles ikke alene efter år, men efter dets intensitet og indhold. Og intensere har ingen mand levet. I sit livs korte stormgang, hvad har ikke hver eneste dag, „med sine strålende sekunder“, omspændt af skjønhedsindtryk, af sindsbevægelser og sand livsglæde!

En sådan natur blir ædelt uafhængig af de ydre lykkens gaver, som for de andre fattigere hverdagsmennesker blir livets mål. Med al sin hungrige evne til at nyde var han, efter alles vidnesbyrd, en meget nøisom mand. De husker de stolte ord i digtet til hans brud: „Kjærlighed og nød“ . . . „Kun en snebar stribe behøver — den kloge stær for sig selv og sin mage. — Stort mer ei, brud! geni og kjærlighed trænger.“ — Da han omsider havde fåt løfte på et kapellani og i den anledning var ude af sig af glæde, gjorde man ham opmærksom på, at indtægterne bare var 150 daler om året. Han syntes, det var en masse penge! „Og så de deilige grønne bakker, og træerne udenfor, og at kunne holde hest og kjør og får og kunne spise sin egen landlige kost. Den, som klager over det, fortjener intet.“

Vi hører megen tale om „overmennesker“ nu om dagen, og ser undertiden i livet og literaturen eksemplarer af arten — lidet tiltalende fremtoninger, synes mig! — gå omkring, sygelig optat af sig selv og sin egen vigtighed, i mørk menneskeforagt og brutal selvhævden. Tænk på Wergeland i sammenligning, den skabende kjæmpeånd med sin primitive kraft, robuste, sunde livsfylde, sin vældige fantasi og intelligens, sine alt-omspændende, udadvendte sympathier, og jeg tror, De vil få en anden og pålideligere forestilling om, hvordan et virkeligt overmenneske ser ud!

I „Mennesket“ lægger han disse ord i Jesu mund, men hvem må ikke ved dem uvilkårlig tænke på ham selv:

O henrykkelse at elske,
himlen lig, der alt omfavner,
luften lig, der alt omstrømmer,
lyset lig, der alt omstråler.
Ja, den milde regnsky lig,
der på ond og god neddrysser.
Det er ånders salighed,
det er englens hjerteslag
i en jordisk barm at føle.
Hvem kan eget ve fornemme,
når han tænker kun på andres!

Her er vi ved det centrale i Wergelands natur: selvforglemmende, verdensvid broderfølelse med alt det, som til er. Et hjerte med en heftigere, ubændigere trang til at elske har ikke banket i noget menneskeligt bryst. Ikke mennesker alene, men dyr, trær og blomster — han føler sig dybt i slægt med det alt sammen. Det er bekjendt, hvorledes han holdt af at omgi sig med alskens dyr — lige til kaniner og slanger! Han så i dem sine ringere, stumme brødre, bare lidt længer nede på skabningens rangstige (Se: Min lille kanin I. 83.)

Ingen var, som bekjendt, sikkrere på Wergelands sympathi end de, som led, var fortrykt og forurettet. Mange af hans skjønneste digte er inspireret af hans medlidenhedsfølse. Der er „Jøden“ og „Jødinden“, „Fattigfolks barn“ og mangfoldige andre. Husk på hans veltalende indlæg for Chr. Lofthus. I hans liv var det det samme. Man ved, at han ikke kunde høre om nogen, som led nød, uden at han måtte gi bort hvad han havde; maden blev ham, som han sagde, bitter i munden ved tanken på, at andre sultede.

At Wergeland ifølge sit hele væsen måtte være en udpræget social natur, siger sig selv. Han er en af dem, som ikke kan leve uden at stå i nært og inderligt forhold til andre mennesker. Uden nogen at elske kan han ikke leve. Den tanke at stå alene i verden, er for ham „det sidste gyselige“, derfor indtar også venskaber en så fremtrædende plads i hans liv. Hvor han traf et sympathisk menneske, kom han det imøde med hele sin naturs varme, ligesom med udbredte arme. Venskab er selve hans livsluft, „det solskin, hvori min sjæl ånder“. Det er ingen tilfældighed, at det af hans skuespil, hvor der findes virkelige tilløb til dramatisk kraft — Venetianerne — er en eneste sværmerisk lovsang over venskabet. Vi hører, hvorledes han kunde komme stormende op til et nyt bekjendtskab, som han havde følt sig tiltalt af, med det barduse spørgsmål: „Vil du være min ven?“ Jeg kjender ikke fyrigere udtryk for venskab end Wergelands ungdomsdigte. Man smiler ad deres ungdommelige yrhed, men man kan ikke andet end betages af følelsens styrke og inderlighed. Der er i dem en jublende glæde ved at finde — eller tro at finde — en beslægtet sjæl, en trang til at dyrke, til at hengi sig, ligeså fyrig som en elskers. Og i sit væsen skjønnere; ti i en vens følelse for ven blander sig ikke — som i forholdet mellem mand og kvinde, — noget fremmed, egoistisk element. Det er en fri hengiven, der intet kræver igjen, uden samværets glæde, at få elske og beundre. Dette er ven-

skabets væsen hos Wergeland: en ånds forelskelse i en beslægtet ånd. Betegnende er slutningsrepliken i „Venetianerne“: „Venskab,“ siger Cenzia, „er . . . Kjærlighedens sande hjerte.

Det aner mig, jeg tror, at hist af den
kun bliver dette evige igjen.“

Ingen erotik kan være mer glødende. „Drukket, drukket har jeg din sjæl.“ . . . „Når jeg ser dig langt fra, med skrig jeg — dig møder, som når svanen om våren for — første gang hilser sin bølge.“ . . . „Men jeg vil se din sjæl, din sjæl.“ . . . De fleste af disse venskabsdigte lider alle af hans ungdomsdigtnings feil. Men et af dem er i hans bedste stil, det deilige „Til Sylvan“ (en botaniker):

„På grænsen mellem liv og død
vi mødtes første gang:
på sidste stribe sne, der flød,
en blegnen lig, på vang:
på sidste blink af is det blå:
på første smil af grønt, hvorpå
en lærke gjød sin sang.

— — — — — — — — — —

Det var i marsviolens skjød
— det lille himmelhvælv —
at vore sjæle sammenflød,
at vi med vellyst sammengjød,
Sylvan, Sylvan! vort selv.

Det var en skjøn sekund, min ven!
vi mødtes første gang,
som ei tilhørte tiden, men
os selv alene; og af den
en evighed fremsprang.

Det vårer på, det somrer til.
Fra jordens mørke skjød
udgnistrer al den indre ild
i „løvetand“ og „tormentil“
og i „ranunklens“ glød.

Men kan din kolde barm, o jord,
fremskabe sådan pragt,
Sylvan, forvist mer fager flor
fremtrylle vi for os af vor,
ved åndens skabermagt.

En dunkelblå „hepatica“
her af min sjæl udsprang.
Thi der, Sylvan, blev forår, da
vi mødtes første gang.“

De kjender alle: „Fordums venner“, denne rørende appel til den kjæreste ven, han havde eiet — og tabt:

„Med døden i mit hjerte
og smilet om min mund,
og i mit bryst en smerte
ifra vor afskedsstund —
kom, Ludvig Daa, min svorne,
jeg beder, kom min ven!
Af tusinde forlorne,
jeg har en stund igjen.“

Og den lidenskabelige klage over det, som har været og aldrig mer vil bli, i disse slutningslinier:

„Ve mig, som ei kan glemme!
Ve dig, som kunde det!“
— — — — — — — —

Et vakkert træk ved Wergeland er i det hele hans trang og evne til at beundre. Han er af naturen „hero-worshipper“. Ingen prutten hos ham, ingen reserverende, afveiende kritik, — bare en høisindet, glad øieblikkelig erkjendelse, hvor han mente at opdage nogen begavelse eller karakterens skjønhed i sin samtid. Det er et sikkert tegn paa middelmådighed, har jeg set hos en engelsk forfatter, at være betinget i sin ros. Det er rørende at se hans ubetingede hyldest, han kan ikke finde sterke nok lovord for gjenstanden for sin beundring, omskaber den i sin egen lignelse, overgyder den med glansen af sin egen sjæls skjønhed. Feil og svagheder, dem lar han ligge, han ser dem ikke, de er ikke til for ham. Og igrunden, har han ikke ret? Et menneskes svagheder er ikke det væsentlige ved ham; vi skulde ikke dvæle ved dem, men ved hvad der er værdifuldt, positivt; for det er ved det, vi eksisterer. Det er, tror jeg, fælles for store mennesker således at se stort på alt og alle omkring sig. Jeg husker, jeg hørte en aften Bjørnson fortælle om mænd, han havde truffet i sin tid; han var særlig oppe, det ene levende billede afløste det andet, så det var en ren fest, og det slog mig, hvor alle disse mennesker vokste under hans hænder, ligesom statuer i overnaturlig størrelse, men blev ikke mindre sande for det, tvertom stod bare klarere frem i sine omrids, set gjennem hans kunstnerøie.

Det er dette kjærlige, fint forstående blik, der løfter og adler hvad det ser, der gir Wergelands leilighedsdigte — især over afdøde — rang mellem det vakkreste, han har skrevet. Sorgens

udtryk blir så klingende fuldtonende, døden får en glorie af forsoning, af lyst evighedshåb. Der er et utal af dem. Jeg nævner her i fleng dem til Mauritz Hansen, statsråd Collett, Herman Ruge, J. A. Hjelm, Foss, George Fr. v. Krogh, Ludvig Mariboe, Otto Aubert. — Merk disse billeder i et fordringsløst lidet digt til en afdød hustru (Dorothea Gløersen):

„Så stille går nymfæen under
sin tyste indsjøs dybe blå,
som hun forsvandt for ham, der grunde
hist henne over tabet så.
Som tonen i et instrument,
så leved hun, så har hun endt.“

Eller dette af Herman Ruge:

„Hans læbe smilte, som om nys,
før daggry var oprunden,
han havde fået engles kys
på pande, bryst og munden:
Han lå som bunden af en drøm
som om i søde tankers strøm
han slumrende var funden.“

En struttende sund, uforbederlig optimisme, en seiersikker tro på de gode magter i livet og menneskenaturen, er selvsagt for en natur som Wergelands, ligesom for Bjørnson.

Der er ikke, som jeg har påvist under gjennemgåelsen af „Mennesket“, tvil i hans sjæl om at verdensudviklingen går — langsomt nok for hans utålmodighed, men ufravigeligt sikkert — mod det tusindårige rige „fred på jorden og blandt menneskene en velbehagelighed“. Men under denne lyse tro, denne sindets nynnende gladhed, der er grundtonen i Wergelands væsen, stiger der nu og da, i underlig og pathetisk kontrast, stemninger af en helt forskjellig, fremmed art, som fra hans væsens natside. En forvildet følelse af miskjendelse, ensomhed, skuffelse, bitterhed. Eller rettere — for bitterhed passer ikke på Wergeland — en smertelig forbauselse ved at finde verden og menneskene slige! Han vender sig da gjerne bort fra menneskeverdenen til den evige trofaste natur, til sine stumme dyrevenner, sin kat, sin hund, sin irisk. De skjønner ham bedre end de dumme, onde mennesker, der kunde miskjende og såre ham så! („På havet i storm“ I 270.)

Disse stemninger møder os alt i hans ungdomsdigtning i naive klager over mangel på forståelse herhjemme. Dette kunde jo blot være udtryk for ungdommens letvakte sårhed ved ingen

påskjønnelse at finde. Men de dukker stadig frem gjennem al hans digtning (Breve til Heiberg 206). Usigelig pathetisk er digtet: „Til Alfred“ (1833). Alt det, han satte mest pris på i livet, venskab, kjærlighed, berømmelse, — har bare bragt ham skuffelser. Helst bort fra det alt sammen! Det er som man ser den mørkere, tåreslørte glans i øiet og fornemmer den såre hulken hos dette store, naive, geniale barn:

Farvel min hjertensven, farvel!
Snart har jeg ei tilbage fler.
Kun en beholder jeg: mig selv.
Ak, han min uven er!

Farvel, min hjertensven, farvel!
Farvel! — det er et herligt ord.
Det toner hjemligt for min sjæl om alt hvad
skjønt på jord.

Det er det navn, jeg gav min brud,
den trylleblomst på skillevei.
Og mangen serafs navn hos Gud
har slig betydning ei.

Den fagreste det navn jeg gav,
i blanke sjæleperler svøbt,
til hun at engle i sin grav
„Velkommen“ bliver døbt.

Det er det navn jeg gav min vår,
den seilersky så lys og let.
Og lykken intet andet får
for sine gyldne net.

— — — — — —

Min glæde — ak, du har mig kyst
for et farvel at hviske mig.
Da tonte fra mit stolte bryst
igjen farvel til dig.

— — — — — — — —

Min hund med ømme øie — ak,
du spørger, slikkende min hånd,
om strålen ei mit hjerte stak,
der glimred fra min ånd.

Min irisk — ak, du mærker, at
en tåre tyngede din ving.
Du toer i den dig skjær og glat,
og stryger så min kind.

— — — — — — —

Du stirrer i mit øie så;
ja, irisk, lige i min sjæl?
Du spørger: turde hjertet slå,
mens ånden tog farvel?

Du flyr så vidt som våren er,
og bringer mig et blad derfra.
Ja find mit sår, og læg det der;
måske det heles da.

Farvel, det navn har jeg forært
min lykke, brud og fagre år.
Men er det navn på alt hvad kjært,
da, *Alfred,* du det får.

Det er, når han føler sig miskjendt af verden, at disse mørkere stemninger kommer op på overfladen. Der skal meget til, forat de skal beherske ham og bringe den summende livsjubel inden i ham til at forstumme. Men desto mer pathetisk virker de.

Hvad der kasted den langvarigste og mørkeste skygge ind i hans liv, var, som bekjendt, den forkjettring, han blev gjenstand for i anledning af pensionen fra Carl Johan. Det er vanskeligt for os, i denne afstand, at fatte det opstyr, denne sag voldte. Det synes os så rent urimeligt, så dumt misforstående, så ondt! Wergelands egen forklaring af, hvorledes det hele gik til, er så ligetil og naturlig, og har et så usvigeligt sandhedspræg, at der intet rum skulde synes at være for misforståelse, for den, som vilde se. Hvad var naturligere og vakkrere, end at den gamle konge, der altid synes at ha omfattet ham, den geniale fusentast, med særlig faderlig velvilje, — da han så sig afskåret, på grund af de sidste gale streger, fra at gi ham det kapellani, der var stillet i udsigt — tilstod ham en foreløbig privat understøttelse, indtil det blev muligt at anbringe ham i et passende embede? Eller at en „hero-worshipper" som Wergeland, uden noget brud med sine idealer, kunde modta den af Carl Johan, denne mand med den eventyrlige løbebane, der var som en legemliggjørelse af den store revolutions idé — „Le chemin ouvert aux talens", som Napoleon definerte den, — hans helt fra barndommen af, hvem han elskede sværmerisk, „med et barns altid friske kjærlighed"? Imellem al den ildelugtende poetiske virak til fyrsters pris, som literaturhistorien slæber på, — uoprigtig, hul for den aller største del, — hvor står ikke Wergelands digte til Carl Johan vidunderlig friske og følte, med sin ubegrænsede hengivenheds varme! „Kongens ankomst", „Kongen lider" (2. 298), „Carl Johans

død" (299), „På Carl Johans begravelsesdag" (305) — der er ikke en falsk tone i nogen af dem.

Den mest nærsynte gransken af dette forhold mellem konge og digter vil ikke, uden ond vilje, kunne finde deri noget, der ikke gjør dem begge al ære. Når man i denne Wergelands stilling til Carl Johan — og særlig i pensionsspørsmålet — har villet se et brud med hans politiske idealer, forekommer dette mig søgt og trangsynt. Hans følelse for kongen var en rent personlig herosdyrkelse, der meget vel måtte kunne forliges med den mest orthodokse republikanisme, og netop fordi han elskede ham med denne sønlige inderlighed, kunde han bedre af ham end af nogen anden modtage en hjælp, der var lige hædrende for giveren som for modtageren. „Min enthusiasme for republiken," skriver han som svar på „Den Constitutionelle's" angreb, „er ved det gamle. Det er en skjønreligion, hvis kultus ikke skal forstyrre nogen, da den bor dybt i mit hjerte, og min ikke-enthusiasme for unionen et barometer, som gik isønder 11te april 1838."

Man ved, hvad medfart Wergeland fik i anledning af de stakkels 200 daler, kongen tilstod ham, og som han gjorde så meget mer end fyldest for ved de arbeider for almuens oplysning, som han forbeholdt sig at levere som vederlag. Der er i de angreb, han blev udsat for, særlig da af sin gamle fiende „Den Constitutionelle", en hoverende hjerteråhed, som det gjør ondt at se. Han er „en personlighed, der er revnet fra hinanden og indvortes opløst. Efterverdenen vil neppe være uleiliget med at samle stumperne." Han fremstilles, som han selv siger, som „en venal skurk, som har solgt sin overbevisning for en nødsskilling". I modsætning hertil i Wergelands svar den gode samvittigheds overbevisende åbenhed og rolige værdighed. Han har kun svaret, forat eftertiden, der måtte læse „Den Constitutionelle's" angreb, kan se, „at det dog var et levende menneske, ikke et lig, man i så lang tid havde experimenteret så blodigen med."

— — — — Jeg ved vel ikke, om jeg tør sige, at den ærede redaktion må have særdeles knappe, misanthropiske begreber om menneskehjertet i almindelighed; men det tør jeg sige, med hånden på mit eget, at dette er så politisk uskyldigt, at det, for eget vedkommende, ikke har begreb om at sælge en tøddel af sin overbevisning og tro. Og det skulde ligge i en god, menneskelig handling af Carl Johan, og i at jeg forstod og forstår den så i en ren mening? — — Kongen er gammel og livserfaren, og har vist ikke manglet at træffe på venale journalister og desl., men at han tror, at jeg er en ærlig og uforanderlig, oprigtig norsk patriot,

derom er jeg lige så overbevist som om, at jeg tror det selv i al troskyldighed og ved, at enhver vil tro det, som vil bedømme mig efter hvad jeg selv og ikke „Den Constitutionelle's" redaktion skriver.

At være nødt at forsvare sig mod den slags beskyldninger, forstår vi let, må ha naget en så opret og åben natur som han, men at de kunde, et øieblik, bli troet selv af hans meningsfæller og venner, som skulde ha kjendt ham bedre, det var for ulideligt hårdt. Hans hustru fortæller, at hun i denne tid oftere så ham nedtrykt, og at „der var en tid, da han forbød mig at læse aviserne, da han sagde, det blot vilde volde mig unødig sorg".

Det bittreste af alt var, som bekjendt, bruddet med L. Kr. Daa. Selve voldsomheden i hans angreb på ham i „Vinægers fjeldeventyr" lar os føle, hvorledes svøbeslagene, hvormed han snerter sin gamle ven, flænger ham selv i det levende kjød. Endnu vildere i sin sorg, på en måde mere gribende, fordi det er i en almindelig avisopsats, han således blotter forholdet mellem dem, ligesom klær sig nøgen for publikum, er den anklagende appel, han retter til Akershus's vælgere, da det er på tale at vælge Daa til stortingsmand:

„Således mødtes vi i de menløse dage, da vi ikke tænkte eller kunde begribe, at noget — ikke guld, ikke ære, ikke kjærlighed engang, og mindst det dæmoniske i vore sjæle — skulde kunne gå over fædrelandet. Således mødtes vi på hine vort folks hellige frihedsfeste, i vore øiekast ligesom konfirmerende hinanden i begeistringen for det fælles dyrebare. Således mødtes vi i vor ungdoms forhal, hvori vi syntes frihedens og patriotismens heroer, skyggebillederne af dem som blev trofaste til enden, at omsvæve os, og os selv i ungdommelige udkast at være Aristider og Kocziusko'er i usvigeligt friheds- og fædrelandssind. Nu står Kain der med sin broders blod på hånden; det er Abels klage, som går gjennem ørkenen. Modersmålet er blevet brugt som giften, heldet i Hamlets døende faders øre. Han klager det for det døve og døde. Jeg klager, jeg klager, fordi jeg føler en umådelig smerte, fordi jeg føler fædrelandets i min egen, branden af dets tåre på hånden, som fører denne pen — fordi jeg ved, at det hverken har råd til at miste mig eller ham, jeg anklager."

Den samme vilde, hjælpeløse smerte, der ånder gjennem disse ord, har i „Fordums venner" fundet det mest klingende, pathetiske udtryk, som nogensinde venskabs forlis har inspireret. Det er skrevet med hans hjerteblod, om noget kan siges at være det.

Hans digtning fra denne tid er også ellers merket af den dybe skygge, miskjendelsen har kastet over hans freidige sind.[1]

[1] Et talende vidnesbyrd om hans fremmed- og ensomhedsfølelse i denne tid er hans henvendelse til selve J. L. Heiberg om at introducere ham for det danske publikum. „Det er en naturlig egoisme, jeg ikke lægger dølgsmål på, at jeg, med al min uskrømtede nationalfølelse, dog heller vilde være en anden hvilkensomhelst literatur anhørig end den norske." Hvad skulde der ikke til forat han kunde skrive så!

„Ve dig skjald, det er din død,
synger du herhjemme.
Kilden lig i jordens skjød
kvæle du din stemme!
I vergen hører kildens kval —
ingen din fornemme skal.

— — — — — — — —

Thi taggede hvidtorn er lauren, som Norge
sin digter, sålænge han lever, vil borge.

Den trykker til blodet det ind om hans pande.
Dog sukker han ei efter fremmede lande.“

(„Vinægers fjeldeventyr“)

Og senere i digtet til Nils Dahl:

„Så tornet som et feiret navn
ei veiens tidsel er.
O, sad jeg fri på ti mål jord
og hedte bare Per!

O, jordens paradis: en plet,
jeg havde dyrket selv,
en halmhat og en kofte grå,
en hytte ved en elv.“

Det er fra denne tid (1841) digtet: „Mig selv“ skriver sig, denne underligt utilhyllede åbenbarelse af en menneskesjæl, så skjøn som nogensinde har git sig udtryk i literaturen. Fremdeles: „Efter tidens leilighed“ . . . .

„Stenen i Stefanens pande —
den er løgnen mod det sande.
Tåbelige, grumme hånd,
som vil sigte på en ånd.“

— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
„Som Stefanen mellem stene
må du stå, om selv alene.“

Han har følt hvad det var at stå så! Og fra samme år er digtet: „Min fødselsdag“. Hvor må ikke alt, han har lidt i denne tid, ha gåt ind på ham, forat han, som elskede livet saa inderligt, kunde skrive så:

Gudskelov, at du er over,
dag, da jeg blev fød.
Ruller nu, I muntre vover!
Strål nu, rose rød!
Ak igår, hvor tungt I sukked!
Rosen sine kalke lukked.
Gudskelov at du er over,
dag, da jeg blev fød!

Nu idag du atter lette
kan, natur, dit bryst,
harpen til mit hjerte sætte;
det igår var tyst.
Ak igår, hvor mørkt derinde!
hvor var mine øine blinde
for naturens lyst!

Fyld mit bæger! jeg vil drikke
på min fødselsdag:
den, når tørvene de stikke
til min gravhøis tag.
Jeg vil feire den derinde,
vande vil dens græs min fiende
med et smeltet nag.

Men der er en anden stemning, der også stadig vender tilbage, — en rank selvfølelse der „holder hans sjæl frisk under hudfletningerne“. Han kan da trække sig tilbage i sig selv, i stolt ensomhed og finde en dump tilfredsstillelse netop ved at stå alene mod hele verden. „Når alting, alting, alting går imod én, — da nyd en furus lyst i storm og floden!“ Hvor karakteristisk er ikke dette lidenskabelige udbrud! Det er ikke uædel selvhævden, men en høi og frugtbar stemning, — som enhver mand, der er noget ved, vil ha følt, — i hvilken han ligesom retter sig rankere under miskjendelsen, og ansigt til ansigt med sin egen sjæl, måler sig med verdens dom og blir sig selv klarere bevidst, og går bort fra mødet, egget og styrket til hvad der, ret set, er vort livs mening, — hævde og udfolde vort bedste, umistelige selv! Wergeland har det ikke med at være særlig optat af sig selv og sine egne krav, han er en udadvendt natur og villig nok til at erkjende egne mangler og andres fortrin, — men i disse stunder stiger der op i ham en ædel selvfølelse, som en mand af værd nu og da vil og skal ha. „Nur die Lumpen sind bescheiden,“ siger Goethe. Om alt andet svigter, ét har han, som verden ikke kan tage fra ham: Sig selv, sit geni, og han taler om det med en fribåren ligefremhed. „Jeg skjaldharpens odelsbårne, kun sangen eier mit hjerte igjen — som cirklende havørn, der omsuser ensomme skjær — omsuses mit hjerte af den.“ — — — „Ånden som du eier — hil dig! — har serafisk rang; dens navn er seier.“ — — —

De kjender alle digtet: „Kongens ankomst“, med dets stolte indledning:

„Tør en banlyst harpe lyde?
Hvo vil flodens flugt forbyde?

— — — — — — — — —

Frihed, kjærlighed og smerte
tonte fra dens åndehjerte.

I dens dyb sig idealer
som i tryllespeilet maler.

— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Serafimerkjeden veier
op ei mindste streng den eier!

— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Men det fuldeste og ædleste udtryk, jeg kjender, for hans sangerstolthed er digtet: „Følg kaldet“ (1841, i „Jødinden“). Hør den energiske, fuldtonende klage over at være født i denne jordens afkrog, og slutningen med dens forsonede resignation. Således taler kun det bevidste, myndige geni!

Kongeørn, med lænke spændt
om sit ben, og vingen brudt,
som i over tyve år,
siden den blev halvdød skudt,
har for simpel gårdhund tjent
på en ensom bondegård,
lider dog
ei den arme digters vånde
som i lidet folk er født,
hen i verdens hjørne stødt,
med et sprog,
som ei rækker fra sin krog
længer end dets læbers ånde.

Han er lig en klokke, dækket
til med tykt og fugtigt teppe,
lig et rosentræ, der stækket
er indunder mørke skjeppe.
Geniussens vinger sprede,
løs at lade da sin ånd,
som de lykkelige andre,
der til millioner kvæde,
var at ville verden vandre
rundt i snævre tøndebånd.

Heller som en Indian
fød imellem Indianer,
mellem vilde Floridaner,
eller som en Araukan.
Skjalden agte de som præst,
hente ham til hver en fest
bygge ham en palmehytte,
sidde ved hans ild og lytte,
lære sangen nøie efter
ord for ord,
og hans omkvæd de i chor
juble med af alle kræfter.
Naar han så er død, de gamle
hvert hans kvad nøiagtig samle,
og de unge
arve det på deres tunge.

Andet lys end det, som bryder
af og til i kvadet frem,
heller ei de stakler eie:
Laster, dyder,
vandrende ad skilte veie
til udødeligheds hjem,
hvor en dommer træffer dem,
har han ant og første gang
lært sit folk derom i sang;
ja ideen
om den store ånd, det hylder,
folket i sin vildhed skylder
ene glimtet i hans seen.
Perler lig, der gjennemskinne
bølgerne, som over rinde,
i de vilde kvæders dunkle
åbenbaringerne funkle.

Og vi selv, vi selv endnu
ere vilde i vor hu,
stundom og i vore skikke
Vestens Indianer ikke
ere i saa hadske slægter,
skjønt hverandres blod de drikke,
splittede i skoven ad,
som Europa er i sekter
af forbitret meningshad.

Ung må verden endnu være,
slægtens sagas lange lære
endnu kun dens vuggesange
og dens barndoms eventyr.
Endnu leve Chaos’ dyr.
Megazaur i Amazonas,
Leviathan, som tog Jonas,
og uhyre kjæmpeslanger.
Ørkner, tusind mile lange,
tusind brede,
tordnende af løvens vrede,
spotte end ad slægtens flid.
Fjeldet — som i Noahs tid —
uforvitret
staar i sine tinder splitret,
viser endnu intet tegn
til at ned i muld dets skuldre
ville smuldre,
dannende en frugtbar egn.
Men se fjeldet rydt og raat

hvor det glindser som krystal,
just hvor brattest er dets fald,
violet og himmelblåt!
Hvad har glattet alpens horn,
afpolert dets hårde side
flek for flek og korn for korn?
    — Regnens dråbe,
bløde hvift af skyens hvide
af atomer vævte kåbe,
fjedrene på tågens hat.
Hvad har knust til sand graniten?
vasket ud den røde spath,
så det dynger sig i klitten
stedse mere skjært og hvidt?
— disse vandets bløde kredse,
dette havets målte skridt,
dette blide bølgeslag,
i en dyb bevægen stedse,
lig en verdens åndedrag.
Og i tusind år hver sommer
ryster mosen sine små
bægerformte sølverblommer
over golde klipper grå,
til i al den spredte grøde
store furu finder føde.

Intet — større eller mindre —
intet frugtløst og forspildt,
er der hensigt i dets indre,
slænges ud det end så vildt.
    Markens dug,
dampet hen i solens glød,
samles hist i skyens skjød
som et svævelystent flor,
vævet kun af blomstertinter;
og de fnokkers fine fnug,
gamle piletræ sig spinder,
flittig som den gamle mor,
der kun tænker på en vinter,
sporløst ei i blæsten svinder:
myren, hvor det daler ned,
slæber det til hus afsted.

Skulde skjaldens ord, den skjære
dug af lysets funker, varm
som om blod sprang af hans barm,
eneste i verden være,
som foruden spor og minde
kan forspildes og forsvinde?
Op! hvis Herrens egen røst
fylder med en storm dit bryst!
Ud den bruse i det øde!
Bedre tiders morgenrøde
vil den frem af mulmet støde.
Op! hvis dine fingerender,
når de harpens strenge møde,
funker ud i mulmet sender!
Enkelte dog i det lille
haarde folk, forskrækte, stille,
— enkelte som lapper over
fjeldenes forstemte vover,
når et syn af fjerne flamme
kalder dem fra deres gamme —
ile did, hvor skjalden lader
tone sine strengerader;
og, når øiet op han slår,
snever kreds omkring ham står.
    Det er nok!
Han vil føle han ei længer
folk af millioner trænger —
kun en liden venlig flok.

Der er en forsoning, en tilkjæmpet resignation over slutningen her. Men her og der, gjennem hele hans digtning, skriger der ud en vild, energisk klage over at finde livet, menneskene så. Som i det merkelige ungdomsdigt: „Ånden“ (se ovenfor s. 110).

I svanernes høstflugt er tonen mere elegisk: — — —

„O, at fly fra denne kyst!
O, hvor let! Kun sprængt mit bryst,
jeg før svanerne kunde
hvile mig i palmelunde.

Derfor, elskte, fast mig favn!
Ellers sjælen af sit savn
udaf stirrende øine
jages efter de bortfløine.“

Beslægtet hermed er „Paa Skakastølstind“:

„Her aldrig sorgen åndet har —
ak! før fra dette bryst.
Hvis nogen ånded her, da var
en engel det, hvem skjebnen bar
til fremmed verdens kyst.
— — — — — — —

— — — — — — —
Men til mit helved jeg går hen
fra himlens søiledør:
til verden slig den var, da den
jeg nede ligge lod igjen
bag skyens glemselsslør.“

Mest utilhyllet og lidenskabeligt træder denne utålmodige bortlængsel frem i det dystre prosadigt: „Sydsøseilerne“. Her er stemningen en sjelden ting hos Wergeland — en bleg harme, hård, uforsonet bitterhed. Tragisk at høre ham tale så!

„Lyksalige skib, som forlader dette land!
Skal jeg give dig et ønske med, er det ikke „Lykke på reisen“, men at du må forlade det for evigt. Ak! mit ønske er tungt! det kan tynge dig tilbunds og således opfylde mit ønske.

*

Lyksalige skib! Dine vimpler le, dine fulde, barmede seil er som en flok af jublende svaner, hvis forvisning til Nordpolen er endt, og som nu kunne vende tilbage til de palmekransede søer.

*

Hvor dit bryst bruser, som om der var sjæl deri, og du frydede dig over farten mod din bestemmelse: de varme grønne strande, jeg synes at have seet i min barndoms drømme!

*

Eller skulde det have været *før*? Vist er det, at didhen var ogsaa *min* bestemmelse. Men tro ikke at én skjæbne raader i verden. De briste mod hinanden som mødende pile, de sluge og sluges som uhyrerne i vanddråben, de kjæmpe og dræbe hinanden for herredømmets skyld, som menneskene.

*

Min fødsel må have været et skibbrud mellem disse barske og vilde klipper. Ve mig, når jeg endelig kan forlade dem, vil jeg ingen læbe have for de søde frugter i min sjæls fædreland, intet fodtryk for det elastiske, duftende grønsvær, ingen arme for de slanke brune piger til at nedryste orangerne over dem med!

*

Dog skynder eder, dage, og gjører mit hoved hvidt som hint seil. Dødens segl vil da kappe det sidste toug, og jeg vil komme efter. Thi himlen er der, hvorhen vi længes, helvede der hvor vi længes ifra.

Det slår mig altid, hvor Wergeland igrunden var en fremmed iblandt os! Skjønt han med al sin hede hengivenhedstrang klynger sig til det folk og til den plet, hvor han nu engang er født, fordi han ikke kan andet, — se den stormende fædrelandskjærlighed i hans digtning og liv, — er det påfaldende, hvor lidet virkelig naturvokset, national han og hans digtning er, — se de emner, han vælger. Der forekommer iblandt enkelte nationale, men han har ikke været heldig der, — husk f. eks. hans umulige norske bønder. — Hans genius har rørt sig friest og naaet sit høieste i behandlingen af almenmenneskelige emner — („Mennesket“, „Jan van Huysums blomsterstykke“, „Den engelske lods“, „Svalen“, „Jøden“, „Jødinden“ o.s.v.). Og hans stil, yppig, ordrig, strømmende, med den urolige fart i de kortliniede vers, den er alt andet end norsk. Når H. Lassen siger, at Wergeland „er den norske folkeånd, efter en lang tid gjenvågnet til bevidsthed, der kommer til orde i hans digtning“, så er vel dette neppe stort mer end en talemåde, når ikke dermed bare skal være sagt den abstrakte ting, at han er et „nyvakt folks digter“. Tænk, for et øieblik, på ham og alle vore andre digtere — Ibsen, Bjørnson, Vinje, Lie, Garborg etc. — hvor fremmedartet står han ikke igrunden iblandt dem, hvor virker de ikke naturbundne i sammenligning, hvor slår ikke, fra hver side, duften af den hjemlige norske jord én imøde! Ved Wergeland er der noget skrankeløst, verdensvidt, en frihed for det nationalt bundne og begrænsede, noget rodløst kunde man næsten sige. Med al sin larmende og næsten fanatiske norskhedsiver, er han, i anlæg og sympathier, den mest universelle ånd i vor literatur. Når han i dagens strid kom til at stå for mange som repræsentant for ultra-norskheden, det „troldeligt nationale“, med dens naive ekstravagancer — klæde sig i vadmel, brygge sin festlige punsch af norsk finkel etc. —, så er dette hos ham et lyrisk udslag af patriotismen, som den måtte arte sig hos et så høitstemt temperament, med dets trang til at løbe linen helt ud. Men igrunden er det noget mer ydre, en enkelt side ved hans rige væsen, der på grund af tidsforholdene kom til at træde uforholdsmæssig stærkt frem. I virkeligheden er det, der stærkest karakteriserer hans ånds væsen, dens udadvendte, vide sympathier, og når Welhaven og hans parti fik udseende af at stå som den europæiske kulturs forkjæmpere overfor ham, så er dette fuldstændig misvisende. Forholdet er heller det omvendte. Der er indestængt luft over den Welhavenske digtning, det er kunstdigtning, der sogner under Kjøbenhavneriet, af de

to er det Wergeland, der er den virkelig kosmopolitiske ånd, — hans digtning har en vild friskhed, som om alle himlens vinde bruser igjennem den, bringende bud fra den store verdens yderste grænser. Han har en betegnende forkjærlighed for at dvæle ved det fjerne, eksotiske, der følger ham lige til dødsleiet („Brasiliefarten"). En fremmed fugl med eksotisk fjærpragt, stormdrevet fra ukjendte egne. Den bygger sin rede iblandt os og synger sin fremmede vilde sang, og vil intet heller end føle sig hjemme her; synes i almindelighed også at gjøre det. Men undertiden kommer der over den en frysende fremmedfølelse, som om den har opdaget, at her hører den ikke til, og den slår med vingerne og længes vildt bort til det ukjendte hjemland. „For koldt jeg finder selv jo alt — de andres blod er mig for svalt; — mit eget må jeg derfor øde. — I verdens ørk jeg ellers døde." —

Wergelands erotik.

Hartvig Lassen mener, at Wergeland var ingen erotisk natur, og anfører som støtte hans egne ord om sin første gutteforlibelse, at „han ikke længtes efter sanselig belønning“, at han „følte sig oversalig bare ved at liste sig ud i gangen og kysse den elskedes hat“. Men han var jo bare 15 år, og gutter i den alder har det gjerne på denne luftige måde, at sige, når de ikke er fordærvede naturer da. Det samme kan siges om hans ungdomsforelskelser. De er præget af ynglingens manglende selvtillid og fjerne, sky tilbeden. Den alders uklare sværmerier har jo ikke til mål først og fremst besiddelsen, deres charme er netop den målløse „süsze Wahn“.

Jeg skulde tro, Hartvig Lassen lægger en vilkårlig mening ind i ordet, når han vil frakjende Wergeland erotik. Han var vistnok ingen elegisk natur, der gik og dæggede for en ulykkelig forelskelse, skjønt det kunde gå hårdt nok ind på ham, mens det stod på. Men hvis man med erotik mener dette ved en mand, at intet formår således at sætte hans sjæl i urolig svingning, lokke frem hans væsens melodi og sødme, inspirere ham til at yde det høieste der i ham ligger, som fine kvinders nærværelse, ja, da var Wergeland visselig erotisk, om nogen har været det! Man ved, hvor hurtigt hans ungdomsforelskelser afløste hinanden, ja stundom løb jevnsides, — men kanske vi ikke skulde gå for strengt irette med ham for det! Han hørte til disse impulsive, overstrømmende skabernaturer, som har en naturlig trang til at udtømme alle indtryk, leve stundens liv intenst, hensynsløst med. Kanske er netop det høieste og frugtbareste i dem, selve den skabende ild og kraft, uløseligt forbundet hos de fleste med et høit pulserende, ja endog ubehersket erotisk liv? Om det kunde tænkes muligt, at vi kunde ha dem klippet og tæmmet og udadlelige, efter vore vedtagne

morallove, så vilde den ubændige, ildfulde skabertrang, den åndens ædleste drift og betingelsen for alt det høieste i digtning og kunst, som menneskene eier, også blusse svagere. Enten har vi dem på de vilkår, eller vi må være dem foruden! Jeg finder etsteds i Wergelands ungdomsarbeider disse karakteristiske linier om digteren:

„Han deler synd og uskyld med taletrost i lunden,
Men band du dennes kro af brusende elskov fuld,
— da bander du dens sang: den bor i samme hul.“

Sanselig var han i høi grad — som naturligt for et så hedblodet gemyt. Vi ved, fra mange hold, at han levede et temmelig tøilesløst ungdomsliv. „Jeg kaster mit hjerte for enhver tøs's fødder,“ tilstår han selv.

Men vist er det, at hvilke end Wergelands forgåelser mod moralen kan ha været, har de ikke sat mærker i hans digtning. Der er intet spor af den forråen og afslappelse af følelsens finhed og friskhed, som ellers gjerne. er den utøilede sanseligheds dyre pris. Tvertimod synes hans ungdoms forvildelser at ha været noget rent ydre, en forbigående blodets og sansernes rus, der har ladet hans væsens finere dele ganske uberørte. I sit forhold til kvinder har han bevaret, ind i sin modnere manddom, noget naivt uskyldigt og ridderligt, ynglingealderens elastiske friskhed og renhed i følelsen og letvakte sværmeriske tilbeden. Intet viser bedre hans naturs kjernesundhed end dette. Føl den usigelige sarthed, som af ånders kjærlighed, helt udløst af sansernes bånd i „Den elskedes sorg“:

Elisa, had mig ei, fordi
din sorg jeg er forelsket i!
Den glandsen på dit åsyn kaster
af himmelsk billeds alabaster.
Sin overjordiske plastik
af kummeren din skjønhed fik.

Du høie sjæl med knuste sind,
o lad din kummer være min!
Jeg elsker den, fordi forhøiet
den har det åndemulm i øiet,
fordi dens bleghed er så fin
som på besvimet engels kind.

Denne åndiggjorte karakter har Wergelands erotik ofte. Men i almindelighed er den gjennemglødet af en sund sanselighed, skjøn fordi naturlig, en høitstemt sjæls bristende fulde kjærlighedsjubel. Med sin store, henførte lidenskab er den i slægt med kjærlighedens høieste udtryk gjennem alle tider.

Man véd, hvorledes også Wergeland, efter alle sin ungdoms kjærlighedssorger og vildskab, omsider kom til ro i ægteskabets lune havn. Det synes ikke at ha kostet ham — som mangen anden, der gifter sig i en modnere alder — nogen overvindelse

at gi slip på sin frihed. Tvertom! Allerede i et digt fra 1833 — istedetfor overskrift kun mærket med et ? — gir han, med elskværdigt lune, udtryk for en næsten spidsborgerlig længsel efter at finde en ankerplads. Han er kjed, siger han, af „denne stolte spas“: „— vippe om på svulne vover“ . . . „uden at seiladsen ender“:

„Udi hvilket stille hav
— svar mig — svømmer øen, hvor
mig til glæde grønnes engen,
mig til glæde redes sengen
med en deilig blomme i,
vunden uden hovedhængen
og et evigt frieri?“

Dette spørsmål, som oftere kommer igjen, med karakteristisk utålmodighed, fik da omsider sit svar, idet Wergeland — som bekjendt — i 1839 blev gift med sin Sofie Amalie, født Bekkevold, en „folkets datter“, som han selv ved et tilfælde havde opdaget, „en perle funden på stranden“, således som vi kjender det så vel fra den elskværdige skizze 7 i „Hasselnødder“. Behøver det at siges, at ingen første kjærlighed kan være mer glødende og skjælvende urolig, at han ødsler på hende sin uendelige hengivenhedstrang, sin fantasis skjønneste pragt! Det er disse rige naturers privilegium, en sådan følelsens elastiske friskhed! Det har mindre interesse at undersøge, hvorvidt gjenstanden for denne stormende hyldest var den værdig. Hvem vilde kunne være det? Disse Beatrice'er og Laura'er og Stella'er, jordens døttre, hvis sjeldne lod det har været at bli udødeliggjort ved himlens sønners kjærlighed, jeg er bange for, de vilde befindes at være nokså almindelige dødelige for andre øine. Skjønheden ligger i øiet, som ser. At kanske den beror på selvbedrag, gjør den ikke mindre vakker, kanske mer, netop ved sin store naivitet, så uberoende af virkeligheden. At Wergeland så sin elskede slig, i denne overstrålende forklarelse, gjenskinnet af hans eget indres skjønhedsvæld og skjønhedsfølelse, og at hans kjærlighed har beriget literaturen med nogle af dens herligste digte, det er det, som interesserer os. Hun er for ham

„perlen lig, der uopdaget
endnu ei er blevet taget
ind i diademets favn“,

— den „Navnløse“, hvem han våger skinsygt over, at ingen andre skal få vide noget om:

....„Elskte „Navnløs“! thi jeg vover
selv for vennen, når han sover,
ei dit navn at nævne tyst:
Han, selv han skal mig misunde,
Det, for rent for verdens munde,
tone skal kun i mit bryst.

Ve, sin fryd at måtte kvæle,
vove ei om fundet mæle!
Men jeg verden ikke tror“....
— — — — — — — —

Dens dom over hans valg vil vel falde anderledes ud, men han ænser det ikke:

„Smiler hånt endda en nar,
Da et smil jeg også har!“

Han har en anden værdimåler end den:

„Guld er støv og purpur pjalt,
ædelsind er det ei alt?“

Fattigdom venter dem. Hvad har det at sige?

„Se, min elskte, roserne rødme
som smil henover de hårde klipper,
de søde jordbær gror på gjerrige høider!

Så den hårde skjæbne modvillig
vor unge kjærligheds fryd skal bære.
O, nød, hvor skjøn, bestrålt af salige tårer.

— — — — — — — —

Se, vi begge nøden jo elske.
Thi med en fostermors milde alvor
den lagde tidlig hænder over vor elskov

— — — — — — — —

Kun en snebar stribe behøver
den kloge stær for sig selv og sin mage.
Stort mer ei, brud! geni og kjærlighed trænger.“

En dag har han ikke den vante buket til hende; ingen af hans blomster er sprunget ud:

„Fagre, dog eier din elsker en blomst, hvis fyrige flamme
evig som stjernernes er: udødelig kjærlighedsblomst.
Dit velsignende blik
har sået den selv i mit hjerte.

Den er udsprungen så fuldt som en sol. Den ømt har jeg pleiet,
ledet mit varmeste blod til rødderne dybt i min barm,
dugget den med min gråd.
Den blomst jeg dig skjænker, min elskte!

— — — — — — — — — — — — —

Hvilte du kun en sekund ved mit bryst, da skulde du føle
bævende liv i dens blad, der fik af en skjalds fantasi
al sin himmelske pragt.
Den blomst jeg dig skjænker, min elskte!"

Og føl den blege lidenskabens heftighed, den stormende elskovs henrykkelse i „Det første håndtryk" (2.23), eller den nervøse, åndeløse angst i „Den elskedes overfart":

Tys! det pladsker over vandet.
Det er hende! Det er hende!
Hendes forbud er alt landet:
denne glade angst for hende.
Åretakten kan jeg kjende:
uden regel, uden lag,
som mit eget hjertes slag, —

den sky tilbeden og fantasiens yndige leg i „Den elsktes slummer" (2.32). „Den første omfavnelse" — hvad er ikke det for en kjærlighedens høisang! Og for en jublende længsel, en længsel der føles som om den kunde sprænge brystet, der skjælver gjennem „Min vivs hjemkomst":

Gudskelov, min hulde hustru!
Gudskelov, du engang kommer!
O velsignede, velkommen!
O velkommen tusind gange,
var dit fravær ei slig sorg!
O med tusind kys velkommen,
da dit fravær er slig sorg!
O velkommen hjem igjen,
til mit hjerte hjem igjen,
inden disse armes grænser,
hvor, min viv, din verden ender!
O velkommen hjem igjen!

Jeg har længtes, til jeg blegned,
til mit karske hjerte sygned,
åbnet favnen, fanget luften,
til min stærke arm var segnet
Du må tro det, ja ved alle
denne midnats vågne ånder!
skjønt imorgen ved dit hjerte,
elskte, du min kind vil finde
blussende af glædens sundhed.

O velkommen, hulde hustru!
skjønne text for mine sange!
søde smag for mine læber!
bløde marmor for mit favntag!
ædle billed for min ånds
dybe, jublende tilbeden!
O velkommen hjem igjen!

Aldrig er en hustru blit hilset skjønnere velkommen!

Wergelands naturfølelse.

. . . „Der, uven, sæt dig, om du tør,
og elsk naturen mer end før.
Da skulde du vel også fatte,
hvad bund den i min cithar satte."

Det, der dybere end noget andet præger denne digtning, den store tone, der synger med overalt i den, er Wergelands mægtige naturfølelse. Det vrimler af træk, hentydninger, billeder fra naturen, der viser en vidunderlig fint opladt sans for dens mangfoldige liv, — og respektable kundskaber også; botanik var, som bekjendt, hans kjæreste studium. Det gir hans digtning en vild friluftsfriskhed — den synes ogsaa ligefrem at være blet til for en stor del i det fri — himlens vinde blæser gjennem den, ud fra den strømmer mod os de mangfoldigste stemninger fra skog og mark. — Jeg vover at påstå, at Wergelands naturfølelse, i sin eiendommelige art og intensitet, er noget helt for sig, i al verdens literatur. Den har noget af Shelley's transcendentale religiøse sværmeri, men er ikke så vag og abstrakt, har mer blod og substans i sig, gir indtryk af at bunde i et mer nært og fortroligt dagligt samliv. Den er ligeså lidenskabelig som Byron's eller Rousseau's, men uden deres stundom hektisk betændte, misanthropisk farvede glød. Medens de ser naturen ligesom gjennem et af menneskelige lidenskaber farvet glas, og der oftest kommer ind i deres naturglæde et sygeligt element af modsætning til og flygten fra menneskelivet, synes Wergeland at se den i dens eget hvide sollys, helt igjennem sundt, direkte, uden bagtanke. Her er ingen flugt fra livet, ingen sentimentalitet eller elegisk symbolisme — som f. eks. hos Welhaven. Det er kjærligheden hos et urfriskt naturmenneske, med alle sanser åbne og vare. Men dette naturmenneske er tillige digter, hos hvem alle følelser er potenserte til sin høieste spænding, og naturkjærligheden, den stærkeste af dem alle, blir således hos Werge-

land en lidenskabelig tilbeden, en religion. Det er netop det, den er hos ham. For ham, lige sandt som for det antike menneske, er al naturen besjælet, hellig, en gjenstand for dyrkelse. Et gammelt træ — Wergeland elsker intet i naturen som gamle trær — var også for ham en guddom. „Jeg skal øse vin på dine rødder og læge dine ar med kys.“ Blomsterne er mystisk belivede væsener, han taler til dem, som de til ham:

„Den har ei sjæl, som ikke tror,
naturen er en åben bog,
at mosens blege klippeflor,
såvel som rosen har sit sprog.“

I ingen anden digtning, jeg kjender, har blomsterne den plads som i Wergelands. Den mest fuldendte af hans større digte — Jan van Huysum's blomsterstykke — er en eneste overdådig blomsterfantasi. Aldrig er hans fantasis spil finere, mer åndiggjort, end når den tumler sig blandt blomsterne. Fra deres verden henter han de fleste og skjønneste af sine billeder. De har for ham hver sin bestemt udprægede individualitet, — som i den kostelige, fantastiske spøg „Kådt ukrudt“. Det er blandt dem, hans tanker helst dvæler på dødsleiet, de inspirerer hans sidste skjønneste digte — Brasiliefarten — Til foråret — Til min gyldenlak — Den smukke familie. Han besværger vårens blomster at gå i forbøn for ham, vidne, „at jeg har agtet eder mere end guld, fordi I er forårets børn“. Den dødssyge mand ligger og småpluddrer med sine nyudsprungne roser i en ekstase af fryd over dette „himlens vidunder“. De og hans gyldenlak skal ha hans sjæls sidste kys. I sine dødssyner gjenfinder han sine yndlingsblomster i himlen, i høiere udvikling:

„Alt hvad flor på jorden blegned,
alt hvad vintren meied ned,
spirte her i evig fred.
Himlens bund var herligt tegnet.
O, hvor lysteligt at skue
hyacinter halvt besjælte,
roser, som i drømme mælte,
glimt af geist i melkens lue!“

Jeg sa ovenfor, at naturfølelsen hos Wergeland har karakter af en religion. Det er i den vilde, bortgjemte ensomhed, at hans sjæl stemmes til den høieste andagt, — ikke i kirken. „Nu er der bare et sted skummelt, og det er i kirken,“ siger han i skildringen af en af naturens sjeldne feststunder. Og i den pragt

fulde apostrofe „Til en gran“ har denne følelse fåt et klingende mæle:

— — — — — — — — — — — —
„En vellugtopfyldt dunkelhed,
et chor du har, et helligt sted;
men intet billed der.
Uskyldige natur, som har
dig reist, til Gud umiddelbar
tør tale, mens et sonaltar
den faldnes midler er.

Af stormen gjennemorgles du
... et Tedeum's søde gru.
a... ...um — o min sjæl!
Ted... ...lmen med, som synges her,
Syng s... tempel Herrens er,
naturens ... moseblomme er
selv vesle ... kapel!“
et himmelens ...

Til ingen har naturen havt mer at sige, fordi i... ...ngen kan elske den høiere. Den taler til ham med tusinde røster, ... uhørlige for andre. Kjærligheden har skjærpet hans sanser og ... gjort ham synsk for en hel rig verden af syn, lyd, stemninger ... og skjønhedsfornemmelser, som menneskenes store hjord går for... ...bi, intet anende. — — „Naturens harmonier — af sløve sanser ei f... ...attes, — thi den betegner vel, men tier.“ ....

— — — — — — — — — —
„Se nøie, skal du øine
det store i det små.
Sig guddomstanker høine
på græssets veke strå.
Dets blegnen er et minde;
og på det faldne blad
moralen vil du finde
af somrens jubelkvad.

Lyt til, og hør basuner
fra aksnedbøide mark!
Der løbe skjalderuner
i træets runkne bark.

Dets slagne strå har sjunget;
Og mossens elsgrå hud
har guddomshænder tunget
i skjønhedslinier ud.

Geist er ei i *dens* tanker,
der er så sjælearm,
at han ei tror, der banker
en puls i blomstens barm,
at blade tale kunne
med liv fra træ til træ...
O, hør de tusind munde
i sladdrende allée!“
— — — — — — — — —

(„Egebladene“)

En dybere og ægtere hjemmefølelse i naturen ved jeg ikke at ha truffet hos nogen. Først der føler han sig helt, usigelig vel, som barn ved mors bryst. Han lever, til stadighed, som i et helligt samfund med den. Den har helsebod for alle sår, som livet slår, den stryger bort, som med en lind, moderlig hånd, alt ondt og stygt, som dagens kjevl bringer med sig, i dens rene stilhed kan det simpelthen ikke leve. Ikke engang en ærlig harme:

„Nu i dit bløde græs den dør,
mer blid end mangen ømhed før.
Med vellyst, som i blodskyl varme,
dør hen tilgivende min harme.“

Der er et digt, som hedder „Hjemme“, en oprigtig, ukunstlet enetale, et skriftemål indfor moder Natur og hans Genius, gjennemtrængt af en stille, vemodig glæde ved at finde sig igjen på de gamle steder, hvor han har leget og drømt som gut. Han hilser det altsammen igjen med en inderlighed, der er dæmpet, netop fordi den er så dyb:

Se, atter over mig suser den pil,
som rysted nedover
min barndoms seirrige lege
de laureglindsende blade.

Bekrandste ensomhed feirer som før
i skyggen sin høitid
— den kjære drømmer, som bredte
hver kveld sit teppe på engen.

Som forhen toner den grenede top,
den vindenes harpe,
der nynned ind i mit hjerte
en sød tungsindigheds sange.
— — — — — — — — — —

Jeg hører fossen, hvis drønende fald
først vakte de strømme,
som slumred end i mit indre.
De overdøvede fossen.
— — — — — — — — — —

Der ser jeg bjerget, det gamle og grå,
hvor tanken sig hvilte
tilforn på flugten til stjernen
og til de sværmerske skyer.
— — — — — — — — — —

Hvor ømt og trofast du, stolte Natur,
mig møder herhjemme!
Ei blad har pilene mistet,
og engen ikke et blomster.

Kun dig, jeg savner, Genius, dig,
i ensomhed født af
Naturens ynde og høihed
Hvi er du ei under pilen?

Ve, har du vildtfødte høihed fortabt
i menneskelarmen?
forglemt dit mødrenemæle:
Naturens yndigheds tale?

Men han finder sit bedre jeg igjen i disse **omgivelser**:

...Fortæt din skygge, min pil, thi jeg har
min genius fanget.
Den vist i himlen har været,
thi jorden har ei dens blidhed.

Vi aner, hvad betydning det har havt for hans udvikling som digter, at være vokset op blandt de store indtryk af denne natur. De „pragtfulde, dæmonvingede fantasmer“, — „stolten tanke på stengel af lys“, — „drømmen, så smuk som forelsket fee's fantasi“, som han taler om i dette digt, det er altsammen „i ensomhed født af Naturens ynde og høihed“, den han har forvildet sig bort fra derude i menneskenes verden.

— Hvad under, om vi overalt i den Wergelandske digtning finder gjenspeilet, med vidunderlig skarphed og energi, de mest forskjelligartede naturstemninger. Hvor er, f. eks., ikke i den prægtige „Jægersang“ den ubetrådte skogensomheds fortryllelse grebet......

„Derimod, hvor alt er vildhed
og ensomhed og stilhed
og høihed, o Natur!
Ja, al din ømhed under
en grantop jo blunder
i drømmende tiur.“

Ja, om det så er den moderne Jotunheimsdyrkelse, overraskes vi ved at finde også den foregrebet hos Wergeland. Blandt hans ungdomsdigte er der et, overskrevet: „På Skakastølstind“, der, — skjønt her og der skjæmmet af de udtværede fantasterier, der præger hans første digtning — er gjennembrust af en ægte titansk Jotunstemning, i pakt med tindeverdenens storhed og gru.[1] Hans urolige ånd føler sig tilhuse her, høit over menneskekrybet — „Her er jeg nærmest Gud“. I vor literatur findes der ikke et digt, der med mer kraft og fantasi fæstner billedet af denne natur, så jeg gjengir det her, i afkortning:

[1] Som værdig pendant til dette tag sceneriet fra „Spaniolens“ død: ....„Midtimellem Fannarauken, fjernfra lignende en uhyre, en verdens kulsorte ligkiste, med et nedrullende lagen; nærmere synes låget mer og mer at brækkes op i en spids, som om den døde vågnede derunder; og se, der reiser han sig — et skyggegespenst eller den rædsomme Fannrøg ...i det fjerne kun blåskuldrede, hjelmrundede, kåbehvalte fjelde; nærved alt hvidt, sort, trodsigt, tindet.“

På Skakastølstinden.

Hid steg ei sky, men ren og blå
er denne æthrens ø.
Dernede lyn som snekker gå
med gyldne dragesnabler på
en tordens rullesjø.

Kun morgnens solglands er dens vår
— hvor skjær og ætherfin!
I sommerpragt hver aften står
det rosenkrandsgespenst, som får
sin dug af stjerneskin.

Dog hist fra denne dybdes grund,
i denne alpeport,
i dette stormens trange sund,
hvor skyerne langs kløftens bund
henfosse malstrømsfort....

Hist i det skycharybdis midt
endda en tind! en tind!
En dristig falk kan række hid.
Men did? min tanke går kun did,
den falk ifra mit sind.

En snehvirvl rundt den svarte spids,
lig splintret seil om mast!
Det var en verdens skibbrud, hvis
den mast af sten med fløi af is
i skyers havgang brast.

Og hist af skyens hav en tind
sig snegledreier, lig
en snoe'd forstenet hvirvelvind.
Du chaos' horn, du vover ind
i himlen bore dig?

Og hisset lig en halvskabt verd,
en hjelmhvalt jøkelkoll!
Den står som i en jettefærd
mod alt — en blålig bræ til sværd,
det svarte bryst til skjold.

— Hid steg ei sky; men evig klar
er himlen, luften skjær,
Og bunden, som om jøklen var
det hele himmelhvælvs pillar,
og ei mod det en fjær.

Hid steg kun over fannens vold
en ørn, en storm og jeg.
Fra verden hist så stiv og kold
krøb isen hid på bræens skjold
sin sekellange vei.

Her aldrig stormen åndet har —
ak, før fra dette bryst.
Hvis nogen ånded her, da var
en engel det, hvem skjebnen bar
til fremmed verdens kyst.

— — — — — — — — — —

Men til *mit* helved jeg går hen
fra himlens søiledør:
til verden, slig den var, da den
jeg nede ligge lod igjen
bag skyens glemselsslør.

— Skulde jeg — hvad der forresten er vanskeligt nok — blandt hans naturdigte fremhæve noget enkelt, der, som i fortættet essens, gir det fyldigste udtryk for Wergelands naturfølelse, måtte det bli: „Skåltale for et godt år“ (inspireret af en bestemt — han nævner endog datoen — sommeraftens skjønhed). Der er over dette digt en stemningens mættethed, en naturtilbedelsens henførte andagt, der uvilkårlig strømmer over i vor egen sjæl, mens vi læser det. I denne naturens sjeldne og hellige stund smelter hans sjæl, som i en ekstase, helt sammen med den, så det er mer end en talemåde, når han udtrykker det så, at der „kun sidder et gespenst af den igjen hist i lysthuset“. Han inddrikker den stille, lunkne sommerregn og dens rige forjættelser, enhver duft og lyd, alle de uhørlige harmonier, der klinger fra blomsterne, aftenhimlens farvede vidundersyner:

„Har engle udspændt sine slør?
Saa fin og sød faldt regn ei før.
De himmelske først op den fange,
at blomsterne ei blive bange,
at græssets zittren ei forskrækkes
og biens søvn i liljen vækkes
af bulderet af draabens slag
i engs og agers nederlag.
O hør, hvor alle blade tone!
O alfeagtige musik
af harper, cymbler, sølvertrommer!
O har jeg melodien drømt?
Når var det dette foregik:
balladen i syringens krone?
Snart det som jubel forekommer,
saa det til sang kan sorgen tvinge.
(„Velkommen, søde sjæl!“)
Snart klager det saa ømt, saa ømt,
at glæden det i graad kan bringe.
(„Min elskede, farvel!“)
Og aldrig som i denne kveld
af andagt er igjennemstrømt
min sjæl af helligt orgel vorden,
som nu af denne spæde torden,
der bruser fra torbistens vinge.
Derfor, o milde regn, bliv ved!
Lad dine sølverplektre klinge!
Du skræmmer ikke blomstens fred.
Se rosen luder kun påskrømt!
Den smiler under grenen ømt,
og hører, mens den er i badet,
henrykt paa dette underspil,
der toner rundtomkring dens bed
og høit i luft fra poppelbladet.
Paasned dens skjønne hoved gjemt,
den ligner amor, lænet til
sin bue, vred på skjemt.

Formen er afvekslende bunden og ubunden; men det er en rent ydre forskjel. Når stemningen tar en hurtigere flugt, glider den uvilkårlig over i versets form, for så igjen ligesom at hvile på vingerne for et øieblik, i et stykke prosa af ikke mindre rig skjønhed. Denne vekslen, denne rytmiske stigen og falden, hvorved grænserne mellem den bundne og ubundne stil ligesom flyder sammen, benyttes ofte af Wergeland. Den lar versformen føles ikke som en kunstform, men simpelthen som det naturlige, selvgivne udtryk for stemningens høieste stigen:

„Ja „Velsignelse“ er Guds sandeste navn. Thi den strækker sig til hele tilværelsen, og ormens skjønneste øieblik er ogsaa Guds. Se skyen og insektet flammer af den samme fryd! Det er et øieblik, hvori jordens herre føler deltagelse i blomstens, som i en søsters, glæde, og hvori ingen kan knuse en larve.

Det er et øieblik af forsoning og salighed, som ikke glemmer, skjønt det er uden gjerninger netop formedelst sit overstrømmende liv, uden andre tanker end de, som naturens henrykkelser ipræge sjælen, uvilkaarligt som træets draaber i jorden dets overflødighed.“

— Således som i dette skjærsommerdigt eller i morgenstemningen i „Svalen“ åbenbarer naturen sig kun for sine udvalgte yndlinger:

„Ti kun skjalden i sin hede,
kun en digter i sin seier,
retten at tilbede eier.
Og kun han
syndeløst tilbede kan.“

Wergelands fantasi.

Motto: „Min fantasi er lig en tusindkantet diamant, og min forstand kiger gjennem den som gjennem et kaleidoskop“ (Drømmens genius i „Ah“).

Den alt beherskende evne i Wergelands overhånds rige begavelse er hans vidunderlige fantasi. Den gjør, med sin ubeherskede yrhed, hans ungdomsdigtning altfor ofte til et uredigt vildnis af „kådt ukrudt“. Den er som en rivende flom, hvori alt fast land drukner, alle skjønhedsbestemte grænser og mål flyder ud. Den tar magten fra ham, viser ham viljeløst ud i rene hallucinationer. Geniet, er det sagt — og vist med rette — ligger tæt op til galskab, så grænserne stundom flyder sammen. Dette gjælder, ikke mindst, Wergeland. Der kom undertiden frem i hans væsen og handlinger noget pludseligt uberegneligt, ufornuftigt — som når han styrter sig ned fra låvebroen, med de bekjendte „tre neier“ i livet, eller i hidsighed springer på sjøen fuldt påklædt eller slår flasken istykker mod panden, så blodet sprøiter. Og der er i hans første digtning adskillige steder, der ikke kan andet end betegnes som det rene tul. Der er visselig også noget personligt følt i disse ord om vanviddet i „Sinclars død“:

Selv hos visest sidder det
som rastløs edderkop og spinder frem
i dagens lys bizarrerier,
som folk med skuldertræk og smilen ser.

Men skjønt hans fantasi, til det sidste, leilighedsvis endnu kan beholde noget af denne ubændige ubeherskethed, blir dog efterhånden dens vildtskydende, gagnløse skud beskåret og dens frembringende fylde tugtet ind under skjønhedens lov. Den taber derfor intet af sin oprindelige spænstighed og kraft, tvertimod den blir bare mer sluttet og intens.

Således er det vi kjender den Wergelandske fantasi fra hans modneste og bedste digte: de første partier af „Mennesket", „Jan van Huysums blomsterstykke", „Den engelske lods", „Svalen", foruden mangfoldige af hans lyriske smådigte. Vidtomspændende, rastløst gjennemsøgende alle naturens riger, fra de ydmygeste af skabte ting til Guds høie himle. Så let vakt, så hvileløs hurtig og anspændt, som svalens kredsende, åndelette flugt. Ligesom løst fra vor tunge, jordiske luftkreds bevæger den sig gjennem sine egne drømmeriger med en somnambules sikkerhed, dens flugt netop mest behersket og skjønhedsbunden, når den er mest lynsnar og spændt. Den, der har levet sig fortrolig med den og vænnet sine lunger til dens tynde høifjeldsluft og åndeløse flugt, ham vil andre digteres fantasi synes bunden, tung mod den. På den bedre end på nogen anden passer Shakespeares betegnelse af digterens sindstilstand som „a fine frenzy". Selv betegner Wergeland med karakteristisk og gudlignende selvfølelse den således:

Mere skjøntfantastisk former
sig mit vanvid, når det stormer,
end polypens træ sig ormer
henad havets bund.
Mindre majestætisk, mindre
skjønt er havets end mit indre.
Minder stråle, tanker tindre
på dets dybe grund.

Den Wergelandske digtnings billedrigdom er noget helt for sig. Den kan ofte, især i hans ungdomsdigtning, udarte til en trættende plage, virke rent som et mareridt. Han taler bestandig gjennem billeder; de er hans naturlige sprog. De kommer næsten aldrig alene, det ene jager det andet, i uafbrudt rækkefølge med en åndeløs intensitet, voksende til en billedstorm, under hvilken den egentlige gjenstand begraves og glemmes.[1] Denne strøm af billeder, som sprudlende frem fra hans fantasis uudtømmelige kilder, kommer af den skjælvende inderlighed, hvormed han har optat i sig den ting, han vil skildre, så han aldrig synes tilfredsstillende at kunne udtømme dens væsen. Og hvor vidunderlig malende de kan være, og oftest er! Som når han (i „Den engelske lods") vil betegne, hvorledes hans sjæl gir sig ud på drømmevandring, mens hans legeme søvntungt læner sig til rælingen (3. 432). Når han ikke kan finde det rammende billede i sansernes

[1] Læs f. eks. skildringen af lodsen (3. 452).

verden, henter han dem fra det oversanseliges sfærer. En ung piges sorg over sin døde elsker er „blegere end ånders smerte, — blegere end vredens tanke i barmhjertig engels bryst, når han — han, som helst velsigned — straffe skal imod sin lyst". Det klinger vagt, men for Wergeland er det så klart som det uudsigelige, der kjæmper i ham efter at finde udtryk, overhodet kan bli.

Denne fantasi er den evige uro. Den ubetydeligste ting sætter den øieblikkelig i svingninger. Tag som et eksempel blandt mangfoldige digte: „Tiedemanns Petum". En pibe tobak, det er det hele! Men hør, hvorledes de grå tobaksskyer for hans øie forvandles til solgyldte eventyrlande:

Her, her er mit kongerige
inden disse hvide bjerge,
som så hvalte
rundt mig tårne sig og stige,
fulde af en slægt af dverge,
der gestalte
flux sig efter mit befal.
— Tiedemanns Petum! Tiedemanns Petum! —
Vil jeg, flux de af dens skyer
bygge marmorsøilte byer
og en prægtig kongesal.

Vil jeg, flux min armod haste
de med guldstøv at besprænge;
rundt min hytte,
let som om de slør udkaste,
brede de violblå enge.
. . O hvad bytte
mod novembers udenfor!
— Tiedemanns Petum! Tiedemanns Petum! —
På mit hoved valmuprægtig,
gylden, skjøndt som guld ei vægtig,
kongekrone sat jeg tro'r.

Denne fantasi eier mange nuancer. Der er den løsslupne koboldagtige lystighed i enkelte af farcerne, og den lyse, barnslige, — der minder om H. C. Andersen — i „Kådt ukrudt" og i eventyrene om „De to sorte katte", „Røde og blå dompapper", „Skjæren og piletræet" etc. Karakteristisk er hans trang til eventyrets form, — til at belive alt, dyrene og blomsterne, fjelde og dale, se ånd i alt, den døde og levende natur. Rige seernaturer har til alle tider havt denne trang til at bryde igjennem virkelighedens snevre skranker.

Men undertiden åbenbarer denne fantasi pludselig en overraskende natside, med ujordiske, sære gravstemninger, i hvilke den dvæler, med en underlig forkjærlighed, ved det triste, grufulde, for den naturlige sans frastødende. Se f. eks. denne fantasi over „Historikeren Munthes sorte kat“:

Således stryger den [døden] med troløs venlighed, mild som et pust, de fagreste kinder; således forfølger den os overalt med stirrende øine, i hvis gule flammer et sort glødpunkt af begjærlighed tindrer frem som en uforbrændelig liden djævel i helvedes luer.

*

I graven må det være somom der på den dødes bryst ligger en kat, stirrende i mulmet med fosforskinnende blik ind i det brustne øie, gjennemskuende hans syndige hemmeligheder, knugende tung som en marmorløve, indtil de vise sig een for een, uden lyd i de rædselsfulde miner.

*

Kun een gjemmer den døde mellem de sammenbidte læber; kun een hemmelighed, som han vil søge at skjule for det gyselige blik, for de kløer, der ligesom gjennemrage hans indre. Det er den, hvorom han fortviler; den han ikke tør røbe med en mines zittren forat katten på hans bryst ikke skal forvandle sig til en slange og stikke sit hoved ind i hans hjerte.

Eller denne begeistrede lovsyngen af et benrads skjønhed („Dødningskallen“):

Hundene vender sine øine bort med bange afsky, et menneske sparker til dødningeskallen, og graver med sin stok jorden ud af dens øienhuler. Påknæ vilde han ligge om deres gamle glands fyldte dem.

*

Hvilken skjønhed må have overvævet disse vinklers rene forhold! I denne ædelthvælvede hjerneskal må tanker have bevæget sig som perler, der ordne og rade sig til vexlende foranderlige smykker. Et mildt gemyts melk synes endnu at flyde over disse tænder, der skinne som en fuldtallig skat i mulden.

En anden eiendommelighed er hans forkjærlighed for det fremmedartede, eksotiske naturscener t. eks., som hans øie aldrig har sét, men som står for ham med en clairvoyance's tydelighed, næsten som en gjenerindren. „Den norske udvandrer i Brasilien“, f. eks., med dets længsel, dets pragtfulde billede af tropisk natur og dens hede farveglød:

Hvad pragt! Er himlens bund nedsænket?
Synd, om min fod et blomster krænked!
Det er ei græs i forårsskyden,
men frem af jorden strålers bryden.

Det er som om selv mulden lever,
somom hver gren bevidst sig hæver.
O hvor de høit mod solen jage,
og vende strålende tilbage!

O fryd! jeg knapt tør jorden træde.
Men, ak! ei syndløs er min glæde,
som fattigt barns iblandt fornemme,
ei vant til sådan pragt derhjemme.

Thi fattigt er det land, det fjerne,
jeg elsker så og tænker gjerne.
Dog vidste jeg ei hvad det fattes,
før hid i paradis jeg sattes.

Beslægtet hermed er en eiendommelig trang til at søge ud over tidens og rummets grænser, så fremtrædende, at hele hans digtning er farvet deraf. Hans fantasi har, — om jeg så må udtrykke det — en kosmisk karakter, den dvæler, som ingen andens, med en forunderlig fortrolighed i verdensrummets dybder. I „Mennesket“ har han skildret så levende som havde han sét det, al livets og menneskeåndens oprindelse og udfoldelse. Det er ingen tilfældighed, at hans første — og største — digteriske anstrengelse netop gjaldt et emne som dette. Det er her, hans fantasi blir mest storladen og tumler sig helst og friest mellem verdener i vorden blandt serafer og cheruber. Den „stiger blandt stjernerne, som et barn i fulde jasminhæk“. „Der er slægtskab mellem sjælen og stjernerne.“ Afstanden er for ham forsvindende mellem vort lille jordliv og Guds himle og åndernes verden, hans sjæl dvæler der naturligt, som gnisten flyver opad. „— — Ak! Tre sekunders ro, og min sjæl er på grænsen af — tankens og drømmenes rige. — Her alt ånderne møde, — talende nogle, nogle blidt vinkende blot.“ — De tilfældigste ting blir for ham som vinduer ind til andre verdener: gjennem sin kanins øie gløtter han ind i selve himmelen.

Wergelands lyrik.

Motto: Ti, hvis manges dom er sand,
er et rask nedrablet digt
hvad i verden mest er ligt
Henrik Arnold Wergeland.

Hele Henrik Wergelands natur og temperament måtte gjøre lyriken til det centrale i hans digtning. Om det kunde tænkes, at alle de mange bind, han har efterladt os, på en eller anden måde gik tabt, mens der var os levnet et karakteristisk udvalg af hans lyriske digte, vilde vi af dem kunne danne os et billede om ikke af den hele gigantiske mand, så dog af det væsentligste ved ham. For dette intense stemningsmenneske, hvis sjæl er som et instrument med bristefærdigt stemte strenge, henover hvilket hvert pust af et indtryk går som en brusende klangfylde, — er det i øieblikket fødte digt det mest umiddelbare udtryk, så at sige hans naturlige tale. At digte er ikke for ham, som for andre, en sjelden sjælens eksaltation. Det er ham ligeså nødvendigt og uvilkårligt som at „brystet — stønner, naar det bliver krystet“. Inspirationen er hos dette mærkværdige menneske det normale, dens udebliven et sygdomstegn, en unaturlig nedspændthed. Hvis han kunde være uforstyrret af dagens trivialiteter, vilde dens kilder flyde bestandig. „Utallige poesier får intet tilvær,“ klager han i et af sine breve, „hvert sundt øieblik afføder et digt.“ Denne klage er yderst karakteristisk, og kommer atter og atter igjen, i altid nye billeder. „Jeg må kvæle driften til at give de poesier liv, som idelig og altid skyde sig frem, som vildt kjød, fra dybden af mit væsen“ . . . „som slanger, der skyde lien over veien“ . . . „som dybets chimærer under den solbeskinnede havflade“ . . . „som vandstråler, der springe“ [1] . . .

[1] Brevene til Ridderstad og Frederika Bremer.

Skaberglæden, denne høieste af alle fornemmelser, er som hans daglige brød. Den største nydelse, han ved, er „at forsøge at gjengive en vakt skjønhedsfølelse". Hør hans forsøg på at beskrive den: „Når min sjæl undfangede et digt, syntes jeg, den åndede i en ren, endog kjølig atmosfære, som naar de deilige snestjerner sidder på kvisterne, og man kan se uendelig høit op igjennem disse i den blaa luft."

Når han ikke længer kan digte, da først føler han sig hjælpeløs, ulykkelig, da er det selve livet, som slukner. „Ve mig, mer jeg kan ei kvæde", hvor er den ikke pathetisk, denne klage fra dødsleiet!

— Det påtrænger sig mig altid, når jeg læser Wergeland, hvorledes de enkelte poesier, der har fåt ord og form, har lidet at sige mod de ufødte digte, at de igrunden bare er som spredte og tilfældige toner, der klinger ud til os fra et endeløst væld af sang inden i ham. Det gjælder vistnok, på en måde, alle skabende ånder, dette, at det er bare brudstykker af dem, der kommer til os. Men jeg ved ingen, der gir mig denne følelse stærkere end Wergeland. Det er min overbevisning, bekræftet ved sammenligning med de af verden anerkjendte største navne, at i al literatur — og ikke blot vor egen — har der aldrig været sét en større lyrisk kraft end Henrik Wergeland. I sine skjønneste åbenbarelser er hans lyrik som frigjort ånd. Den er friskere, mer intens i følelsen, bevæger sig i en høiere, lettere luft, finder lykkeligere og mer energiske udtryk for det uhåndgribelige, uudsigelige end nogen anden digter, jeg kjender. Fordi sangbunden i ham eier en så var og rungende resonans, skal der så lidet til for at sætte den i svingninger. Inspirationen ligger rundt omkring ham, hvor han færdes, ubemærket af de andre. Ti for den, der har fåt øine til at se ind til tingenes væsen, har alt, også det tilsyneladende trivielle, sin friske skjønhed og dybe mening. Læg mærke til de emner, han vælger. Et gammelt blomstermaleri, en sommeraften, en graa tobakssky, en liden kanin, der hopper henover gulvet, en svale, der vinger sin lydløse flugt i morgendæmringen, — af sådant luftigt og spinkelt materiale er hans skjønneste digte skabt. Dagens skurrende kjevl opløser sig for ham i harmonier. „Den første sommerfugl" — og vor literatur eier ikke et deiligere digt — er født ud af en skidden avispolemik i „Statsborgeren". Og „Statsborgeren" selv — i andres øine et lavtliggende organ for den vågnende masses blinde, uædle instinkter; han sér, under det uhjælpeligt hæslige

ydre, en høiere mening også med den. En eller anden havde ved en leilighed brugt udtrykket „sump“ om den. Wergeland griber dette skjældsord:

....Javel en sump; men rundt dens bred
gror sunde, bittre bukkeblad,
Der er nymfæens yndlingssted,
den Venusblom i bad.

Og heiren går der, stolt og stor,
med spraglet slange i sit neb.
Og i den tyste vildhed bor
En ånd, man ei begreb.

Og rundt i høie gyldne siv
er alfers æolsharpe spændt.
Der ender mangt et kvad sit liv,
som død har ei fortjent.

[Her mangler et ark i manuskriptet. Den tanke som der var udviklet, kan måske gjengives så: Wergelands lyrik må ikke bare søges i hans „Samlede skrifter“, -- al hans gjøren og laden, hans hele væsen var åbenbaringer deraf.]

Med vore konventionelle — nu engang nødvendige — distinktioner begrænser vi digtning til ord og vers, men al handling har — eller skulde ha — noget af digtets natur. Sjælens anspændthed og udvidelse, den forhøiede livsens glød, det er ogsaa al handlings og alt arbeides væsen og drivende kraft, der har idealitet over sig. Når Wergeland gik omkring med frøsorter i lommen og strøede dem ud for himlens vinde, når han ikke kunde se et skiddent barn, uden han maatte ta det til den nærmeste bæk og vaske det rent, når han la sig i sælen for at oprette sognebiblioteker etc., da er det også igrunden i sit væsen en ordløs digtning.

Wergelands form.

I inderlig forbindelse med den Wergelandske fantasi og lyrik står hans ligeså eiendommelige digteriske form.

Om formen og formens ret og betydning ved siden af indholdet har der, særlig i Wergelands tid, været talt og skrevet meget, — næsten som om disse to begreber, form og indhold, var indbyrdes uafhængige og ligestillede. Jeg husker, fra mine skoledage, hvorledes dette idelig blev mig indprentet af en lærer, der var opdraget i den Lyder Sagen'ske skole. Det har altid syntes mig at smage af en forlagt æstetisk dogmatik, dette. Form og indhold kan ikke således mekanisk sondres ud fra og stilles op mod hinanden. Formen har ikke sit mål i sig selv og skal ikke gjøre sig særlig gjældende som form. Den skulde slutte sig om indholdet som et frit og løst gevandt, under hvilket legemets linier, bevægelser, åndedræt — dets liv tydeligt fornemmes, — ikke som en, med særlig fremtrædende kunst udarbeidet, stiv og tung brocades-kåbe. Den gode form er organisk sammenhørende med og selvgivet af indholdet, som træets bark og legemets hud.

At være fyldt af et indhold, besat af det, så det ikke under én rist eller ro, det er det, det kommer an på; formen vil da gi sig af sig selv, med en vis indre naturnødvendighed. Det intenst følte og séte finder altid sin form. Hvad man end kan sige om Wergelands form, — denne frelsende egenskab har den, at den er spontan og står i et inderligt forhold til indholdet. Hvor dette — som ofte i hans undgdomsdigtning — er kaotisk og ubehersket, er gjerne også formen derefter — nøgen, uskjøn og tung, svulstig, rent formløs, ofte mer uartikulerte gisp og skrig end poesi. Han kan slurve ivei med de mest knudrede rim og umulige ildeklingende ord og sammensætnin-

ger; melder ikke det rette ord sig, laver han nyt i farten.[1] Endeløse parentheser borer sig hvert øieblik upåkaldet ind i sammenhængen og tvinger læseren til at ta det hele opigjen for at finde tråden. Han er sig det selv pinligt bevidst, som det fremgår af følgende lunefulde selverkjendelse:

Ei nok, at parenteser
forskrække hveren læser;
de ere og for stakkels autor hornene,
der vikle ham (som Abrams buk i tornene)
jo mer og mere ind som i et krat,
hvor *han* ei faar sin tanke, men kritikus *ham* fat.

I det hele er — som rimeligt — Wergelands form påvirket af hans digtnings stærkt improviserte karakter. Han er så bristende fuld af indhold, har så meget på hjertet at få sagt, at formen for det blir en underordnet ting, som får falde som det kan. Versemageri, at sidde og pusle og file på ord og rim som Welhaven, lå ikke for ham, og der er i hans epigrammer og farcer mange spottende hentydninger til Welhavens pirkerier med formen. Rødglødende flyder metallet fra smelteovnen ind i den første den bedste form, og nogen synderlig afpudsen bagefter er der neppe ofte tale om. Men eftersom den gjærende indholdsfylde afklarnes og han vinder mer herredømme over stoffet, forsvinder også mer og mer de sproglige udvækster, den formløshed og flokede uklarhed, som skjæmmer hans tidligste stil, og det lykkes ham at skabe sig en form, som har ialfald det uvurderlige fortrin, at den i ganske særegen grad er hans egen, det klareste og mest dækkende udtryk for tanken.

Intet kan være enklere end den Wergelandske æstetik. Det er i det hele noget, han mindst muligt ænser eller taler om, ulig Welhaven, som har det saa travlt med den æstetiske form. Snuble sig frem på sine egne veie, til han finder den form, der passer for hans kunstnernaturel, og forøvrigt gi en god dag i konventionelle regler, overlade til andre at strides om dem. Synge ubevidst af fuldt bryst, som fuglen synger:

„Kom hid til droslens bryllupsfest.
Den synger vildest vel, men bedst.
Den spotter ypperligt fra kvisten
jer æstetikler og jer tvisten." —

[1] F. eks. „oversætning" for overfart, „underdan" for undersåt, — der det gjælder at få et rim på: land (!) Navnet: Jeffreys (den berygtede engelske dommer) gjør han til Jefferies, udtalt i fire stavelser, med tonen på 2den (!)

Hans udvalg af versformer er ikke stort, men de enkle strofer, han vælger, præger han med sin egen personligheds intensitet. „Den første sommerfugl“, „Et gammelnorsk herresæde“, „Til en gran“ — valgte i fleng blandt hans mindre digte, er typiske eksempler. Undertiden fritar han sig suverænt for versets og rimets bånd som i „Mig selv“ og „Den smukke familie“, og netop ved denne enkelthed vinder udtrykket en mer indtrængende inderlighed og skjønhed.

Men den digteriske form, vi uvilkaarligt forbinder med Wergeland som den typiske, er den, vi kjender fra de fleste af hans større digtninger (Lodsen, Jan van Huysums blomsterstykke etc.). Den varierer ikke synderligt, fordi hans genius finder sig hjemme og kan tumle sig i den med den størst mulige frihed. Man kjender ham igjen ved den første linie. Med de korte stakåndede vers, der hvileløst jager hinanden side op og side ned, skydende sig frem over hinanden som krappe, bygeredne bølger, — med rimene slængt ind hvor det kan falde sig, snart tæt i tæt, snart med en halv sides mellemrum, — ikke opdelt i strofer, men fortsat i et åndeløst jag, der ikke stanser, før pennen ligesom synes at synke træt ned, fordi han ikke orker mer, rent fysisk, — i denne vildmandsform har hans ånds lidenskabelige uro og indholdsfylde fundet sit smidigste og mest adækvate udtryk.

Dens væsen er en besat intensitet, der ligesom knittrer med elektriske funker, — dens ydre karaktermærker en overdådig yppighed af malende adjektiver og en perlerad af billeder, der ikke virker som overlæsselse, fordi de føles som det naturlige udslag af den skjælvende sindsfylde, hvormed han har grebet emnet og knuget og krystet det, til det har git al sin hemmelighed fra sig. Som typiske eksempler vil jeg nævne den nervøse indledning til „Lodsen“ i længsel efter land, — billedet af lodsen (3. 452), „Flådens ro“ (3. 456) og af „Jødinden“ det afsnit som heder „Kvinderne på kirkegården“.

Den som rigtig har levet sig ind i Wergelands digtning, vil smile ad al denne tale om hans formløshed. Han vil erkjende, at netop denne direkte nøgne, endeløst strømmende form, med sin åndelette flugt og fart, er hans væsens udtrykte billede, som ingen anden, nok så kunstigt udarbeidet, kunde være det. Hans egen sjæl er i den, bankende gjennem hver linie, så utilhyllet som hos ingen anden digter. Og, når alt kommer til alt, er ikke det al god forms kriterium?

I almindelighed falder rimene hos ham lette og naturlige, strømmende uafladelig til ud fra selve stemningens intensitet. Han går ikke for deres skyld ud af sin ilende tankes vei, søgende efter, lempende på, tuklende med dens udtryk. I al hans modne digtning dækkes tanken påfaldende helt og skarpt af det digteriske udtryk.

Det siger sig selv, at en sa stærkt udpræget digterindividualitet måtte sætte sit mærke på det sprog, han skrev i. Vort norske sprog — skjønt ganske smidigt og udviklingsdygtigt — kan ikke siges at være særligt rigt eller udtryksfuldt, tvertimod heller fattigt på kraftigt betegnende og nuancerende ord og vendinger, — det føles bedst, når man skal oversætte fra et andet sprog. Og da Wergeland fremtrådte, før det endnu var pløiet op af vore egne betydelige forfattere og var begyndt at få sit voksende norske præg, var det et nokså afbleget og spædt og fremfor alt fremmed udtryk for vor folkeånd.[1] Det var dansk bogsprog og næsten uden rapport med folkets levende tungemål. Man mærker også af Wergelands digtning — især den første — hvorledes han har fundet det at være et begrænset og ubekvemt materiale, hvorledes hans ørneklo utålmodig har revet og slidt i det for at finde udtryk for hvad han vil sige, og hvor ofte det har mislykkes for ham. Dette indtryk af en kamp med sproget,[2] — som jo forøvrigt enhver mer udpræget forfatterpersonlighed har at kjæmpe — hos ingen er

[1] Hvilken mærkværdig udvikling mod en virkelig norsk tone, vort sprog siden har gjennemløbet, kan måles ved at sammenligne f. eks. Welhavens stil med en af vore nulevende repræsentative forfattere, eller kanske endnu bedre, datidens aviser med pressen nu.

[2] Her er en buket af ord, vendinger og forbindelser, ikke alle lige heldige, enkelte ligetil latterlige, men yderst betegnende for denne en stærk ånds utålmodige kamp med et fattigt sprog for at hamre det til et personligt udtryk. Der er iblandt dem mange, der må indrømmes at være både dristige og malende:

Taarebleg — stjernerolig — mandeharm — bølgevælter — havgang — sjælefjer — omskumles — overteltes — seieroverglimret — søilestolte — eposstorm — odebrand — klingeklar — fremalder — færdslende liv — tindenaturer — letluft — rigne (= berige) — syne (= ha syner) — Hvo har djervet — at seierslå sig et kongerige — seiersfremglimt (= glimt bebudende seiren) — mulmes — svagnes — slum (= slummer) — forhæslige — travaligt (liv) — oversætning (overreise!) — kvée — åndestorm — åndemulm — åndeslag — åndelyn — åndepander — åndemeisel — åndeæg (yderst karakteristisk denne trang til at bruge „ånd“ i sammensætninger!) — stråblegne (tale for Chr. Krohg). Han ænser ikke, om det klinger ilde; han kan lave ord som: „ingentingsbestillethed“ — malmarmatur — allesanliggender. Men man vogte sig vel for her at tale om affektation.

det mer fremtrædende end hos Shakespeare — fortar sig dog mer og mer i hans modnere digtning. Eller hvor det endnu påtrænger sig, er det mer som en forbauset beundring over, hvor energisk og seierrigt han har formået at tugte og forme det til det smidigste og mest personlige udtryk for sin tanke. Det blir som blødt ler under hans formende hånd og får en uanet flugt og nervøs kraft, og det er ikke mindst heri, geniet åbenbarer sig.

Wergeland har i en afhandling om norsk sprogreformation, — der knittrer af ånd [1] — profetisk foregrebet vort sprogs senere udvikling, ved indpodning af ord og vendinger fra folketale, til et selvstændigt sprog ved siden af svensk og dansk.[2]

Han siger her bl. a.:

Et kraftfuldt og rigt talesprog gjorde sin indfødsret gjældende, og forenede sig med det gamle skriftsprog for at føde et nyt, der mere og mere vil nærme sig til at vorde et selvstændigt mellemsprog mellem de tvende andre gothiske folkeslags. Det er med en tvangs ubetvingelighed, at ord, der høre hjemme i landets natur, ordne sig i spalterne og i kvadene forat tiltale norske øren og norske hjerter, medens de kun skurre i fordomsfulde danske og fordanskede.

Det har været bebreidet ham, at han ikke levede efter sin lære. Neppe med rette, synes jeg. Det særprægende norske element var i virkeligheden så fremtrædende hos Wergeland som hos ingen anden samtidig forfatter. Jeg anfører nedenunder norske ord, jeg har fundet rundt om i hans skrifter (bortsét fra hans forsøg på at skrive i dialekt).[3]

[1] Jeg bortser fra hvad der her kan være for den kritiske sprogforsker at sætte fingeren på. Enkelte af de foreslåede ord vil neppe udviklingen knæsætte, ligesom hans fantasi her og der løber af med ham (eks. 486). Men hvor lidet dette har at betyde mod den al den friskhed og intuition i karakteristik, den varme fædrelandskjærlighed, den eier. Det blev dog ham, der også her viste sig at ha seerøiet, og de kloge spottere, der var kortsynet.

[2] Sml. „Wergelands prosa" s. 125.

[3] Kvar — kaut — tirge (og tærge) — trå („være trå på det") — vak — vakne — nøid — nærme (adj. for nære) — hveden (hvorfra) — så imse (ømse) — turu (tvore) — farge — voge (vove) — vaksin gut — vet — hrøite — tråkke — rødde (rydde) — ljaen — trev — ørsle (subst.) — domning — kvik og lealaus — slog i kvag — har stridt så trot for — lugt adv.: lukt (i vandet f. eks) — noon — levne at (= tilbage) — nøre op ild — kall — yte — hærme — like — fram — gjentungen — kneiken (= bakkeknæk) — tæmja — ende ned — bause — unna — tvine siige (sige af én) — rat (tidsadv.) — sporetag — svarve — fjettre — trøg — grop — trøtnes — svint — styren (ræd?) — i råte kanted om — fate ild (fatne) — pågløt — i stad — vard (= blev) — gåmiste af noget (glip af) — flyg (flyver) — post — bruse (planter).

Han har en forkjærlighed for stærke imperfekter som: valt (væltede) — hev (hive) — vark (i knog) (= værkede?) — brunde (brændte) — leek (like) (!)

Med alle feil i det enkelte er det neppe for meget at sige, at Wergeland i dette som i så meget andet i alt væsentligt har foregrebet den senere udvikling. Når han råber vagt i gevær imod den sprogligt skadelige indflydelse fra et dansk theater, når han advarer mod den rasende efterlignelsessyge hos de norske, fornemmelig med hensyn til sproget: „De vil hindre al stræben efter at nå det mål, hvorefter enhver nordmand burde søge, nemlig et fra dansken så meget som muligt forskjelligt norsk tungemål,“ når han hævder, at alle burde i skrift og tale søge at nærme sig almuens mål, — med de tilbørlige modifikationer, — så må det indrømmes, at udviklingen har givet ham ret.

Hvor bornert og uforstående hans modstandere i virkeligheden står overfor den begyndende sproglige bevægelse, fremgår tydeligt nok af hele den måde, de fører sin kamp på. Selv en så overlegen mand som P. A. Munch, med alt det, at han har let for at påvise sproglige feiltagelser og inkonsekvenser hos reformvennerne,[1] kan skrive således: „Optagelsen af onomatopoietica er især mislig. Thi hvo kan forsikkre, at et udtryk er norsk, når man måske en dag i forveien har taget anledning til at forme det? Ikke at tale om, at alle slige ord er mest almindelige hos den lavere pøbel(!), og aldeles intet godt indtryk kan gjøre på den dannede læser“. Iblandt de ord, han nævner, er f. eks: „grop, kamp, kulp“, — ord der vel må siges nu at ha fåt borgerret i sproget. Videre anføres som ord, der gjør en høist dårlig figur: „smyge, siige, skvette, sjø“. „Den almindelige stemme har nu engang erklæret sig imod dem.“ (!) Og det nævnes som en forfærdelig konsekvens, at disse sprogfordærvere må komme til at skrive „barna“. Ja, tænk! Nei, de virkelige sprogfordærvere turde snarere være Vidaristerne selv, med sin ganske unødige masse fremmedord. (Munch selv skriver intrudere „fornlevninger“, hos Schweigaard har jeg fundet „betastning“.)[2] Forsøg på at tillempe skriftsproget til det hjemlige talesprog betragtedes som en slags „renomisterie“, et slemt skjeldsord dengang. Betegnende er en geistlig kommissions bemærkninger

Han er ikke ræd for at bruge germanismer som herlede (herleiten) — forvandtskab — blikke — åndesnel, — eller svecismer som ødet (skjæbnen) — både (begge) — forne (gamle).

[1] Værd at lægge mærke til er dette råd: „at anvende deres liebhaberi til at bringe en af vore reneste almuedialekter i en ordentlig form, sammenholdt med vort oldsprog, istedetfor som nu skjændigt at forhutle og sammenjaske vore dialekter i en vild uorden“.

[2] Sml. „Wergelands prosa“ s. 129.

til en ABC, som den skal afgi sin betænkning om: „Grande — hvorfor ikke nabo? — Skurfolkene — hvorfor ikke høstfolkene?“

Der synes virkelig at ha været en alvorlig stræben efter at fordanske vort sprog end yderligere. „I de fleste skrifter, i den periodiske prosa, ja indtil endog i de såkaldte norske grammatiker ser man ei alene danske vendinger og udtryk at fortrænge norske, men de læres endog som de ene rigtige. Selv gjennem theatret søger man at indpode dansk mundart, som den for nordmænd ene sømmelige.“ . . . .

Hvor ganske anderledes berettiget er ikke Wergelands trang til at låne af folkesproget. Og i modsætning til hans modstanderes hånende og hadske udfald, hvor langt værdigere er ikke tonen i hans tilsvar til den nævnte Vidar-afhandling: . . . „Det gjælder et fælles dyrebart klenod, og desangående bør mænd tale værdigere sammen, og ånder skrive med penne, heller tagne af en engels end af en høgs vinger, — ikke bør man se ulve, der holde hinanden i ørene.“

Det kan ikke forundre, at Wergeland som norsk-norsk patriot også har forsøgt sig i målet, ligesom han i så meget har foregrebet fremtiden. Der findes en hel række digte — „Langeleiken“ — på kavende Valders- og Hallingmål, væsentlig en lovprisning af bondens formentlige ufordærvede liv og sæder, i modsætning til den „unationale“ bykultur. Som prøve på denne såre naive vadmelslyrik hør denne skildring af hovedstadens herrer og damer („ligesindede til afsky og til skræk“). De talende er et hallingdølpar, der vender hjem fra en Kristianiatur.

THOR:

„Ja, Gu ski lov me æra her!
I sta'en fælen ret e værte.
På gatudn dauinga så e der
i kistekjole spankelerte.

BERGIT:

End e då? Fantfrua såg e brei
mæ fiskebeine uti stakkji,
å alla døttadn henna; dei
bortsopa steinadn tå bakkji.“

o. s. v. i samme dur.

Trods et vist ikke ueffent humor og ægte kjærlighed, der forsoner os med ekstravagancerne, er der over disse målprøver denne forcerte, uægte tone af folkelig gemytlighed og kraftpa-

triotisme, der synes at være uundgåelig for byfolk, der skal knote målet. Hvor kunstlet det er, føles bedst ved sammenligning med bondefødte digtere, som Vinje og Garborg. Virkelig hjemme i denne dragt kunde ikke Wergeland føle sig. Det var Apollo, der for leiligheden har klædt sig ud som landlig satyr og gjør nationale bukkespring. Men mens vi ikke kan andet end smile ad alt dette forcerte „troldeligt nationale“ væsen, forsones vi let med det hos Wergeland, fordi vi føler, at det udspringer bare af hans velmenende fædrelandskjærlighed, der jo også paa det sproglige felt vil hjælpe sit til med at løse den bundne folkesjæl.

„Jan van Huysums blomsterstykke“.

Det er ikke så ligetil, blandt Wergelands ypperste digtninge, at tilkjende nogen bestemt prisen. De har alle som fælles karaktermerke denne intensitet uden lige, denne åndelette, jagende fart, der gir os følelsen af, at inspirationens skaberhede — næsten for stærk for et menneske at bære — ikke er kjølnet et øieblik, indtil det hele står der færdigt og hånden synker træt ned. Med indtrykket friskt af dette flammende geni synes næsten al anden digtning slæbende og bunden. Men skulde jeg tilkjende nogen af disse digtninge prisen fremfor de andre, måtte det være „Blomsterstykket“. Et deiligt eventyr, vævet af hans fantasis letteste gyldne spind, og dog med det ægte kunstverks indre fasthed, afsluttede harmoni, rundet i én støbning. Han er tilfældig kommen over et blomstermaleri af en gammel mester. Hvor mange andre har vel set det, beundret det og så gåt videre. Wergeland blir stående, bleg, betagen, sænkende sig i denne skjønhedsverden, til han får mæle og finder ord. Føl det inderlige i denne jublende skjønhedsglæde!

Plumpe menneskebeundring,
som behøver luft og læber!
Mere plump end dyrs forundring,
der er taus og bly beskeden,
krænker du i din tilbeden,
øder i begeistringsheden; —
med din elskovs vilde brunst
du din egen elskte dræber:
din tilbedte rene kunst.

Ve, om nu, da jeg må tale
(så nødvendigt som at brystet
stønner, når det bliver krystet),
denne dråbe skulde dale
fra van Huysums rosenblad,
af min læbes mundveir rystet!
Forårsvinden, yr og glad,
var af mer barmhjertig hu:
duggens glans fra lund og hegn,
perlemoderagtig regn,
gjemt i foldet marikåbe,
hver en dråbe, hver en dråbe
har letsindigen den plyndret,
alle hen i luften søndret
— denne ligger der endnu,
yderligt som tåren båret
bævende af øienhåret,
yderst i dit diadem,
yndige og blide smerte,
som din byrde triller frem;

skjøn som perlen, der var værdig
til at være stjernes hjerte;
fuld som Magdalenens gråd,
fuld og tung og bristefærdig;
bristende, skjønt endnu hel,
som beslutningsmodent råd
i tungsindig engels sjæl.

Dette, at den evigt spiller,
evigt mæt af glans sig runder,
evigt fylder sig og triller,
— det er under over under,
hvorpå jeg forbauset grunder,
kunstens dyd, naturens feil,
som at fængsle lyden fast,
luftens svale i sin hast,
billedet i kildens speil.

O, hvad sød vellystig skræk!
Angst for vind og solens stråle!
Dråben, som ei mer kan tåle!
Fluen, som vil flyve væk!
Sneglen der, som nu vil flytte
hen på næste blad sin hytte!
Malte blad, som vil sig hæve?
Fagre blomsterlig, som leve!
O, hvad sød vellystig skræk!
Mens jeg stirrer på dem, møde
mig forvirret længst hendøde
elskerinders ansigtstræk.

Hvor er slig en lidenskab,
slig en vellyst, kvalt af smerte,
sligt et dæmpet hjerteslag,
slig en glød på elskovsmunde,
slig en blodig hjertevunde,
som i pragttulipens gab,
denne mørke, selvfortærte,
krampestærke, syge rødmes
natteagtige skarlag!

Uskyld har så fint et blåt,
en så skjær en blegnens kulde,
ei som hyacinthen faa't;
ømhed ei så rig en yden,
som syringen der, den fulde:
hver en småblomst i dens klase
er en liden egen vase
af et halvklart porcellin,
fuld af honnings søde nyden,
fuld af sommerfugles vin.

Og hvor sukkede en bøn,
så uskyldig og så skjøn
som kjærminden der, den slanke,
der så ydmyg, bly sig klynger
— bly som tause tåres tanke —
til en moserosenknop?

Og hvor er den skjald, der synger
godt som denne tause lille
blomstmystererne, de stille,
blot den engang, engang vilde
rosenlæben lukke op?
O, hvis knoppen vilde mæle,
hvis en ånd den vil besjæle,
o hvor jeg den bede vil
(og med ild må skjønne bedes)
at fortælle mig hvorledes
slige blomster bleve til!

— Og rosenknoppen fortæller blomsternes historie. Det er et helt spændende drama. Thi for Wergelands henrykte syn forvandles de til levende væsener, hans rastløst arbeidende fantasi spinder ud af dette spinkle materiale, nogle malede blomster i en vase, en hel tragisk historie om menneskeskjæbner. Historien om den af wallonerne ødelagte hollandske landsby og den brændende kirke, der under sine ruiner begraver en lykkelig familie, som just var samlet der til den ældste datters vielse. Kun én, faren, gamle Adrian, blir reddet, men med tabet af sin forstand. Nu pusler den gamle ensomme tomsing med at så blomster på den plet, hvor han har mistet alle sine, ligesom ventende, at noget vil ske. „Gud vil give sin velsignelse,“ mumler han. Og endelig, „en sommeraften efter en mild regn“,

er det vidunderlige skeet. Hans blomster er sprungne ud. Med sittrende læber bøier han sig over dem:

— — „O min sjæl, o vær nu stærk!
Bær Vorherres underværk!
Dø ei, hjerte, som må stanse,
at min ånd kan bedre sanse,
at, i lytten til dets banken,
ikke den forvilder tanken!
Døv mig ikke, om du dårer,
om du tryller og beruser,
du henrykkelsens musik,
som i mine øren suser!
Søde gråd, ei blind mit blik!
Lad mig se med disse tårer,
som med tusind øine klart,
som med alle stjerners fakler,
det mirakel af mirakler,
som er bleven åbenbart!

Thi han ser sine kjære gjenopstandne i blomsterne; hver eneste én kan han kjende!

Gud ske lov jeg er ei blind,
som min gudsforgangne klage,
der var blindere end sten,
djervere end Hjobs i støvet.
Alt er kommet jo tilbage,
alting som i gamle dage,
alt igjen som forårsløvet;
ingen fattes; ikke en.
Gud i disse blomster givet
atter har jer alle livet.
Gud har eders sjæles blod
gydt i disse planters rod,
så jeg hvert lineament
ser i blomsten velbekjendt,
hører elskte hjerters banken,
føler pulsen, læser tanken,
ser bekjendte øines stråler
i de fine blomsterskåler
klart som nogensinde før.
Ja, hvad under Gud dog gjør!
Tidens sønderbrudte krans
har han atter sammenbunden.

De stiger frem igjen af blomsterne, alle de kjendte, kjære ansigter; hvert træk, hver sjælelig eiendommelighed er umiskjendelig; han får det alt til at passe, indtil de mindste enkeltheder. Og han fordyber sig, med den vanvittiges intense optagethed og en overnaturlig sanseskarphed, i hver af disse blomster, til de ikke længer er hvad de synes at være:

Blomsterne ei skulle være
eder blot i fantasi'n,
eder, mine børn og viv,
men forvist de eder ere,
eder ja til sjæl og liv,
eder ja i ansigtstræk,
eiendommelighedssind,
karakterens fødte mine,
smilene, som præge ind
sine sommerfuglefine
spor, idet de flygte væk.

Med bævende fryd lever han op igjen den svundne lykke, atter står han den gamle prest for alteret og vier sine elskede børn:

O henrykkelses sekund,
salighedens fødselsstund!
du er altfor tung af glæde
til at fly så flygtig hen,
som de andre dungrå, lette,
farveløse solgransstunder,
skjæbnens pust mod døden vifter
henad livets ørkenslette; —
du demantne af sekunder,
som er engang allerede
kommen himmelsendt igjen,
ei så troløst og så let
som de andre dig omskifter;
du må frydbelæsset dvæle
til mit hjerte vinder mæle,
til det mestre kan sin tanke,
til det engang bliver træt
af så målløst sterkt at banke,
til det engang bliver mæt
af den søde fryd at græde,
medens mine læber juble,
medens øiet stråler, medens
brudte, vilde ord (og dog
skjønne som af salighedens
ubekjendte himmelsprog)
stødende på tungen snuble,
somom ikke jeg var klog.

O det er somom en stille
lummer regn faldt i mit hjerte,
somom knuden af min smerte,
dryppestenen af min ve,
sorgkrystallen i mit sind,
opløst i velsignelse,
ud i denne gråd må trille
over hele vide jorden,
hyllende dens bjerge ind
i en skabningssvanger sky,
i sit lunkne mulms neddignen
svangrende den med velsignen,
til en frydfuld, skyldløs vorden
svangrende dens dyb pány.
O hvor har jeg nok af mæle,
for at tale ud min lyst?
nok af hvælving i mit bryst,
nok af luft, af rum, af lyd,
ømme, sittrende og høie,
for i toner at besjæle
denne overlast af fryd?
nok af speile i mit øie
for at fange op det hele?
nok af sanser for at nemme?
nok erindring for at gjemme?
nok af tanker for at fatte?
nok af sterke nervestrenge
for at bære glæden længe?
nok af hjerte for at dele
ømhed nok til mine skatte.

Hvilken energisk trang til at finde ord for det uudsigelige i denne billeddynge, denne strøm af antitheser:

Disse fareløse luer,
denne flamme, som ei hviner,
disse rædsler uden skræk,
denne blomsterdæmons træk
jeg med uforstente miner,
uden øieblinken skuer.

Men den trøst, han har fundet i sin endeløse sorg, blir ham også berøvet. Jan van Huysum, den store blomstermaler, kommer der forbi og får øie på blomsterne, den stakkels gamle har fremelsket, og som „har suget sine farver af blod og kalkede ben, medens luerne har tilberedet jorden". Han må eie dem

for enhver pris, og da den gamle forfærdet afviser alle hans tilbud, drager han sin daggert og plyndrer de skatte, hans kunstnerøie har forelsket sig i. Thi „der er ingen voldsommere, hensynsløsere, selvkjærligere lidenskab end kunstnerens. Den kjender ikke grænser, ret eller synd. Den griber efter sin lysts mål med gigantarme, fordi den tror, den har et gudehjerte". Den gamle overlever det ikke; han dør, idet han forbander sin nyfundne lykkes røver, og Jan van Huysum går hjem for at fæste blomsterne på lærredet.

Jan van Huysum malte Adrians blomster. Der flød aldrig et herligere mesterstykke fra hans pensel. Samvittighedsnag, eller måske heller en angst- og anelsesfuld overspændthed, drev hans geni til det høieste. Han arbeidede med den unge medicinske novices bankende hjerte og ilsomme hånd, som ved midnatstide anatomerer et stjålet lig. Han syntes stundom at se ånders åsyn i blomsterne, og da var det ikke langtfra, at Adrians forbandelse gik i opfyldelse. Fra dette øieblik, da han stillede vasen foran sig og udspændte sin ramme, begyndte han at indestænge sig, når han arbeidede; han blev menneskesky og melankolsk, men herligere i sine arbeider end nogensinde.

— — — — — — — — — — — — — — —

Dette er eventyret, rosenknoppen fortalte sin ven, digteren.

. . . „Men nu ved jeg dog hvorledes
slige blomster bleve til." . . . . .

Hvem anden end Wergeland kunde, af dette luftige stof, fremtrylle et kunstværk så dristigt og skjønt fantastisk, så fuldt af lidenskab og ynde som dette? „Også dette digt," siger han beskedent, „vil dø, før Jan van Huysums blomsterstykke gjennemlever et år til af sin udødelighed." Hvis digterens kunst var kosmopolitisk som malerens, ikke begrænset indenfor et lidet ukjendt sprog, vilde det kunne rivalisere værdigt. Det er ikke for meget at sige, at havde det været skrevet i et af de store kultursprog, vilde det regnes blandt verdensliteraturens perler.

„Svalen“.

Det synes, som om det er saa, at jo mindre der ligger plump, håndgribelig virkelighed til grund for den Wergelandske digtning, jo mindre belemret den er af plan, ramme, dramatisk intrige, kort alt det ydre apparat, der ellers synes nødvendigt til at bygge op et digterværk, jo mer udelukkende den beror på den rene fantasi, — des friere, dristigere, sikkrere, skjønhedsbåret er dens flugt. Man ser f. eks., hvorledes hans forsøg i den historiske balladegenre ikke kan måle sig med, hvad langt fattigere ånder her har ydet. Hans dramaer — særlig de historiske — må i sin helhed siges at være mer eller mindre forfeilede, medens de bedste af hans farcer, hans „fantasis slegfredbørn“, hører til hans mest karakteristiske frembringelser. Det sublimeste afsnit af „Mennesket“, mythen om de to ånder og deres evige kjærlighed, er en luftig fantasi, medens den brogede stofmængde i digtets videre udvikling er tynget i sin flugt. De digtninge, hvor Wergeland har nået det høieste, og som vil leve, saalænge sproget lever, er alle bygget over det luftigste intet. Læs f. eks. „Svalen“, — et skjærsommermorgens-eventyr — som han selv så træffende kalder det, — det uhåndgribeligste af dem alle, saa spindelvævagtigt, at det rent blir borte mellem éns fingre, når man skal gjøre rede for det!

Det åbnes med en herlig opfordring til bøn. Kanske det skjønneste udtryk for Wergelands lyse religion. I intet menneskeligt sprog, tror jeg, er skaberens pris sunget som i denne morgenhymne. Hvor fornemmer vi ikke skjærsommermorgenens usigeligt friske skjønhed; den anelsesfulde stund før solen er oppe og al skabningen endnu hviler, i forventningsfuld stilhed!

„Salig, salig er den skabning,
både mennesker og dyr,
som, det første dagen gryr,
endnu medens nattens hvide
bløde tåger sig fornøje
med langs bækkene at glide,
førend langsad østens høje
solens leir af purpursky'r
sine telterækker spænder,
Gud den første hilsen sender,
første hilsen, første lyd
af det skabtes tak og fryd!

Uden ord, dog er dens klang
fyldig knop af ord, et hylle
for en herlig tempelsang,
og den gjemmer
i sit udraab chor af stemmer,
som de himmelske fortrylle.
Som i knoppen
palmetoppen
med de høie gyldne fjere
allerede
er tilstede,
ligger i den første lyd
af den vågne skabnings fryd
psalmens høihed, hymnens ære,
bønnens magt, trefoldig stærk,
mægtig til et underværk.

Bed da førend spurven kvidrer,
at dens uskyld ei dig røver
æren, som din skyld behøver!
Bed da førend aspen sitrer
i den første morgenvind,
endnu medens duggen glitrer
over nattesfinxens spind,
medens tidslens fjederhatte
hvidne af dens perleskatte,
førend engens klokker blaa
endnu har begyndt at gaa,
slagne an til ottesang
af et vindpust, med en klang,
som ærbødig englens skarpe
øre over sky fornemmer:
hvor i deres dyb, det tunge,
sølverblomsterkolber runge
over alle disse stemmer,
susende fra græssets harpe.

Da benådes vil kanhænde
med et eventyr din sjæl,
som i himmelen vil ende.
Ånden hen i syner reven,
i henrykkelser forvildes,
mens dit øje, — i sekunden,
den er i sin flugt forsvunden, —
ligner blegt en bortebleven
sjunken kildes
åbne tomme hule grav.
Mens det synes som du blunder,
somom syn og sans er borte,
gribe englevinger under
tankens ørkesløse svæven
langsad dalens tågebund,
og i bønnen fra din mund,
i den første lyd deraf,
føres du af en seraf
gjennem paradisets porte,
og *du* får, som årlest beder,
en sekund
af de frelstes saligheder
for den tabte af din blund.
— — — — — — — —

Bed da årle til din skaber,
at du ej mod fuglen taber,
at ej, efter engles dom,
den er mere god og from!
Lad med dem din tanke mødes
førend morgenskyen glødes,
før årvågne lærkes slag
vinder himmelens behag!

Førend erlen går i badet:
(det i alchemillebladet)
førend duggens perler fulde
af konvallens skåler rulle,
endnu medens rosens hede
læbe suger på dens is,
må du bede,
yde skaberen din pris!

Så kommer eventyret, som digteren benådes med. En tidlig sommermorgen, slig som den, han har skildret, er han ude, før det dages, for at bringe Gud „den første hilsen fra det skabte". For et par almindelige morgengrætne menneskeøine

var der intet særligt at fæste sig ved. Anderledes for et benådet seerøie.

-- Over perlehvide enge,
endnu medens hvenegræsset
luded fuldt af dug belæsset,
blikket længe
irred om, indtil det tabte
sig med et,
blindt for alt, i dunkelheden
af de rosenhegn, som stænge
rundtom engens lille eden;
og min sjæl forsvandt med det.

Ha, der under buskens nat
hvor det glimred, hvor det gløded,
hvor det lyste i det dunkle
tusmulm i det tætte hegn!
Som om alle kvister bløded,
dråbemodne rosenknopper
overaltifra fremfunkled,
ludende mod jorden ned,
lig en regn
af rubiner og koral,
carneoler og agat,
tryllebunden i sit fald.
Som om alle blade græd,
hang en skat
af demantne tåredopper
stjernestrålende derved.

Da, imens med anspændt agt
øiet stirred,
indtil synet sig forvirred,
på dens flors vidunderpragt,
var det som om sind og sans
kom i flamme af dens glans,
som om rosenbuskens brand
tændte mine tanker an,
og min sjæl blev reven hen,
hen igjennem himmelen,
hen i luers flugt, — hvorhen?
Ej jeg vidste, men jeg søgte,
medens flugten sig forøgte,
mens mit eget selv jeg tabte,
ham, der mig og busken skabte.
O, det var en bøn, således
som af himlens ånder bedes:
uden tunge, uden klang,
kun med følelsernes rhytmus,
tankens stumme bølgegang.

Da får han, medens alt levende endnu sover, i morgendæmringen øie på en svale.

Yderst udpå svalens spændte
spidse vinger
tindred med en glans, der blændte,
tvende dråber ætherrene,
uden dog, hvor kjækt den svinger,
ned at rinde derifra.
Regnens dryp på træets grene,
barnets gråd, krystallen klar
sorte kul imod dem var.

„Da var det, som om rosenbusken åbnede alle sine knopper“, og fortalte ham, „som med tusind sladrende munde“ alt om svalen. „Den sov under mit telt inat. Jeg gav den at spise af min honning, dug at drikke af mit lifligste bæger og dråber af min fineste balsam med paa reisen. Thi hvorfor skulde jeg være skjøn og ikke have et godt hjerte? Nu svæver den fyrige, utrættelige rastløs ud over verden, ud over menneskene for at dyppe sine balsamdråber i det dybeste sår. Thi

hvorfor skulde fyrigheden, skjønhedens beiler, ikke have et godt hjerte?"

„Jeg den fulgte med min tanke,
hvor dens flugt mon videst vanke,
hvor de balsamdryp, den bar,
    foran tindred
som et tvillingstjernepar.
For mit blik sig vidt udspændte
strøg på strøg, jeg ikke kjendte,
    egne, som jeg ei erindred."

Overalt, hvor sorgen er tilhuse, ser han den svæve, — over kongeborgen, og den fattige hytte.

„— — Også over mig den stanste,
rysted vingen allerede,
så de dyre dråber bævte.
Men da den med et fik se,
at jeg endnu kunde le,
    at min vrede
i mit bryst, det blomsterkranste,
aldrig over aftnen levte, —
dalte den på skrømt kun ned,
pilende igjen afsted."

Men altid ser han den hæve sig igjen med de dyre balsamdråber. Endnu har den ikke fundet, hvad den søgte, sorgen tungere end alle andre.

„Der må være en tilbage,
en, som dybere må nage,
endnu en, som værre lider,
uden lise i sin klage,
uden mål i sine kvider,
uden tanke, trøst og råd,
hadende at kunne håbe,
gysende for at opdage
en helbreden for sin smerte,
bund og grænse for sin gråd.
Thi med ét sin balsamdråbe
svalen skjænket har et hjerte.
Ei den længer kunde tvile,
hvor tilsidst den skulde hvile,
hvem med største ret tilkom
den velsignte lægedom,
da den over barnets lig
så en moder bøie sig."

Man ved, at det er for en sådan ulykkelig, sin egen søster, han har skrevet sit digt. Al trøst udenfra er fattig. Også digtet trøst. Men vakkrere kunde den ikke være end denne!

„Jøden“ og „Jødinden“ består af en række løsrevne sujetter, uden anden sammenbindende enhed end den tendens, der fremkaldte dem — i alle tonearter og af noget forskjelligt literært værd. Vekslende med ting af uforgjængelig skjønhed, kraft — og det er det meste —, forekommer enkeltvis naive trivialiteter med tendenser så ubehjælpelig stikkende frem, at man uvilkårlig må smile, — pene historier om overnaturligt ædle jøder og sneverhjertede kristne, — som „Barnet“, „Blodet“, „Mødrene“, „Sjælekamp og seier“, „Drengen ved Blåa porten“. Derved kommer der ind noget forstyrrende, opstykket, uensartet. Der blir ingen kunstnerisk enhed. Men disse indvendinger er igrunden smålige. „Jøden“ og „Jødinden“ bør ikke i første række måles med en æsthetisk målestok. Et stort hjerte er mere værdt end et stort kunstverk. Og et ædlere hjertelag end det, der varmer ved disse indlæg for en skjøn tolerance, har aldrig fundet literært udtryk, selv den skjødesløse ubekymrethed af de „kunstneriske“ hensyn, ved siden af den store menneskelighedens sag, der optar hans sind helt, får noget rørende. Forestil Dem dette, — den dødssyge mand — kjæmpende sin egen håbløse kamp for livet, det liv, han hang så ved, og alligevel „glemmende sig selv, stridende som en løve for en fremmed sag, et fremmed folk“. Da sagen havde været fore første gang i stortinget — i 1842 — og var falden, havde han skrevet en længere, harmfuldt veltalende fremstilling af debatten — „Jødesagen“. Fra vor grundlov, med dens sneversindede forbud, appellerer han til: „Grundloven for Guds regjering, den moralske verdensorden“. For vore øine ser denne stortingsdebat ganske tarvelig ud med sin gjængse parlamentariske landeveisveltalenhed, dumhed og bondefulhed. For Wergeland, der sidder blandt tilhørerne, skjæl-

vende af deltagelse, vokser det til et spændende drama, udkjæmpet af lysets og mørkets magter, og de optrædende talere har heroiske dimensioner; om deres billede er fuldt korrekt, har mindre at sige end denne hero-worshipper's trang til at se dem stort, i sin egen lignelse.

Da den skal fore igjen i 1845, skriver han i et af sine sidste breve — 3dje mai 1845 — lige før sin død, til stortingsmand, sorenskriver Sørenssen:

Ak, Anton Wilhelm Sørenssen, hvilke budskaber fra thinget i dissentersagen! Vil man fremkalde Catilinaer, der skulle indkalde despotiet? Så ussel jeg er, har denne sag ikke ladet mig lukke øinene mere end et par timer inat og først da dagen skinnede ind igjennem vinduerne. Men jeg følte mig sterk og opbragt, som om jeg kunde tage del i denne lysets og mørkets strid. Ikke er jeg i denne henseende så lidenskabelig, fordi jeg indser, at jødesagen bestemmes af adfærden mod de christne; men fordi jeg om livet håbløse ahner, at jeg hinsides neppe vil finde alt efter systemet . . .

— „Jøden" er tilegnet stortinget og udkom straks før sagens afgjørelse i 1842[1], „Jødinden" i 1844 for at påvirke stemningen i det nye storting — uden resultat, som vi ved . . . „Mørkets vold er steil at storme — overtro — hviler fast på søilers ro," — som han siger i indledningsdigtet til „Jøden": „Ord som verden så foragte". Dette klinger som en sandhedens evige, flammende slagsang:

Lyn bør slå og tordner rulle
foran *den*.
Sendt tilhjælp fra himmelen,
legion af engle skulde
sine fløie
sprede viden om den høie.

Hvor forskjellig fra dette kampens stormende mod er tonen i det oprindelige indledningsdigt til „Jødinden": „På sygeleiet". Jeg kjender intet mer pathetisk i al literatur; det er af dem, én ikke kan læse uden tårer! Døden har ham i sit knoklede greb. Han ligger der under skyggen af den bittreste af al miskjendelse. Og så kan han skrive så, idet han sender ud sine „elleve blomstrende tornekviste": Skjønnere har ikke en menneskesjæl åbenbaret sig!

Det isdryps rislen i min barm . .?
og disse stik af ild. .?
Lad døden kalde det sin seir!

[1] Jødesagen gik igjennem, som bekjendt, først i 1851.

Det er min himmels forårsveir,
dens vårfrembrud — snart kold snart varm,
min saligheds april.

Dog kjæmper hjertet i mit bryst
mod dødens trængen ind.
Det slår den endnu dag for dag
tilbage kjækt med tunge slag.
Mit sind er roligt, klart og lyst
som kjern i måneskin.

Kanhænde *da* min torneflor
udsprungen jeg får se?
Først kviste syv, så to fremskjød,
ialt der elleve frembrød.
Og kommer ikke dødens le,
den skyder fler jeg tror

Ak! blomstrer som i Gulistan,
som Schiraz' centifol!
Dog søger ingen eders sted:
I blomstre i den ensomhed,
hvorhen jeg er forjagt i ban
fra folket, fra min sol.

Ja til den øde ensomhed
af landsmænd jagt i ban!
De vrede dårer ikke ved,
at den en herlig urskov er;
som sluppen fugl jeg levte der,
som frien indian.

Brasiliens skov med palmetræ'r
af hundred alens top,
hvortil den blå passionsblomst med
kamellien klattrer sammen op,
så stolt og pragtfuld dog ei er
som denne ensomhed.

Der mangler det på syner ei
og åndernes besøg.
Som skyer, der går lavt og midt
igjennem skoven søge vei,
de minder grå forbi mig tidt
i ensomheden strøg.

Dog må jeg være bleven ramt
her i min elskte ørk
af trolddom eller slangebid:
min arm er mat, min kind er hvid,
mit blod det rinder nu så tamt,
og åren er så mørk.

Ah, døden har, den store ånd,
blæst af min livstråds hår.
Til folk jeg vil mig slæbe frem:
jeg gjerne vil fortælle dem,
hvor sidste plantning fra min hånd
i blomst i ørknen står.

Se, om ei honning drypper sød
fra hver en rosenknop!
om ei hvert udslåt blomsterblad
er tegnet med et kjærligt kvad,
hver roses åbne purpurskjød
en hellig bog lukt op!

Blot døden vil mig skjænke frist
til floren frem er brudt!
Men o, han har mig alt omsust,
mit bryst med knokkelhånden knust,
med blæserørets fule list
mig lydløst gjennemskudt.

. . . . O følelse som af et bad!
Jeg alt tilgivet har
En finger på mit øie kom.
En engels; det min moders var.
Nu er min sjæl en toet blom,
så nyfødt, barneglad.

— Af hvad jeg ovenfor sagde om den leilighedsvise ujevnhed i disse digtes værd, må man ikke tro, at den gamle ild holder på at slukne. Tvertimod! Den har aldrig flammet høiere. Der er den skjønne tolerances prædiken i „De tre“ og „Røst i ørkenen“, „Kvinderne på kirkegården“. Den pragtfulde, høitstemte hyldest til en skjøn kvinde: „Jødinden“. („Kast dit slør, jødinde, kast det“). Der er de to prosadigte „Tidselskjægplukkeren“ og „Den lykkelige viv“ og den kostelige blomsterhumoreske: „Kådt ukrudt“. Og i „Følg kaldet“ det stolteste udtryk for geniets ædle selvfølelse.

— Vel kunde taknemmelige jøder reise et mindesmerke på hans grav. Blandt verdens monumenter er ikke mange så vel fortjente.

„Den engelske lods“.

Det bedst kjendte af Wergelands større digtninger er vel „Den engelske lods“. Det har en populær karakter, en fast ramme, intrigen er håndgribelig og spændende, med en idyllisk afslutning. Vistnok gjør historien om den landlige uskyldighed, der efterstræbes af den udlevede og diaboliske vellysting og ender som hertuginde med den raffinerte hevn over forføreren, forsoningen med hendes mand og slutningstableauet i Hardanger — unægtelig et nokså naivt melodramatisk indtryk.[1] Skjønt heller ikke her, hvor selvsynet er udelukket, og billedet derfor nødvendigvis må bli andenhånds — fornægter Wergelands geni sig. Den manglende verdenskundskab erstattes af en merkværdig gjætningens intuition, der gir det forslidte emne en ny personlig friskhed.

Dog blir digtets „historie“, dets episke ramme, noget forholdsvis underordnet. Her, som overalt i Wergelands digtning, er det lyriske element det herskende og værdibestemmende. Og intetsteds er den lyriske flor mer overdådig og skjønhedsbehersket end i „Lodsen“. Her er en rigdom på stemninger, fantasier, naturmalerier, fæstet i forbifarten for alle tider, med vidunderlig skarphed og liv. Hvad er det ikke for en karakteristisk begyndelse, det nervøse „Længsel efter land“! Aldrig har havets endeløse, øde ensformighed, den sammensnørende, voksende angst, der jager fantasien op i galskabens hallucinationer, netop ved denne passive hjælpeløshed, længselen efter det ringeste tegn til fast land — været så energisk følt og gjengit som i disse korte, jagende linier, der passer så fortrinligt til stemningen. For en malende kraft i et billede som dette om lupens stik, der forfølger det krybende insekt, eller i en fore-

[1] Minder lidt om Tennysons „Enoch Arden“.

stilling som den, at de alle ombord er en „fordømt skindødningeskare“. Der er en vis lighed med Coleridges berømte og udskregne „The Ancient Mariner“. Men den navnløse spøgelsegru, som her betar én, har noget kunstlet, en drøms uvirkelighed, mens stemningen i Wergelands digt er den naturlige, som vi alle kan føle under de omstændigheder, bare at den er hundrede gange potenseret i hans hede temperament.

„O, kaptein, hvorhen, hvorhen
går seiladsen uden ende?
Nye horisonter spænde
sig omkring mig ud igjen.
Briggen alt i rastløs fart
susende igjennemlænste
hundreder af samme art,
kun af syner ombegrænste.
  Når jeg tænkte
fjernet endelig beseiret,
falske lande ned sig sænkte
eller tvinte hen i veiret . . .
Hundred horisonter runde
  kom og svunde . . .
Hundred himles cirkelbunde,
hvem just punktet, hvori mine
trætte øines nervepar
krydsende sig overskar,
med en evig helvedpine
stedse samme centrum var . . .
Hundred horisonter grå
alt jeg så,
  med en grænse
  falsk som bugten,
angste slange står i flugten,
. . . grå, ja til fortvilen ense,
mens — som lupens grumme stik
krybende insekt forfølger —
zenits blå og hule blik
stirred på vort skib, den prik,
synlig knapt på havets bølger. — — —
  Dage mange
åretunge, årelange,
bort erindringsløse flydte,
uden spor, som kjølvandsstriben,
i en masse sammengydte,
hine sunkne skyer lig,
snigende sig sagtelig, —
have svalet panden med
kolden alderdomsbegriben
i dens øde kjedsomhed,
  stanset blodet,
tæmmet selve utålmodet,

skabt det om til sløven fred.
Thi af havets og de tomme
skyers øde har jeg smagt
alderdommens, der vil komme,
følt den tåge, som vil spinde
sig om gubbens nøgne tinde,
forud om mit hoved lagt. — — —
Er det ei, som om vi selv
(en fordømt skindødningskare)
jordede tilsammen vare
under samme tag af bly? —
stivt i stirren på hinanden
sidemand på sidemanden:
han i hins og hin i hans
øies brustne døde glans,
uden rørelse og mæle,
skjønt med fuldtbevidste sjæle?

O, en eg kun af et skjær,
striben af et fuglevær,
ryggen af en liden holme,
skjønt som yre hvals og olme
kobbes børstereiste sorte,
i sekunden atter borte,
vilde være i min plage
nyfødt verden at opdage
— o et tankens paradis,
hvor den vilde bli tilbage
skibet givende til pris!
Brune tare, tangens klase
vilde være blommet grønt
på forsmægtendes oase,
himmelens forsoningstegn.
Dermed jeg fantastisk skjønt
bryst og pande vilde smykke,
dem, som roser efter regn,
til min mund vellystig trykke,
hilse deres armodsgustne
brunbespettede forrustne
polyplige blæreknopper
ømt som anemonens dopper,
der til stjerner sig udslår, —
som de første blomstertinter,
der forkynde Nordens vår
efter treti ugers vinter."

Endelig viser der sig noget i horisonten for hans fantasi til at tumle med, i altid nye, vilde gjetninger:

„O, kaptein, hvad er dog dette,
som så skinnende frembryder
hist, hvor himlens grænse flyder
sammen først med havets slette?
Mon det er den blanke lange
aasryg af et skybjerg, dalet

under horisontens bryn?
Mange, mange
falske lande alt har malet
skuffende vort trætte syn! —
— O, så hvid er ingen sky!

Men måske
nybrudt isflag, dækt med sne,
ren og ny,
stormforslagen ifra polen
vender friske brud mod solen?"

Indtil fantasien endelig kan hvile ud i sjøfolkenes bekjendte sang, der med slig havsalt friskhed maler den fremdukkende engel- ske kyst:

„Det som skinner
vester hist
mellem sky og havsensvover,
det er England
solbelyst,
klipperne ved Dover.

Føl det friske
livsenspust
alt fra Gammel-Englands ege!
Vimplens tunge
som berust
kan i det alt lege.

Kentshire's enge
har deri
søde blomsterdufte blandet;
sømandshjerter
vimpelfri
juble imod landet.

Hist se Englands
grundvold stærk:
muslinghvid cement fra grunden!
Frihed har sit
forsvarsværk
midt i havet funden.

Gud har bygget
om dens hjem
stærke, høie bastioner,
netop hvor det
vender frem
mod Europas troner."

Skulde jeg. i denne række billeder, hurtigt skiftende som i et kaleidoskop, hvert henkastet med et intenst liv, fremhæve nogen enkelte, måtte det vel bli „Drømmesyn". Det har noget af drømmens rappe, svævende flugt, og samtidig en sikkerhed og skarphed i billedernes omrids, så fine som tegnet med månestråler. Mens briggen langsomt driver langs landet, Kanalen udigjennem, sidder han i sommernatten ved rælingen, og tar ind dens vekslende scener med overnaturligt skjærpede sanser:

„Tvende timeglas forbi —
og vi hørte
egene iland sig rørte,
susende, med ord deri,
som om mange mænd på stranden
talte sammen med hinanden.
Egerødderne vi så,
årer i agaten lige,
i den sorte muld at gå,
som bedækkede de hvide
klipper, der langs stranden kneiste.
Og nedover klippens side
dunkelgrønne vedbend laved,
som letflettet elskovsstige
mellem to forelskte geister,
(hun fra landet, han fra havet)
efterglemt fra stevnet, sat
i den sidste månskinsnat.

Tys! de glade bølger larme;
der er sang i hvad de buldre!
Når jeg ned fra stavnen så,
syntes jeg se hvide arme,
svanedunbedækte skuldre

jublende at skynde på . . .
Tys! et chor, afbrudt af latter!
Tys! et „*Rule Britannia!*
Rule Britannia! Rule the waves!“
syntes jeg dernedenfra
i et chor fra munde hæves,
som af bølger fyldtes atter,
så det blev kun en musik
søde brudstykker jeg fik. — — —
Og til høire hånd man så,
lig en romersk murkorone
hævet i det blege blå,
Dovercastle's gamle grå,
tversafskårne
plumpe bueskyttertårne,
så kastellet
lignede en saksisk krone
gammeldags, af hamret jern,
himmelfalden ned på fjeldet
om dets tindinger til værn. — — —

Længe over landet svæved
som et slør, ved feers kunster
af et blandet gjenskin vævet
ifra himmel og fra hav,
rødt fra hin og blåt fra dette.
Deraf kom det violette,
som bag fine gaze af
engenes og skovens dunster
landets skjønne form omgav.
Tågesløret hvert minut
mørkere sin farve skifted:
gråsort blev det violette,
nettets masker mere tætte
i det hvide overdrag.
Men når stundom det blev brudt
af en nattebris, som hvifted
over ifra Beachyhead,
frem i åbningerne trådte
hist og her et enkelt strøg
af de hvide klippebranter,
som om spøgelsegiganter
af en åbnet tryllegrotte
eller blålig hekserøg
frem med ét i brudt geled
blege som et månskin skred.

Gjennem natten lyste kun,
ved et fosforagtigt glimt,
forud bølgers reiste kamme,
frådens perlehvide skimt,
tænder lig i havuhyres
sorte, vidtopspændte mund,
og deragter
funkled begge Forelands-fyres
klare flammer,
øine lig på nattens magter,
på dæmoner tvende, som
her må gjøre nattevagter,
tvungne af en størres dom.

Da — jeg ved vel ei hvordan
sjælens virksomhed forhøiet
og en slummers vægt på øiet
samme stund forenes kan;
men jeg tænker samme lov
for en sjæls og blomsts behov:
når det mulmes,
lukker øiet sig for hin,
mens den dog, som fugl i luften,
friest just sig da bevæger;
blomstens glød af duggen dulmes,
medens duften
svømmer om dens sjunkne bæger
endnu mere stærk og fin . . .
Da, af bølgens sur bedøvet
lukte sig mit øie til,
og, af nattemulmet sløvet,
søvntilslørtes min pupil.
Panden på korslagte hænder
lå på rælingens gelænder,
men min geist
var iland i England reist.

Lange rækker lys på kysten
(byers rad ved aftenstid,
som sig langs Kanalen snor
lig ubrudte perlesnor)
måtte vække reiselysten,
kalde geisten skyndsomt did.
Og nu ilte den afsted,
mer gesvindt end elskovsvinket
(telegrafen
mellem skiltes kjærlighed),
sagtere end måneblinket
over graven
eller søens flade træder;
som en natfalæne tyst
lummer julinat i haven
sværmende på støvgrå vinger
under slumrende syringer,
alle sine natteglæder
nydende af hjertens lyst —
ja, så skynded den afsted,

værende hvor tanken tænkte,
gjennem prægtigskjønne stæder,
nu i første søvn nedsænkte,
ilende jevnsides med
skibet, som derude gled.“

— Med søvngjængeragtig sikkerhed, gjennem alle de gamle småbyer langs Kanalen

svæved sjælen tankefort,
usét som et mulms atom
fri og uafhængig som
om min vilje var dens akse. —

Her er en af de scener, han er vidne til. Hvad der end kan være at udsætte på korrektheden af denne skildring af engelsk High-Life, kan den ialfald ikke frakjendes farve og liv.

Kronte konger, stenudhugne,
næseløse, skimmelmugne,
(hesten stundom uden ben)
førende i venstre hånd
tredelt bøiet liljegren,
mens de sværd i høiren strække,
  synes trække
på det tunge smilebånd
ad den kræmmeræt de skue
mylre i den gamle by:
stok i hånd, ei spyd og bue,
ingen hjelme, men parykker,
eller strikket bomuldshue,
  som bedækker
  skrumpne panders regnestykker —
kort, den hele vanslægt vækker
hine kongers smil pány.

Men i Brighton celebrerte,
da min geist hensværmed did,
kjedsomheden just og synden
i brilliant illuminerte
slotte nyen dags begynden
nu ved høie midnatstid.
Der var adel uden hæder,
herlig vin foruden glæder;
der var guld foruden lykke,
skjønhed uden uskylds smykke;
venskab, der så fast består,
som den hud, en slange kaster:
oldinge med ungdoms laster,
ynglinge med hvidnet hår —
deres forårsløse sommers
visne græs og syndens blommers
tørre henforbrændte strå,
som en tidlig død skal slå.
Blinket af dens damascerte
  blege lé
var i matte udfortærte
ungdomsøine alt at se.
Guldlorgnetterne ei skjule
kunde disse dødsenshule,
hvoraf flamme kun frembrød
(flammer, som et lavas, dulgte)
når på grønne bord de fulgte
de guineer, som rullerte
til perdu'et atter lød,
fløielssvøbte, dekorerte,
perle- og demantbesaa'de,
  overstrøede
med bijoux og braceletter
(Oh, hans høihed, hendes nåde!
Oh his lordship and her grace,
trinende i en française!)
vandred tyveårsskeletter
  om som døde
på de strålende banketter,
  på en hertugindes bal.
. . . Ha det herlige orchester
blandt de høifornemme gjæster,
  mylrende i hundredtal,
mægter ikke at fremkalde
ved musiken *à la* Strauss
i berømte Brighton-Routs
  mere liv
end om sommerregn mon falde

på forlængst henvisnet siv.
— Intet under at jeg da
skyndte mig i hast derfra,
som om raskt jeg havde trådt
midt imellem orme-nøgler,
uforsigtigen geraadt
mellem klynger skorpioner
og forviklinger af øgler,
mellem blomsterne fordulgte,
mens den vilde jagts dæmoner,
onde magters kogleri
mig i ryggen skarpt forfulgte,
susende mig snelt forbi.

Først jeg standsed
udenfor en vedbendkrandset
sammensjunken sømandshytte.
O, der måtte jeg vel lytte!
Thi mit yndlingsinstrument,
ædlen harpe, klang derinde,
og en pige,
skjøn og ung, kun knop af kvinde,
sang henrykkende dertil.
O, da måtte *jeg* vel lytte,
under løvets hæng mig snige,
til hun sangen havde endt, —
jeg, som ei kan foden flytte
fra en kvindes harpespil,
jeg, som kunde
livet bort for døden bytte,
når jeg hen kun måtte blunde
under kvindes harpespil?

Døren åben stod. Derind
månen kasted skarpt sit skin;
og hvor det på gulvet faldt
klarest, som et sølvernet,
sad en Hebe-skjøn gestalt,
mere hvid og bleg end det,
end den alabastne slanke
Hebe-støtte, som hun ligned,
blegere end ånders smerte,
blegere end vredens tanke
i barmhjertig engels bryst,
når han — *han*, som helst velsigned —
straffe skal imod sin lyst.
Læben lydløs sig bevæged,
som om med en ånd hun talte;
og med anstrengt sans jeg så,
inden omrids sølverblå,
skyggen af en yngling præget
tydelig sig at gestalte. — — —
„*Francis* — sagde hun — er her!
Francis, o du er tilstede!
Denne søde gysen ikke
kan mig skuffelse berede,
skjønt jeg med de dunkle blikke
mulm og maaneskin kun seer.“

Og så følger dette natlige møde, med sin skjære ynde, mellem den unge pige og hendes døde elskers ånd, hvor de første tråde spindes, let og naturligt, til fortællingen om lodsen og hans tragiske skjæbne, som er hovedindholdet af det følgende. Virkelig beundringsværdig er den smidige lethed, hvormed denne livshistorie er flettet ind i reisebillederne fra den engelske kyst, og hvormed den er fortalt. Intetsteds viser den eiendommelige Wergelandske versform sig bedre til sin fordel. Fortællingerne glider afsted, med en elvs naturlige og strømmende fart, nu og da ligesom hvilende ud i en indskudt skildring, der kommer ligeså naturligt som de stille kulper i elvens løb. Som f. eks. den af den engelske flåde ved Spithead. Eller billedet af Sydenglands natur og den pragtfulde og yderst karakteristiske efeufantasi i „Scenery. Engelsk efeu“.

Men se forud! se mod norden!
Forud se, hvad perspektiver —
tepper lig, der rulles op —
Hampshire-fjorden,
ret som et kaleidoskop,
snevrende sig sammen giver!
Som forelskte i hinanden,
nærme begge kyster stranden,

så at fjorden mellem dem
som en flod sig lister frem.
O, så må
hedenfarne saliggjorte
kunne skimte
gjennem himlens åbne porte
paradiserne fremglimte,
som de engang skulle nå!
O, det er at speide i
nådig skabers fantasi,
da han, efter i sin vælde
skabt at have nordens fjelde,
Alper steile,
Himalayas gletscherspeile,
overlod sig til en stille,
salig skaberglædes nyden
og miskundsomhedens milde
overstrømmende indskyden!

Mere bløde linjerækker
fine pensel ei i glatte
olje trækker,
slår ei blidnet døningbølge
eller gyldentunge ager,
over hvem en luftning jager,
end de grønne træbesatte
Hampshire's høie, som forfølge
parallelt hinandens flugt
langsmed fjorden,
alt som dybere mod norden
denne skyder ind sin bugt.

Da fornam jeg grant, hvordan
mine fædre (mine; thi
under Sognefylkes vilde
havomskvulpte steile kyster,
gjennem stærke kjæmpebryster
vælded frem den varme kilde
til mit eget stammeblod)
da, ja *da* jeg klart forstod,
hvordan nordens ørnefri
viking, og alt halvdels velske
ridderartede norman,
under Vilhelm landestormer,
kunde dødeligt forelske
sig i dine skjønne former,
kvindefagre Engelland;
ja, hvorlunde
hjemmet de forglemme kunde,
sønderrive hjertets rod,
så de evigt det forlode,
for at pode
ind i hint sit eget blod.
Fæstet end af deres fødder
rundtom i ruiner stod:
hvor iland de satte fod,
reiste de et tårn til mærke,
ligesom i Romas dage
seierherrens lansestage
boredes af ham i jorden.
Og de stå der end de stærke
normanstårne, til et tegn,
at af dem erobret vorden
er den hele skjønne egn.

Intet er mer forbausende end den fylde og troskab, hvormed Wergeland har opfattet og gjengit det engelske Kanal-landskab under den flygtige forbifart fra dækket af den trælastdrager, hvormed han gjorde turen. Så mange øine har stirret på de samme scener og kun modtat et overfladisk turistindtryk. På hans øies nethinde har det præget sig med uforgjængelig skarphed, hans åbne sans har suget ind alle disse nye skjønhedsindtryk med tørstigt begjær; han har kun behøvet nogle få holdepunkter for, med intensiv klarhed, — som med et slags secondsight, — at gi os dette fulde billede, det bedste jeg kjender af den engelske natur, i al sin egenartede ynde og saftige rigdom. Det seende øie, den livgivende fantasi — og i nogle få henkastede strøg står det der, så levende, som ingen nokså omstændelig og samvittighedsfuld realistisk kunst kunde git det!

Henrik Wergeland bedømt af sin samtid.

Det er utvilsomt den enkle og fulde sandhed, når Wergeland vidner om sig selv: „Mit sind åbenbarer sig i sandhed og facsimilisk ægthed kun i dets digteriske frembringelser.“ Her ser vi hans sjælelige fysiognomi i sine væsentlige træk, afstreifet de mer overfladiske og tilfældige, der så ofte fordunkler og forvirrer billedet af en stor mand, mens han levede. Men det er unægteligt ikke så ligetil at bringe dette billede i overensstemmelse med den Wergeland, der blev lyst i ban af det gode selskab i sin samtid.

Der var mange medvirkende årsager hertil. Men den vægtigste var vistnok den overfladiske side af hans væsen, der fik sit literære udtryk gjennem farcerne, og som synes i den daglige omgjængelse at ha bredt sig på en utilbørlig måde, den ubændige trang, med hans ellers så godlynte natur, til at gjøre sig lystig over alverden, en trang, han simpelthen ikke var herre over, når den besatte ham. „Han trængte,“ siger Camilla Collett, „altid nogen til at stå buk for hans luners vilde spring.“ I en — forøvrigt ganske giftig — anmeldelse af farcen „Engelsk salt“ bemerker „Granskeren“ (L. Kr. Daa) i anledning af udtrykket „et så fredsaligt bryst“ (i Krystallines sang) . . . . „Dette ord „fredsaligt“ om en mand, som sidder indtil ørene i tiårige procesakter, som vanskelig kan møde nogen mand eller kvinde, hvis enten person eller grundsætninger eller stand eller slægt han ikke har spottet.“ Dette turde vel være at ta tingene vel høitideligt. Der er ingen uforligelig modsætning mellem Wergelands „fredsalige bryst“ og hans sïfulinske kådhed. Men sikkert er det, at den skånede hverken ven eller fiende, — hvad „Granskeren“ selv havde fåt føle. Den synes at ha været en uimodståelig impuls, — som han bagefter kunde angre

heftigt nok. Betegnende er i så henseende angrebet på hans ven, Chr. Hanson, der havde vakt hans harme ved sine danskvenlige theateranmeldelser. Bagefter sender han ham så, i sit hjertes sønderknuselse, følgende undskyldningsbrev:

„Jeg har fornærmet Dig, og jeg ved ikke, på hvad måde jeg kan gjøre det godt igjen. Den sætning: Fornærmeren hader den fornærmede mer end omvendt, bekræfter sig ikke hos mig. Det gjør mig ondt at se hele skylden ligge hos mig alene, skylden for en handling, der er ræd for at se på sig selv, mod en, der altid har vist sig som min sande ven. Men forfængelighed er, af alle lidenskaber, den frugtbareste moder på døttre, tvetydigere end hun selv.“

Denne karakteristiske selvbekjendelse gir os vistnok nøglen til en væsentlig side ved den sifulinske frispas, — forfængeligheden, den kløende trang til for enhver pris at glimre ved sit satiriske lune. „Herre over forfængeligheden blev jeg aldrig ganske,“ tilstår han selv. Den stak ikke dybt og var ikke ondartet, var i virkeligheden parret med megen godmodighed. Men den kunde forlede ham til at såre uvittigt. En indsender i „Morgenbladet“[1] træffer vistnok det rette, når han „håber, at han vil lægge en smule tømme på sin kåde muse“. Han „er selv en af de mange, der har været hjemsøgt af hans i småting galdesyge pen, men som, ved åbenhjertigen at nærme sig ham, har forvandlet hadet til oprigtig kjærlighed. På hans gode hjerte har han mange beviser, og kun en ulykkelig hang til satiren fordunkler det, en hang, der måske med tiden vil forgå“.

Men det var ikke at vente, at alle skulde dømme så forståelsesfuldt og lemfældigt, særlig ikke hans modstandere i „Vidar“ og „Den Constitutionelle“, hvem han ganske vist ikke tar på med silkehænder, — hvorom dog er at mærke, at han bare gir svar på tiltale. Der måtte mellem dem og ham bestå en naturlig antagonisme. De fleste af dem var korrekte juristnaturer med en naturlig aversion mod alslags larmende excesser, både i liv og digtning. Og Wergeland og den vilde skare, der fulgte ham, gav kun altfor ofte berettiget anstød. Tonen iblandt dem var, efter alt vi hører, temmelig lavtliggende. Wergelands ungdomsliv var, som bekjendt, vildt, og med sin karakteristiske hang til at udfordre spidsborgerligheden — hvori der vel blandede sig en god portion forfængelighed — sørgede han selv for at gjøre sit rygte endnu værre end det fortjente. Denne ubændige natur med sin livshunger, sin selskabelige trang, levende sine første brusende ungdomsår i en by som Kristiania den-

[1] Nr. 275. 1829.

gang, med dets små, gjennemsigtige forholde, dets fattigdom på ædlere tidsfordriv for en livsglad ungdom, — hvad under, om han og kamerater af beslægtet natur søgte i svir og sværm, ofte nok af laveste art, et surrogat for ædlere livsnydelse? At det ikke kom til at sætte dybere mærker i hans natur — som tilfældet var med mange af de andre — derom har vi bl. a. i hans digtning det bedste bevis. Men at det gav hans modstandere en velkommen anledning til at fremstille ham som en moralsk forkommen person, er bekjendt nok.

Når vi så husker på, at Wergeland var inkarnationen af tidens larmende norskhedsiver, med alle dens løierlige og for disse mennesker forargelige udslag, og fremdeles husker hans politiske virksomhed, hans redaktion af „Statsborgeren“, endelig — og ikke mindst — den potenserte ufordragelighed, som kan fremavles i små forholde, hvor man lever tæt indpå hverandre uden personlig omgang, stadig går og skumler over hverandre og peger fingre ad dyret i hverandre — og tonen i Kristiania var dengang og længe efter, ifølge manges vidnesbyrd, præget af en utækkelig hadskhed, — så blir den fanatiske miskjendelse, hvorfor Wergeland var gjenstand, forklarlig nok. Det, som skulde ha hjulpet til at afvæbne den, hans digtning, var, selv i hans senere, modne produktioner, ikke egnet til at gouteres af denne kreds med dens nokså snevre smag, og over hans første frembringelser var dommen — som vi så i Welhavens kritik — engang for alle fastslåt — „et eneste monstrøst kaos med enkelte glimt af forståelse“. Forklarligt nok med deres æsthetiske syn.[1] Som Schweigård — der i Wergeland kun skal ha sét en sjofelist — drastisk udtrykte det: Han gad ikke tylle i sig en tønde drank for at få en dram![2]

Denne kategoriske klikke-dom fandtes det, med visse mellemrum, nødvendigt at indprente en oplyst almenhed, i form af

[1] Orla Lehmanns „Norge og nordmændene“ afspeiler pinlig tydeligt den i disse kredse rådende opfatning af Wergeland. Der tales om hans „svulstige smiger for menigmand“ — han, som sagde dem så mangen hård sandhed, men i kjærlighed! Forholdet til Karl Johan er ensidigt fremstillet, og uagtet han synes at ha læst meget lidet af Wergeland — sletikke „Mennesket“ f. eks. — forhindrer det ham ikke i at være meget overlegen i sin dom. I anledning af det skjønne digt fra dødsleiet, „Det isdryps rislen i min barm“ bemærker han: „Han både nød (!) og besang sin egen undergang.“

[2] Mærk, i modsætning hertil, Wergelands dom om Schweigård — i sin kritik af Vidaristerne —: „Den Schweigård'ske dunkelhed tilhyller ikke glimtet af denne skarpsindige sjæl. Talentet og lærdommen fryder ham, men at se dem som trælle under tydskeriet vækker vé og smerte.“

et omfattende kritisk opgjør — som Welhavens i anledning af „Mennesket“ og P. J. Colletts i anledning af „Campbellerne“, der forresten indeholder adskilligt berettiget. De har alle tilfælles en fast — lidt krampagtig fast — overbevisning, som de atter og atter føler trang til at udtrykke — med sorg og beklagelse —, at det er forbi med Wergeland som digter. „Digternavnet har Henrik Wergeland berøvet sig selv.“ . . . „Der er intet håb længer; vi have intet mere at vente: hans genius ligger dræbt i hans egen barm,“ udbryder Collett pathetisk. Man kunde igrunden intet andet vente fra det hold, når selv hans gamle ven, L. Kr. Daa — en ganske skarpsindig dommer[1] — profeterer mørkt i „Granskeren“ — rigtignok efter at bruddet mellem dem var indtrådt — . . . „Alt håb er tilintetgjort om et eneste, fuldendt, stort og skjønt arbeide fra Norges største digterånd.“ Og efter dette var det hans digtnings rigeste flor blomstrede frem! Men intet er mer fåfængt end at agere profet overfor det uberegneligste af alle fænomener, et førstehånds skabende geni. —

Det var ikke blot som digter, han fra denne kant blev frakjendt alt værd. Også som menneske og borger blev han ilde medfaret. „Den Constitutionelle“ taler bevægeligt om „stumperne af en sønderbrudt borgerlig lykke“ . . . „Wergeland har intet mer at tabe.“ Dette har øiensynligt gåt stærkt ind på ham; der er noget sårt og pathetisk i det svar, han gir . . .

. . . „Jeg har dog noget at tabe. Jeg kan f. eks. tabe menigmands og mange borgeres gunst, som jeg hidtil har eiet og glædet mig ved: Jeg kan tabe min tro på menneskeheden, mit håb om den gode sags triumf, min rolighed, min ære, min lyst til at virke for retfærd, oplysning og folkelykke.“

„Den Constitutionelle“ har, blandt andre skjældsord, også kaldt ham „en falsk og feig folkeprofet“. Det har såret ham dybt, og han imødegår det omstændeligt . . . „Falsk — nei, det har jeg aldrig været, men stedse ven mod ven og åbenbar fiende mod fiende.“

Wergeland selv kunde i sin polemik være uvorren nok. Han kunde blusse op i hed harm, men med al sin ydre heftighed og hensynsløshed var han ikke ondskabsfuld eller forfølgelsessyg. Og der er gjerne fantasi og lune i grovhederne.

[1] Man kan ikke andet end gi ham ret f. eks. i dette om „Mennesket“: „Det er uforsvarligt mod sin egen ære og mod landets nye literatur at aftrykke et digt på femti ark, eftersom det skrives, ligesom en avis.“

(Se som et godt eksempel: „Et besynderligt drømmesyn om „Den Constitutionelle"" i Statsborgeren 20. hefte, pag. 182.)

Hans angribere i disse plumpe avisfeider havde et letkjøbt overtag, idet de havde med en modstander at gjøre, der gav sig idelige blottelser; og de forsømte ikke leiligheden. Han var heftig og endefram, de koldblodige og behændige, og vidste at ramme ham på hans ømme punkter. Det må siges, at der var noget hjerteråt i den måde, hvorpå de gjorde det. Han var, i deres hænder, som et hidset ædelt vildt, og de havde ikke synderlig ære af sporten.

Samtidig som de altid har ordet „dannelse" på sine læber og affekterer en skræk for plumpheden, undser de sig ikke for at overdænge sin modstander med skjældsord (som „enfoldig, næsvis, rå, fræk" o. l.).[1] Skjældsord har i det hele en fremtrædende plads i datidens polemik og ikke mindst på denne side.

Løierligt er det at se, hvor de forsøger, alt de kan, at overse dette gigantiske fænomen, de havde iblandt sig, lade som om det ikke var der, eller som om der aldeles ikke var noget gigantisk ved det. Men det vil ikke rigtig lykkes. Som Wergeland etsteds rammende svarer „Den Constitutionelle": „Der er den forskjel på sand og affekteret foragt, at den første lever i et roligt og stolt indre, den sidste i hovmodig ostentation."

„Henrik Wergeland er virkelig uheldig," skriver „Den Constitutionelle" ironisk, „ved at være kommen i strid med endel pygmæer, som ikke kunne fatte hans storhed; men efterslægten vil nok erkjende den." — Ja, der går undertiden trold i ord!

Jeg har talt med gamle mænd af denne leir, der husker Wergeland. De har fortalt, med hovedrysten, sådanne ting, som at han ved den og den leilighed drak sig fuld og blev dårlig, at man, på en varm sommerdag, kunde komme ind på hans værelse og finde ham siddende der splitternøgen, at han var slurvet med at levere lånte bøger tilbage o. s. v. — Det var hæderlige, fremragende mænd, og sligt småtteri var alt, de havde at berette om Henrik Wergeland! Her havde de, ansigt til ansigt, daglig vandrende mellem sig i kjødet, den mærkeligste mand, vi overhodet har sét iblandt os, en af de førstehånds ånder, der er ligeså sjeldne hos et folk som engles besøg, og disse mennesker, enkelte af dem at regne for nationens bedste, kunde så ugleblindt og fanatisk forsé sig på feilene og særhederne, der

[1] Se i anledn. af Wergelands Stockholmsreise „Den Const." for 1837 nr. 253 og Wergelands svar i „Morgenbl." nr. 236. Også: Et portræt af en skurk (20. hefte).

som en narrekappe forklædte åndens høihed i ham, at de ikke kjendte den. Andre var der dog med mere åben sans, der følte hans nærværelse som et åndens veir. Hvor hæslig, ydmygende igrunden denne de små forholdes og de små mænds blinde og hadske forkjættren er! Efterat alt er sagt, der kan anføres til forklaring og undskyldning af den miskjendelse, der blev Wergelands lod fra denne kant — det blir dog en hjerternes forhærdelse, på en måde en synd imod ånden! Thi hvad andet kan det kaldes at ha det store midt iblandt sig og ikke ville se og erkjende det!

89099429920
B89099429920A

